

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΥΦΑΝΤΗΣ

ΑΓΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΙΟ

ΤΗ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑ ΤΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΕΝΑ ΤΑΞΕΙΔΙ, ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΑ, ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ 1988

Διεύθυνση:

Δημήτριος Κ. Ύφαντης

Πύρρος 14

11745 Αθήνα

Τηλ. 93.35.528

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
Άγνάντια στο Κροκύλιο (Πρόλογος)	7
Άγναντεύοντας το Κροκύλιο	11
Προσκύνημα στην πατρίδα του Μακρυγιάννη	22
Άβορίτι: Ό τόπος που γεννήθηκε ο Μακρυγιάννης	31
Μιά ματιά στον τόπο που γεννήθηκε ο Μακρυγιάννης	35
Μνημόσυνο για το Μακρυγιάννη στο Κροκύλιο	38
Μιά παλιά επίσκεψη στο Κροκύλιο	49
Κρύα Βρύση: Εκεί που γεννήθηκε ο Μακρυγιάννης	51
Πισωγυρίζοντας σε περασμένα χρόνια	58
Στό βουνό της Παναγίας τη Δευτέρα της Λαμπρής	66
Παλιές θύμησης απ' το χωριό	70
Στά γενέθλια χώματα του Στρατηγού Μακρυγιάννη	74
Παλιές μνήμες απ' το Κροκύλιο	85
Παλιοί αγροτικοί οίκισμοί στο Κροκύλιο	88
Κάποια ένθυμήματα απ' τα περασμένα	90
Χριστούγεννα απ' τα περασμένα	96
Χινόπωρο στο χωριό	99
Τα Ξωκλήσια στο Κροκύλιο	102
Το Ίπανηγύρι τ' "Αη - Λιός στο χωριό	114
Νοσταλγικές ματιές στα περασμένα	124
Περιδιαβάζοντας νοερά στα περασμένα	134
Μιά έκδρομή στην όρεινη Δωρίδα	137
Ένθυμηση Τάσου Τσώρη	141
Οί Ξενητεμένοι Κροκυλειώτες	145
Οί παλιοί απόδημοι Κροκυλειώτες	148
Ένας παιπας απ' το χωριό	152
Ό γιατρός στο χωριό	156
Ό δάσκαλος στο χωριό	159
"Ένα χινοπωριάτικο πρωινό στο βουνό	166
Χειμωνιάτικο δειλινό στο χωριό	173

	Σελ.
Νοσταλγικές περιπλανήσεις στο χωριό	180
"Όταν γιορτάζαν τὰ ξωκκλήσια στο χωριό	183
Στόν "Αη - Νικόλα τοῦ χωριοῦ	187
Ψηλά στά δυό βουνά	191
Πῶς φτιάχτηκε ὁ δρόμος στο βουνό τῆς Παναγίας	195
Τὰ ξεφλουδίσια στο χωριό	200
"Όταν γινόταν ὁ τρύγος στήν ποταμιὰ τοῦ χωριοῦ	210
Μάης στο χωριό	214
Ίούνιος στο χωριό	217
Αὔγουστος στο χωριό	221
Δεκαπενταύγουστο στο χωριό	225
"Ένα πρωινό στο 'Αβορίτι	230
"Ένα πρωινό στο 'Αλεποχώρι	233
"Υστερα ἀπό χρόνια στο χωριό	241
Σιγοψιθυρίσματα ἀπ' τὰ περασμένα	247
Χριστουγεννιάτικες θύμησες ἀπ' τὰ περασμένα	255
Παλιές Λαμπριάτικες θύμησες	261
Μιά βιασπική επίσκεψη καί μιὰ γρήγορη ματιά στο Κροκύλιο	266
Γιορτάζονται τὰ Μακρυγιάννεια στο Κροκύλιο	276
Λίγα λόγια σάν επίλογος	284

ΑΓΓΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΙΟ (Δίγα λόγια σ'έν πρόλογος)

«Θέλω ή θρυσούλα ή ρεματιά, παλιές γλυκές μου αγάπες, νά μου προσφέρουν γιατρικό τ' άθάνατα νερά τους».

Κ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

Έκει ψηλά, στά όρεινά τής βορειοδυτικής Δωρίδας και σέ ύψόμετρο 850 μ. βρίσκεται, σέ πανοραμική θέση, τό γραφικό Κροκύλιο. Ήταν παλιότερα ένα μεγάλο κεφαλοχώρι μέ πολλή ζωντάνια και μεγάλη κίνηση. Όμως, σήμερα, απ' τόνα μέρος ή άνέχεια κι απ' τ' άλλο ή άστυφιλία και ή μετανάστευση, τό άπογύμνωσαν απ' τους κατοίκους του, και τώρα έχουν ξεμείνει πολύ λιγστοί. Κι εκείνοι γέροι, αϊ πιό πολλοί, κι ανήμποροι.

Έκει, λοιπόν, πήγαινα πολύ συχνά, πριν από κάμποσα χρόνια, όταν υπήρχε ακόμα τό πατρικό σπίτι, για λίγη ξεκούραση και για κάποια άναψυχή. Και περνούσα άνέμελα λίγες μέρες μέ τους συγχωριανούς ή περιδιαβάζοντας στά διάφορα κατατόπια, όπου είχα παλυπερπατήσει στά παιδικά χρόνια, κι άπολαμβάνοντας τις γραφικές όμορφίες τους.

Και κάποιες φορές, άνασκαλεύοντας τις άναμνήσεις, έγγραφα και κάνα όδοιπορικό ή και κάτι τό ιστορικό για τό Κροκύλιο, πού δημοσιευότανε σέ διάφορες έφημερίδες ή περιοδικά.

Όμως, πριν από μερικά χρόνια, κάποια δυσάρεστα περιστατικά μ' άνάγκασαν νά ξεκόψω απ' τό χωριό —μιά και δέν υπήρχε πιά και τό πατρικό σπίτι— και πολύ σπάνια τό έπισκεφτόμουνα. Όστόσο ποτέ δέν τό Έχασα και, στήν άνάμνησή του, κάτι έγγραφα γι' αυτό.

Σέ μία, λοιπόν, τέτοια έπίσκεψη, πριν από πέντε χρόνια, εκεί πού είχα πάει στο Κοιμητήρι του χωριού για ένα τρισάγιο στους τάφους των γονιών, διάβασα γραμμένο σέ μιá ταφόπετρα πάνω στο μνήμα του Κροκυλιώτη γιατρού Δημήτρη Σταυρόπουλου, ένα ποίημα μέ τίτλο «Άγγνάντια στο Κροκύλιο» πού μου 'κανε έντύπωση. Γιατί μαρτύραγε τή μεγάλη αγάπη αΐτουνοϋ του Κροκυλιώτη για τό όμορφο χωριό του.

Κείνο τό ποίημα, μουδωσε, τότε, τό κέντρισμα νά γράψω ένα όδοιπορικό μέ τίτλο «Άγγνατεύοντας τό Κροκύλιο», τό όποιο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Στερεά Έλλάς» τόν Ιούνιο του 1983 και βρίσκεται τώρα καταχωρημένο, πρώτο - πρώτο, σέ τούτο τό βιβλίο.

Ό Κροκυλιώτης εκείνος γιατρός, αν και είχε ζήσει κάπου έξηντα χρόνια μακριά απ' τό Κροκύλιο, ποτέ του δέν τό Έχασε. Τό θυμόταν πάντα μέ

συγκίνηση και ή σκέψη του ποτέ δεν είχε ξεκόψει απ' αυτό. Κάποτε - πότε, άρα του δίνεταν ευκαιρία να ξεφύγει, για λίγο, απ' την επαγγελματική ρουτίνα, πεταγόταν ως τὸ Κροκύλιο, για νά συναντήσει κάποιους δικούς του, νά περπατήσει λίγο στὰ γενέθλια χώματα καί νά κάνει καί κάνα μνημόσυνο στούς «έκδημήσαντες εἰς Κύριον» γονιούς του.

Εἶχε, μπορεί νά εἰπεῖ κανένας, ψύχωση μέ τὸ χωριό, κι ὅπως μοῦ εἶχε ἐξομολογηθεῖ, πρὶν ἀπὸ καμιά 25αριά χρόνια, ὅταν τὸν εἶχα συναντήσει, συμπτωματικά, στὶς Σέρρες, ὅπου ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμά του καί ἦταν μόνιμα ἐγκατεστημένος, τὸ θυμόταν πάντοτε μέ πολλή νοσταλγία. Καί μάλιστα μούχε εἰπεῖ τότε, πώς, σὲ κάποιες στιγμές νοσταλγικῆς ἀναθύμησης, εἶχε γράψει κι ἓνα ποίημα γιὰ τὸ Κροκύλιο. Κι ἦταν, ὅπως ἀποδείχτηκε, κείνο πού χαράχτηκε πάνω στὴν ταφόπετρα.

Ἀπὸ τότε κι ὕστερα, δὲν ἔτυχε νά Ξανασυναντηθοῦμε καί οὔτε Ξαναιπικοινωνήσαμε, παρὰ μονάχα λίγο καιρὸ πρὶν ἀπ' τὸ θάνατό του, ὅταν, ὅπως ἀναπάντεχα, μοῦ τηλεφώνησε γιὰ νά μέ προσκαλέσει στὸ γάμο τῆς κόρης του, πού θὰ γινόταν σὲ κάποιο ναὸ τῆς Ἀθήνας, στὸν ὅποιον, ὅμως, δὲν μπόρεσα νά παρευρεθῶ γιατί μοῦτυχε κάποιο ἐμπόδιο. Ἔτσι, δὲν Ξαναιδοθήκαμε.

Τὸ ποίημα ἐκεῖνο, αὐτουνοῦ του νοσταλγικοῦ Κροκυλιώτη, πού, κατὰ τὴν τελευταία του ἐπιθυμία, θάφηκε στὰ χώματα, τῆς γενέθλιας γῆς, ὅπου βρισκόνταν καί οἱ τάφοι τῶν γονιῶν του, εἶχαν τὴν ἔμπνευση οἱ δικοὶ του νά τὸ γράψουν στὴν ἐπιτάφια πλάκα πού τοποθετήθηκε στὸ μνήμα του, γιὰ νά θυμίζει τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸ Κροκύλιο καί «πέραν τῆς ζωῆς».

Αὐτὸ τὸ περιστατικὸ πού, ὅπως εἶπα παραπάνω, μέ παρακίνησε, τότε, στὸ νά γράψω κείνο τὸ δημοσίευμα, μοῦδωσε ἀργότερα καί τὴν παρόρμηση ν' ἀναζητήσω καί κάμποσα ἄλλα ἀπὸ κείνα πού εἶχα γράψει, κατὰ καιροῦς, σὲ διάφορα ἔντυπα, γιὰ τὸ Κροκύλιο καί νά τὰ Ξαναδημοσιεῖσω συγκεντρωμένα σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο. Ὡστε νά μπορέσουν νά τὰ διαβάσουν οἱ Κροκυλιῶτες κι ὅσοι ἄλλοι ἔχουν ἐπισκεφτεῖ τὸ Κροκύλιο ἢ ἔχουν ἀκούσει νά γίνεται λόγος γιὰ τὸ τόσο γραφικὸ καί πολιτισμένο αὐτὸ χωριὸ μέ τοὺς φιλοπρόοδους κατοίκους καί τίς τόσες ὀμορφιές του, τὸ ὅποιο, ἄλλοτε, ἔσφυζε ἀπὸ ζωντάνια ἀπ' τὴν πολυκοσμία, κι εἶχε μεγάλη πρόοδο καί κίνηση. Ἐνῶ σήμερα βρίσκεται σὲ κάποια παρακμή, ὅπως συμβαίνει μέ τὰ πιά πολλά ἀπ' τὰ ξεμακρυσμένα καί ἄγονα χωριά, καί κοντεύει ν' ἀπογυμνωθεῖ ἀπὸ κόσμο καί νά ρημάξει. Καί ἐπειδὴ μοῦ ἄρεσε ὁ τίπλος τοῦ ποιήματος, κείνου τοῦ Κροκυλιολάτρη γιατροῦ Δημήτρη Σταυρόπουλου, τὸν χρησιμοποίησα καί γιὰ τὴν πιλοφόρηση τούτης τῆς Συλλογῆς.

Οἱ Κροκυλιῶτες, ὅπως ἔχουν ἀποδείξει, εἶναι πατριδολάτρες καί δὲ θὰ πρέπει νά παραμελήσουν τὸ Κροκύλιο, ἀλλὰ νά τὸ θυμῶνται πάντοτε μέ «λογισμὸ καί ὄνειρο», καί γιὰ τίς πολλές γραφικὲς ὀμορφιές του, ἀλλὰ καί γιατί εἶναι καί ὁ τόπος τῆς γέννησης τοῦ μεγάλου «Ἑλληνα» στρατηγοῦ Μακρυ-

γιάννη, πού τιμᾶται καὶ δοξάζεται ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὄχι μονάχα τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς, γιὰ τίς πολλὰς ἐθνικὰς προσφορὰς του.

ΔΗΜ. Κ. ΥΦΑΝΤΗΣ

Σ η μ ε ί ω σ η : Σὰν ὑστερόγραφο θάθελα νὰ προσθέσω τὰ παρακάτω: Ἐπειδὴ πολλὰ ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς παρούσης Συλλογῆς δὲν εἶναι πρωτότυπα ἀλλὰ Ξανάχουν δημοσιευθεῖ παλιότερα σὲ διαφορετικὰ ἔντυπα (ἑφημερίδες - περιοδικὰ) καὶ περιστρέφονται, κυρίως, γύρω ἀπ' τὸ Κροκύλιο, μπορεῖ, σὲ κάποιες περιπτώσεις, νὰ μοιάζουν, κάποια ἀπ' αὐτά, μεταξύ τους ἢ καὶ νὰ συμπίπτει τὸ περιεχόμενό τους. Μπορεῖ, ἔτσι, μιὰ τέτοια σύμπτωση νὰ δημιουργήσῃ κάποια δυσφορία στὸν ἀναγνώστη καὶ νὰ θεωρηθεῖ ἄν πλεονασμὸς ἢ παλιλλογία, γιὰτὶ ὅλο γιὰ τὸ Κροκύλιο γίνεται λόγος. Ὡστόσο, δὲ θέλησα νὰ τοὺς ἀλλάξω τὴν ὑφή καὶ νὰ τὰ διαμορφώσω διαφορετικὰ, γιὰτὶ θάχαναν τὴ συνοχὴ καὶ τὴ ζωντάνια τους μιὰ κι ἀπὸ μέσα ἀπ' αὐτὰ ἀντικατοπτρίζεται, παραστατικὰ, τὸ Κροκύλιο, Γι' αὐτό, ἄς μὴ παρεξηγηθεῖ μιὰ τέτοια παρατυπία, κι ἄμα ὁ ἀναγνώστης συναντήσῃ κάτι τέτοιο καὶ τὸ θεωρήσῃ πληκτικὸ, ἄς ἀλλάξῃ σελίδα γιὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴ δυσφορία του.

Δ.Κ.Υ.

ΑΓΝΑΝΤΕΡΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΡΟΚΥΛΕΙΟ

Μηνήμες και θιώματα από τὸ χωριό

Κοντὰ ἐξήντα χρόνια ἔζησε μακριὰ ἀπ' τὸ χωριό ὁ Κροκυλιώτης γιατρός Δημήτρης Σταυρόπουλος κι ὅμως ποτέ του δὲν ἔχασε τὴν γενέτειρα και δὲ στέρευσε, οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή, ἡ νοσταλγία του γι' αὐτή.

“Ἄμα ξέμπλεξε ἀπ' τὸ Μικρασιατικὸ πόλεμο, ἔτυχε νὰ βρεθεῖ στὶς Σέρρες κι ἐκεῖ ἐγκαταστάθηκε, σὰ γιατρός, ὀριστικά, κι ἔμεινε κάπου πενήντα χρόνια. Καμμιά φορά, ἄμα τοῦ ἐπιτρέπανε οἱ ἐπαγγελματικές του ἀσχολίες, ἐπισκεφτόταν γιὰ λίγο τὸ χωριό και ξαναγύριζε στὴ βάση του. “Ὅμως ἡ σκέψη του φτερούγιζε, ὀλοένα, ἐκεῖ κι ἡ ἐπιθυμία του ἦταν νὰ βρεῖ, κάποτε, μόνιμο ἀποκοῦμπι στὸ ἤσυχο ἀγκυροβόλι του. Καὶ θυμᾶμαι ὅταν, πρὶν ἀπὸ καμμιά 25αριά χρόνια, ἔτυχε νὰ συναντηθοῦμε, συμπτωματικά, ἐκεῖ στὶς Σέρρες, μὲ πόση λαχτάρια μίλαγε γιὰ τὸ Κροκύλειο και πόσο ζωντανὴ διατηροῦσε τὴ θύμησή του και λαχταροῦσε νὰ ξαναγυρίσει γιὰ νὰ ξαναζήσει στὴν ἀπανεμιά του.

Πέρασαν, ὥστόσο, τόσα πολλὰ χρόνια και δὲν τοῦ ἦταν γραφτὸ νὰ πραγματοποιήσει αὐτὸ του τὸ ὄνειρο. Γιατί ἡ μοίρα, ὅπως ξέρομε, εἶναι ἀδυσώπητη και δὲ συγκινεῖται ἀπὸ συναισθηματισμούς. Κι ὅταν κατάλαβε πὼς πλησίαζε τὸ τέλος του, ζήτησε, σὰ στερνὴ του θέληση, νὰ τὸν πᾶνε στὸ χωριό, γιὰ νὰ τὸν θάψουν στὰ γενέθλια χῶματα, ὅπου βρίσκονταν οἱ πατρογονικές του ρίζες κι ἀναπαύονταν και οἱ γονεοὶ του.

Κι οἱ δικοί του, ὄχι μονάχα τὸν πῆγαν στὸ χωριό και τὸν ἔθαψαν στὸ γραφικὸ κοιμητήρι του, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἤξεραν τὴ μεγάλη ἀγάπη του γι' αὐτὸ, εἶχαν τὴν ἔμπνευση ν' ἀποθέσουν στὸ μνήμα του, σὰν μεταθανάτια προσφορά, μαρμάρινη ταφόπετρα μὲ γραμμένο πάνω της ἓνα ποίημα, ποῦ εἶχε γράψει ὁ ἴδιος γιὰ τὸ χωριό.

Ἄπ' αὐτό του τὸ ποίημα, ποῦ σίγουρα θὰ τὸ εἶχε ἐμπνευ-
στεῖ σὲ κάποιες στιγμὲς νοσταλγικοῦ στοχασμοῦ καὶ μαρτυράει
τὴν ἀγάπη καὶ τὴ λαχτάρρα αὐτουνοῦ τοῦ πατριδολάτρη Κροκυ-
λειώτη γιὰ τὸ χωριό, παραθέτω ἓνα κομμάτι. Γιατὶ αὐτὸ μοῦ-
ᾶωκε καὶ τὸ κέντρισμα γιὰ νὰ γράψω τοῦτο μου τὸ δημοσίευμα.

Ἄγναντια στὸ Κροκὺλειο

Ἄγναντεύω τὰ Ὀλύμπια βουνά σου,
φτωχὸ μου χωριό,
Κατηφόρες πλαγιὲς ποῦναι ντυμένες
μ' ἐλάτια κι ὄξυές.

Ἄγναντεύω τὰ πανόρια πλατάνια,
ποῦ στὴ σκιά τους καθῆσαν γενιές,
τίς πανόμορφες πέτρινες βρύσες
ποῦ κρουστάλλινο χύνουν νερὸ
νὰ ποτίσουν κήπους - φυτειές
καὶ οἱ μῦλοι ν' ἀλέσουν σοδεῖές.
Περασμένοι γλυκοὶ στοχασμοὶ
ἀπ' τοῦ πατέρα τὴν ἅγια γῆ!

Ἄγναντεύω τὰ γύρω Ἐωκκλήσια
κορφιανά καὶ καμπύσια,
ποῦ μπροστά τους ὅσοι περνοῦν
γονατίζουν καὶ προσκυνοῦν
καὶ σταυροὺς στὰ οὐράνια σκορπεῦν.
Περασμένων γλυκοὶ στοχασμοὶ
ἀπ' τῆς μάνας τὴν ἅγια γῆ!

Ἄγναντεύω τ' ἀξέχαστα ἀμπέλια
ποῦ στὰ πλάγια τοῦ Μόρνου βλασταίνουν
γιὰ νὰ δώσουν στὸν τρύγο χαρές
σὲ γερόντους, νέους καὶ νιές.
Περασμένων γλυκοὶ στοχασμοὶ
στῶν γονιῶν μου τὴν Ἄγια γῆ!

Μπορεί, βέβαια, να μην είναι ποιητικό άριστούργημα αυτό το σπιχούργημα του Κροκυλειώτη νοσταλγοῦ γιατροῦ, ἔχει ὡστόσο πολλή αἴσθηση καὶ αὐθορμητισμὸ καὶ μαρτυράει, κατὰ κάποιον τρόπο, μὲ ζωντάνια, τὴν ἱστορία καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ γραφικοῦ χωριοῦ, ὅπως τὸ θυμότανε καὶ κρατοῦσε μέσα του τὴ ζωγραφιά του ὁ σπιχουργός.

Τὸ Κροκύλειο εἶναι ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ ὠραῖα χωριά τῆς Ρούμελης μὲ πολλή γραφικότητα καὶ ὁμορφιά. Τώρα, μπορεῖ βέβαια νὰ εἰπεῖ κανένας, πῶς, σὰν Κροκυλειώτης, μπορεῖ νᾶμαι κάπως ὑπερβολικὸς καὶ νὰ τὸχω πάθει, σὰν τὴν κουκουβάγια, ποὺ μολογᾷε στὸ μῦθο του ὁ Γάλλος μυθογράφος Λαφονταίν, ἡ ὁποία πίστευε, στ' ἀλήθεια, πῶς τὰ παιδιὰ τῆς ἦταν τὰ πιὸ ὁμορφα ἀπ' τὰ πετούμενα καὶ γι' αὐτὸ παρακάλεσε τὸν ἀητὸ νὰ σεβαστεῖ τὴν ὁμορφιά τους καὶ νὰ μὴ πειράξει αὐτὰ τὰ καλλιτεχνήματα τῆς φύσης. Κι' ὁ ἀητός, ποὺ εἶχε ἄλλη ἰδέα γιὰ τὴν ὁμορφιά τῶν πουλιῶν, τῆς τὸ ὑποσχέθηκε, ἀλλά, σὰν ἔτυχε νὰ βρεθεῖ μιὰ μέρα κοντὰ στὴ φωλιά τῆς κι' ἀντίκρουσε τὰ τόσο ἄσχημα κουκουβαγιόπουλα, τὰ καταβρόχθισε ὅλα μὲ πολλή ὄρεξη. Γιατί, πῶς μπορούσε νὰ φανταστεῖ ὅτι αὐτὰ τὰ ἄσχημοπούλια, ποὺ ἔτρωγε, ἦταν τὰ παιδιὰ τῆς φιλενάδας του τῆς κουκουβάγιας, ποὺ τόσο τὰ παίνευε γιὰ τὴν ὁμορφιά τους; Ὁμως ἔτσι συμβαίνει πάντα ἢ κάθε μάνα βλέπει τὰ παιδιὰ τῆς σὰν ἀγγελούδια κι' ὁ καθένας ὅ,τι ἀγαπάει νομίζει ὅτι εἶναι τὸ καλύτερο. Εἶναι μιὰ φυσικὴ ἀνθρώπινη ἀδυναμία.

Ὡστόσο, δὲ νομίζω ὅτι συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ Κροκύλειο. Γιατί, στ' ἀλήθεια, πρόκειται γιὰ ἓνα πολὺ ὁμορφο χωριό, ποὺ ἐντυπωσιάζει ἐκείνον ποὺ τὸ πρωτοεπισκέφτεται. Βρίσκεται στὴν ὄρεινὴ Δωρίδα σὲ ὑψόμετρο 850 μ. κι' εἶναι κοντὰ στοὺς πρόποδες δυὸ γειτονικῶν βουνῶν, τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Πετρωτοῦ, σ' ἓνα πολὺ γραφικὸ τοπίο. Σ' ὅποιον τὸ πρωτοαντικρῦζει, σὲ μιὰ πανοραμικὴ ἄποψη, ἀπ' τὸ ξάγναντο τῆς Ἁγιά Παρασκευῆς — ἀπὸ κεῖ ποὺ τ' ἀγνάντευε κι' ὁ Κροκυλειώτης ὑμνητὴς του γιατρός — τοῦ φαίνεται νὰ μοιάζει σὰν ζωγραφικὸς πίνακας φτιαγμένος μὲ πολλή μαστοριά ἀπ' τὴν πινελιά τῆς φύσης. Εἶναι πνιγμένο μέσα στὸ πράσινο, μὲ τὰ σπιτία του ὅλα σχεδὸν ξεκαινοουργιασμένα κι' ἀνάμεσα σὲ καταπράσινους

κήπους. Ἐχει μπόλικα νερά και διασχιζεται κάθετα ἀπὸ δυὸ ρεμματιῆς κατάφυτες ἀπὸ πλατάνια, καρυδιές, ἰτιές και βατουλιές. Στὴ μεγαλύτερη ρεμματιά, τὸ «Μεγάλο ρέμα» ὅπως τὴ λένε, πού ξεκινάει ἀπ' τὰ ριζὰ τῶν δυὸ βουνῶν — ὅπου βρίσκεται και ἡ «πηγὴ τοῦ Δράκου» — χύνονται και τὰ νερά τῆς «Μεγάλης βρύσης» κι' ἔτσι δυναμώνει πολὺ ἀπὸ κει και κάτω τὸ ρέμμα. Ἀπ' τὸνα μέρος κι' ἀπ' τ' ἄλλο τῆς ρεμματιῆς ὑπῆρχαν τέσσερες μύλοι, τοῦ Σφεντζούρη, τοῦ Σακαρέλλου, τοῦ Γιαννακάκη και τοῦ Λούκα, πού ἄλεθαν σχεδὸν ὀλοχρονίς, γιατί τότε ἀσχολιόταν ὅλος ὁ κόσμος μὲ τὴν γεωργία και καλλιεργότανε ὅλος ὁ τόπος, και ὑπῆρχαν πολλὲς σοδειές γιὰ ἄλεσμα. Τώρα σώζονται μονάχα οἱ τρεῖς κι ἐκεῖνοι ρειπιωμένοι. Γιατί δὲν ὑπάρχουν γενήματα γιὰ ἄλεσμα, ἀφοῦ κανένας σχεδὸν δὲν ἀσχολεῖται συστηματικὰ μὲ τὴν γεωργία και δὲν περιμένει νὰ ζήσει ἀπ' τὴν καλλιέργεια. Ἄλλωστε και οἱ μυλωνάδες, πού τοὺς δούλευαν, ἔχουν ὅλοι πεθάνει και οἱ μύλοι πέρασαν πιά στὴν ἱστορία τοῦ χωριοῦ.

Ἄλλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ βρίσκονται ἀνάμεσα σὲ κήπους μὲ κάθε λογῆς καρποφόρα δέντρα, πού στά παλιότερα χρόνια, ὅταν τὸ χωριὸ κατοικιοῦταν ἀπὸ πολὺ κόσμο και τὰ κήπια καλλιεργοῦνταν συστηματικὰ, τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνθησης ὅλα ἦταν καταπράσινα και λουλουδιασμένα και τὸ χωριὸ ἔμοιαζε σὰν ἕνας φυσικὸς ζωγραφικὸς πίνακας. Γιατί και ὀλόγουρα ἀπ' τὸ χωριὸ ὑπῆρχαν, σὲ πολλὲς μεριές, σπάρτα πολλὰ και ἀκακίες και ἀγγορτσές και μέλαιο, πού κι' αὐτὰ ἦταν ἀνθισμένα κι' ἔδιναν μιὰ ξεχωριστὴ ὀμορφιά κι ἕνα ὑπέροχο θέαμα, και μαγεῦνταν κανένας, ἀπ' τὰ στολίδια αὐτὰ τῆς φύσης, ἀν τύχαινε νὰ βρεθεῖ ἐκεῖ σὲ μιὰ τέτοια ἐποχὴ. Ἀκόμα θὰ τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία ν' ἀπολαύσει τὸ θεϊκὸ κελάδισμα τῶν ἀηδονιῶν πού, μέσα ἀπ' τίς κατάφυτες λαγγαδιές κι ἀπ' τίς ἀνθισμένες και στολισμένες σὰ νυφούλες ἀγράμπελες στὸ «Λιβάδι», παράπλευρα στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγ - Γιώργη, ἀπ' τὰ χαράματα και κάποτε κι ὅλη νύχτα, ἀναστάτωναν, κατὰ πῶς θυμᾶμαι, σὰ παλαιότερα χρόνια τὸν τόπο και ξεσήκωναν τὸν κόσμο μὲ κείνη τὴν τόσο γλυκόλαλη συναυλία τους. Ἦταν, στ' ἀλήθεια, ἕνα φανταστικὸ θέαμα, μιὰ μαγικὴ εἰκόνα, πού ξεκούραζε τὸ μάτι και γαλή-

νευε τήν ψυχή!

Ἔτσι τὸ θυμᾶμαι ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὸ χωριό καὶ κάπως ἔτσι τῶειδε κι' ἔτσι ἔνοιωσε ἓνας ἐκπαιδευτικός ἐπιθεωρητής, πού ἐδῶ καὶ ἐξήντα χρόνια, ἔτυχε νὰ φιλοξενηθεῖ, γιὰ λίγες μέρες, στὸ Κροκύλειο σὲ μιὰ τέτοια ἐποχὴ καὶ γοητεύτηκε ἀπ' τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσης, καὶ ξαγρύπνησε ἀπ' τὴ μαγευτικὴ συναυλία, τῶν ἀηδονιῶν, κι' ἐνθουσιάστηκε ἀπ' τὴν ὁμορφιά τοῦ χωριοῦ. Κι' ὅταν, μὲ πολλὴ λύπη, τ' ἀποχαιρετοῦσε εἶχε εἰπεῖ «Πρέπει νὰ ὀνομαστεῖ «Λουλουδιασμένο ἀηδονοχώρι» γιὰτὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ταιριάζει στὸ χωριό». Ἦταν τότε, πού κατοικίονταν τὸ Κροκύλειο ἀπὸ παραπάνω ἀπὸ χίλιους κατοίκους καὶ βρισκόταν στίς δόξες του.

Δε λεγόταν ἔτσι ἀνέκαθεν τὸ χωριό, ἀλλὰ «Παλαιοκάτουνο» καὶ τὸ σημερινό του ὄνομα τὸ πῆρε, ἐδῶ κι' ἐβδομήντα χρόνια, ὅταν ἄλλαξαν ὄνομα καὶ πολλὰ ἄλλα χωριά, εἴτε γιὰτὶ εἶχαν τούρκικα ἢ σλάβικα ὀνόματα ἢ καὶ κακὸ ἄλλο καὶ πῆραν ἄλλα ὀνόματα πού εἶχαν σχέση μὲ τὴν ἱστορία ἢ τὴν παράδοση, ὅπως Τολοφῶν, Ποτιδάνεια, Εὐπάλιο ἢ πού ταίριζαν πιὸ καλά μὲ τὸ περιβάλλον καὶ τίς ὁμορφιές τῆς περιοχῆς τους, ὅπως Καλλιθέα, Τερψιθέα, Ἐρατεινὴ, Ἐλατόβρυση. Τὸ Κροκύλειο ὀνομάστηκε ἔτσι, γιὰτὶ ἐκεῖ, κατὰ τὸν ἱστορικὸ Θουκυδίδη, ὑπῆρχε ὁμώνυμη πόλη, ὅπου ἐγίναν μάχες μὲ τὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Δημοσθένη κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Ὅπως ἐπίσης ἀναφέρονται καὶ τὸ Εὐπάλιο, ἢ Ποτιδάνεια, ἢ Βωμέα, ἢ Τολοφῶνα κλπ.

Τὸ Κροκύλειο, λοιπόν, ἀπ' τὰ παλιότερα ἀκόμα χρόνια πού λεγόταν Παλαιοκάτουνο, ἦταν ἓνα ἀπ' τὰ κεφαλοχώρια τῆς Δωρίδας πολὺ ἐξελιγμένο μὲ χίλιους περίπου κατοίκους, ποῦεῖταν πολὺ φιλοπρόοδοι καὶ συγχρονισμένοι μὲ τὴν ἐποχὴ τους. Ἐκεῖ εἶχαν τὴν ἔδρα τους ὅλες οἱ ἀρχές τῆς ὀρεινῆς Δωρίδος, ὅπως τὸ Εἰρηνοδικεῖο, τὸ Συμβολαιογραφεῖο, Ἑλληνικὸ καὶ Δημοτικὸ σχολεῖο μὲ κάπου 200 μαθητές, Ταχυδρομεῖο, Τηλεγραφεῖο, Ἀστυνομικὸ Σταθμὸ, Δασονομεῖο, Ἀγρονομεῖο, μονοπάλιο. Τώρα ἀπ' ὅλες αὐτὲς ὑπάρχει μονάχα τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο μὲ λιγώτερους ἀπὸ δέκα μαθητές, ὁ ἀστυνομικὸς σταθμὸς καὶ τὸ ταχυδρομεῖο. Καὶ τὸ χωριό ἔχει γύρω στοῦς

200 κατοίκους, πού όλοένα λιγοστεύουν, γιατί είναι όλοι τους σχεδόν γέροι. "Ωσου νά λείψουν και οι τελευταίοι αύτοί όπισθοφύλακες, γιά νά ρημάξει όλότελα τό χωριό, πούχε τόσο κόσμο και τόση ζωντάνια. "Ετσι, δυστυχώς, έχουν καταντήσει τά πιό πολλά όρεινά χωριά, γιατί κανένας δέν τά πρόσεξε όταν ήταν ακόμα καιρός και κανένας δέ σκέφτηκε ν' άσχοληθεί μέ τους ξωμάχους αύτους, πού ήταν οι στυλοβάτες τής Έλλάδας.

Έκείνα τά χρόνια είχε δυό μεγάλους άγροτικούς οικισμούς, τό 'Αβορίτι πού ήταν και «ή πατρίς τής γεννήσεως» τού στρατηγού Μακρυγιάννη, καθώς μολογάει ό ίδιος στ' Απομνημονεύματά του, πού κατοικιόταν, είτε όλοχρονίς άπό τσοπαναρέους, πού είχαν εκεί κοντά τις στρουγγες και τά μαντριά τους, είτε κατά διαστήματα, άπό κείνους, πού είχαν εκεί κτήματα και τά καλλιεργούσαν συστηματικά, όπως ήταν οι Παγωναίοι, οι Λαππαίοι, Κουτλαίοι, Αύγεροπουλαίοι, Τριανταφυλλαίοι (άπ' όπου κράταγε τό οικογενειακό όνομα τού Μακρυγιάννη), Σακαρελαίοι κ.ά. Ήταν και ή Μπεςιά, όπου εκεί έμεναν, σχεδόν μόλιμα οι Σαϊτέοι, πού ήταν και τό πιό πολύκλαδο σόι τού χωριού κι' έπειδή ταίριαζαν πολλά όνόματα, τους είχαν δώσει παρατσούκλια, όπως Καφριτσέοι, Ξεραίοι, Παπαρηγαίοι, Γιωργουλαίοι, Ψηττέοι, Άντριτσέοι, Ραφταίοι, Μαντζαλέοι κι είχαν όλοι τους καλυδόσπιτα ή ταρατσες, που κατοικουσαν σχεδόν μόλιμα, κι «άργά και πού» πήγαιναν στό χωριό, στις μεγάλες γιορτές, ή όταν ήθελαν νά έφοδιαστούνε μέ τίποτα τρόφιμα ή ν' άγοράσουν κάτι άλλο και Ξαναγύριζαν πάλι. Ύπηρχαν, ακόμα, κι' άλλοι μικρότεροι άγροτικοί οικισμοί, κάτω χαμηλά κοντά στό ποτάμι τού Μόρνου, όπως τό 'Αλαφομούσκι, ή Βαμπακιά, ή Στριφλιά, τό Κουμεντάρι, ή Μαντύλου, όπου κι' εκεί κατοικουσαν διάφοροι χωριανοί, όπως οι Καρναστασέοι, οι Μπετχαβέοι, ό Θωμοκώστας, ό Μυλωνάς, ό Πολύμερος κι' άλλοι ακόμα, πού είχαν κι' αύτοί σπιτοκάλυβα εκεί. Κι' ακόμα υπήρχαν τά Κλιμάκια, ή Πατσιρού, ό Βέλουρας, ό Φτερόλακος, όπου είχαν καλυδόσπιτα οι Περαμαχαλιώτες, Μαχέοι, Στουμπέοι, Μαντζέοι, Άρμαγέοι. "Όλοι τους σχεδόν τσοπαναρέοι, πού κι αύτοί τόν πιό πολύ καιρό τή βόλευαν εκεί.

Ήταν μονιασμένο, εκείνα τά χρόνια, τό χωριό κι' οι κά-

τοικοί του ήταν αγαπημένοι κι' αδελφωμένοι, κι' ένοιωθαν σά συγγενείς άναμεταξύ τους. Ή χαρά του ένός ήταν χαρά του άλλουνού και στόν πόνου του συμπαραστέκονταν όλοι. Στο γάμο έστελναν κάλεσμα σ' όλο τό χωριό «πρός συνδρομήν και διά γεύμα» όπως χαρακτηριστικά έγραφε ή πρόσκληση. Και στην λύπη του κάθε χωριανού συμμετείχαν όλοι, για βοήθεια και παρηγοριά.

Ήταν φιλοπρόοδοι οί Κροκυλειώτες και πάσχιζαν όλοένα για τήν προκοπή του χωριού και για τήν προβολή του. "Αν και δέν είχε πολύ εύπορους τό χωριό, μιá και ήταν όρεινό και δέν είχε γόνιμα χωράφια κι' οί βιοτικές συνθήκες, κάτω άπ' τις όποιες ζούσαν, δέν ήταν και τόσο ρόδινες, παρά ταύτα έφκίαξαν μόνοι τους, με προσωπική έργασία, με συνεισφορές και πολλές στερήσεις ένα σωρό έργα που όμόρφηναν τό χωριό. "Εφκίαξαν τήν Κεντρική πλατεία του χωριού, όπου βρίσκεται ό "Αη Γιώργης, τό κτίριο που στεγαζόταν τό Έλληνικό σχολείο και τό χάρισαν στην έκκλησιά, έφτιαξαν τό καμπαναριό της έκκλησιάς με τό ρολόγι του, που ήταν άπ' τα πολύ λιγοστά στα χωριά για τα χρόνια 'κεινά. "Εφτιαξαν τή Μεγάλη Βρύση με τις έξη βρυσομάνες, πώχουν άπό πάνω τους άνάγλυφες τις μορφές εκείων που πρωτοστάτησαν νά γίνει αυτό τό έργο σ' αυτή τή γραφική και δροσόλουστη τοποθεσία και πολλές άκόμη βρύσες σε διάφορες άλλες τοποθεσίες. "Εφκίαξαν ύδραγωγείο και δίκτυο ύδρευσης κι' ένα σωρό ξωκλήσια, που, όσο ήταν έφημέριος του χωριού ό Παπαγρηγόρης, τα διατηρούσε πάντοτε νοικοκυρεμένα και τα λειτουργούσε σε κάθε τους γιορτή. Κι' ήταν μιá ευκαιρία, που συγκεντρώνεται εκεί όλο τό χωριό και διασκέδαζε αδελφωμένο.

Ή εκείνο, ώστόσο, που θα πρέπει νά θεωρείται σαν άθλος για τους παλιότερους Κροκυλειώτες, ήταν ό δρόμος που έγινε με προσωπική έργασία πριν άπό πενήντα, σχεδόν, χρόνια και μπόρεσε νά συνδεθεί τό χωριό με τόν ένθνικό δρόμο και νά φτάσει αυτοκίνητο μέχρι 'κει πάνω. Κι' ήταν μεγάλο έπίτευγμα, για τήν εποχή εκείνη, νά φτιαχτεί ένας δρόμος δέκα χιλιόμετρα σε όρεινό μέρος και κάτω άπό πολύ δύσκολες συνθήκες. "Αλλά τότε υπήρχε σύμπνοια, όμοψυχία κι' άλληλοκατανόηση

ανάμεσά τους κι' έτσι κατάφεραν νά φκιάξουν πολλά πράγματα.

Στό Κροκύλειο ύπῆρξαν καί κάποιοι αρκετά εϋποροι κι ένθουσιώδεις, πού φάνηκαν γαλαντόμοι κι εϋεργέτησαν τό χωριό, ὅπως ὁ Τάσος Τσώρης πού ἄφησε μεγάλο χρηματικό ποσό γιά νά γίνει τό καταφύγιο, κατάκορφα στό βουνό τῆς Παναγίας καί γιά ξενοδοχεῖο στό χωριό, ὁ Γιώργος Μπολότας πού ξόδεψε γιά τήν ὑδρευση τοῦ χωριοῦ, ὁ Θανάσης Σίδερης πού μέ δωρεά του φκιάχτηκε τό κοινοτικό κατάστημα. Ο Κώστας Σίδερης πού δώρησε τό σπίτι του γιά τό Ἱατρεῖο τοῦ χωριοῦ κι ἄλλοι ἀκόμα μέ μικρότερες προσφορές. Ἄλλα κι ὁ Σύλλογος Κροκυλείων «ὁ Μακρυγιάννης» πρόσφερε πολλά στό χωριό καί μέ τίς ἐνέργειες καί τίς φροντίδες του ἐγιναν ἡ προτομή τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ὁ δρόμος πρὸς Πενταγιοῦ - Ἄρτοτινα, ὁ δρόμος πρὸς τό βουνό τῆς Παναγίας κι ἄλλα ἀκόμα ἔργα καί διάφορες ἄλλες ἐκδηλώσεις, πού μέ πολύ κέφι συνεχίζουν τὰ νεώτερα παιδιά πού ἀποτελοῦνε τό σημερινό συμβούλιο τοῦ Συλλόγου καί πού εἶχαν τήν ἐμπνευση νά καθιερώσουν καί τὰ «ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΕΙΑ, γιά νά τιμήσουν τό μεγάλο συντοπιτή τους ἦρωα, πού γιορτάζονται κάθε τρία χρόνια στό χωριό. Τέλος, δέν πρέπει νά μὴν ἀναφερθεῖ κι' ὁ ὁμώνυμος Σύλλογος Κροκυλείων Ἀμερικῆς Καναδά, πού κι' αὐτός ἐδειξε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τό χωριό καί ξόδεψε πολλά γιά ἀφοδευτήρια καί γιά τήν ἀποχέτευση τοῦ χωριοῦ καί γιά ἄλλα ἔργα.

Ἔχει πολλές γραφικὲς τοποθεσίες τό Κροκύλειο: τήν Παναγία, ἀπ' ὅπου μπορεῖ ἐκεῖνος πού θ' ἀνεβεῖ μέχρι κεῖ πάνω σέ ὑψόμετρο 1260 μ. νά περάσει μιὰ ὁμορφη μέρα καί ν' ἀπολαύσει μιὰ σπάνια ὁμορφιά, τῆ Θεοτόκο ἄλλη ωραία τοποθεσία, τὸν «Ἄη - Νικόλα, τό Κεφαλόβρυσσ καί πρᾶπαντὸς τό Ἄβορίτι, πού, ὅποιος θέλει ν' ἀπολαύσει ρομαντικό τοπίο, ἀφάνταστη δροσιά καί παγωμένο νερό, ἐκεῖ μπορεῖ νά περάσει εὐχάριστα τῆ μέρα του καί νά γυρίσει στό χωριό ξανανιωμένος τό βράδυ.

Τό Ἄβορίτι, πούεῖναι μιὰ τοποθεσία, πού ἔχει πολλή γραφικότητα ἀλλὰ καί κάποια ἱστορική ἀξία, γιατί εἶναι τό μέρος ὅπου γεννήθηκε ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, ἀπέχει κάπου τέσ-

σερα χιλιόμετρα απ' τὸ Κροκύλειο καὶ περίπου ἓνα χιλιόμετρο απ' τὸ δημόσιο δρόμο, πού πάει κατὰ τὸ χωριό. Ὁ χώρος, ὡστόσο, ὅπου βρίσκονται οἱ πηγές μὲ τὰ χιλιόχρονα πλατάνια καὶ τὴν τόση ὀμορφιὰ δὲν ἔχει διαμορφωθεῖ κατάλληλα καὶ θὰ πρέπει, τόσο ἢ νέα Κοινοτική ἀρχή, πού, κατὰ πῶς πιστεύω, θάχει ὀρεξη γιὰ δράση, ὅσο κι ὁ Σύλλογος Κροκυλείων «ὁ Μακρυγιάννης» πού μὲ ζῆλο πασχίζει γιὰ τὴν προβολὴ τοῦ χωριοῦ, νὰ ἐνδιαφερθοῦνε γιὰ τὴν ἀξιοποίησή του. Χρειαζέται νὰ γίνῃ διαμόρφωση τοῦ χώρου γύρω απ' τὶς πηγές, νὰ φκιαχτοῦν οἱ βρύσες, νὰ γίνουν πεζούλια καὶ παγκάκια γιὰ νὰ βολεύονται οἱ ἐκδρομεῖς, καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀκόμα μπορεῖ νὰ ἐξωραΐσει τὴν περιοχὴ. "Ἐτσι ὥστε, ὅσοι θέλουν απ' τοὺς ἐπισκέπτες ἢ τοὺς παραθεριστὲς νὰ πάρουν τὴ βόλτα τους μέχρι ἔκει γιὰ νὰ περάσουν εὐχάριστα μιὰ μέρα στὴ δροσόλουστη αὐτὴ ἔξοχικὴ τοποθεσία, νὰ μένουں ἐνθουσιασμένοι καὶ νὰ φεύγουں μὲ τὶς καλύτερες ἐντυπώσεις κι' ἀναμνήσεις, γιὰτὶ ἀπόλαυσαν μιὰ ἀξέχαστη ἐκδρομὴ.

Πρὶν ἀπὸ καμμιά 15αριὰ χρόνια ὁ ΕΟΤ, ὕστερα ἀπὸ σχετικὲς ἐνέργειες, εἶχε διαθέσει 80 χιλιάδες δραχμὲς γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ χώρου, ὅπου εἶναι στημένη ἢ προτομὴ τοῦ Μακρυγιάννη καὶ γιὰ τὸ Τύμβο στὴν «Κρύα βρύση» ὅπου ὑπάρχει μαρμάρινη πλάκα μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς γέννησής του, ἐκεῖ πιὸ κάτω σ' ἓνα χωράφι τῶν γονιῶν του.

"Ὁμως ὁ Ε.Ο.Τ. δὲ θέλησε νὰ διαθέσει κι' ἄλλες ἐξήντα χιλιάδες γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ χώρου στὶς πηγές «Ἄβορίτη», «λόγω ἐλλείψεως πιστώσεων» ὅπως εἶπε.

Λίγο ἀργότερα εἶχε γίνῃ μιὰ παρόμοια πρόταση σ' ἓνα παραλὴ Κροκυλειώτη, ποῦεῖχε κτήματα ἐκεῖ πλάϊ απ' τὶς πηγές, ἀλλὰ δυστυχῶς φάνηκε σφιχτὸς καὶ στενόκαρδος καὶ δὲ θέλησε νὰ βοηθήσει γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ ἔργο καὶ νὰ συνδέσει μ' αὐτὸ τ' ὄνομά του, ὥστε νὰ τὸν θυμοῦνται, γιὰ πολλὰ χρόνια, ἐκεῖνοι πού θ' ἀπολάμβαναν τὴν ὀμορφιὰ τοῦ τοπίου.

Οἱ Κροκυλειῶτες, ἀπὸ παλιὰ, εἶχαν βαθειὰ ριζωμένη στὴν καρδιά τους τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὸ χωριό κι' ἡ σκέψη τους πάντα ἐκεῖ τριγυνοῦσε, ὅπουδὴπατε κι' ἂν βρίσκονταν, κι' ἤθελαν ἐκεῖ νὰ κατασταλάξουν, ἔστω καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους. Καὶ συ-

νέβηκε, πολλές φορές να φέρουν κάποιους απ' την 'Αμερική κι' απ' τόν Καναδά, για να τούς θάψουν στό κοιμητήρι του χωριοῦ, γιατί αὐτή ἦταν ἡ τελευταία τους ἐπιθυμία.

Κι' ὁ Κροκυλειώτης γιατρός Σταυρόπουλος, ποῦ γιά πολλά χρόνια ἀγνάντευε, νοερά, τὰ 'Ολύμπια βουνά του γραφικοῦ χωριοῦ καί ζοῦσε πάντα μέ τή νοσταλγία του γυρισμοῦ, μιὰ καί δὲ μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτό του τὸ ὄνειρο ὅσο βρισκόταν στή ζωή, ζήτησε σά στερνή του ἐπιθυμία, ἅμα κατάλαβε πὼς πλησίαζε τὸ τέλος του, νὰ μεταφέρουν, τουλάχιστον, τὸ σκηνωμά του ἐκεῖ γιά αἰώνια ἀνάπαυση σὰ γενέθλια χώματα.

Κάτι τέτοιο ἐνοικῶε καί ἀπό κάτι τέτοιους νοσταλγικούς στοχασμούς, φαίνεται πὼς ἦταν πλημμυρισμένη κι' ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητῆ μας Γιώργου Δροσίνη, ὅταν πρόκειταν νὰ φύγει γιά τὴ Γερμανία κι' ἔγραψε ἐκείνους τούς τόσο συγκινητικούς στίχους στό τόσο ὁμορφο ποίημά του «Χῶμα 'Ελληνικό».

Ἔτσι κι ἂν σὲ ξένα χώματα πεθάνω
καὶ το ξένο χῶμα, θᾶναι πιὸ γλυκό,
σὰν θαφτεῖς μαζί μου, στήν καρδιά μου ἐπάνω
χῶμα ἀγαπημένο, χῶμα 'Ελληνικό!

.....

Φαίνεται πὼς ἐκεῖνο, ποῦ ὀνόμασε «νόστιμον ἡμᾶρ» ὁ μέγας ράψωδός 'Ομηρος, κρυφοκαίει μέσα σὲ κάθε εὐαίσθητη καὶ ρομαντικὴ καρδιά καί τραβάει καί πέρα, ἀκόμα, απ' τὰ βιώματα τῆς ζωῆς!

21.

Ἡ προτομή τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη μὲ μερική ἄποψη τοῦ Κροκυλίου.

**ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ
ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ
(1962)**

Πέρασε ένας χρόνος από τις 23 'Ιουλίου του περασμένου χρόνου 1961, πού έγιναν τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ στρατηγοῦ Γιάννη Μακρυγιάννη στὸν τόπο πού γεννήθηκε, στὸ Κροκύλειο τῆς Δωρίδας. Κι ἦταν μιὰ τόσο πετυχημένη πανηγυρική ἐκδήλωση, μὲ τέτοια αἴγλη κι ἐπισημότητα, ὥστε ὁ ἀπόηχος τῆς κράτησε γιὰ πολὺ καιρὸ.

Καὶ θὰ πρέπει ἓνα προσκύνημα νὰ γίνεται κάθε τόσο, ἐκεῖ, σ' ἐκεῖνο τὸν τόπο γιὰ νὰ δίνεται, ἔτσι, ἡ εὐκαιρία νὰ βλέπουμε τὰ ἱερά χωμάτα τῆς Ρούμελης, νὰ ἀνεβαίνουμε στὶς ψηλές βουνοκορφές καὶ στὰ καταρράχια, νὰ χαιρετᾶμε τὰ βουνὰ καὶ τὶς κοντοραχοῦλες, νὰ ξαναζωντανεύουμε παλιές ἀναμνήσεις καὶ νὰ τονώνουμε λιγάκι κι ἐκείνους, τοὺς λιγοστοὺς κατοίκους, πού ἔχουν μείνει ἐκεῖ ἐπάνω, γιὰ νὰ δείχνουν ὅτι πρὶν λίγα χρόνια ἔσφυζε ὁ τόπος ἀπὸ ζωὴ, ἐνῶ τώρα εἶναι σχεδὸν ἐρημιά.

Κι ἀλήθεια! "Ἄν μπόραγε νὰ ξαναγυρίσει, κανένας, λιγάκι πρὸς τὸ παρελθόν, πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, θάβλεπε ὅτι, ἐκεῖ ἐπάνω, ζοῦσαν ὅλοι, σχεδόν, οἱ κάτοικοι, ὅσοι εἶχαν γεννηθεῖ ἐκεῖ καὶ δὲν εἶχαν μεταναστεύσει στὴν Ἀμερική ἢ δὲν ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατὸ τῆ θητεία τους ἢ δὲν ἦταν διορισμένοι κάπου σὰν δημόσιοι υπάλληλοι. Κι ἐνῶ τὴν ἡμέρα σκορποῦσαν ἀπ' τὰ χαράματα, στὰ χωράφια καὶ στὶς δουλειές τους, τὰ βράδια ξαναγύριζαν πίσω καὶ συναντιόντουσαν στὰ κέντρα τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ ἀκούσουν τὰ νέα καὶ νὰ συζητήσουν ἀναμεταξύ τους γιὰ τὰ προβλήματά τους.

Καὶ τὶς Κυριακές, καὶ κάθε γιορτῆ, βρισκόντουσαν ὅλοι στὸ χωριὸ γιὰ νὰ ξεκουραστοῦν, νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά, καὶ νὰ διασκεδάσουν, κουτσοπίνοντας στὰ καφενεῖα καὶ στὴ φτωχικὴ ταβερνούλα.

Πέρασαν δυστυχώς τὰ χρόνια κείνα, καὶ τώρα τὰ χωριά κατάντησαν ἔρημα καὶ περιφρονημένα, χωρὶς Ζωὴ καὶ χωρὶς κατοίκους. Ἔμειναν μονάχα μερικοὶ γέροι ἢ καὶ κανένας πολὺ φτωχὸς ποὺ δὲν ἔχει «ποῦ τὴν κεφαλὴ κλίνει». Ἔτσι, ὑπάρχει φόβος νὰ φαγωθοῦν καμιὰ νύχτα, κι αὐτοὶ οἱ λιγαστοί, ἀπ' τοὺς λύκους καὶ ἀπ' τὰ τσακάλια, ποὺ ἔχει γεμίσει ὁ τόπος.

Νοσταλγικὸς προσκυνητὴς τῆς φτωχειᾶς αὐτῆς πατρίδας ἔεκίνησα καὶ πάλι, πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες, νὰ πάω στὸ χωριό μου, τὸ Κροκύλειο. Ἐκεῖ ποὺ πρωτοεῖδα τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ποὺ ἀνάπνευσα τὴ δροσερὴ αὔρα καὶ τὸ κατάψυχρο ἀεράκι ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τὰ χιονισμένα βουνὰ τῶν Βαρδουσιῶν καὶ τῆς Γκιώνας. Ἐκεῖ ποὺ ἔφαγα τὸ πικρὸ ψωμί, τὸ βγαλμένο, μὲ πολὺ κόπο καὶ ἰδρώτα μέσα ἀπ' τὰ ἄγωνα, λιγοστά χῶματα τῆς ὄρεινῆς Δωρίδας.

Ἔτσι, μοῦ δόθηκε καὶ πάλι ἡ εὐκαιρία, γιὰ νὰ ἰδῶ, Ξανά, τὴν ἥρωικὴ μορφή τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ποὺ τόσο πετυχημένα τὴ λάξευσε ὁ ἐπιδέξιος γλύπτης Νικόλας, πάνω στὸ πεντελικὸ μάρμαρο, καὶ νὰ Ξαναζήσω νοερά τίς ευτυχισμένες ἐκείνες στιγμὲς ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ ἓνα χρόνο, χιλιάδες κόσμου ποὺ εἶχαν μαζευτεῖ στὸ Κροκύλειο, ἀπ' ὅλα τὰ γύρω χωριά κι ἀπ' τὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ τιμήσουν τὸ δοξασμένο αὐτὸ τέκνο τῆς ἠρωικῆς Δωρίδος, ποὺ τόσες πολλὲς ὑπηρεσίες πρόσφερε στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ διαδρομὴ μὲ τὸ λεωφορεῖο ἀπ' τὴν Ἀθήνα μέχρι τὸ Μαλανδρίνο, ἔξι χιλιόμετρα ἔξω ἀπ' τὸ Λιδωρίκι, ἦταν ἐξαιρετικὴ, γιὰ τὸ αὐτοκίνητο ἦταν πούλμαν καινούργιο καὶ ὁ δρόμος ἀσφαλτοστρωμένος. Ἀπὸ κεῖ, ὅμως, καὶ πέρα μέχρι τὸ Κουμεντάρι, ὅπου ἀρχίζει ἡ περτοχὴ τοῦ Κροκυλείου, ὁ δρόμος ἦταν ἀπαίσιος καὶ τὸ ταξίδι ἐξαντλητικὸ. Πραγματικὸ ἔσθεμα.

Δυστυχώς, τὸ δρόμο αὐτό, ποὺ εἶναι ἀρτηρία τῆς φτωχειᾶς Ρούμελης κι ὁ ὁποῖος τόσες ὑπηρεσίες πρόσφερε κατὰ τὸν Ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο, γιὰ τὸ ἀπὸ κεῖ περνοῦσαν οἱ ἐφοδιοπομπὲς γιὰ τὸ μέτωπο, καὶ ἔδωσε κάποια Ζωὴ στοὺς παραγκωνισμένους Δωριεῖς Ξωμάχους, τὸν ἔχουν ἐγκαταλείψει καὶ χρόνον μὲ τὸ χρόνο, ἐρειπιώνεται. Γιὰ νὰ γίνεῖ σὲ λίγο καταικτόδρομος, ἂν δὲ ληφθεῖ κάποια πρόνοια γιὰ τὴ συντήρησή του.

Οί Δωριείς είναι τόσο ολιγαρκείς και λιτοδίαιτοι, ὥστε δὲν ἔχουν μεγάλες ἀξιώσεις και δὲν ζητᾶνε ρουσφέτια και πράγμα-
τα ἀδύνατα. Ἄλλά, νὰ μὴν ἔχουν ἓνα δρόμο πού νὰ τοὺς ἐπι-
τρέπει νὰ ἐπικοινωνοῦνε οἱ Ξενητεμένοι μὲ τοὺς ντόπιους και
νὰ μπορεῖ νὰ βλέπει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον; Πρὸς Θεοῦ. Θά ἔπρεπε
νᾶχει γίνεи πρὶν ἀπὸ πολλά χρόνια, γιὰ νὰ μὴν ἀναγκάζει τοὺς
κατοίκους νὰ διαμαρτύρονται και νὰ πικραίνονται γιὰ τὴν
ἐγκατάλειψή τους ἀπ' τὸ Κράτος.*

Φτάνει, λοιπόν, κανένας μὲ χίλια θάσανα στὸ Κουμεντάρι,
και μὲ τὸ τοπικὸ λεωφορεῖο τοῦ Νικολέτου ἀρχίζει νὰ ἀνηφορίζ-
ει πρὸς τὸ Κροκύλειο. Εἶναι ἓνας δρόμος, βέβαια, ὄχι και πο-
λὺ καλός, γιατί φτιάχθηκε προπολεμικά μὲ προσωπική ἐργασία
τῶν κατοίκων τοῦ Κροκυλείου, ἀλλὰ ἡ διαδρομὴ εἶναι θαυμά-
σια. Ἀρχίζει ἀπὸ ὑψόμετρο 350 μέτρα γιὰ ν' ἀνεβεῖ σὲ ὑψόμε-
τρο 850 μέτρα, ὅπου βρίσκεται τὸ Κροκύλειο.**

Εἶναι ὅλο στροφές μέχρι τέσσερα χιλιόμετρα, ἀλλὰ τὸ
θέαμα εἶναι ὑπέροχο. Κάτω κυλάει ἡσυχᾶ τὸ ποτάμι τοῦ Μόρ-
νου, ἀνάμεσα σὲ δασομένες πλαγιές, ἀπ' τὸνα μέρος και τᾶλλο.
Ὅλο καταπράσινα, πλατάνια, βελανιδιές, ρεῖκια, κουμαριές,
πουρνάρια, κέδρα. Ἀπέναντι φαίνονται τὰ κοντινὰ χωριά. Ἀ-
ριστερὰ στὸ βάθος μιᾶς ρεματιᾶς ἡ Περιθιτώπισσα και δεξιότε-
ρα ἡ Ποτιδάνεια, τὸ Κάτω Παλαιοξάρι και τὸ Τεῖχιο. Πιο ψηλά
ὑψώνεται περήφανο τὸ βουνὸ Τρίκορφο, γυμνὸ στὴν κορφή σὰ
νᾶχει φαλάκρα, και γεμάτο ἔλατα λίγο πάρα κάτω. Ὅλα εἶναι
τόσο ὁμορφα και γραφικά.

Σ' ἀπόσταση περὶ τὰ πέντε χιλιόμετρα ἀπ' τὸ Κουμεντάρι,
εἶναι ἡ τοποθεσία Κρύα Βρύση. Τὴ λένε ἔτσι, γιατί πραγματικά
ὑπάρχει βρύση πού ἔχει κρῦο νερό. Τὴ θυμᾶμαι ἀπ' τὰ παιδικά
μου χρόνια, πού πάντοτε, ὅταν διαβαίναμε ἀπὸ ἐκεῖ, πίνουμε ἀπ'
τὸ γάργαρο και χωνευτικὸ νερό της. Ἐκεῖ, τὰ παλιὰ χρόνια, ἦ-
ταν χωράφια, ἀλλὰ ποτιστικά και ἄλλα ἄνυδρα, πού τα καλλι-
εργοῦσαν μ' ἐπιμέλεια οἱ Κροκυλιῶτες, γιατί ἦταν ἀποδοτικά.
Τώρα ἔχουν, σχεδόν, ερημωθεῖ και μονάχα ὑπάρχουν μερικά

* Ὁ δρόμος ἔχει γίνεи ἀσφαλτοστρωμένος ἐδῶ και κάμποσα χρόνια.

** Κι αὐτός ὁ δρόμος εἶναι τώρα φκιαγμένος μὲ ἀσφαλτικὸ τάπητα.

καλλιεργημένα χωράφια, εκεί γύρω που βγαίνει τὸ νερό τῆς Κρύας Βρύσης.

Ἐκεῖ κάπου ἦταν καὶ τὸ χωράφι τῶν γονιῶν τοῦ Μακρυγιάννη, ὅπου εἶχε πάει ἡ μάνα του γιὰ νὰ μαζώξει καλαμποκιές καὶ ἐκεῖ τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καὶ τὸν γέννησε.

Ἄφήνουμε τὴ φαντασία μας νὰ γυρίσει ἑκατὸν ἐξήντα πέντε χρόνια πρὸς τὸ παρελθὸν γιὰ νὰ σχηματίσει μιὰ εἰκόνα γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, πού τόσο μεγάλη αξία ἔχει γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Πατρίδας μας.

Ἡ λεβεντογυναίκα Ρουμελιώτισσα, Ευπόλυτη ἴσως ἢ μὲ γουρνοτσάρουχα, ξεκίνησε ἕνα πρωινὸ ἀπ' τὸ Ἄβορίτι, πού ἦταν ἀγροτικὸς οἰκισμὸς τοῦ Κροκυλείου, καὶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα κατοικιόταν ἀπὸ ἀρκετὲς οἰκογένειες, γιὰ νὰ πάει στὸ χωράφι τῆς, στὴν Κρύα Βρύση γιὰ νὰ κόψει καλαμποκιές. Ἦταν ἐτοιμόγεννη, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶχε σημασία, γιατί οἱ γυναῖκες στὰ χωριά, καὶ μάλιστα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δούλευαν ὡς τὴν τελευταία στιγμή καὶ πολλές φορές γεννοῦσαν στὰ χωράφια, στὰ μαντριά καὶ στοὺς λόγγους, ὅπου πήγαιναν γιὰ εὐλα. Ὁ γιατρός ἦταν ἀγνωστος τὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ ἡ μαμμὴ πολυτέλεια.

Ἐκεῖ, λοιπόν, στὸ χωράφι πού δούλευε, τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καὶ γέννησε. Μονάχα τὰ πουλιά, ἴσως καὶ τὰ τζιτζίκια, θά τὴ συντρόφευσαν στίς δύσκολες αὐτὲς στιγμὲς καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἄη - Γιάννη καὶ τῆς Ἁγιά - Βαρβάρας, πού οἱ ἐκκλησιᾶς τους βρίσκονταν ἐκεῖ κοντά, ἔφερε στὸν κόσμον τὸ ἀγοράκι, πού ἡ καλὴ του μοῖρα τὸ προώριζε γιὰ νὰ γίνῃ ἕνας μεγάλος «Ἕλληνας», γιὰ νὰ βοηθήσει, ὅσο πολὺ λίγοι, τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ κοντὰ στὸ μέρος ἐκεῖνο, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς περσινῆς γιορτῆς γιὰ τ' ἀποκαλυπτῆρια τῆς προσημῆς τοῦ στρατηγοῦ, ἐντοχιόστηκε μιὰ πλάκα μαρμάρινη, πού γράφει τὴ χρονολογία τῆς γέννησής του, καὶ λίγο πιὸ κάτω λίγα λόγια δικὰ του παρμένα ἀπ' τὰ ἀπομνημονεύματά του. «Εἶχε πάει ἡ μητέρα μου νὰ μαζώξει καλαμποκιές γιὰ τὰ ζῶα καὶ μὲ γέννησε ἐκεῖ καὶ μὲ τύλιξε μὲ τίς καλαμποκιές καὶ μὲ πῆγε εἰς τὸ σπίτι».*

* Σημ. Σήμερα ἐκεῖ ἔχει γίνει σχετικὸς τύμβος μὲ μαρμάρινη πλάκα μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς γέννησής του.

Τώρα, στο μέρος εκείνο, είναι έρημια και μονάχα τὰ πουλιά ἀκούονται, καί, κάπου μακριά, κουδούνια καί θελάσματα προβάτων, χωρίς ν' ἀκούεται καί ἡ φλογέρα τοῦ βοσκού, ὅπως τὰ παλιὰ χρόνια. Κάτω χαμηλά υπάρχουν χωράφια σπαρμένα μέ καλαμπόκια, τὰ ὁποῖα ὁμως εἶναι πολύ μικρά ἀκόμα καί δέν εἶναι ὁ καιρός τους γιά νά κοποῦν οἱ καλαμποκιές, ὅπως τότε πού γέννησε ἡ μάνα του τόν Μακρυγιάννη.

Σ' ἀπόσταση περί τὰ 100 μέτρα πέρα ἀπ' τὸ μέρος πού εἶναι ἡ μαρμαρίνη πλάκα μέ τὸ ἱστορικό τῆς γέννησης τοῦ Μακρυγιάννη, υπάρχει ἕνας δρομάκος πρὸς τ' ἀριστερά καί μιὰ ταμπέλα πού γράφει «Πρὸς Ἀβορίτι». Αὐτὸς ὁ δρομάκος ὀδηγεῖ πρὸς τὸ Ἀβορίτι καί εἶναι ὁ ἴδιος ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Ἀπ' ἐκεῖ, σίγουρα θά πέρασε καί ἡ μάνα τοῦ μεγάλου ἥρωα φορτωμένη μέ τὸ μωρὸ στήν πλάτη γιά νά πάει στ' Ἀβορίτι, ἔχοντας γιά συντροφιά τὸν πόνο τῆς καί τ' ἀγριοπούλια. Ποιὸς μπορεῖ νά φαντασθεῖ μέ πόσο κόπο καί μέ πόση ἀγωνία περπάτησε τὴν ἀπόσταση αὐτή, πού εἶναι ἕνα χιλιόμετρο περίπου, γιά νά φθάσει στὸ φτωχὸ καλύβι τῆς!

Τὸ Ἀβορίτι ἀπέχει ἀπ' τὸ Κροκύλειο περί τὰ 5 χιλιόμετρα. Ἐκεῖ υπάρχουν ἀκόμη κτήματα ποτιστικά καί, κάπου - κάπου, καί καμιὰ ταρατσα γιά νά βάζουν τὰ γεωργικά ἐργαλεῖα, ἐκεῖνοι πού ἔχουν χωράφια ἐκεῖ. Τὰ παλιότερα χρόνια ἔμεναν ἐκεῖ πολλές οἰκογένειες ἀπὸ τὸ Κροκύλι, εἴτε μόνιμα εἴτε περιοδικά, καί ὑπῆρχαν πολλὰ καλύβια καί πολλές ταρατσες. Τώρα δέν μένουν μόνιμα ἀλλὰ πηγαίνουν ὅταν ἔχουν δουλειές. Ἐκεῖ κάπου θά βρισκόταν καί τὸ καλυβόσπιτο τῆς οἰκογένειας τοῦ Μακρυγιάννη. Γιατί, μερικοὶ ἀπ' τοὺς γεροντότερους θυμοῦνται ἀκόμα μιὰ γέρικη καρυδιά πού ἔκανε μεγάλα καρύδια καί γι' αὐτὸ τὰ εἶχαν ὀνοματίσει «βουβάλες τοῦ Μακρυγιάννη».

Νερὸ ἄφθονο πηγαῖο, πεντακάθαρο, πολὺ κρύο καί χωνευτικό βγαίνει ἀνάμεσα σὲ πλατάνια τεράστια, γεμάτα κουφάλες, πού θάναϊ περισσότερο ἀπὸ 500 χρόνια, καί πού στὸν ἴσκιό τους υπάρχουν τέτοια ὄσσια, ὥστε νιώθει κανένας ρίγος. Ἐκεῖ, θυμᾶμαι, τὰ παλιὰ χρόνια, στάλιζαν πρόβατα καί γίδια καί γινόταν μεγάλος σματὰς ἀπ' τοὺς τσοπαναράιους. Ἀπέναντι, δυτικά καί πρὸς τὰ δεξιὰ, φαίνεται τὸ χωριὸ Κουπάκι μέ τὰ

γραφικά σπιτάκια του ανάμεσα στα δένδρα. Λίγο πιό κάτω, τὸ κοινοτικὸ δάσος Μαραθέλι, καταπράσινο ἀπὸ βελανιδιές, ἀριές καὶ ἄλλα ἄγρια δένδρα, καὶ χαμηλότερα ἢ κοιλάδα, ὅπου κυλάει ἡσυχὰ ὁ Μόρνος. Ἀπέναντι, ἀριστερὰ, βρίσκονται τὰ Παληοξάρια καὶ τὸ Τεῖχιο, γραφικὰ χωριὰ πνιγμένα μέσα στὸ πράσινο.

Ἄφοῦ ἀπολαύσει ὁ ἐπισκέπτης τὸ θέαμα τοῦ ὁμορφου τοπίου, ξαναγυρίζει πίσω γιὰ νὰ πάει πρὸς τὸ Κροκύλιο τὸ ὠραῖο αὐτὸ χωριὸ τῆς Δωρίδας ποῦ ἀξίζει νὰ τὸ ἐπισκεφθεῖ κανεὶς, γιὰ νὰ νιώσει τὴ δροσιά του καὶ νὰ ἀπολαύσει τὴν ὁμορφιά του. Τρία χιλιόμετρα ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ θὰ συναντήσουμε μιὰ βρυσούλα ποῦ τὸ νερό της ξεπετιέται μέσα ἀπ' τὸν κορμὸ ἑνὸς πλάτανου, καὶ εἶναι πολὺ κρύο καὶ γάργαρα. Τὴ λένε «τοῦ Θεμιστοκλῆ ἢ βρύση» γιατί τὴν εἶχε φτιάξει ἕνας Κροκυλειώτης ποῦ ἔχει πεθάνει, ὁ Θεμιστοκλῆς Πολυζῶης. Ἔτσι, ἀπαθανάτιστηκε τ' ὄνομά του μὲ τὸ καλὸ του ἔργο. Προχωροῦμε περὶ τὸ χιλιόμετρο καὶ βρισκόμαστε στὴ γραφικὴ τοποθεσία «Ἁγία Παρασκευή», ὅπου εἶναι κτισμένη ἡ ὁμώνυμη ἐκκλησιά μὲ δαπάνη τοῦ Κροκυλειώτου Χαρ. Κουτσούκου. Βρίσκεται πλάι σὲ δυὸ μεγάλες χιλιόχρονες βελανιδιές.

Ἄπ' ἐκεῖ φαίνεται ὅλο τὸ Κροκύλιο πνιγμένο μέσα στὸ πράσινο. Τὸ θέαμα εἶναι γραφικότατο καὶ εἶναι πραγματικὴ ζωγραφιά. Μὲ τ' ἀσπρισμένα ὠραῖα σπίτια του, μὲ τὴν ἐνοριακὴ του ἐκκλησία, σε περίοπτη θέση, μὲ τὸ ὠραῖο σχολεῖο του, μὲ τίς καταπράσινες βουνοπλαγιές του, μὲ τοὺς ὁλόδροσους κήπους του. Τὴν ἀνοιξη, ὅταν εἶναι ὅλα τὰ ὀπωροφόρα δένδρα του ἀνθισμένα, παρουσιάζει τέτοια γραφικὴ ὁμορφιά, ὥστε φαίνεται σὰν νύφη ντυμένη μέσα στ' ἀσπροκόκκινα πέπλα της.

Λίγο πρὶν ἀπ' τὴν εἴσοδο στὸ χωριὸ, στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ δρόμου καὶ λίγο παρακάτω ἀπ' τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, συναντοῦμε τὴν προτομὴ τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ποῦ τ' ἀποκαλυπτήριά της ἔγιναν πρὶν ἀπὸ ἕνα χρόνο μὲ μεγάλη ἐπισημότητα. Ὁ ἀτρόμητος στρατηγὸς βλέπει πρὸς τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο γιὰ νὰ φαίνεται ἡ μορφή του ἀπ' τοὺς διαβάτες, νὰ τὸν βλέπουν κάθε μέρα τὰ μαθητοῦδια, νὰ θαυμάζουν τὴν ἡρωικὴ μορφή του καὶ νὰ παραδειγματίζονται ἀπ' τὰ κατορθώματά του κι ἀπ' τὰ

ἔργα του. Γιατί, ὁ Μακρυγιάννης ὑπῆρξε μιὰ ἀπ' τὶς μεγαλύτερες μορφές τῆς νεότερης Ἑλλάδας. Δὲν ὑπῆρξε μονάχα ὁ πολεμιστής, ποὺ ἔλαβε μέρος σ' ὅλες, σχεδόν, τὶς μάχες ποὺ ἔγιναν στὴ Ρούμελη καὶ στὸ Μωριά καὶ τραυματίστηκε ἑφτά φορές σὲ διάφορα μέρη τοῦ σώματός του, δὲν ἦταν μόνο ὁ φλογερὸς πατριώτης ποὺ ἀγωνίστηκε ἥρωικά γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας. Ὑπῆρξε καὶ μεγάλος πολιτικός ποὺ πρωταγωνίστηκε στοὺς πολιτικούς ἀγῶνες καὶ δεινοπάθησε γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδας. Κι ἀκόμα ὑπῆρξε ἕνας μεγάλος λαογραφικὸς συγγραφέας μὲ ἐξαιρετικὸ ταλέντο,

Τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο Κροκυλίου καὶ μερικὴ ἀποψη τοῦ χωριοῦ.

γιατὶ ἔγραψε ὑπέροχα ἀπομνημονεύματα, ποὺ ἀποτελοῦνε πολὺτιμη πηγή γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδας.

Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχει μεγάλη ἱστορικὴ ἀξία γιὰ τοὺς Ἕλληνες, γιατί τάγραψε μόνος του μὲ ἀκρίβεια καὶ ἀντικειμενικότητα, καὶ ἔτσι μπόρεσε νὰ φωτίσει πολλὰς ἀγνωστες πτυχὰς τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Καὶ εἶναι ἀξιοθαύμαστος, γιατί ἀποδείχθηκε ἄνθρωπος μὲ μεγάλη θέληση, ἀφοῦ κα-

τάφερε νά μάθει γράμματα σέ μεγάλη ηλικία μόνος του, καί νά γράψει ἀπομνημονεύματα αὐθεντικά βγαλμένα μέσα ἀπ' τή σκέψη του καί τὸ μυαλό του, καί δέν χρησιμοποίησε γραμματικούς, ὅπως ἔκαναν ἄλλοι, πού παραποίησαν, σέ πολλές περιπτώσεις, τὴν ἀλήθεια. "Ἐτσι, ὠφέλησε τὴν πατρίδα πολὺπλευρα καί γι' αὐτὸ ἡ μνήμη του θά μένει ἀλησμόνητη μέσα στοῦ πέραςμα τῶν αἰώνων.

Ἡ τοποθεσία, ὅπου ἔχει στηθεῖ ἡ προτομὴ τοῦ ἥρωα στρατηγοῦ εἶναι πολὺ πετυχημένη. Γιατί προβάλλεται ὅλο τὸ χωριό, καί πίσω του ἔχει γιὰ φόντο τὸ ὠραῖο δάσος τοῦ Σταματάκη, πού δίνει μιὰ υπέροχη εἰκόνα σέ κείνον πού θά κοιτάξει δεξιὰ κι ἀριστερά.

Πολὺ πετυχημένη ἦταν καί ἡ σκέψη νά γραφοῦν στίς δύο πλευρὲς τοῦ μαρμάρινου βάθρου τῆς προτομῆς, λόγια εἰπωμένα ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ στρατηγὸ στὰ ἀπομνημονεύματά του. Στὴ μιὰ πλευρὰ γράφει «Ἡ τύχη μας ἔχει τοὺς Ἕλληνες πάντοτε λίγους. Ὅταν οἱ λίγοι ἀποφασίζουν νά πεθάνουν λίγες φορές χάνουν καί πολλές κερδαίνουν». Στὴν ἄλλη πλευρὰ γράφει: «Τούτη τὴν πατρίδα τὴν ἔχομεν ὅλοι μαζί ...δουλέψαμεν ὅλοι μαζί νά τὴ φυλάμε κι ὅλοι μαζί, νά μὴ λέγει οὔτε ὁ δυνατὸς ἐγώ, οὔτε ὁ ἀδύνατος». Λόγια ἐπιγραμματικά καί βαθυστόχαστα παρμένα ἀπ' τίς τόσες σοφὲς ὑποθήκες τοῦ μεγάλου πατριώτη καί ἀγωνιστῆ. Γιὰ νά τὰ διαβάσουν οἱ μεταγενέστεροι καί νά φρονηματίζονται ἀπ' αὐτά.

Διαβάζοντας κάποιος αὐτὰ τὰ σοφὰ λόγια, καί βλέποντας τὴ μαρμάρινη μορφή τοῦ δοξασμένου αὐτοῦ τέκνου τῆς Δωρίδας νιώθει ἓνα μεγάλο θαυμασμὸ καί μιὰν ἀπέραντη εὐγνωμοσύνη γιὰ κείνον πού ἔδωσε τὰ πάντα γιὰ τὴν πατρίδα καί σύστησε καί στοὺς ἄλλους νά κάνουν τὸ ἴδιο.

Σὰν πηγαίνει κανένας στὴν ὄρεινὴ Δωρίδα, ἐκεῖ πού εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ὁ δοξασμένος ἀγωνιστῆς, νιώθει ἀγαλλίαση καί θαρρεῖ πὼς ἀναβαπτίζεται μέσα στὰ νάματα τῆς ἀγνῆς φύσης καί ὅτι ξαναζεῖ μέσα στοὺς θρύλους καί στίς παραδόσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸ Κροκύλειο εἶναι ἓνα ἐξαιρετικὸ χωριὸ γραφικότερο, γεμάτο ἀπὸ φυσικὲς ὁμορφιές καί πολὺ πολιτισμένο. Νερὰ ἀφθο-

να, πολύ κρύα, και καθαρά, κυλάνε στις ρευματιές και ποτίζουν τους καταπράσινους κήπους και τὰ περιβόλια. "Έχει καθαρά και πολύ έμφανίσημα κέντρα και προπαντός εξαιρετικά υγιεινό κλίμα,

"Έχει όμορφες και γραφικές έξοχες, που μπορεί κανένας να πάει έκδρομή και να περάσει θαυμάσια τήν ήμερα του αναπνέοντας άχόρταγα τον καθαρό άερα του βουνου και απολαμβάνοντας τό υπέροχο μεγαλείο τής φύσης. "Έχει την τοποθεσία τής Παναγίας, που είναι όροπέδιο σε ύψόμετρο 1260 μέτρα μέσα στα έλατα. Έκει άμα ανεβεί ο άνθρωπος και αφήσει τό βλέμμα του να κοιτάξει ολόγυρα, νομίζει ότι βρίσκεται σε παρατηρητήριο και βλέπει όλες τις ζωγραφιές τής γύρω φύσης. "Άμα βρίσκεται, κανένας, κοντά στο γραφικό έκκλησάκι τής Παναγίας, που είναι κατάκορφα και λειτουργιέται δυό φορές τό χρόνο, τή μιá τή Δευτέρα του Πάσχα και τήν άλλη τό 15Αύγουστο, όπου συγκεντρώνεται κόσμος πολús και άπ' τὰ γύρω χωριά και γίνεται γλέντι τρικούβετο, νιώθει άγαλλίαση και νομίζει ότι ζει σε άλλους κόσμους με συντροφιά μονάχα τή φύση και τήν άπεραντοσύνη του ουρανού. Άπο κει, άμα είναι καθαρή η άτμόσφαιρα, φαίνεται ή Πάτρα, τὰ βουνά του Μωριά, καθώς και τὰ Βαρδούσια με τήν Γκιώνα, και απολαμβάνει κανείς τό ψυχρό άεράκι που φθάνει άπ' τις ολόγυμνες και χιονισμένες κορφές τους, που είναι πλημμυρισμένες άπο άγριο μεγαλείο και άφταστη μεγαλοπρέπεια.

Άξίζει στ' αλήθεια να επισκεφθει κανένας τό ώραίο αυτό χωριό τής όρεινής Δωρίδας. Πρώτα, γιατί θα κάνει ένα προσκύνημα στον τόπο που γεννήθηκε ο μεγάλος πατριώτης, ο γενναίος πολεμιστής, ο άγνός πολιτικός και ο έξοχος λαογραφικός συγγραφέας Γιάννης Μακρυγιάννης. Και ύστερα, γιατί θ' απολαύσει τις τόσες χάρες και όμορφιές του γραφικού χωριου, που θα τον ένθουσιάσουν και θα τον αναγκάσουν να θελήσει να ξαναπάει και πάλι εκει, όπου ή φύση ξεκουράζει τό πνεύμα και γαληνεύει τήν ψυχή.

ΑΒΟΡΙΤΙ
Ο ΤΟΠΟΣ ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ
Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Για τή ζωή και τή δράση του Ρουμελιώτη στρατηγού Γιάννη Μακρυγιάννη δέν θά γνωρίζαμε πολλά πράγματα. Γιατί οι ιστορικοί, που άσχολήθηκαν με τήν 'Ελληνική 'Επανάσταση κι' εκείνοι που έγγραψαν άπομνημονεύματα ή λαογράφησαν διάφορους άγωνιστές, τής εποχής εκείνης, ελάχιστα κάνουν λόγο και μάλιστα περιθωριακά για τόν ήρωικό στρατηγό. Θά μπορούσε, λοιπόν, νά μείνη ένας άγνωστος άγωνιστής, σάν άφανής άστέρας, ανάμεσα στους τόσους και τόσους άλλους, αν δέ θρισκόταν ένας άλλος Ρουμελιώτης, ό άκούραστος έρευνητής και ιστοριοδίφης Γιάννης Βλαχογιάννης, για ν' ανακαλύψη, ύστερα από πολλές αναζητήσεις κι' επίμονες προσπάθειες και νά φέρει σέ φώς τά τόσο πολύτιμα κι' ιστορικά άπομνημονεύματα του στρατηγού.

'Απ' αυτά βγήκαν στή δημοσιότητα πολλές άγνωστες σελίδες τής 'Ελληνικής 'Επανάστασεως και του άπελευθερωτικού άγώνα και πληροφορηθήκαμε πολλά για τή ζωή και τή δράση του. Μάθαμε πού γεννήθηκε, πού και πώς πέρασε τά παιδικά του χρόνια, πού πολέμησε και πόσες άλλες ύπηρεσίες πρόσφερε στήν πατρίδα είτε σάν μαχητής, πού μ' άντρεκωσύνη πολέμησε σ' ένα σωρό μάχες και τραυματίστηκε πολλές φορές, είτε σάν πολιτικός, πού άγωνίστηκε με μαχητικότητα για τό περιπόθητο «Σύνταγμα» είτε σάν λαογραφικός συγγραφέας, πού με τά πολύτιμα γραφτά του, φώτισε πολλές άγνωστες ή σκοτεινές πτυχές τής εποχής, πού έζησε.

'Ακόμα έγινε γνωστό ότι ήταν ένας απ' τους σημαντικούς άγωνιστές τής 'Ελληνικής 'Επανάστασεως, πού πρόσφερε ανεκτίμητες ύπηρεσίες στήν πατρίδα και τό 'Ελληνικό Έθνος, ίσως πολύ πιό σημαντικές από άλλους, πού ήρθαν πιό νωρίς

στη δημοσιότητα και τιμήθηκαν πιο πολύ απ' αυτόν.

Απ' τ' απομνημονεύματα, ακόμα, του στρατηγού μάθαμε, που γεννήθηκε, γιατί, μέχρι τότε, τον ήξεραν σαν Ρουμελιώτη και τίποτα παραπάνω. Γράφει, λοιπόν, ο ίδιος σ' αυτά: «Η πατρίς της γεννήσεώς μου είναι από το Λιδωρίκι, χωριό του Λιδωρικού ονομαζόμενον Άβορίτη, τρεις ώρες είναι από το Λιδωρίκι μακριά τὸ ἄλλο χωριό, πέντε καλύβια...». Και σ' ἓνα αὐτοβιογραφικό του σημείωμα (σχεδιάσμα).

«Η πατρίς μου είναι από το Λιδωρίκι, από ἓνα χωριό ονομαζόμενον Άβορίτι».

«Ας δούμε τώρα, που ακριβώς, βρίσκεται τὸ Άβορίτι στὸ ὁποῖο γράφει ὁ στρατηγός ὅτι γεννήθηκε.

Σ' ἀπόσταση 41)2 χιλιομέτρων νοτιοδυτικά τοῦ Κροκυλείου καὶ στὸς πρόποδες τῆς βουνοκορυφῆς τοῦ "Αη - Νικόλα υπάρχει τοποθεσία, που λέγεται Άβορίτι καὶ ἀπέχει ἓνα τέταρτο περίπου ἀπ' τὸ δημόσιο δρόμο, που ὁδηγεῖ ἀπ' τὸ Κουμντάρι στὸ Κροκύλειο.

Ἐκεῖ, τὰ παλιὰ χρόνια, ὑπῆρχε ἀγροτικός συναικισμός τοῦ Κροκυλείου, που λεγόταν τότε Παλαιοκάτουνο, με πολλὰ καλυθόσπιτα καὶ ἀχυροκαλύβες, ακόμα καὶ πολλές ταρατσες κατοικήσιμες, ὅπου ἔμεναν, εἴτε μόνιμα εἴτε ἐποχιακά, ἀρκετὲς οἰκογένειες ἀπ' τὸ Κροκύλειο καὶ καλλιεργοῦσαν τὰ χωράφια ἢ ἀσχολοῦνταν με κτηνοτροφία. Γιατί, ἐκεῖ εἶχε ἄφθονα νερά, εὐφορα κτήματα καὶ πολλὰ ρουμάνια γιὰ τὰ γιδοπρόβατα. Μιὰ ἀπ' τις οἰκογένειες αὐτές, που θᾶμεναν μόνιμα ἐκεῖ στ' Άβορίτι, πρὶν ακόμα ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, φαίνεται ὅτι ἦταν ἀπὸ τοὺς Τριανταφυλλαίους, που ἀπόγονοί τους ὑπάρχουν καὶ τώρα στὸ Κροκύλειο. Ἐκεῖ κάπου θὰ βρισκόταν καὶ τὸ καλυθόσπιτό τους, χωρὶς νὰ ξέρουμε σήμερα νὰ τὸ προσδιορίσουμε ἀκριβῶς, γιατί, στὸ μεταξύ, ἔγιναν πολλὲς κτηματολογικὲς μεταβολὲς καὶ οἱ παλαιοὶ γερόντοι, που θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς κατατοπίσουν δὲν ὑπάρχουν πιά. Δυστυχῶς, δὲν σκέφθηκε κανένας ἀπ' τοὺς γραμματισμένους τῆς παλιότερης ἐποχῆς νὰ τὸ ἐξακριβώσῃ εἴτε ἀπ' τὴν παράδοση εἴτε ἀπ' τις διηγήσεις τῶν γερόντων.

Ὅπως ὅμως ἔλεγαν κάποιοι γέροι, πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρό-

νια, βρισκόταν κάπου εκεί μιὰ γέριχη καρυδιά, πού ἔκανε σημαδιακά καρύδια, καί τὰ παιδιά τὰ εἶχαν ὀνομάσει «γ'βάλες (βουβάλες) τοῦ Μακρυγιάννη» καί κεῖ, ἴσως νά βρισκότανε καί τὸ κτῆμα τοῦ πατέρα τοῦ Μακρυγιάννη μὲ τὴν κατοικία του. Κατὰ τίς ἴδιες διηγήσεις τῶν παλιῶν γερόντων ἐκεῖ στ' Ἀβορίτι, κάποιοι εἶχαν σκοτώσει, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, εἰσπράχτορες (φοραντζήδες) Τούρκους, πού πῆγαν νά εἰσπράξουν φόρους καί γι' ἀντίποινα οἱ Τοῦρκοι, γιὰ τὸ ἔγκλημα αὐτό, ἔκαψαν τὸ Ἀβορίτι καί σκότωσαν ὅσους ἄνδρες πέτυχαν ἐκεῖ.

Τότε, ἴσως, νά σκοτώθηκε κι' ὁ πατέρας τοῦ Μακρυγιάννη, ὅπως λέει, σχετικά, κι' ὁ ἴδιος στ' ἀπομνημονεύματά του. «Σὲ κάμποσον καιρὸν (ἀπὸ τὴ γέννησή του) ἔγιναν τρία φονικά εἰς τὸ σπίτι μας καί χάθη καί ὁ πατέρας μου...». "Ὑστερα ἀπ' αὐτό, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἀλήπασα θέλαν νά τοὺς σκλαβώσουν σηκώθηκαν διὰ νυκτὸς κι' ἔφυγαν γιὰ τὴ Λειβαδιά γιὰ νά ζήσουν ἐκεῖ.

Ἀπὸ τὸ περιστατικὸ αὐτὸ καί ὕστερα, χάλασε κι' ὁ συνοικισμὸς κι' ἔμειναν πολὺ λίγοι στ' Ἀβορίτι, γιατί, κατὰ τὴν ἀπογραφή τοῦ 1851, φαίνεται ὅτι εἶχε 28 κατοίκους, πού σιγὰ-σιγὰ ἐγκαταστάθηκαν κι' αὐτοὶ μόνιμα στὸ Κροκύλειο.

Ἔτσι τὸ Ἀβορίτι ἔμεινε πιά σὰν ἀγροτικὴ περιοχὴ τοῦ Κροκυλείου μὲ λίγους τσοπαναρέους, πού εἶχαν ἐκεῖ τὰ μαντριά τους.

Σήμερα κανένας δὲν κατοικεῖ μόνιμα ἐκεῖ καί μονάχα ὑπάρχουν λίγα περιβόλια, πού τὰ καλλιεργοῦνε οἱ ἰδιοκτῆτες τους μὲ πολλή δυσκολία, γιατί ἔχουν λείψει τὰ ἐργατικά χέρια κι' αὐτοί, πού τὰ χουν, ἔχουνε γεράσει καί δὲν μποροῦν νά τὰ δουλέψουν.

Τὰ ὄρεινά χωριά ἔχουν ἀπογυμνωθεῖ ἀπὸ κατοίκους καί τὰ χωράφια πού τὰ καλλιεργοῦσαν ἄλλοτε ἐντατικά κι' ἀπ' τὰ ὁποῖα τρεφόntonουσαν οἱ ὄρεσίβιοι Ρουμελιῶτες, ἔχουν ρημάξει.

Ἐνάμισυ χιλιόμετρο ἀνατολικότερα ἀπ' τὸ Ἀβορίτι καί πολὺ κοντὰ στὸν αὐτοκινητόδρομο, πού πηγαίνει γιὰ τὸ Κροκύλειο, βρίσκεται ἡ «Κρύα Βρύση» καί εἶναι ἡ τοποθεσία ὅπου γεν-

νήθηκε ο στρατηγός, όπως γράφει στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα. «Εγώ ἐγεννήθηκα ἔξω εἰς ἓνα χωράφι ὀνομαζόμενον Κρύα Βρύση. Εἶχε πάει ἡ μητέρα μου νὰ μαζώξῃ καλαμποκές γιὰ τὰ ζῶα καὶ μὲ γέννησε ἐκεῖ καὶ μὲ τύλιξε μὲ τίς καλαμποκές καὶ μὲ πῆγε εἰς τὸ σπίτι...».

Τὰ παλιότερα χρόνια καλλιεργόταν, ἐντατικά, κι' ἐκεῖ ὁ τόπος, γιατί εἶχε εὐφορα χωράφια, νερὰ ἀρκετὰ, βαθήσκια πλατάνια καὶ δασωμένα τόπια, ὅπου ἔβοσκαν γιδοπρόβατα καὶ φύλιαζαν ἀγρίμια, ἐνῶ τώρα εἶναι ἔρημιὰ καὶ ὅλα εἶναι σχεδὸν χέρσα καὶ ρημαγμένα.

Αὐτὸ λοιπὸν ἦταν τὸ Ἄβορίτι «ἡ πατρίς τῆς γεννήσεως» τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ποῦ τώρα εἶναι ἔρημο, σχεδόν, ἀλλὰ σὰν τοπίο εἶναι πολὺ γραφικὸ μὲ θεόρατα χιλιόχρονα πλατάνια μὲ ἄφθονα νερὰ καὶ δασωμένα τόπια, ὅπου ἔβοσκαν ἄλλοτε γιδοπρόβατα, ἐνῶ σήμερα στίς ἔρημες πλαγιές ἀγρίμια κι ἀγριοπούλια ὑπάρχουν ποῦ δίνουν κάποιον πένθιμον τόνο ζωῆς στὴν ἐρημωμένη περιοχὴ, ποῦ ἄλλοτε εἶχε τόση ζωντάνια καὶ τόση κίνηση.

Τώρα ἔχει γίνῃ δρόμος ἀμαξιτὸς μέχρι τὸ Ἄβορίτι καὶ μπορεῖ νὰ πάει, ὅποιος θέλει, μὲ αὐτοκίνητο ὡς ἐκεῖ γιὰ νὰ ἴδῃ τὸ ὁμορφο τοπίο, ν' ἀπολαύσῃ τὴ δροσιά του, νὰ πιεῖ μὲ τίς χούφτες του παγωμένο νερὸ κάτω ἀπ' τὰ θεόρατα πλατάνια καὶ ν' ἀφήσῃ τὴ φαντασία του νὰ πλανηθεῖ στὰ περασμένα, γιὰ νὰ ξαναζήσῃ τὴν ἐποχὴ, ποῦ γεννήθηκε σὰν ἀγρίμι, στὰ μέρη ἐκεῖνα, ἀπὸ μιὰ λεβεντομάνα Ρουμελιώτισσα, μιὰ φτωχὴ ὕπαρξη ποῦ ἔμελλε νὰ γίνῃ ἓνας τόσο «μεγάλος ἄνθρωπος» γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

**ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ
ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ
Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ**

Παντοτεινός νοσταλγός τῆς γενέτειρας, ξαναβρέθηκα και πάλι, για λίγες μέρες τον Ὀκτώβριο, στο χωριό. Ἀλήθεια, πόσο ὁμορφα εἶναι, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ἐκεῖ ψηλά στὰ ὄρεινά χωριά, τώρα τὸ φθινόπωρο, και προτοῦ ἀκόμα ἀρχίσουν οἱ βαρυχειμωνιές! Ἐκεῖ ἔχει ἡσυχία και μοναξιά, και βρίσκει κανεὶς ξεκούραση και ξεγνοιασιά.

Ἡ φύση εἶναι γεμάτη ἀπὸ μελαγχολικὴ ὁμορφιά ἀλλὰ και μεγαλοπρέπεια. Τὰ φρούτα ἔχουν τελειώσει, τὰ δένδρα εἶναι μαδημένα μὲ γυμνά κλωνάρια, τὰ πουλιά, λιγοστά κι' αὐτά, κελαιδοῦν φοβισμένα ἀπὸ τοῦ χειμῶνα τὴν προσμονή. Ὁ ἀέρας κατεβαίνει ἀπ' τὰ βουνὰ ψυχρούτσικος και ὀλοκάθαρος και παρσέρνει στοῦ διάβα του τὰ κιτρινάρικα φύλλα.

Ἡ γῆ, ἀπ' τίς πρώιμες βροχές, εἶναι χορταριασμένη παντοῦ και φαίνεται σὰν νᾶναι στρωμένη μὲ καταπράσινο ταπέτο κεντημένο, ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ἀπ' τὰ πολύχρωμα, ὁμορφα ἀγριολούλουδα.

Οἱ χωριάτες, οἱ λίγοι που ἔχουν ξεμείνει τώρα στὰ χωριά, σπέρνουν τὰ λίγα χωράφια που καλλιεργοῦνε, κι' ἔτσι λείπουν ὅλη μέρα ἀπ' τὰ σπίτια τους.

Ἄμα ὑπάρχει τέτοια καλωσύνη, ὁ ἄνθρωπος νοιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ βγεῖ στὴν ἐξοχή, νὰ πάει στὰ χωράφια, ν' ἀνεβεῖ στὰ ὑψώματα, νὰ τρέξει ἐκεῖ που πετᾶνε τὰ πουλιά, που ζοῦνε τὰ ἀγρίμια, που βασιλεύει ἡ μοναξιά, για ν' ἀπολαύσει τὴ μαγεία τῆς φύσης και ν' ἀναπνεύσει ἀχόρταγα τὸ φιλτραρισμένο ἀεράκι, που κατεβαίνει ἀπ' τίς ἐλάτινες βουνοκορφές.

Ἔτσι, ἓνα πρωῖνὸ βρῆκα παρέα κι ἀποφασίσαμε νὰ πᾶμε μιὰ βόλτα μέχρι τὸ Ἄβορίτι, που ἀπέχει ἀπ' τὸ χωριὸ περὶ τὰ 4 χιλιόμετρα και εἶναι τὸ μέρος, ὅπου γεννήθηκε ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, ὅπως γράφει και στ' ἀπομνημονεύματά του: Ἡ πατρίς τῆς γεννήσεώς του εἶναι ἀπὸ τὸ Λιδωρίκι, χωριὸ τοῦ

Λιδωρικιοῦ ὀνομαζόμενον Ἄβορίτι, τρεῖς ὥρες εἶναι ἀπὸ τὸ χωριό, πέντε καλύβια...».

Ξεκινήσαμε, λοιπόν, ὄχι πολὺ πρῶτῃ, κι ἀνεβήκαμε πρὸς τὸ Διάσελο, γιὰ νὰ κατηφορίσουμε ὕστερα πρὸς τὸ Ἄβορίτι.

Ἦταν μιὰ θαυμάσια ἡμέρα, μ' ἐξαιρετικὴ λιακάδα. Ὁ οὐρανὸς ἦταν σχεδὸν ὀλοκάθαρος καὶ κάπου - κάπου φαινόταν μακρὰ κανένα συννεφάκι. Ἐλαφρὸ ἀεράκι κατέβαινε ἀπ' τὰ ἐλατοδασωμένα βουνά, πού μᾶς δρόσιζε καὶ μᾶς ἔδινε κουράγιο γιὰ περπάτημα.

Σταθήκαμε γιὰ λίγο στοῦ «Κοντοῦ τῆ βρύση», γιὰ ν' ἀγναντέψουμε ἀπέναντι τὸ Κουπάκι, πού διακρίνονταν καθαρὰ τὰ σπίτια του καὶ πιὸ ψηλὰ ἢ δασοπλαγιὰ του. Ἀριστερὰ στὸ βάθος φαίνονταν τὰ Παληοξάρια, χωρὶς νὰ διακρίνονται τὰ σπίτια, γιατί ἦταν πνιγμένα στὴν καταχνιά. Κάτω πρασίνιζε τὸ δάσος Μαραβέλη καὶ πιὸ χαμηλὰ κυλοῦσε ὁ Μόρνος, πού μὲ τὰ νερά του θὰ ποτίζει σὲ λίγα χρόνια τὴ διψασμένη Ἀθήνα. Διακρινόταν ἀκόμα κι' ὁ δρόμος πού πάει γιὰ τὴ Ναύπακτο καί, πού καὶ πού κανένα αὐτοκίνητο.

Ἀπὸ κεῖ συνεχίσαμε τὸ δρόμο μας καὶ σὲ μισὴ ὥρα, σχεδὸν φθάσαμε στὸ Ἄβορίτι. Ἐκεῖ, τὰ παλιὰ χρόνια ἦταν ἀγροτικὸς οἰκισμὸς τοῦ Κροκυλείου καὶ ὑπῆρχαν πολλὰ καλυδόσπιτα καὶ πολλὲς ἀχυροκαλύβες, ὅπου κατοικοῦσαν ἀρκετοὶ Κροκυλιῶτες, πού καλλιεργοῦσαν κτήματα ἢ ἦταν τσοπαναῖοι. Τώρα, δὲν ὑπάρχουν παρὰ μονάχα ἐρείπια καὶ καμμιά τάρτασα, ὅπου βρίσκουν καταφύγιο ἐκεῖνοι πού καλλιεργοῦν τὰ λίγα περιβόλια. Ἐκεῖ κάτω, ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια, ὑπῆρχε, τὰ παλιὰ χρόνια, ὅπως θυμοῦνται οἱ γερόντοι, μιὰ πολὺ γέρικια καρυδιά, πού ἔκανε μεγάλα καρύδια καὶ τὰ λέγανε «οἱ γ'βάλες (βουβάλες) τοῦ Μακρυγιάννη». Ἐκεῖ ἴσως θὰ βρισκόταν καὶ τὸ σπιτοκάλυβο τοῦ πατέρα τοῦ Στρατηγοῦ. Τώρα ὅμως δὲν ὑπάρχει τίποτα.

Τὸ Ἄβορίτι εἶναι μιὰ θαυμάσια τοποθεσία, μὲ θεόρατα πλατάνια, ποιὸς ξέρει πόσων αἰώνων, πού ὑψώνονται πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ στίς ρίζες τους ἀναβλύζουν ἄφθονα κρυστάλλινα νερά, μὲ τὰ ὁποῖα ποτίζονται τὰ περιβόλια, ξεδιψᾶνε τὰ γιδοπρόβατα καὶ δροσιζονται οἱ στρατοκόποι.

Ἐκεῖ, τὰ καλοκαίρια μαζεύονταν κάτω ἀπ' τὰ βαθήσκια πλατάνια οἱ τσοπαναρέοι καί στάλιζαν τὰ πράμματα, ξεμεσημέριαζαν καί ἐπαιζαν τῆ φλογέρα.

Ὡστόσο ἔχει μεγάλη γραφικότητα καί ὁμορφιά, γιατί ἔχει πολύ πράσινο. Κάτω ἀπλώνονται τὰ χωράφια, πού ἄλλοτε τὰ καλλιεργοῦσαν ἐντατικά, κι' ἀπάνω ὑπάρχει βουνοπλαγιὰ μὲ πυκνὴ βλάστηση, ὅπου φωλιάζουν ἀγρίμια καί πουλιά, καί χαμηλότερα φαίνεται ἡ κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Μόρνου σὲ ὅλο της τὸ μεγαλεῖο.

Τώρα ὑπάρχει καί δρόμος δασικὸς μέχρι τὸ Ἄβαρίτι καί ἔτσι εἶναι εὐκόλο νὰ πηγαίνουν ἐκεῖ μὲ αὐτοκίνητο οἱ παραθεριστὲς καί οἱ ἄλλοι ἐπισκέπτες, γιὰ ν' ἀπολαύσουν τῆ δροσιά, τὰ κρῦα νερά καί τὴν ὁμορφιά τοῦ τοπίου.

Ἔτσι, πλημμυρισμένοι ἀπ' τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσης καί τίς θαυμάσιες ἐντυπώσεις πήραμε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ γιὰ τὸ χωριό, ἀπὸ ἀντίθετη τώρα κατεύθυνση, γιὰ νὰ περάσουμε ἀπ' τὴν «Κρῦα βρύση», τὴν τοποθεσία στὴν ὁποία, ὅπως γράφει ὁ Μακρυγιάννης στ' ἀπομνημονεύματά του, «εἶχε πάει ἡ μητέρα του νὰ μαζέψει καλαμποκιές, κι' ἐκεῖ τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καί τὸν γέννησε».

Ἐκεῖ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὑπῆρχαν κάμποσα χωράφια πολὺ εὐφορα, γιατί ποτίζονταν ἀπ' τὴν Κρῦα Βρύση καί κοπρίζονταν ἀπ' τὰ πολλὰ γιδοπρόβατα, πού ἔβοσκαν στὰ κοντινὰ δάση. Τώρα εἶναι ὅλα χέρσα κι' ἔρημα, γιατί ὁ κόσμος ἔχει φύγει καί κανένας δὲν τὰ καλλιεργεῖ.

Ἐκεῖ κοντὰ ἔχει φκιάξει ἡ Δασικὴ Ὑπηρεσία μιὰ βρύση μὲ ποτίστρες γιὰ νὰ δροσιζονται οἱ περσαστικοὶ καί τὰ ζωντανά.

Ἄργα τὸ μεσημέρι ἐπιστρέψαμε στὸ χωριό, λιγάκι κουρασμένοι, ἀλλὰ γεμάτοι χαρὰ καί ἱκανοποίηση ἀπ' τὴν ὥραία διαδρομὴ καί τίς εὐχάριστες ἐντυπώσεις. Ἄλλὰ καί γιατί μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ θυμηθοῦμε γιὰ λίγο τοὺς παλιούς προγόνους μας, πού ἐζῆσαν φτωχικὰ καί στερημένα στὰ ὄρεινά καί ἀγρονα ἐκεῖνα μέρη, καί τὸν ἡρωϊκὸ στρατηγὸ Γιάννη Μακρυγιάννη πού εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου στὰ δυσπρόσιτα ἐκεῖνα «ψωμοτόπια» καί τόσες πολλὲς πρόσφερε ὑπηρεσίες στὴν πατρίδα καί στὴν κοινωνία.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ ΓΙΑ ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΟ ΜΑΚΡΟΥΓΙΑΝΝΗ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΕΙΟ

«Χαρά σ' έκεινδν πού πρωτοσήκωσε,
άπ' τις σκόνες σκεπασμένο,
τό δίσταμο σπαθί του λόγου σου
στέν ήλιο, Μακρουγιάννη...»

ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Στά πλαίσια του έορτασμού των 150 χρόνων από της Έθνικης μας Παλιγγενεσίας πραγματοποιήθηκε, στο Κροκύλειο της Δωρίδος, που είναι ή γενέτειρα του Στρατηγού Μακρουγιάννη, μιá έορταστική έκδήλωση πρòς τιμήν του μεγάλου αυτού άγωνιστού της Έλληνικης Έπανάστασεως του 1821.

Πρίν από δέκα, άκριβòς, χρόνια (21 Ίουλίου 1961)* είχαν γίνει, μέσα σε πανηγυρική άτμόσφαιρα, τ' άποκαλυπτήρια της μαρμάρινης προτομής του γενναίου αυτού τέκνου της Δωρίδος, που στήθηκε στην είσοδο του χωριού, εκεί μπροστά στο Δημοτικό Σχολείο, για να τή βλέπουν, κάθε φορά, τά μαθητούδια, να θυμòνται τόν δοξασμένο πρόγονό τους και να παραδειγματίζονται άπ' τις πράξεις του και τά κατορθώματά του.

Είχε γίνει τότε μεγάλη γιορτή στο Κροκύλειο, στην όποία έκπροσωπήθηκε ή Κυβέρνηση με Ύπουργούς, κι είχαν παρευρεθεί οι βουλευτές της περιφέρειάς κι άλλοι έπίσημοι. Μεγάλη ήταν ή κοσμοσυρροή, γιατί πλημμύρισε από έπισκέπτες όλο το χωριό, που για πρώτη φορά γνώριζε τόση κίνηση και τέτοια ζωντάνια και οι κάτοικοί του θυμòνται άκόμα, με ζωηρή συγκίνηση, τή μεγάλη εκείνη έκδήλωση.

Πέρασε από τότε, μιá δεκαετία και καμμιά άλλη έπίσημη έκδήλωση δέν έγινε στο χωριό για τό Μακρουγιάννη, ούτε και

* Τò κείμενο γράφτηκε τό 1971.

Μπροστά στην προτομή του Μακρυγιάννη στο Κροκύλιο.

όταν συμπληρώθηκαν έκατό χρόνια από τότε, πού, κατατσακισμένος απ' τις κακουχίες και καταβασανισμένος απ' τις πολλές περιπέτειες, έκλεισε τὰ μάτια, στις 27 'Απριλίου 1864.

Μονάχα ό δάσκαλος του χωριού και τὰ μαθητούδια του τόν θυμόντουσαν σέ κάθε έθνική γιορτή και απόθεταν κανένα δάφνινο στεφάνι στη βάση τής προτομής του, σάν απότιση φόρου τιμής στο μεγάλο πρόγονό τους, πού τίμησε τó χωριό και δόξασε τήν πατρίδα πολεμώντας για τή λευτεριά της.

Και νά τώρα, ύστερα από τόσα χρόνια και τήν ίδια έποχή σάν και τότε, χάρη στη στοργική φροντίδα τής 'Εθνικής Κυβερνήσεως, πού ξέρει νά θυμάται τις ιστορικές έπετείους τής Πατρίδος και νά τιμάει εκείνους, πού αγωνίστηκαν και θυσιάστηκαν για τή δόξα της και τή λευτεριά της, προγραμματίστηκε ή έφετεινή έκδήλωση και συγκεντρώθηκαν και πάλι εκεί, στη γενέτειρα του ήρωα στρατηγού, έπίσημοι και πολύς άλλος κόσμος για ένα εύλαβικό μνημόσυνο και για ν' αποτίσουν φόρο τιμής κι εύγνωμοσύνης πρòς τó γενναίο αυτό Ρουμελιώτη αγωνιστή.

Κι άξιζε στ' αλήθεια νά του γίνει μιá τέτοια τιμητική έκδήλωση. Γιατί πρόσφερε τόσες πολλές ύπηρεσίες στην πατρίδα, σάν πολεμιστής, πού ποτέ του δέν δειλίασε και τó σωμα του ήταν κατατρυπημένο από πολεμικές πληγές, σάν πολιτικός, πού πρωτοστάτησε για τó Σύνταγμα τής 'Ελλάδος και αγωνίστηκε για τά δίκια του 'Ελληνικού λαού, σάν ιστορικός και λαογραφικός συγγραφέας, πού, άφου κατάφερε νά μάθει γραφή κι άνάγνωση, μόνος του, σέ μεγάλη ήλικία, έγραψε τά ωραιότερα και συναρπαστικώτερα άπομνημονεύματα, πού άποτελούν ένα άριστούργημα τής νεώτερης πεζογραφίας.

Το Κροκύλειο απέχει απ' τήν 'Αθήνα 260 χιλμ. 'Απ' τή θέση Κουμεντάρι, πού βρίσκεται στο δρόμο, πού μās πηγαίνει απ' τήν 'Αμφισσα στη Ναύπακτο, πλάι απ' τó ποτάμι τó Μόρνο και σέ ύψόμετρο 350 μ., από 'κει ξεκινάει ό δρόμος πρòς τó χωριό, πού απέχει περί τά 10 χιλιόμετρα. Χωματόδρομος, όλο άνηφορία με πολλές στροφές στην άρχή, περνάει άνάμεσα από χέρσα χωράφια, Ξερότοπους και δασοτόπια μέχρι πού νά φτάσει στο Κροκύλειο, πού βρίσκεται σέ ύψόμετρο 850 μέτρα. 'Ο κακοφτιαγμένος αυτός καρόδρομος, πού φτιάχτηκε με προσωπι-

κή ἐργασία τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ πρὶν ἀπὸ 40 χρόνια, βρίσκεται στὴν ἴδια, σχεδὸν κατάσταση, ὅπως τότε. Τώρα, γιὰ τὴν περίσταση καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς γιορτῆς, διατέθηκε μιὰ πολτόζα, γιὰ λίγες ὥρες, καὶ κάπως τὸν διόρθωσε. Τὸν ἔσιαξε λίγο, ὅπου ὑπῆρχαν λακκοῦβες, τὸν καθάρισε ἀπ' τὰ πολλὰ χῶματα κι ἔτσι ἔγινε, κάπως, ὑποφερτὴ ἡ διάβαση.*

Στὰ μισά, σχεδόν, τοῦ δρόμου πρὸς τὸ χωριὸ βρίσκεται ἡ Κρύα Βρύση. Εἶναι ἡ τοποθεσία πού γεννήθηκε ὁ Μακρυγιάννης. Μᾶς τὸ δείχνει μιὰ πινακίδα, πού βρίσκεται πλάϊ, στὸ δρόμο καὶ γράφει «ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ» καὶ γιὰ τὴ γέννησή του μᾶς τὸ λέει μιὰ μαρμάρινη πλάκα, τοποθετημένη σὲ μιὰ στήλη φτιαγμένη μὲ μεγάλες πέτρες, πού γράφει τὸ ἱστορικὸ τῆς γέννησής του, ὅπως τὸ διηγίεται ὁ ἴδιος στ' ἀπομνημονεύματά του. Γράφει ἡ μαρμάρινη πινακίδα: ΑΒΟΡΙΤΗ — ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ. «Ἡ πατρίς τῆς γεννήσεώς μου εἶναι ἀπὸ χωριὸ ὀνομαζόμενο Ἄβοριτη. Ἐγὼ γεννήθηκα εἰς ἓνα ἠ χωράφι μας ὀνομαζόμενο Κρύα Βρύση. Εἶχε πάει ἡ μητέρα μου νὰ μαζώξει καλαμποκιὲς διὰ τὰ ζῶα καὶ μὲ γέννησε ἐκεῖ καὶ μὲ τύλιξε μὲ τίς καλαμποκιὲς καὶ μὲ πῆγε εἰς τὸ σπίτι...».

Μιά σημαία, στημένη σ' ἓνα κοντάρι πλάϊ σπὸν τύμβο, κυματίζει ἀνάλαφρα, κι ἓνα στεφάνι ἀπὸ δάφνες εἶναι τοποθετημένο στὴν κορυφὴ τῆς στήλης. Λίγο πιο κάτω μιὰ ἄλλη μικρότερη πινακίδα γράφει «ΠΡΟΣ ΠΗΓΗΝ ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ» καὶ δείχνει μὲ τὸ τόξο της, πού βρίσκεται ἡ πηγὴ, ἀπ' τὴν ὁποία πῆρε τὸνομα ἡ τοποθεσία. Εἶναι λίγα μέτρα παρακάτω ἀπ' τὴ δημοσιὰ καὶ σώζεται ἀκόμα ἡ θρυσούλα, ὅπως ἦταν τὰ χρόνια ἐκεῖνα, καὶ μὲ τὰ νερά της ποτίζουνται καὶ τώρα, ὅπως καὶ τότε, τὰ χωράφια, πού εἶναι σπαρμένα μὲ τριφύλια καὶ μπιστανικά.

Κάπου ἐκεῖ θὰ βρισκόταν καὶ τὸ χωράφι, στὸ ὁποῖο εἶχε πάει νὰ μαζέψει τίς καλαμποκιὲς ἡ ἑτοιμόγεννη μάνα τοῦ Μακρυγιάννη κι ἐκεῖ τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καὶ τὸν γέννησε. Καὶ σίγουρα ἀπ' τὴν ἴδια θρυσούλα θὰ δροσίστηκε, ὅταν, ὕστερα, ἀπ' τὴν ἀγωνία τῆς γέννας, ξεκίνησε γιὰ τὸ καλυθόσπιτό της στ'

* Σήμερα ἔχει ἀσφαλτοστρωθεῖ αὐτός ὁ δρόμος καὶ δὲν ὑπάρχει πρόβλημα.

Ἄβοριτη.

Πλατάνια πολλά καὶ μεγάλα σκεπάζουν τὴ διπλανὴ λαγκαδιὰ καὶ μέσα ἀπ' τὰ δασιὰ φυλλώματά τους ἀκούεται τὸ τσίρισμα τῶν πουλιῶν, ποὺ φωλιάζουν ἐκεῖ καί, πότε - πότε, τὸ βραχνιασμένο κράξιμο κάποιας κίσσας, ποὺ εἶναι πλαγιασμένη μέσα στὶς βατουλιές.

Κάτω χαμηλὰ ἢ μεγάλη λαγκαδιὰ μὲ τίς πλαγιές τῆς κατάφυτες ἀπὸ ἀριές, ἡμεράδια, ρεῖκια καὶ κουμαριές κι ἀνάμεσα τῆς περνάει τὸ Κουμενταρόρρεμα στὸ ὁποῖο κατεβαίνουν καὶ τὰ νερὰ τῆς Κρύας Βρύσης γιὰ νὰ συνατηθοῦν πιὸ κάτω μὲ τὰ νερὰ τοῦ Μόρνου, ποὺ σήμερα ἔχει γίνεи ξεροπόταμος γιατί τὸ νερὸ του εγκλωβίστηκε στὴν ὁμώνυμη λίμνη ἀπ' τὴν ὁποία ὑδρεύεται ἡ Ἀθήνα. Εἶναι ἓνα θέαμα ὁμορφο ποὺ ξεκουράζει τὸ μάτι καὶ γαληνεύει τὴν ψυχὴ.

Λίγα μέτρα πιὸ 'κεῖ ἀπ' τὴ στήλη μὲ τὴ μαρμάρινη ἐπιγραφή, μιὰ ἄλλη πινακίδα γραμμὴν κι ἀπ' τίς δυὸ μεριές, μᾶς δείχνει ποῦ βρίσκεται τὸ Ἄβοριτη. Ἐνας χωματόδρομος ξεκινáει ἀπὸ 'κεῖ, ποὺ μᾶς πηγαίνει στὸ μέρος αὐτό, ὅπου ἦταν τὸ χωριὸ τοῦ Μακρυγιάννη. Ἀπέχει περίπου ἓνα χιλιόμετρο καὶ μπορεῖ νὰ πάει κανεὶς καὶ μὲ αὐτοκίνητο, γιατί, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς γιορτῆς, πέρασε καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἡ πολτόζα καὶ καθάρισε λίγο τὸ δρόμο, κι ἔτσι εἶναι εὐκόλο νὰ φτάσει, ὅποιος θέλει, μέχρι τίς πηγές τοῦ Ἄβοριτη.

Ἐκεῖ, ὁ ἐπισκέπτης θὰ βρεθεῖ μπροστὰ σ' ἓνα θαυμάσιο τοπίο μὲ θεόρατα, χιλιόχρονα πλατάνια κουφαλισμένα ἀπ' τὰ δρολάπια καὶ τὰ γηρατειά, ποὺ νομίζει κανένας πὼς θὰ ἀγγίξουν τὸν οὐρανὸ καὶ ποὺ στὶς φυλλωσιές τους κρύβονται χιλιάδες κεχροπούλια, τὰ ὁποῖα μονάχα τίς νύχτες, ποὺ καταλαγιάζουν, σταματᾶνε τὸ τσιτσίρισμα. Ἀπ' τίς ρίζες τῶν πλατανιῶν ἀναβλύζουν πολλὲς πηγές μὲ καθάριο δροσερὸ νερὸ, ποὺ στὸ πέρασμά του φτιάχνει νεροσυρμές καταπράσινες ἀπ' τ' ἀγριοσέλινα καὶ τ' ἀγριοτριφύλλο. Ἀφάνταστη δροσιὰ ὑπάρχει κάτω ἀπ' τὰ βαθύσκια πλατάνια, ποὺ φέρνει μιὰ εὐχάριστη ἀνατριχίλα σ' ἐκεῖόν ποὺ κάθεται ξαπλωμένος, ἐνῶ τὸ κελάρυσμα τῆς βρύσης, ποὺ τρέχει ἀδιάκοπα καὶ τὸ μονότονο τραγούδι τῶν τζιτζικιῶν, ποὺ βρίσκονται κρυμμένα στὴν κοντινὴ πλαγιά, σχηματίζουν μιὰ παράξενη συναυλία, πολὺ εὐχάριστη, ποὺ φέρνει

ἀνακούφιση στὸν μπαίλντισμένο, ἀπ' τοῦ Ἐλωνάρη τὴν κάψα, στρατοκόπο.

Κοντὰ στὶς πηγές ὑπάρχουν λίγα περιβόλια μὲ τριφύλλια καὶ Ζαρζαβατικά, ἐνῶ τ' ἄλλα τὰ χωράφια, ποὺ εἶναι πιὸ ξέμακρα καὶ ποὺ ἄλλοτε τὰ καλλιεργοῦσαν, ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, εἶναι χέρσα καὶ γεμάτα ἀγγιόχορτα. Καρυδιές, συκιές κι ἄλλα ὀπωροφόρα δέντρα ὑπάρχουν σὲ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ χωράφια, ἀλλὰ κι αὐτές ἀπεραιοῦντες καὶ ξερακισμένες ἀπ' τὴν ἀκαλλιεργησιὰ. Ποῦ καὶ ποῦ ὑπάρχει κανένα καλύβι, ποὺ μαρτυράει ὅτι κάποτε ὑπῆρχαν κι ἄλλα καὶ κατοικοῦσαν ἄνθρωποι σ' αὐτὸ τὸν τόπο, ἐνῶ τώρα εἶναι ἐρημιὰ καὶ τὰ καλύβια ἔχουν γκρεμιστεῖ κι ἐξαφανιστεῖ.

Κάπου ἐκεῖ χαμηλά, θὰ βρισκόταν καὶ τὸ καλυδόσπιτο τῶν γονιῶν τοῦ ἤρωα στρατηγοῦ, καὶ σὲ κάποιο μέρος, ἐκεῖ γύρω, θὰ σκοτώθηκε κι ὁ πατέρας του ἀπ' τοὺς Ἄρβανίτες τοῦ Ἄλλη-Πασᾶ.

Τώρα, ἐκεῖ, σ' ὅλη τὴν περιοχή, δὲν ὑπάρχει καθόλου κίνηση καὶ μονάχα κανένας τσοπάνος ἢ κάνας κυνηγὸς περνάει κάποτε - κάποτε ἢ καὶ κάποιος πῶχει κάτι καλλιεργημένο, γιὰ νὰ ποτίσει τὰ μπουστανικά. Τὰ παλιότερα χρόνια ὅλα καλλιεργοῦνταν ἐκεῖ ἐντατικά, γιατί ἦταν ποτιστικά καὶ εὐφορα καὶ ὁ κόσμος πηγαίνοντο καὶ ὁ τόπος βούιζε ἀπ' τὰ κυπροκούδουνα κι ἀπ' τίς φωνές καὶ τίς φλογέρες τῶν τσοπαναλαίων. Τώρα τὸν πιάνει ἀπελπισιὰ τὸν περαστικὸ ἀπ' τὴν ἐρημιὰ καὶ πικρὴ μελαγχολία, ὅποιον εἶχε γνωρίσει αὐτὰ τὰ μέρη, ἐκεῖνα τὰ χρόνια, πὺ ἔσφυζε ἀπὸ ζωὴ καὶ κίνηση ὅλη αὐτὴ ἡ περιοχή.

Ἀλήθεια, πόσο περίεργα γυρνάει ὁ τροχὸς τῆς ζωῆς καὶ πόσο ἀγνωρίστος γίνεται ὁ κόσμος στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου! «Τὰ πάντα ρεῖ», καθὼς σοφὰ δογματίσει κι ὁ μέγας πρόγονός μας Ἡράκλειτος.

Ἐκεῖ, σ' ἓνα πλάτανο, στὶς πηγές τοῦ Ἄβορίτη, μιὰ ἄλλη μαρμάρινη πλάκα βρίσκεται στηριγμένη στὸν κορμὸ του, ποὺ γράφει κι αὐτὴ, συνοπτικά, τὸ ἱστορικὸ τῆς γέννησης τοῦ Μακρυγιάννη καὶ μᾶς θυμίζει ὅτι βρισκόμαστε στὸ χωριό, ὅπου ἔζησαν τὰ γονικά του.

Καιρὸς εἶναι ὅμως ν' ἀφήσουμε τὸ Ἄβορίτη καὶ νὰ διαστοῦμε γιὰ νὰ πάμε στὸ Κροκύλειο, ὅπου γίνεται ἡ προετοιμα-

οία για τή γιορτή κι ἄρχισε νά μαζεύεται ὁ κόσμος.

Σαββατόβραδο, παραμονή τῆς γιορτῆς. Μιά μεγαλόπρεπη ἀψίδα, στημένη στήν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ μέ τήν ἐπιγραφή «Καλῶς ἦλθατε στήν πατρίδα τοῦ Μακρυγιάννη» δείχνει ὅτι τὸ χωριὸ ἔχει λαμπροστολιστεῖ γιὰ τή μεγάλη γιορτή. Γιατί, καί σ' ὄλο τὸν κεντρικὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ, ποῦ ἔχει τὸ ὄνομα του στρατηγοῦ, εἶναι τοποθετημένες ταινίες μέ τὰ ἔθνικὰ χρώματα καί μέ διάφορα πατριωτικὰ συνθήματα. Χαρούμενο εἶναι πέρα ὡς πέρα το χωριό.

Νωρίς, τίς ἀπογευματινές ὥρες, φτάνει τὸ λεωφορεῖο γεμᾶτο ἀπὸ ἐπισκέπτες, ποῦ ἔρχονται ἀποβραδὶς, γιὰ νά βολευτοῦν καλύτερα καί γιὰ νά εἶναι ξεκούραστοι τὸ πρωί. Μ' αὐτὸ ἔρχεται κι ὁ ἐκλεκτὸς Ρουμελιώτης λογοτέχνης Δημήτρης Σταμέλος, ποῦ θὰ εἶναι ὁ ὀμιλητῆς τῆς ἡμέρας.

Ὁ καιρὸς εἶναι ψυχρούτσικος, γιατί ἔχει βρέξει πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες. Ὁ ἀέρας κατέβαινε κρύος ἀπ' τίς γύρω ἐλατοδασωμένες βουνοκορφές, ἐνῶ σύννεφα μαῦρα σκέπαζαν, σέ πολλές μεριές, τὸν οὐρανό. "Ὅσοι ἦταν ἐλαφρὰ ντυμένοι ἔνιωθαν τὴν ψύχρα καί κάποια ἀνατριχίλα ἀπ' τὸ βοριαδάκι. Πολλοὶ ἄρχισαν ν' ἀνησυχῶνε, μήπως χαλάσει ὁ καιρὸς, καί τὴν ἄλλη μέρα, ποῦ ἦταν ἡ γιορτή, καμιά καλοκαιριάτικη νεροποντὴ φέρει ἀναστάτωση καί τὰ κάνει ὅλα μούσκεμα.

"Ἄς ἐλπίσουμε, ὅμως, ὅτι δὲν θὰ συμβεῖ κάτι τέτοιο ἀπρόοπτο καί ὅτι ὅλα θὰ πᾶνε καλά, ὥστε νά εὐχαριστηθεῖ κι ὅλος αὐτὸς ὁ κοσμάκης ποῦ μαζεύτηκε στὸ χωριὸ γιὰ ν' ἀπολαύσει τὴ γιορτή καί νά χαρεῖ μέ τὴν ψυχὴ του τὴν ξεχωριστὴ αὐτὴ μέρα.

"Ἄλλωστε, καρδιά τοῦ καλοκαιριοῦ εἶναι καί δὲν μπορεί παρὰ νά καλωσυνέψει καί νά ικανοποιήσει ὅλους αὐτοὺς, ποῦ θέλησαν νά τιμήσουν τὴ μνήμη τοῦ μεγάλου Ρουμελιώτη ἀγωνιστῆ στὸν τόπο τῆς γέννησῆς του.

Ξημέρωσε ἡ Κυριακὴ. Ἀπ' τὰ χαράματα ἄρχισαν νά χτυπᾶνε χαρμόсуνα ὅλες οἱ καμπάνες γιὰ νά ξεσηκώσουν ὅσους κοιμῶνταν καί νά διαλαλήσουν σ' ὅλη τὴ γύρω φύση τὸ μήνυμα γιὰ τὴ μεγάλη γιορτή. "Υστερα ἀπὸ λίγο ἄρχισαν νά φτάνουν ἀπ' ὅλα τὰ γύρω χωριὰ αὐτοκίνητα καί μοτοσυκλέττες γε-

μάτες από χαρούμενους προσκυνητές.

Στήν εκκλησιά είχε αρχίσει, από πολύ νωρίς, ή λειτουργία γιατί θα παρευρισκόταν σ' αυτή κι ο Δεσπότης, πού θάκανε κήρυγμα στους πιστούς κι ύστερα θα χοροστατούσε στη δοξολογία, πού θα γινόταν με τήν άφιξη του Νομάρχη και των άλλων επισήμων.

Ήταν έννιά ή ώρα, όταν στο Εάγναντο της Αγιά Παρασκευής, πού δείχνει τό χωριό, μπροστά στα μάτια του επισκέπτη, σαν όμορφη ζωγραφιά, φάνηκε μία σειρά από αυτοκίνητα, τά όποια σε λίγο έφτασαν στην είσοδο του χωριού, εκεί πού βρίσκεται τό άγαλμα του Μακρυγιάννη και ήταν στημένη ή άψίδα, πού τους καλωσώριζε. Ήταν ο Νομάρχης με τήν ακολουθία του. Στο σημείο αυτό περίμενε πολύς κόσμος για νά τον υποδεχτεί και έγιναν και οι σχετικές προσφωνήσεις. "Υστερα όλοι μαζί κατευθύνθηκαν στην εκκλησία, όπου έγινε ή δοξολογία και μετά τήν απόλυση όλος αυτός ο κόσμος, με επικεφαλής τό Νομάρχη και τό Δεσπότη, ξεκίνησε για τό χώρο, όπου βρίσκεται ή προτομή του στρατηγού και θα ψαλλόταν ή επιμνημόσυνη δέηση.

"Ωρα 10.15". "Όλος ο τόπος, γύρω άπ' τήν προτομή, είχε πλημμυρίσει άπ' τους προσκυνητές, πού περίμεναν μ' άγωνία νά παρακολουθήσουν τή μυσταγωγία.

Δίπλα άπ' τήν ολοκάθαρη μαρμάρινη προτομή, πού έδειχνε τή λεβέντικη κι άγέρωχη μορφή του μεγάλου άγωνιστή, κυμάτιζε ή γαλανόλευκη ανάλαφρα, άπ' τό λιγόπνοο άεράκι. Ό καιρός ήταν εύχάριστος, σαν νά ήταν παραγγελία για τή γιορτή. Δέν έκανε πολλή ζέση κι ο ήλιος πού είχε φτάσει σχεδόν στα μεσουράνα δέν έκαιγε πολύ, ώστε ή κάψα νά είναι άφορητη. Πότε - πότε έφτανε άπ' τις γύρω βουνοκορφές καμιά άερινή σιγανή ριπή, πού μάς δρόσιζε και, κάπου - κάπου, κανένα κάτασπρο πουπουλένιο συννεφάκι έμπαινε μπροστά στον ήλιο και μάς προστάτευε άπ' τήν καλοκαιριάτικη λαύρα. Δίπλα στη λαγκαδιά πανύψηλες λευκες άνέβαιναν περήφανα πρός τον ούρανό κι έστελλαν κι αυτές προστατευτικά τον ίσκιό τους μέχρι τήν προτομή. Σπουργιτάκια, κρυμμένα στην πυκνή φυλλωσιά τους, τιτίβιζαν χαρούμενα σαν νά έτοιμάζονταν νά σιγον-

τάρουν κι αυτά τήν ψαλμωδία, πού θ' ἄρχιζε σέ λίγο. Κατάκορφα στόν οὐρανό φάνηκε, σέ μιά στιγμή, ἕνας πετρίτης κι ἀφοῦ ζυγιάστηκε γιά λίγο πάνω ἀπ' τή συγκέντρωση, ξαφνιασμένος, ἴσως, ἀπ' τόν μαζωμένο ἐκεῖ κόσμο, χάθηκε μακριά στόν ὀρίζοντα.

Πάνω δεξιά, ἀπλωνόταν ἡ ὀμορφη δασοπλαγιά τοῦ Ριζόβραχου, πού ἀνέβαινε μέχρι τὸ γραφικό βουνό τοῦ "Αη - Νικόλα. Βορειοδυτικά ὑψώνονταν περήφανα οἱ βουνοκορφές τῆς Παναγίας καί τοῦ Βλαχοβουνοῦ, πού τίς χωρίζει, ἀνάμεσα, ἡ θαυμάσια, σέ ὀμορφιά καί γραφικότητα, χαράδρα τοῦ Δράκου μέ τὰ πανύψηλα ἔλατα καί τίς κατάφυτες, ἀπό πουρνάρια, ἀγλανιές, σπάρτα καί φροξυλιές, πλαγιές της. Πρὸς τ' ἀνατολικά ἀπλωνόταν, σὰν καταπράσινη ζωγραφιά, ἡ γραφική βουνοπλαγιά τοῦ Σταματάκη, πού ἔφτανε μέχρι κάτω χαμηλά, ἐκεῖ πού περνάει τὸ ποτάμι, ὁ Μόρνος, καί ξεκούραζε τὸ μάτι μέ τὸ μεγαλειώδικο θέαμα, πού ἄφηνε νὰ ξετυλίγεται μπροστά μας.

Σέ μιά τέτοια ὑποβλητική ἀτμόσφαιρα, ἐκεῖ μπροστά στήν ἐπιβλητική μορφή τοῦ θρυλικοῦ ἥρωα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως Γιάννη Μακρυγιάννη, πού ὑπῆρξε ἀπ' τίς πλέον εὐγενικές καί ἥρωικές μορφές τοῦ '21, ἄρχισε ἡ ἐπιμνημόσυνη δέηση.

"Ὅλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος βουβάθηκε. Κανένας ψίθυρος δὲν ἀκουγόταν. Ἀκόμα καί τὰ πουλάκια, πού τιτίβιζαν ἀνάμεσα στίς λεῦκες, λούφαξαν κι αὐτά, συνεπαρμένα ἴσως ἀπ' τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς.

Καί μέσα σέ μιά τέτοια ὑποβλητική καί κατανουχτική ἀτμόσφαιρα δεήθηκε ὁ Δεσπότης «ὕπὲρ μακαρίας μνήμης καί αἰωνίου ἀναπαύσεως τοῦ ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνισσαμένου γενναίου στρατηγοῦ Γιάννη Μακρυγιάννη».

Συγκινητική στιγμή. Ποιός ξέρει, ἂν ἡ ψυχὴ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἑλληνα κι ἐκλεκτοῦ τέκνου τῆς Δωρίδος, πού τόσο πολὺ δοκιμάστηκε σὰν ζοῦσε καί τόσες πολλές περιπέτειες γνώρισε, δὲν φτερούγιζε, τὴν ὥρα ἐκείνη, γύρω ἀπ' τὴν προτομὴ κι ἀπάνω ἀπ' τοὺς προσκυνητές, γιομάτη ἀπὸ ἱκανοποίηση ἀπ' τὸ λιθωνωτό, πού ἐνωμένος μέ τίς εὐχές ὅλου αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀνέβαινε, σὰν δέηση πρὸς τὸν "Υψιστο γιὰ τὴν ἀνάπαυσή της!

Ποιός ξέρει, ακόμα, τί νοιώθουν εκείνοι, πού διάβηκαν τὸ φράγμα τῆς ζωῆς καὶ χάθηκαν στὴν ἀπεραντωσύνῃ τῆς αἰωνιότητος, ὅταν «οἱ ζῶντες, οἱ περιλιπόμενοι» τοὺς θυμοῦνται καμμιὰ φορά, τοὺς κάνουν κάνα μνημόσυνο ἢ τοὺς ἀνάβουν κανένα κεράκι, ἐκεῖ, στὸ ρημαγμένο κοιμητήρι τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἔχουν τὴν τελευταία τους κατοικία;

Γιατί, κανένας, δὲν κατάφερε, μέχρι σήμερα νὰ ἐπικοινωνήσει μ' ἐκείνους, πού ἄφησαν αὐτὸν τὸν κόσμο, καὶ χάθηκαν σ' ἄλλους κόσμους ἄγνωστους καὶ μυστηριώδεις καὶ κανένας δὲν μπόρεσε νὰ ξαναγυρίσει πίσω γιὰ νὰ μᾶς πληροφορήσει.

Τέλειωσε ἡ ἐπιμνημόσυνη δέηση καὶ ἡ εὐχὴ «αἰωνία ἡ μνήμη», συνοδεύτηκε ἀπ' ὅλους μὲ συγκινητικὴ κατάνυξη σὰν νάβγαινε ἀπ' τὰ κατάβασθα τῆς ψυχῆς, πού κι αὐτὴ εἶναι ἓνα μυστήριον γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ἐστερα ἀπ' τὴν ἐπιμνημόσυνη δέηση ἄρχισε τὴν ὁμιλία του ὁ ἐκλεκτὸς λογοτέχνης, λαογράφος καὶ συγγραφέας Δημήτρης Σταμέλος, πού ἔχει ἀσχοληθεῖ εἰδικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ μεγάλου Ρουμελιώτη πολέμιστῆ κι ὁ ὁποῖος, μὲ μεγάλη δεξιότητά του καὶ ἐξαιρετικὴ γλαφυρότητα, χειρίστηκε τὸ θέμα καὶ συγκίνησε τοὺς ἀκροατές. Μίλησε γιὰ τὴ γέννησή του ἐκεῖ στὴν Κρύα Βρύση, γιὰ τὴν ὀρφάνια του, γιὰ τὴ στοργικὴ μητέρα του, πού τὸν ἔσωσε σὰν περνοῦσαν τὴ γέφυρα τοῦ Στενοῦ, γιὰ τὴ στερημένη ζωὴ του στὴ Λειβαδιά, γιὰ τὴς ἐμπορικὲς του ἀσχολίες στὴν Ἄρτα, γιὰ τὴ μύησή του στὴ Φιλικὴ Ἑταιρία, γιὰ τὴν ὀλόψυχη συμμετοχὴ του στὸν ἀγῶνα, γιὰ τὴς πληγὲς του, γιὰ τὴς θυσίες του καὶ τὴς ἀτέλειωτες περιπέτειές του.

Κι ὁ κόσμος, συνεπαρμένος, τὸν παρακολουθοῦσε χωρὶς ἀνασασμό, γιὰ νὰ μὴ παράξει τὴν ἱεροτελεστία, ἀψηφώντας τὴν ὀρθοστασία καὶ τὸ συννεφόκαμα. Ἦταν, πραγματικά, συναρπαστικὴ ἡ ὁμιλία καὶ ἱκανοποίησε μὲ τὸ παραπάνω ὅλους τοὺς ἀκροατές.

Ἐστερα ἀκολούθησε ἡ κατάθεση πολλῶν στεφανιῶν στὴν προτομὴ τοῦ ἥρωα ἀπ' τὸ Νομάρχη, ἀπ' τὴς διαφορὲς ἀρχές καὶ πολλοὺς συλλόγους καὶ κοινότητες.

Ἐτσι τιμήθηκε ὁ μέγας αὐτὸς πατριώτης, πού ἀγωνί-

στηκε σ' όλη του τή ζωή για τήν Έλλάδα κι είπε τὰ μεγαλόπνοα λόγια, πού βρίσκονται γραμμένα στή βάση τής προτομής του: «Τούτη τήν πατρίδα τήν έχουμε όλοι μαζί μας... λοιπόν δουλέψαμε όλοι μαζί για νά τήν φυλάμε κι όλοι μαζί και νά μή λείει ούτε ό δυνατός "Έγώ", ούτε ό αδύνατος...».

Τό όρφανοπαίδι, πού γεννήθηκε σάν άγρίμι στήν έρημιά, πού άγωνίστηκε στή ζωή μόνο του, πού ένώ, μέχρι τότε πού κηρύχτηκε ή Έπανάσταση, δέν είχε ποτέ πιάσει καρμυφίλι στά χέρια, και έν τούτοις άναδείχτηκε σέ μεγάλο πολέμαρχο, πού ποτέ δέν δειλίασε, κέρδισε τίς πιό άποφασιστικές μάχες και σέ μερικές περιπτώσεις έσωσε τήν έπανάσταση, τιμήθηκε εκεί στήν πατρίδα του και γνώρισε τή δικαίωσή του.

Και όμως, ό μεγάλος αυτός άγωνιστής, ό φανατισμένος πατριδολάτρης, ό βαθυστόχαστος και άνιδιοτελής πατριώτης θα μπορούσε νά μείνει στόν ίσκιό τής Ιστορίας σάν ένας άσημος όπλαρχηγός, αν ό άλλος εκείνος Ρουμελιώτης, ό ιστοριοδίφης Γιάννης Βλαχογιάννης, δέν κατάφερνε νά ανακαλύψει, ύστερα από πολλές προσπάθειες, τά τόσο πολύτιμα άπομνημονεύματά του, τά όποια άποτελοϋν ιστορικό, γλωσσικό και φιλολογικό μνημείο τής έθνικής μας λογοτεχνίας, απ' τά όποια φάνηκε ή πατριωτική δράση του και με τά όποια φωτίστηκαν τόσες άγνωστες και σκοτεινές πτυχές απ' τήν έπαναστατική και μετεπαναστατική ζωή τής Έλλάδος.

Γι' αυτό πολύ πετυχημένα τραγουδάει ό μεγάλος Σικελιανός και καλοτυχίζει εκείνον, πού ανακάλυψε κι έφερε στο φώς τό άθάνατο αυτό μνημείο τής Ιστορίας τοϋ "Έθνους «τό δίστομο σπαθί τοϋ λόγου του». Τά άξετίμητα άπομνημονεύματά του.

Στήν πανηγυρική έκδήλωση, πού έγινε στο Κροκύλειο, δέν τιμήθηκε μονάχα ό Ρουμελιώτης άγωνιστής Μακρυγιάννης, αλλά κι ή άγνοημένη έπαρχία τής Δωρίδος και δόθηκε χαρά κι ικανοποίηση στους Ρουμελιώτες τής περιοχής. Γιατί έζησαν μιá τόσο επίσημη γιορταστική μέρα, εκεί στή γενέτειρα τοϋ μεγάλου αυτού ήρωα, και πίστεψαν ότι δέν έχουν ξεχαστεί για πάντα, εκείνοι πού άγωνίστηκαν για τή λευτεριά, αλλά κι εκείνοι πού ξέμειναν, εκεί, στά ρημαγμένα χωριά, σάν φρουροί στ' άκατοίκητα σπίτια και σάν πιστοί θεματοφύλακες τών ιερών τοϋ χωριού και τών τοπικών παραδόσεων.

ΜΙΑ ΠΑΛΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΕΙΟ

Βρέθηκα και πάλι στο χωριό.

Συμπληρώθηκε κιόλας ένας χρόνος από τότε που συνοδέψαμε στην τελευταία της κατοικία την αγαπημένη μου μαρούλα, και Ξαναπήγα στο χωριό για το έτήσιο μνημόσυνό της.

Πόσο γρήγορα περνάει, αλήθεια ο καιρός! Οι μέρες γίνονται μήνες κι οι μήνες χρόνια, χωρίς να το καταλάβει κανείς. Και τὰ γεράματα έρχονται άκάθεκτα.

Ξανασείδα τὰ γνώριμα μέρη, Ξανάζησα παλιές άναμνήσεις, άγνάντεψα πλαγιές και κορφοβούνια και ρούφηξα άχόρταγα τήν όμορφιά τής φύσης, τόν όλοκάθαρο βουνίσιο άγέρα και του έλατου τή δροσερή μυρωδιά.

"Όμορφο πάντα τó χωριό, πνιγμένο στα καταπράσινα δέντρα και στολισμένο μέσα στις όλόδροσες πρασινάδες.

Πόσες άναμνήσεις δέν Ξύπνησαν μέσα μου και πόσες εικόνες δέν Ξεπρόβαλαν στα μάτια μου, που ήταν σκεπασμένες άπ' τήν όμίχλη του παρελθόντος και Ξεθωριασμένες άπ' τήν πολυκαιρία!

Ξαναθυμήθηκα τὰ παιδικά μου χρόνια που έζησα στο χωριό ανάμεσα σε κόσμο, που ζούσε μέσα στη φτώχεια, αλλά ήταν γεμάτος καλωσύνη, άγάπη και άνθρωπιά. Και τώρα έχουν μείνει τόσο λίγοι, που είναι όλο γκρίνια και κακομοιριά.

Ξαναγύρισα νοερά στα χρόνια τὰ μαθητικά, όταν φορτωμένοι τὰ ψωμοσάκουλα περπατούσαμε έξη ώρες για να πάμε στο Γυμνάσιο για να μάθουμε γράμματα διαβάζοντας κάτω άπ' τó τρεμουλιαστό φως του λυχνarioύ και τρώγοντας ψωμί μπομποτίσιο μιας βδομάδας.

Άπό τότε πέρασαν τόσα χρόνια και τὰ περασμένα έγιναν άναμνήσεις και οι άναμνήσεις είναι πάντοτε γλυκές όσο και αν στην πραγματικότητα, τὰ χρόνια, κείνα ήταν γεμάτα πίκρες και στενοχώριες.

Πήγα και στο Κοιμητήριο, στην τελευταία κατοικία του κάθε άνθρώπου, για τó άπαραίτητο τρισάγιο των γονιών και γυρτώντας έδω κι εκεί θυμήθηκα όλους εκείνους, που χάθηκαν

και κρύφτηκαν μέσα στο χῶμα, λησμονισμένοι σχεδόν ἀπ' ὅλους. Κι εἶναι χιλιάδες αὐτοί· πολλοὶ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς πού ζοῦνε σήμερα.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ. «Πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα καὶ ὄνειρων ἀπατηλότερα», ὅπως ἔψαλε καὶ ὁ ὕμνωδός.

Ἄνάμεσα σὲ τέτοια ἀτμόσφαιρα καὶ μὲ τὴ σκέψη πλημμυρισμένη ἀπὸ θλιβερὰς ἀναμνήσεις, τὴν ὥρα πού, στὸν τάφο τοῦ πατέρα, ἔψελνε ὁ παπὰς τὸ τρισάγιο μοῦρθε στὴ μνήμη μιᾶ παλιᾶ εἰκόνα πού μὲ συγκίνησε πολὺ. Θυμήθηκα μιὰ βραδιά, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, πού ἐπισκέφθηκα Ξανά τὸ χωριὸ ὕστερα ἀπὸ πολὺχρονη ἀπουσία, ὅταν ζοῦσε ἀκόμα ὁ μακαρίτης, ἕνα τραγουδι, πού σιγοτραγούδησε ἐκεῖνο τὸ πρῶτο βράδυ: «Στρώνω τραπέζι γιόκα μου νὰ σὲ καλωσορίσω, τέσσαρα χρόνια ἔλειπες κι ἀπόψε μοῦρθες πίσω».

Αὐτὴ ἡ θύμηση μὲ ἀναστάτωσε ψυχικὰ καὶ τὰ μάτια μου γέμισαν δάκρυα.

Φέτος, στὸ χωριὸ εἶχαν πάει πολλοὶ παραθεριστὲς καὶ εἶχε ἀρκετὴ κίνηση πού ἔδωσε κάποια ζωντάνια. Ὅμως ἐκεῖνο, πού λείπει καὶ κάνει κάθε ἄνθρωπο διστακτικὸ ν' ἀποφασίσει τὸ ταξίδι στὸ χωριὸ, εἶναι τὸ ἠλεκτρικὸ. Γιατὶ δὲν εἶναι πού λείπει τὸ φῶς ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν καὶ τρόφιμα, γιὰ νὰ συντηρηθεῖ κανεὶς, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν φυγεῖα γιὰ νὰ τὰ διατηρήσουν.

Εἶναι καὶ ὁ παλιόδρομος ἀπὸ τὸ Κουμεντάρι μέχρι τὸ χωριὸ. Ἐννέα χιλιόμετρα ὅλα κι ὅλα κι ὅμως δὲν μπόρεσαν νὰ γίνουν μέχρι τώρα καὶ στὴν κατάστασι αὐτὴ, πού βρίσκεται ὁ δρόμος, κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ χιλιομετανοιώνει, γιατί ἔεκίνησε γιὰ τὸ χωριὸ.*

Ἄφῃσα καὶ πάλι τὸ χωριὸ Ξαναγυρίζοντας στὴν Ἀθήνα μὲ παρηγοριά τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ μοῦ δοθεῖ Ξανά ἡ εὐκαιρία γιὰ νὰ Ξαναἰδῶ καὶ νὰ Ξαναζήσω τίς χάρες καὶ τίς ὁμορφιὰς τῆς γενέτειρας καὶ ὅτι μέχρι τότε θὰ ἔχουν τακτοποιηθεῖ αὐτὲς οἱ δυὸ σοβαρὰς ἐλλείψεις, δηλαδὴ τὸ φῶς καὶ ὁ δρόμος, ὥστε νὰ ἰδοῦν Θεοῦ πρόσωπο κι οἱ ἑωμάχοι αὐτοὶ τῆς ὀρεινῆς Δωριδος, πού ἔχουν λησμονηθεῖ.

Σημ.: Δημοσιεύτηκε τὸ 1968. Τώρα ἔχει φκιαχτεῖ ὁ δρόμος καὶ ἔχει πάει καὶ τὸ φῶς.

ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ

ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

«...Εγώ γεννήθηκα σ' ένα χωράφι μας
ονομαζόμενο Κρύα Βρύση...».

(Απ' τ' απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη).

Κάθε φορά που παίρνω το δρόμο για το χωριό, σάν φθάσω στην «Κρύα Βρύση», που βρίσκεται τέσσερα χιλιόμετρα πριν απ' το χωριό, νοιώθω σάν υποχρέωση νά σταματήσω εκεί για λίγο, για ένα ευλαβικό προσκύνημα στον τόπο που γεννήθηκε ο Μακρυγιάννης. Γιατί σέ κείνο ακριβώς τὸ μέρος, που ἔχει πάρει τ' ὄνομά του ἀπ' τὴν ὁμώνυμη βρυσούλα, που βρίσκεται λίγο πιό κάτω ἀπὸ τὸ δρόμο, κοντά στη ρεμματιά, ἦρθε στή ζωὴ τὸ φτωχοπαίδι τῆς Τριανταφυλλο - Μήτραινας ἀπ' τ' Ἄβοριτι, που ἡ Μοῖρα του τοῦχε γραφτὸ νά γίνῃ ὁ τρανὸς ἀγωνιστῆς, ὁ Στρατηγὸς Γιάννης Μακρυγιάννης.

Γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς γέννησῆς του μαρτυράει καὶ ἡ μαρμάρινη πλάκα που βρίσκεται ἐντοιχισμένη σὲ μιὰ πρόχειρη πέτρινη στήλη καὶ που, σάν ληξιαρχικὴ πράξη, γράφει: «...ἡ πατρὶς τῆς γεννήσεώς μου εἶναι ἀπὸ ἓνα χωριὸ ὀνομαζόμενον Ἄβοριτη ἔγώ γεννήθηκα ἔξω εἰς ἓνα χωράφι μας ὀνομαζόμενον Κρύα Βρύση ἔιχε πάει ἡ μητέρα μου νά μαζώξει καλαμποκιές γιὰ τὰ ζῶα καὶ μὲ γέννησε ἐκεῖ καὶ μὲ τύλιξε μὲ τίς καλαμποκιές καὶ μὲ πῆγε εἰς τὸ σπίτι...».

Λόγια δικά του, παρμένα ἀπὸ τὴν αὐτοβιογραφία του.

Ἐκεῖ λοιπόν, σ' αὐτὴ τὴν ξέμακρη περιοχὴ, ἦρθε στὸν κόσμο, πριν ἀπὸ 176 χρόνια, ὁ κατοπινὸς πολεμιστῆς καὶ πατριώτης, ἐκεῖ εἶδε τὸ πρῶτο χαμογέλιο τοῦ ἡλίου κι ἀπὸ κεῖ ἀνάπνευσε γιὰ πρώτη φορὰ, τὸν καθαρὸ ἀγέρα τῆς σκλαβωμένης πατρίδας του.

ARVON KIVÄ KIVÄ
1917

KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917
KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917
KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917
KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917
KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917
KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917
KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917
KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917

KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917

KÄÄNTÖKOHTEI VUO 1917

Γι' αυτό σάν περνάω από κεί, μ' άρθεσει νά σταματάω για λίγο και για κάποια ξεκούραση, ύστερα άπ' τήν κουραστική άνηφορία, άλλά και για νά μπορέσω ν' άπολαύσω τó γραφικό θέαμα πού Ξανοίγεται όλόγυρα και ν' άφήσω τή σκέψη μου νά γυρίσει στα περασμένα και νά Ξαναζωντανέψει παλιές ιστορίες, εικόνες κι άναμνήσεις.

Γιατί στ' άλήθεια έχει πολλή γραφικότητα, σάν άφήσει κανένας τó βλέμμα του νά κυττάξει όλόγυρα και νά ιδεί τήν τόση όμορφιά τής φύσης.

Άντικρουστά άπέναντι, κατά τήν Άνατολή, φαίνεται τó πυκνό ρουμάνι τοῦ Σταματάκη, πού φτάνει μέχρι κάτω χαμηλά στό ποτάμι και κατεβαίνει πλαγιαστά μέχρι τή μεγάλη χαράδρα, πού σχηματίζει τó Κουμενταρόρεμμα κατηφορίζοντας για ν' άνταμώσει τó Μόρνο.

Άπ' τή μεριά τής Κρύας - Βρύσης άρχίζει μιά ρεμματιά γιομάτη άπό πλατάνια μεγάλα και πουρνάρια, καθώς προχωράει πρós τά κάτω και κατεβαίνει μέχρι τή μεγάλη λαγκαδιά. Στό πίσω μέρος, πρós τά βορειοδυτικά, άλλες πλαγιές, μέ πουρνάρια και κέδρα, ανεβαίνουν μέχρι άπάνω σ' ένα ψηλώμα, πού ήταν άλλοτε τó έκκλησάκι τής Άγιά - Βαρβάρας και πού τώρα δέν ύπάρχει τίποτε παρά μονάχα κάτι μεγάλα πουρνάρια πού μαρτυρᾶνε ότι εκεί βρισκόταν τó έκκλησάκι. Γι' αυτό κανένας δέν τά πειράζει αυτά τά πουρνάρια της.* Πιο πάνω άπό κεί ύπάρχουν βουναλάκια άλλα χαμηλότερα και άλλα πιο ψηλά και δασωμένες βουνοπλαγιές. Δεξιότερα, πρós τή μεριά πού πάει κανένας κατά τ' Άβορίτι, βρίσκεται ó Άβορτόκαμπος, πού είχε κάποτε τά πιο καλά χωράφια και τά φρόντιζαν πολύ, γιατί ήταν καρπερά. Τώρα όλος αυτός ó τόπος φαίνεται ρημαγμένος, γιατί κανένας σχεδόν δέν καλλιεργεί και τά χωράφια είναι γιομάτα πέτρες και σοῦδες άπ' τά νεροφαγώματα.

Μονάχα λίγο πιο κάτω άπ' τή δημοσιά, παράπλευρα άπ' τή ρεμματιά κι' όχι μακριά άπ' τή βρυσούλα, τήν Κρύα Βρύση, βρίσκονται δυό - τρία χωράφια σπαρμένα με τριφύλλια και τίποτα

* Σήμερα έχει φκιαχτεί πιο κάτω πλάι στό δρόμο ένα άλλο πολύ όμορφο έκκλησάκι τής Άγιά - Βαρβάρας.

καλαμπόκια και φασολιές, μέσα - μέσα, που δείχνουν ότι υπάρχουν και κάποιοι που κάτι καλλιεργούν. "Όλα τ' άλλα είναι μπαϊρια νεροφαγωμένα απ' τις κατεβασίες, και ξελάστρες γιομάτες παλαμονίδες κι' αγριάγκαθα, και πολλά μικρά πουρνάρια κι' άμπορζιές.

Απ' την παραμέληση και την άκαλλιεργησιά φαίνεται αγριεμένος ο τόπος και μονάχα τίποτα κοπάδια άραδίζουν κάποτε - κάποτε από κεϊ.

Κι όμως, παληότερα, εκείνα τὰ τόπια που τώρα είναι ξεραίλες, ήταν χωράφια καρπερά, γιατί ποτίζονταν από τὰ νερά της Κρύα - Βρύσης και κοπρίζονταν απ' τὰ πολλά γιδοπρόβατα, που έβροσκαν εκεί γύρω και στάλιζαν κάτω απ' τὰ πλατάνια της λαγκαδιᾶς.

Κάπου εκεί, ανάμεσα σ' αυτά τὰ παληοχώραφα, θά βρισκόταν και τὸ χωράφι τῶν γονιῶν τοῦ Μακρυγιάννη, ὅπου εἶχε πάει ἡ έτοιμόγεννη φτωχορουμελιώτισσα νὰ μαζέψει τις καλαμποκιές κι' εκεί τὴν έπιασαν οἱ πόνοι και ξεμοναχιασμένη, ὅπως βρέθηκε, με συντροφιά μονάχα τ' αγριοπούλια και τὰ τζιτζίκια τοῦ καλοκαιριῦ, γέννησε τὸ γυιὸ της, τὸν κατοπινὸ τρανὸ ἥρωα.

Σὰν θὰ συνῆλθε κάπως απ' τοὺς πόνους κι' απ' τὴν αγωνία τῆς γέννας, φορτώθηκε τις καλαμποκιές που εἶχε μαζώξει, έβαλε πάνω σ' αυτές και τὸ νεογέννητο και τράβηξε κατὰ τ' Ἄβορίτι, που ἦταν τὸ καλυθόσπιτό της και που δὲν απέχει απ' τὴν Κρύα - Βρύση παραπάνω από ἕνα τέταρτο. Περνώντας απ' τὴ βρυσούλα, θά σταμάτησε, σίγουρα, γιὰ νὰ ρουφήξει απ' τὸ νεράκι της γιὰ νὰ δροσίσει τὰ φλογισμένα σωθικά της και νὰ πάρει κουράγιο γιὰ περπάτημα.

Μὲ τέτοιο ἀναπάντεχο τρόπο γεννήθηκε, εκεί στὴν Κρύα - Βρύση, τὸ φτωχοπαῖδι απ' τ' Ἄβορίτι, ὅπως τ' αγρίμια τοῦ λόγου. Καὶ μιὰ κι' ὀρφάνεψε από μωρό, θά περίμενε κανείς ὅτι, ἀφοῦ θά ψωμοζήταγε κάμποσο καιρὸ και θά σερνόταν λίγα χρόνια ἀνήμπορο και κακομοιριασμένο, θᾶσθινε μιὰ μέρα σὲ κάποια γωνιά σὰν ἄγνωστο κι' ἀσήμαντο ἀνθρωπάκι, χωρὶς νὰ ἀσχοληθεῖ κανένας μ' αὐτό.

Κι' ἐν τούτοις δὲ χάθηκε! Γιατί ἡ καλή του Μοίρα τοῦ εἶχε

κανονίσει άλλοιιώτικα τὸ ριζικό του. Τοῦ εἶχε φυτέψει μέσα του μιὰ μεγάλη καρδιά γιομάτη ἀνθρωπιά καὶ ἀντρείουσὺνη καὶ τὸ εἶχε ἐφοδιάσει μὲ πολλὰς ἄλλες δυνάμεις καὶ χαρίσματα, πού τὸ βόηθησαν νὰ γίνῃ ἕνας σπουδαῖος ἀνθρωπος καὶ ξεχωριστὸς πατριώτης, πού ἀγωνίστηκε μὲ θέρμη καὶ πρόσφερε ὀλόσωμο τὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὴν πατρίδα.

Γιατὶ ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἦταν μονάχα ὁ ἀτρόμητος πολεμιστὴς πού πολέμησε μ' ἀπακοτιά ἐνάντια στὸν Ἴμπραήμ, στοὺς Μύλους καὶ στὸ Ναυαρίνο, πού ἔπαιξε κορῶνα - γράμματα τῆ ζωῆ του στὴν Ἀκρόπολη, πού πῆρε μέρος σὲ τόσες ἄλλες μάχες καὶ δέχτηκε τόσες λαθωματιές, ὅσες κανένας ἄλλος ἀπ' τοὺς συμπολεμιστὲς του, ἀλλὰ ἦταν κι' ὁ καλὸς ἀνθρωπος καὶ Χριστιανὸς πού ἔκρυβε μέσα του ἀμέτρητη καλοσύνη καὶ δόθηκε ὀλοκληρωτικὰ καὶ μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του στὴν πατρίδα κι' ἀγωνίστηκε μέχρι τῆ στερνῆ του πνοῆ γι' αὐτὴ καὶ γιὰ τοὺς συνανθρώπους του.

Σὰν ἄκουσε τὴ φωνὴ τῆς πατρίδας, πού τὸν καλοῦσε, καὶ μπῆκε στὴ δούλεψή της, δὲν ἦταν κανένας ἀπρόκοφος καὶ μπατιριμένος χασομέρης, ἀλλὰ βρισκόταν σὲ πολὺ καλὴ οικονομικὴ κατάσταση. Γιατὶ στὴν Ἄρτα, πού ζοῦσε, εἶχε καταπιστεῖ μ' ἐμπορικὲς δουλειές, πού εἶχαν πάει πολὺ καλὰ καὶ μὲ τὴν ἐξυπνάδα του καὶ τὴν τιμιότητά του κατάφερε νὰ φτιάξει μιὰ ἀξιόλογη περιουσία, καὶ μπόρεσε νὰ πετύχει μιὰ ἀρκετὰ καλὴ θέση στὴν κοινωνία τῆς Ἄρτας.

Κι' ἐν τούτοις τὰ παράτησε ὅλα κι' ἀγωνίστηκε μὲ πίστη κι' ἐνθουσιασμό γιὰ τὴ λευτεριά τῆς πατρίδας καὶ πρόσφερε τὸν ἑαυτὸ του ὀλοκαύτωμα, χωρὶς συμφεροντολογικοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ δίχως ὑστερόβουλες σκέψεις. Ἔτσι ἦταν ὁ Μακρυγιάννης! Κι' ὅταν ἔδωσε ὁ Θεὸς καὶ ξέμπλεξε ἀπ' τὴν πολεμικὴ περιπέτεια κι' ἀνάλαβε ἄλλα καθήκοντα, εἶχε τὴ θέληση καὶ τὸ κουράγιο, ἂν καὶ σακατεμένος κι' ἀνήμπορος, νὰ προσφέρει κι' ἐκεῖ μὲ συνέπεια τίς ὑπηρεσίες του κι' ἀκόμα εἶχε τὴ δύναμη νὰ μάθει καὶ γράμματα μονάχος του, χωρὶς δάσκαλο, καὶ νὰ γράφει τὰ ὠραιότερα καὶ τὰ πρὸ παραστατικὰ καὶ συναρπαστικὰ ἀπομνημονεύματα, πού λογίζονται σὰν ἀριστούργημα τῆς νεώτερης πεζογραφίας καὶ μὲ τὰ ὁποῖα φωτίστηκαν ἕνα σωρὸ ἀγνωστῶς

ἢ σκοτεινές πτυχές τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα καί τῆς μετα-
παναστατικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἄκόμα κι' ὕστερα, ὅταν ἔλαβε κάποια ὑπόσταση τὸ κρά-
τος, δὲν ἠσύχασε ὁ Μακρυγιάννης καὶ δὲν κᾶθησε νὰ ξεκουρα-
στεῖ καὶ ν' ἀπαλύνει τοὺς πόνους ἀπ' τὶς ἀνεπούλωτες πληγές
του. Ἐξακολούθησε νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του καὶ σὰν
πολιτάρχης καὶ σὰν δημοτικός ἄρχοντας, καὶ πάσχιζε πάντοτε
νὰ δίνει βοήθεια στοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς κατατρεγμένους. Καὶ
φρόντιζε νὰ προστατεύει τοὺς ξεχασμένους καὶ παραμελημέ-
νους ἀγωνιστὲς καὶ τὶς χῆρες καὶ τὰ ὄρφανὰ ἐκείνων, ποὺ θυ-
σιάστηκαν γιὰ τὴν πατρίδα.

Μὰ καὶ μ' ὅλα αὐτὰ δὲν νόμισε ὅτι τελείωσε ἡ ἀποστολή
του. Πνεῦμα ἀνήσυχο καὶ φύση ἀδάμαστη, ὅπως ἦταν, καὶ μὲ
πίστη στὶς φιλελεύθερες ἀρχές, δὲν τοῦ ἦταν μπορετὸ ν' ἀνε-
χτεῖ τὸ ἀπολυταρχικὸ κλίμα, ποὺ δημιούργησε ἡ Βαυαρικὴ κλί-
κα κι' ἄρχισε καινούργιο ἀγῶνα γιὰ τὸ «Ἐλευτέρωμα» τῆς Ἑλ-
λάδας», καὶ πρωτοστάτησε στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὸ Σύνταγμα.

Ἔτσι κιντύνεψε ξανά τὸ κεφάλι του καὶ λίγο ἔλειψε νὰ
φτάσει στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα, αὐτὸς ὁ ἀδιόρθωτος πα-
τριδολάτρης καὶ μεγάλος πατριδοφύλακας.

Καὶ μπορεῖ νὰ φαντασθεῖ κανένας πόσο τρανὸ θὰ ἦταν τὸ
παράπονό του κι' ἀνείπωτος ὁ πόνος του, ὅταν, ὕστερα ἀπ' τὴν
καταδίκη του σὲ θάνατο, τὸν περνοῦσαν σιδηροδεμένο κάτω
ἀπ' τὴν Ἀκρόπολη καὶ ἐβλεπε τὸ Σερπετζέ ποὺ τὸν εἶχε ὑ-
περασπιστεῖ μὲ αὐτοθυσία, τραυματίστηκε βαρεῖα καὶ λίγο ἔλει-
ψε νὰ χάσει τὴ ζωὴ του.

Καὶ τότε, σίγουρα, ξεχειλίζοντας ὁ πόνος του, θὰ ξέσπασε
σὲ πικραμένο τραγούδι: «Βγήκε ὁ ἥλιος κόκκινος καὶ τὸ φεγ-
γάρι μαῦρο κι' ὁ λαμπερὸς ἀγερρινὸς κι' αὐτὸς σκοτεινιασμέ-
νος...».

Τὶ τραγικὸ μεγαλεῖο θὰ εἶχε ἐκεῖνο τὸ σκηNIKό!!

Ὁ Μακρυγιάννης, μπορεῖ νὰ εἶπει κανεὶς, ὅτι ἦταν μιὰ ξε-
χωριστὴ φυσιογνωμία. Κι' ἔρχεται στὸ σημεῖο ν' ἀναρωτιέται
κανένας: Τί μπορεῖ νὰ παρουσιάσει, μερικές φορές, ἡ φύση στὴ
ζωὴ καὶ νὰ προσφέρει στὴν ἀνθρωπότητα καὶ πῶς συμβαίνει,
κάποτε - πότε, νὰ ξεφουτρώνει ἀπὸ κάπου — ποὺ κανένας δὲν τὸ

πάντεχε— μιὰ μεγάλη μορφή, μιὰ ιδιοφυΐα πού μπορεί νὰ ξαφνιασεί τὴν ἀνθρωπότητα καὶ νὰ τὴν κάνει νὰ σταθεῖ κατὰπληκτικὴ μπροστὰ στὴ δύναμη τῆς δημιουργίας της; Γιατὶ κάτι τέτοιες ἰκανότητες ἔδειξε κι ὁ Μακρυγιάννης!

Ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἔκανε μονάχα μεγάλες πράξεις κι ἥρωϊκοὺς ἀγῶνες, ἀλλὰ ἦταν καὶ θυμόσοφος. Ἔδωκε πάντα σοφὲς συμβουλὲς κι ἄφησε πολὺτιμες ὑπεθῆκες, πού τίς βρίσκει κανένας σ' ἀπομνημονεύματά του, κι ἀπ' αὐτὲς εἶναι παρμένα καὶ τὰ λόγια, πού βρίσκονται γραμμένα στὴ βάση τῆς λεβέντικης προτομῆς του, πού εἶναι στημένη στὴ μικρὴ πλατειούλα προτοῦ νὰ μποῦμε στὸ Κροκύλειο:

«...Τούτῃ τὴν πατρίδα τὴν ἔχουμε ὅλοι μαζί... λοιπὸν δουλῆψαμε ὅλοι μαζί νὰ τὴ φυλάξωμε κι ὅλοι μαζί καὶ νὰ μὴ λέγει οὔτε ὁ δυνατὸς «ἐγὼ» οὔτε ὁ ἀδύνατος...». Λόγια μεγαλόπνοια, συναρπαστικά!!

Ἄξιζει, λοιπὸν, τὸν κόπο, σὰν περνάει κανένας ἀπ' τὴ Κρύα - Βρύση, νὰ σταματάει γιὰ λίγο καὶ νὰ ρίχνει μιὰ ματιὰ στὸν τόπο, πού ὑπῆρξε ἡ «γενέτειρα μιᾶς Ψυχῆς, ἐνὸς Μυαλοῦ, ἐνὸς Λόγου», ὅπως χαρακτηριστικὰ ἔγραψε, σ' ἓνα ὁδοιπορικὸ του, ἓνας μέγας θαυμαστὴς τοῦ Μακρυγιάννη, ὁ Γάλλος διανοούμενος κι Ἑλλαδολάτρης Ροζέ Μιλλιέξ, ὅταν, πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια, ἔφτασε μέχρι ἐκεῖ ἐπάνω στὴν Κρύα Βρύση καὶ σ' Ἀβορίτι γιὰ ἓνα προσκύνημα στὸν τόπο τῆς γέννησης τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἑλληνα, πού θαύμαζε καὶ πού, σὰν καθηγητὴς τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, φρόντισε νὰ ὀρίσουνε τ' ἀπομνημονεύματά του σὰν μᾶθημα γιὰ τοὺς σπουδαστὲς του. Γιατὶ τὰ θεωροῦσε σὰν μοναδικὴ πηγὴ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ῥώμης.

Νά, λοιπὸν, ὁ λόγος πού μὲ κάνει νὰ σταματῶ, σὰν περνῶ ἀπ' τὴν Κρύα Βρύση. Γιατὶ μοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ ξαναθυμηθῶ τὴν ἱστορία τοῦ Μακρυγιάννη, νὰ ἰδῶ τὸν τόπο, ὅπου βρέθηκε ἡ μάνα του, ὅταν τὸν ἔφερε στὸν κόσμον, νὰ φιάξω μὲ τὴν φαντασία μου τὸ σκηνικὸ τῆς γέννησης τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πατριδολάτρη, καὶ ν' ἀφήσω τὸ στοχασμὸ μου νὰ κάνει, νοερά, ἓνα εὐλαβικὸ μνημόσυνο στὸ διαλεχτὸ αὐτὸ πατριώτη, πού τόσο πλοῦσια ἦταν ἡ προσφορά του στὴν πατρίδα.

ΠΙΣΩΓΥΡΙΓΟΝΤΑΣ ΣΕ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ ΧΡΟΝΙΑ

«Όταν θρσιδυάζει, μέσα μου ξυπνοῦν τὰ περασμένα,
ξυπνοῦν ἀργὰ σὰ μουσικὲς νεκρὲς ἀπὸ καιρὸ,
σὰ μουσικὲς ποὺ χάθηκαν καὶ ποὺ τίς λαχταροῦ
κι ἔρχονται πάλι μαγικὰ κι ἀπρόσιτα σὲ μένα».

ΝΑΠ. ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ

Κάπως ἔτσι, σὰν ἀπόκοσμες μουσικὲς, φαντάστηκε ὁ ρομαντικός, μὲ τὸ τόσο τραγικὸ τέλος, ποιητὴς Ναπολέοντας Λαπαθιώτης, πὼς Ξαναζωντάνευαν τὰ περασμένα καὶ Ξεγελώντας κάπως τὸν ἑαυτὸ του, νόμιζε, πὼς Ξαναζοῦσε κάποιες χαρούμενες μέρες ποὺ εἶχαν χαθεῖ γιὰ πάντα. Σὲ τέτοια κατάσταση, φαντάζεται πὼς βρίσκεται κι ὁ καθένας σὰν ξεπεράσει τὴν κορυφογραμμὴ τῆς ζωῆς κι ἀρχίσει νὰ καταρρακωθεῖ, ἀκράτητα, κατὰ τὸ τέρμα τῆς ἐπίγειας διαδρομῆς. Καὶ τότε νοιώθει τίς αἰσθήσεις του νὰ τριγυρνᾶνε εὐδαιμονικὰ στὰ περασμένα σὰ νὰ θέλουν νὰ τὸν λυτρώσουν ἀπ' τίς ἔγνοιες καὶ τοὺς προβληματισμοὺς καὶ νὰ τοῦ δώσουν δύναμη γιὰ ὁμαλὸ καὶ κάπως ἀνώδυνο τερματισμό.

Γι' αὐτό, δὲ μοῦ φαίνεται, πὼς εἶχε καὶ πολὺ δίκιο ὁ Ἄλεξαντρινὸς ποιητὴς Κ. Καβάφης, ποῦ, στὸ ποίημά του «ΤΑ ΚΕΡΙΑ» λέει, ὅτι «δὲ θέλει νὰ πισωκοιτάζει γιὰ νὰ μὴ βλέπει τὰ σθημένα κερία, γιατί θὰ τοῦ θυμίζουν εὐτυχησμένες μέρες ποὺ χάθηκαν καὶ θὰ τοῦ φέρνουν λύπηση». Θὰ πρέπει, ἴσα - ἴσα, νὰ συχνοκοιτάζει, ὅσο περνᾶνε τὰ χρόνια, πρὸς τὰ πίσω — κι αὐτὸ συμβαίνει συνήθως — γιὰ νὰ Ξαναθυμῆται τὴ νιότη του καὶ

νά παίρνει κουράγιο για την υπόλοιπη διαδρομή. Γι' αυτό, άλλωστε, έχει ειπωθεί, πολύ πετυχημένα, πως οι άναμνήσεις είναι φάρμακο που τονώνει και στηρίζει τα γηρατειά και δίνουν κάποια άπασχόληση στους άποξερασμένους άπομάχους της ζωής.

Πολλές φορές, λοιπόν, πιάνω τόν έαυτό μου νάχει Ξαναγυρίσει, νοερά, στα περασμένα και νάχουν Ξυπνήσει μέσα μου παληές θύμησες, που μοιάζουν σαν εκείνες τις σθησμένες μουσικές του ποιητή. Και στίς τέτοιες περιπλανήσεις Ξαναζωντανεύουν άπολησμονημένα βιώματα και ξεθωριασμένες όμορφες εϊκόνες άπ' την παιδική ζωή, που μου φέρνουν κάποια προσωρινή χαρά και πολλή συγκίνηση. Σε κάτι τέτοιες στιγμές άναπόλησης, σκέφτομαι, πως είχε δίκιο ό Γάλλος στοχαστής ROUSSEAU, που είχε άσχοληθεί με τα περασμένα και τις άναμνήσεις και είχε εϊπεί ότι όσο γερνάει ό άνθρωπος τόσο Ξανανιώνουν οι άναμνήσεις. Κι αυτό συμβαίνει, στ' αλήθεια, γιατί δέν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που, χωρίς νά τό περιμένουμε, Ξαναθυμόμαστε κάποτε, κάποιο φίλο, που τόν είχαμε ξεχάσει άπό καιρό ή κάποιο περιστατικό, που βρίσκεται κατακαθισμένο, για χρόνια κάπου στα κατάβαθα της μνήμης ή στο ύποσυνειδητό, ένω έχουμε ξεχάσει κάτι άλλα πολύ πιό πρόσφατα και πιό έπικαιρα. Και μās φαίνεται πολύ παράξενο!

Σε κάτι τέτοιες, λοιπόν, στιγμές μου φαίνεται, πως Ξαναβρίσκομαι, σά μικρό παιδάκι, εκεί ψηλά στο μακρυνό όρεινό χωριό και Ξαναπαίρνω, με δειλά βήματα, τό άνηφορικό και δύσκολο μονοπάτι της ζωής.

Στό χωριό, εκείνα τά, τόσο μακρυνά από σήμερα, χρόνια ό κόσμος Ζούσε σε μιá κατάσταση άπομόνωσης, μπορεί νά εϊπεί κανείς, κι ήταν σχεδόν, άποξενωμένος, όχι μονάχα άπ' την πρωτεύουσα του Κράτους αλλά κι άπ' τις άλλες τις πιό μικρότερες πολιτείες. Τό πολύ - πολύ νά ταξίδευαν κάποιοι ως την πρωτεύουσα της έπαρχίας, για νά προμηθευτούνε κάτι που δέν τόβρισκαν στο χωριό και πολύ σπάνια τύχαινε νά πήγαινε κανένας ως την πρωτεύουσα του νομού για κάποια σοβαρή του ύπόθεση στη Νομαρχία, ένω όλοι οι άλλοι και ιδιαίτερα οι γυναίκες Ζούσαν άπομονωμένοι στο χωριό, χωρίς νά τόχουν κου-

νήσει παρά πέρα και, πολύ λιγότεοι ήταν εκείνοι ποϋχαν κατεβεί κάποτε ως τήν παραλία κι είχαν άντικρύσει θάλασσα. "Ετοι, ο πολϋς κόσμος δέν ήξερε, πώς ζοϋσαν οί άλλοι, λίγο πιό πέρα, κι οϋτε είχε ιδέα από ψυχαγωγικές γιορτές και διασκεδάσεις, κι από κείνα ποϋ λέμε σήμερα κοινωνικά ζητήματα και πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Φτωχοχώρια ήταν, κείνη τήν εποχή, τὰ μακρυνὰ όρεινά χωριά και ξεκομμένα όλότελα, άπ' τις μεγάλες πολιτείες, κι άπλησίαστα τὸ χειμῶνα. "Εμοιάζαν, κάπως, σὰ νὰ βρίσκονταν σέ άπαμόνωση. Γιατί, δρόμοι άμαξιτοί δέν ύπήρχαν ποθενά, παρά μονάχα μουλαρόδρομοι και μονοπάτια, και στίς βαρυχειμωνιές, με πολλή δυσκολία, μόραγαν νὰ επικοινωνήσουν τὰ χωριά μεταξύ τους. Τὰ γράμματα, για όσους είχαν κάποιο Ξενητεμένο, έκαναν βδομάδες όλόκληρες ώπου νὰ φτάσουν στους παραλήπτες. Τὸ ηλεκτρικό, βέβαια, ήταν άγνωστο τότε, όχι μονάχα στα χωριά αλλά και στίς μεγάλες, ακόμα, πόλεις και τὰ σπίτια φωτίζονταν με λαδολύχναρα ή τὸ πολύ, τὰ κάπως εύκατάστατα, με λάμπες πετρελαίου ποϋ κι αυτές, πολλές φορές, τις έσβηναν, άμα λαμπάδιαζαν τίποτα Ξερές κλάρες στο τζάκι και φωτίζεταν τὸ σπίτι. Τὸ εύτύχημα ήταν ότι ύπήρχε, στα χρόνια κείνα, στα κεφαλοχώρια, αλλά και σέ μικρότερα χωριά, ακόμα, κάποιος γιατρός, ποϋ τους συμπαραστεκόταν σέ καμμιά άρρώστεια ή σέ κάτι Ξαφνικό και τους πρόσφερε τή βοήθεια του. Κι ήταν και κάποια παρηγοριά για κείνους ποϋ ζοϋσαν στο χωριό. Γιατί, τότε οί γιατροί δέν είχαν Ξεκόψει άπ' τὰ χωριά κι ο καθένας είχε τήν επιθυμία ν' άσκήσει τὸ επάγγελμά του άνάμεσα στους συντοπίτες του. Και ύπήρξαν γιατροί, ποϋ έζησαν εκεί σ' όλη τους τή ζωή, σαν άσκητές και σαν ιεραπόστολοι και βοήθησαν κόσμο και κοσμάκη κι οϋτε σκέφτηκαν ποτέ νὰ εγκαταλείψουν τους συμπατριώτες τους. "Υπήρξαν εύσυνειδητοί κι άλτρουϊστές κι έτρεχαν με προθυμία όλοϋθε, άλλοτε πεζοί κι άλλοτε καθάλα στ' άλογο, χειμῶνα καλοκαίρι, με χιόνια και βροχές, με λισύρια και Ξεροβόρια, διακινδυνεύοντας, κάποτε, και τή ζωή τους, για νὰ προσφέρουν τή βοήθεια τους και μάλιστα, πολλές φορές, χωρίς καμμιά πληρωμή, άμα πρόκειταν για κάποιο φτωχό.

Ήταν εποχή, πού οι Άσκληπιάδες ένοιωθαν τήν άσκηση του λειτουργήματός τους σά θεία άποστολή και τηρούσαν πιστά και μέ θρησκευτική ευλάβεια τόν όρκο του Ίπποκράτη: «άγνως και όσίως διατηρήσω βίον τόν έμόν και τέχνην τήν έμήν».

Λιγόφαγοι και λιποδίαιτοι ήταν, κείνη τήν εποχή, οι άνθρωποι στα χωριά κι άμα εξασφάλιζαν τή μπομπούτα και καμμιά έλιά μέ τή φασουλάδα κι είχαν και τό κρασάκι τους, ένοιωθαν εύχαριστημένοι.

Κάθε οίκογένεια κοίταζε νά τά ψευτοβολέψει άπό μόνη της και νά άντιμετωπίσει τις άνάγκες τής ζωής μέ τά δικά της δυνάματα. Γι' αυτό, τό κάθε σπίτι είχε τό καματερό του για νά σπέρνει τά χωράφια, τό μούλαρι για τίς μεταφορές, τίς μανάρες για τό γάλα και για τό κασίκι τής Λαμπρής, τό γουρούνι για τά Χριστούγεννα και για τό λίπος — γιατί τό λάδι τώπρωγαν λιγοστό και τώριχναν στό φαϊ «μέ τ' άδράχτι» όπως συνήθιζαν νά λένε στα χωριά — τίς κότες για τ' αυγά, τόν κήπο για τά λαχανικά και τ' άμπέλι για τό κρασί. Άκόμα και τά ρούχα τής οίκογένειας, σέ πολλά σπίτια, τάφτιαχναν άπό μόνες τους οι νοικοκυρές στόν άργαλειό του σπιτιού ή πλέκοντάς τα μέ τίς βελόνες.

Κι οι μανάδες, άμα είχαν κορίτσια για παντρεία, όταν γύριζαν άπό τίς δουλειές, ύφαιναν στόν άργαλειό ή έκαναν νυχτέρια, μέ κάποιες άλλες άπό τίς γειτόνισσες, για νά έτοιμάσουν τά προικιά τους.

Έτσι, κάθε σπίτι άποτελοΰσε, μπορεί νά ειπεί κανένας, και μια μικρή βιοποριστική οικονομική μονάδα, πού πάσχιζε μέ τίς δικές της δυνατότητες νά τά βγάλει πέρα. Και για νά τό κατορθώσει αυτό άσχολοΰνταν όλοι οι άνθρωποι του σπιτιού και άπό τά χαράματα ως άργά τό βράδυ «άπό νύχτα σέ νύχτα» βασανίζονταν μέ τ' άμπέλια και τά χωράφια και μέ τίς άλλες δουλειές, χωρίς άνάπαυλα και δίχως καμμιά ψυχαγωγία.

Τά μικρά παιδιά, όταν οι μεγάλοι πήγαιναν στα χωράφια, τά άφηναν στη γιαγιά, άμα ήταν άνήμπορη νά πάει κι αυτή μαζί τους ή σέ καμμιά γειτόνισσα, μέ κάνα ξεροκόμματο και λίγες έλιές. Κι όταν Ξαναγύριζαν τώβρισκαν, πολλές φορές, νά

καιμοῦνται στο ἀχυρένιο στρώμα, θεονήστικα καὶ ταλαιπωρημένα.

Τὰ παιδιὰ πήγαιναν, ἐκεῖνα τὰ χρόνια, στὰ ἑφτά τους χρόνια, στο σχολεῖο κι ἀκόμα μεγαλύτερα, καὶ κάμποσα δὲν πήγαιναν καθόλου, μέχρι τότε ποὺ θεοπίστηκε ἡ ὑποχρεωτικὴ φοίτηση στο Δημοτικὸ Σχολεῖο καὶ γι' αὐτὸ ὑπῆρχε μεγάλη ἀγραμματοσύνη καὶ πιὸ πολὺ ἀνάμεσα στὰ κορίτσια. "Ὅταν πρωτοπήγαιναν στο σχολεῖο, δὲν εἶχαν καμμιά προπαιδεύση κι ἦταν πραγματικά «ξύλα ἀπελέκητα», ἐνῶ σήμερα, τὰ πιὸ πολλὰ παιδάκια, ξέρουν ἕνα σωρὸ πράγματα κι ἔτσι διευκολύνεται τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου. Ποὺ νὰ βρισκότανε, τότε, ἄνθρωπος γραμματιζόμενος στο σπίτι, γιὰ νὰ διαβάσει τὰ παιδάκια καὶ νὰ τὰ παρακολουθήσει! "Ἔτσι ὅλο τὸ θάρρος ἔπεφτε στο δάσκαλο κι ὅλα ἐξαρτιόνταν ἀπ' τὴν εὐαισθησία καὶ τὴν ὑπομονή του καὶ ἀπὸ τὸ ψυχικὸ του κουράγιο.

Στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τοῦ χωριοῦ ποὺ ἦταν ἀπὸ κείνα ποὺ ἑφτιαξε ὁ μεγάλος Ἐθνικὸς Εὐεργέτης Ἄνδρας Συγγρός, δίδαξαν, γιὰ πολλὰ χρόνια, δυὸ συγχωριανοὶ δάσκαλοι, ὁ δάσκαλος ὁ Γιάννος κι ὁ δάσκαλος ὁ Μῆτρος, ὅπως τοὺς ὀνομάτιζαν τὰ παιδιὰ καὶ ἔτσι τοὺς ἤξερε ὅλο τὸ χωριό. Ἦταν καὶ οἱ δυὸ τους φιλότιμοι κι ἐργατικοὶ καὶ πολὺ εὐσυνείδητοι ἐκπαιδευτικοὶ κι ἀπ' τὰ χέρια τους πέρασαν ἑκατοντάδες παιδιὰ κι ὅλα, σχεδόν, εἶχαν δεχτεῖ τὴ σφαιλιάρα καὶ τὸ τράθηγμα τοῦ αὐτιοῦ κι εἶχαν δοκιμάσει καὶ τὴ γλύκα τῆς βέργας, ποὺ ὄχι σπάνια ἔσπαγε στὰ χέρια τῶν παιδιῶν ἀπ' τὸ πολὺ δούλεμα. Γιατί, αὐτοῦτοῦ εἶδους ἡ μεταχείριση θεωρεῖται στὰ χρόνια κείνα σὰν ἡ ἀποτελεσματικότερη μέθοδος γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ ὁ δάσκαλος καὶ νὰ βάλει σὲ μιὰ σειρὰ τὰ παιδιὰ. Δὲν μπορούσε βέβαια νὰ γίνει κι ἀλλοιώτικα, γιατί πολλὰ ἦταν ἀτίθασα σὰν ἀγριοκάτσικα κι ἄλλα ἀδιάφορα καὶ τεμπέλικά, μιὰ καὶ δὲν ὑπῆρχε, ὅπως εἶπαμε, κανένας στο σπίτι γιὰ νὰ τὰ διαβάσει καὶ νὰ τὰ παρακολουθήσει.

Παρὰ ταῦτα οἱ φιλότιμες προσπάθειες τῶν εὐσυνείδητων ἐκεῖνων δασκάλων εἶχαν εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα καὶ πολλὰ παιδιὰ πῆραν γερὰς βάσεις καὶ μπόρεσαν νὰ προχωρήσουν καὶ παρὰ πάνω καὶ νὰ προκόψουν στὴν κοινωνία.

Στό δημοτικό σχολείο πήγαιναν, τότε κάπου ἑκατὸ παιδιά κι ἐπειδὴ τὰ θρανία ἦταν λιγοστὰ καὶ δὲν ἔφταναν γιὰ ὅλα, τὰ μικρὰ τῆς πρώτης τάξης κάθονταν σταυροπόδι πάνω σὲ κάτι χοντρά ξύλινα μαδέρια, μπροστά - μπροστά, στὴν τάξη.

Γιατί, τότε ὑπῆρχαν πολλές πολύτεκνες οἰκογένειες, πού εἶχαν τέσσερα καὶ πέντε ἢ καὶ παραπάνω παιδιά. Καὶ θυμᾶμαι ὅτι στὸν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο καὶ στὴ Μικρασιατικὴ Ἑκστρατεία, ἦταν ἐπιστρατευμένα παραπάνω ἀπὸ 50 παιδιά ἀπ' τὸ χωριό.

Μὲ τὰ παιδιά, λοιπόν, τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου καὶ μ' ἄλλα τόσα καὶ πάρα πάνω, ἀπὸ καμμιά 15αριὰ γειτονικὰ χωριά πού φοιτοῦσαν στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, τὸ παλιὸ Σχολαρχεῖο, πλημμύριζε τὸ χωριὸ ἀπὸ λιανοπαῖδια, ἅμα σκόλαγαν ἀπ' τὸ μάθημα. Λειτουργοῦσαν τὰ σχολεῖα, τότε, σ' ὅλα τὰ χωριά, ἐνῶ τώρα, τὰ πιὸ πολλὰ, ἔχουν χορταριάσει κι ἐρειπωθεῖ.

Γιατρός ὑπῆρχε, ὅλα, σχεδόν, τὰ χρόνια στὸ χωριό, κι ἂν τύχαινε, κάποτε, νὰ λείπει, τότε καλοῦσαν τὸ Λαλαγιάννη ἢ τὸ Σφέτσο ἀπ' τὸ Λιδωρίκι, πού ἦταν καλοὶ ἐπιστήμονες καὶ οἱ δύο καὶ διαλεχτοὶ ἄνθρωποι κι εἶχαν ἀφήσει ἐποχὴ, σ' ὅλη τὴν Ἑπαρχία, σὰν καθαλάρηδες γιατροί, γιατί τρέχανε πάντα μὲ τ' ἄλογο.

Ἐπίσης καὶ παπάδες εἶχαν, τότε, ὅλα τὰ χωριά. Μπορεῖ βέβαια νὰ ἦταν λιγογράμματοι ἀλλὰ ἦταν πολὺ εὐσυνειδητοὶ καὶ καλοπροαίρετοι καὶ τοὺς εἶχε μεγάλο σεβασμὸ ὁ κόσμος. Στὰ χρόνια κείνα, πού τὸ χωριὸ εἶχε παραπάνω ἀπὸ χίλιες ψυχές, εἶχε καὶ δυὸ παπάδες, τὸν παπα - Χαράλαμπο καὶ τὸν Παπαζαχαρία, πού ἦταν καὶ οἱ δύο καλοὶ λευίτες καὶ λειτουργοὶ τοῦ Ἱψίστου, ἔφτιαξαν καλὲς οἰκογένειες κι ἔβγαλαν παιδιά ἐκλεχτοὺς ἐπιστήμονες, πού ἐξυπηρετοῦσαν γιὰ χρόνια τοὺς συγχωριανούς τους.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἀσχολοῦνταν, οἱ πιὸ πολλοί, μὲ τὴ γεωργία καὶ κάμποσοι μὲ τὴν κτηνοτροφία. Καὶ ὑπῆρχαν, τότε, κάπου εἴκοσι χιλιάδες γιδοπρόβατα, κι ὅλα βολεύονταν, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἦταν καὶ πολὺ μεγάλη ἡ περιφέρεια τοῦ χωριοῦ γιὰ βοσκὴ κι ὅλος ὁ τόπος καλλιεργότανε.

Σὰν ὀρεινὸ πού ἦταν τὸ χωριό, δὲν εἶχε καὶ πολλὰ γόνιμα χωράφια καὶ γι' αὐτό, μὲ πολλὴ δυσκολία, κατάφερναν νὰ

βγάλουν τὸ ψωμί τῆς χρονιᾶς καὶ τᾶφερναν πολὺ δύσκολα βόλτα, ὅσοι δὲν εἶχαν κάποιο μετανάστη γιὰ νὰ τοὺς ἐνισχύσει μὲ κάνα ἔμβασμα. Καὶ συνέβαινε, καμμιά φορά, νὰ μὴν ἔχει κάποιος οὔτε μιὰ δεκάρα γιὰ τὸ δίσκο τῆς ἐκκλησίας κι ἀπὸ ντροπὴ δὲν πήγαινε νὰ ἐκκλησιαστῆ. Ἀπίστευτα, θέβαια, φαίνονται αὐτὰ σήμερα, σὲ μιὰ ἐποχὴ εὐημερίας, σπατάλης καὶ εὐδαιμονισμοῦ. Κι ὅμως αὐτὰ συνέβαιναν στὴν πραγματικότητα καὶ δὲν εἶναι καθόλου παραμύθια. Γιατί, τὸ χρῆμα, κείνη τὴν ἐποχὴ, ἦταν πολὺ λιγοστὸ καὶ δυσεῦρετο καὶ δὲν ἔβγαινε εὐκόλα, οὔτε γίνονταν καὶ τίποτα ἔργα ἐκεῖ κοντὰ γιὰ νὰ πάει νὰ δουλέψει κανένας. Ἔτσι κι οἱ πενταροδεκάρες εἶχαν μεγάλη ἀξία καὶ τίς κυνηγούσαμε μὲ τὸ ντουφέκι. Καὶ θυμᾶμαι, πὼς περιμέναμε νὰ γίνει κάνα βαφτίσι γιὰ νὰ πᾶμε στὸ μυστήριο γιὰ νὰ κοινομήσουμε καμμιά δεκάρα ἢ κάνα εἰκοσοράκι, πού μοίραζε ὁ νουνὸς καὶ γινόταν σκοτωμὸς κατὰ τὴ μοίρασιά.

Τὰ παιδιὰ, ἅμα σταμάταγαν τὰ σχολεῖα, τᾶπαιρναν στὶς δουλειές κι ὄχι σπάνια τὰ κράταγαν ἀπ' τὰ μαθήματα, ὅταν ἔσπερναν τὰ καλαμπόκια, γιὰ νὰ ρίχνουν τὸ καλαμποκόσπορο στὶς ἀυλακιές ἢ γιὰ ἄλλες βοηθητικὲς δουλειές, ὥστε νὰ μὴν ἀπασχολοῦνται μ' αὐτὲς οἱ μεγάλοι. Καὶ τὸ καλοκαίρι, στὶς διακοπές, δούλευαν κι αὐτὰ στὸ θέρο κουβαλόντας δεμάτια μὲ τὰ ζᾶ ἢ νερὸ ἀπ' τὴ πηγὴ γιὰ τοὺς θεριστάδες.

Θυμᾶμαι, ἀκόμα καὶ τώρα, πὼς πολλὲς φορές, ὅταν γινόταν ὁ θερισμὸς, κοιμόμασταν τὴ νύχτα στὸ χωράφι γιὰ ν' ἀρχίσει ἡ δουλειὰ ἀπ' τὰ ξημερώματα. Καὶ γιὰ νὰ μὴ μᾶς τσιμπᾶνε οἱ σκνίπες καὶ τὰ κουνούπια ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν πλησιάζουν καὶ τὰ φίδια, ἀνάβαμε φωτιὰ ἀπὸ σβουνιές κι ἔτσι κοιμόμασταν ἡσυχᾶ.

Πόση γραφικότητα εἶχαν, ἀλήθεια, κείνα τὰ τόσο ξεμακρυσμένα χρόνια καὶ πόση συγκίνηση φέρνουν αὐτὲς οἱ ἀλαργινὲς θύμησες!

Ἔτσι ἦταν, τότε, πού ὁ κόσμος τὴ βόλευε χωρὶς πολλὲς ἀπαιτήσεις ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ δίχως ἀγχώδη προβλήματα, ἐνῶ σήμερα πού ἔχουμε ὅλα «τοῦ Θεοῦ τ' ἀγαθὰ» τίποτα δὲ μᾶς ικανοποιεῖ κι ὅλο μεμψιμοιροῦμε καὶ παραπονιόμαστε. Ἀλλά, ἔτσι εἶναι, ἀπὸ φυσικοῦ τους, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀνικανοποίητοι καὶ

αχάριστοι.

Αυτά θυμᾶμαι σὲ κάποιες στιγμὲς ἀναπόλησης καὶ στοχασμοῦ καὶ μοῦ φαίνεται σὰ νὰ ξυπνᾶνε καὶ σὲ μένα, μέσα μου, τὰ περασμένα σὰν ἀπόκοσμες μουσικὲς καὶ μοῦ φέρνουν κάποια ἀνακούφιση.

Γιατί, ὅσο περνᾶνε τὰ χρόνια καὶ χάνονται στὸν καταποτῆρα τοῦ παρελθόντος, κι ἀρχινᾶει ὁ χειμῶνας τῆς ζωῆς, τότε πασχίζουμε νὰ ξαναζωντανέψουμε κάποια ἀπομεινάρια ἀπ' τὴ ζωὴ ποῦ πέρασε, ἀπὸ κείνα ποῦ εὐλαβικὰ κράτησε φυλαγμένα ἡ μνήμη, ὅπως τόσο πετυχημένα τραγούδησε ὁ Δροσίνης.

«Μὲ τὸ χειμῶνασμα ἡ ζωὴ τὰ φύλλα τῆς τινάζει
κι ὅσα ἴδεν παίρνει ὁ ἄνεμος, ἡ μνήμη τὰ συνάζει».

ΣΤΟ ΒΟΥΝΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΗΣ

“Ένα όνειρο, που από χρόνια βασάνιζε τους Κροκυλειώτες, έγινε, φέτος, πραγματικότητα. Ήταν ο δρόμος απ’ το χωριό μέχρι το βουνό της Παναγίας, που βρίσκεται στα βορειοδυτικά του χωριού και που στην κορυφή του, σε ύψόμετρο 1.260 μ., είναι στημένο σαν χελιδονοφωλιά το εκκλησάκι της Παναγίας.

Χρόνια και χρόνια αγνάντευαν πολλοί απ’ τους γερασμένους κι απ’ τους ανήμπορους, κάτω απ’ το χωριό, το γραφικό εκκλησάκι, χωρίς νάχουν το κουράγιο να φτάσουν μέχρι εκεί για να λειτουργηθούν στη Χάρη της και ν’ απολαύσουν την όμορφη τοπίου και το σπάνιο σε γραφικότητα και μεγαλείο θέαμα, που απλώνεται ολόγυρα, στον άπέραντο ορίζοντα.

Και νά, που ευδόκησε η Παναγία να γίνει αυτός ο δρόμος. Κι έτσι μπόρεσαν, τη Δευτέρα της Λαμπρής, στη γιορτή της, ν’ ανεβούνε μέχρι εκεί επάνω κι εκείνοι που δέν είχαν τη δύναμη και την άντοχη να σκαρφαλώσουν στο βουνό, για να θαυμάσουν το ξεχωριστό σε όμορφη όροπέδιο, ν’ αντικρύσουν το μεγαλείο της γύρω φύσης και ν’ απολαύσουν την άνοιξιάντικη μαγεία της. Γι’ αυτό φέτος, ή χαρά τους ήταν μεγάλη, γιατί έσθησε αυτός ο καημός τους.

Πόσες ευχές και πόσες εύλογίες πήρε, απ’ όλους αυτούς τους προσκυνητές, ο διαλεχτός Δωριεύς Πάνος Μαργαρόπουλος, πού, σαν Γενικός Διευθυντής του Ύπουργείου Γεωργίας, ενδιαφέρθηκε και φρόντισε να γίνει αυτός ο δρόμος! Γιατί χάρη στο ενδιαφέρον του εκλεκτού αυτού Ρουμελιώτη και τη στοργική φροντίδα του για το Κροκύλειο, έγινε το έργο αυτό, που ήταν πραγματικά κατόρθωμα. Ήταν, αλήθεια, πολύ δύσκολο ν’ ανοιχτεί δρόμος ανάμεσα από απόκρημνο βουνό και να κοπούν τεράστια βράχια για να μπορέσει να περάσει στ’ αντικρινό βουνό της Παναγίας, όπου βρίσκεται το εκκλησάκι.

Ἡ ἐκκλησιά τῆς Παναγίας στό ὀμώνυμο βουνό.

Γιά τή δουλειά αὐτή βοήθησε πολύ ἓνας ἄλλος καλός φίλος τοῦ Κροκυλείου καί μεγάλος μάστορας στοὺς ἐκβραχισμούς, ὁ Γιάννης Ζησιμόπουλος, πού δούλεψε μ' ἐνθουσιασμό, σάν νά ἦταν προσωπική του υπόθεση καί τὸ εἶχε πάρει ἀπόφαση νά μὴ φύγει ἀπ' ἐκεῖ ἂν δὲν τελείωνε τὸ ἔργο. Καί πραγματικά ἔτσι ἔγινε.

Στοὺς δύο αὐτοὺς ἀγωνιστές, πού φρόντισαν γιὰ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ ἔργου, οἱ Κροκυλειῶτες χρωστᾶνε πολλές εὐχαριστίες.

Πρωῖ - πρωῖ, λοιπόν, τῆ Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς, μιὰ λιόχαρη ἀνοιξιὰτικη μέρα, ἀκούστηκε ἀπὸ ψηλὰ ἀπ' τὸ βουνό, τὸ γιορταστικὸ χτύπημα τῆς καμπάνας, πού εἶχε δωρήσει στὴν ἐκκλησία ὁ γιατρὸς Γιώργος Ψήττας καί τὴν ἔχουν στήσει ἐκεῖ κοντὰ πάνω σ' ἓνα ἔλατο.* Καί στὴν πρωινὴ σιγαλιὰ καί γαληνεμένη ἀτμόσφαιρα, πού δὲν τὴν τάραζε παρὰ μονάχα τ' ἀνάλαφρο ἀπριλιάτικο ἀγεράκι, ἀπλώθηκε ὁ ἀχὸς τῆς σ' ὅλη τὴ γύρω περι-

Σημ. Τώρα εἶναι στημένη σὲ εἰδικὸ καμπαναριὸ μαζὺ μὲ μιὰ ἄλλη πού δωρήθηκε ἀπὸ ἄλλο Κροκυλιώτη.

οχή, σάν αναστάσιμο μήνυμα και σάν σάλπισμα, πού προσκαλοῦσε τοὺς πιστοὺς ν' ἀνεβοῦνε μέχρι ἐκεῖ ἐπάνω, γιὰ νὰ λειτουργηθοῦνε και ν' ἀπολαύσουν τὴ μαγεία τῆς λαμπροστολισμένης φύσης.

Σάν νὰ σήμανε συναγερμός, Ξεσηκώθηκαν ὅλοι οἱ χωριανοί, νέοι, γερόντοι, παιδιά κι ἀνήμποροι, ἀκόμα και πολλοὶ ἀπ' τὰ γειτονικά χωριά, στὰ ὁποῖα ἀκούστηκε ἡ καμπάνα κι ἓνα πλῆθος ἄλλοι Ξένοι, πού, σάν νοσταλγικοὶ προσκυνητές, βρέθηκαν στὴ γενέτειρα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη γιὰ ν' ἀπολαύσουν ἓνα Ρουμελιώτικο Πάσχα, και μὲ κάθε εἶδους τροχοφόρο ξεκίνησαν γιὰ τὸ βουνό. Σὲ κάμποση ὥρα δεκάδες αὐτοκίνητα γέμισαν τὸ ἴσιωμα, πού ἀπλώνεται λίγο παρακάτω ἀπ' τὴν ἐκκλησιά τῆς Παναγίας και κόσμος πολὺς πλημμύρισε μὲ τὴν παρουσία του και μὲ τὴ ζωντάνια του τὸ πλάτωμα γύρω ἀπ' τὸ ἐκκλησάκι, ὅπως τὰ παλιά, ἀξέχαστα χρόνια, πού δὲν εἶχαν ρημάξει ἀκόμα τὰ χωριά.

“Ὁλος αὐτὸς ὁ κόσμος, παρακολούθησε μὲ κατάνυξη τὴ Θεῖα Λειτουργία κι ἔψαλλε τὸ Χριστὸς Ἄνεστη, μέσα στὸ γραφικὸ και γιομάτο ὑποβλητικότητα ἐκκλησάκι και νόμιζε κανένας, πὼς οἱ αναστάσιμες ψαλμωδίες ἀνέβαιναν ὁλόϊσια στὸν οὐρανὸ σάν εὐχαριστία στὸν Ὑψιστο γιὰ τὴ χαρμάσουνη μέρα και τὴ χαρούμενη φύση.

Και σάν τέλειωσε ἡ λειτουργία, ὅλο τὸ ἐκκλησιασμο συγκεντρώθηκε ἔξω ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κοντὰ στὸ ἱερό, κι ἐκεῖ ὁ Παπα-Γρηγόρης, κάτω ἀπὸ ἓνα καταγάλανο οὐρανὸ και μιὰ καθάρια και φωτοπλημμυρισμένη ἀτμόσφαιρα, μὲ φόντο τὶς ἀντικρινές βουνοπλαγιές και τὴν ἐλατοδασωμένη λίγο πιὸ κάτω χαράδρα και μὲ σιγόντο τὸ σιγανοψιθύρισμα τῆς ἀνοιξιάτικης αὔρας πού, φιλτραρισμένη, κατέβαινε ἀπ' τὶς κοντινές βουνοκορφές, ἀνάπεμψε δέηση πρὸς τὸν Ὑψιστο κι ἐπικαλέστηκε τὴ θεϊκὴ Του εὐλογία γιὰ κείνους πού βοήθησαν νὰ γίνει ὁ δρόμος και γιὰ κείνους πού πῆραν μέρος στὴ Θεῖα Λειτουργία. Ἦταν μιὰ μεγαλειώδης μυσταγωγία ἀπὸ κείνες, πού γαληνεύουν τὴν ψυχὴ. Ἀλήθεια, πόσο μεγαλεῖο και πόση χάρη ἔχουν οἱ γραφικές βουνοκορφές και πόσο νιώθει κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του ἐλεύθερο κι εὐτυχισμένο σάν βρίσκεται κατάκορφα κάπου στὸ βουνὸ ἀ-

νάμεσα ούρανοῦ καί γῆς, ὅπως πολὺ πετυχημένα τραγούδησε κι ὁ ποιητής:

«...μέσ' στὴν ψηλότερη κορφή νὰ στήσουμε λημέρι
νὰ μᾶς ζηλεύουν οἱ ἀητοί, νὰ μᾶς Ξυπνοῦν τ' ἀηδόνια!!».

“Υστερα ἀπ' τὴ λιτανεία, στρώθηκαν ὅλοι στὸ τραπέζι καὶ τῶρριξαν στὸ φαγοπότι, στὸ χορὸ καὶ στὸ τραγούδι, χαρούμενοι κι εὐτυχισμένοι, ὅπως τὰ παλιὰ χρόνια ποὺ γινότανε ἐκεῖ ἐπάνω τρικούβερο γλέντι μέχρι ἄργὰ τὸ βράδυ. Γιατὶ αὐτὴ ἡ γιορτὴ ἦταν καὶ τὸ πρῶτο ἀνοιξιάτικο πανηγύρι.

Χαρούμενοι ἀπ' τὸ μεγάλο αὐτὸ γιορτάσι κι ἐνθουσιασμένοι ἀπ' τὴν Πασχαλιάτικη αὐτὴ ἐξόρμιση γύρισαν, ὅλοι ἄργὰ τ' ἀπόγευμα, στὸ χωριὸ πολὺ κεφάτοι, γιατί ἀπόλαυσαν μιὰ τέτοια μέρα, ποὺ θὰ τοὺς μείνει ἀξέχαστη.

Ἄξίζει πολὺ ν' ἀνεθεῖ κανένας στὸ βουνὸ τῆς Παναγίας, σὰν θὰ βρεθεῖ στὸ Κροκύλειο, γιὰ νὰ γνωρίσει τὸ ὄμορφο τοπίο, νὰ χαρεῖ τὸ μεγαλεῖο τῆς γύρω φύσης, ν' ἀπολαύσει τὸν ἀτέλειωτο ὀρίζοντα καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ οὐρανοῦ καὶ νὰ ζήσει, ἐκεῖ ἀπάνω, λίγες στιγμὲς Ἐξένοιαστες καὶ χαρούμενες καὶ μάλιστα τὸ καλοκαίρι μὲ κἀνα ἀρνάκι ψημένο κοντὰ στὴ βρυσούλα μὲ τὸ παγωμένο καὶ χωνευτικὸ νεράκι, ποὺ βγαίνει ἀνάμεσα στίς ρίζες τοῦ ἔλατου.

Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει ὅποιος πηγαίνει στὸ Κροκύλειο νὰ μὴ χάνει τὴν εὐκαιρία ν' ἀνεβαίνει μέχρι τὴν Παναγία γιὰ νὰ νιώθει μιὰ τόσο ξεχωριστὴ ἀπόλαυση ποὺ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ τὴ βρεῖ σ' ἓνα ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος.

ΠΑΛΙΕΣ ΘΥΜΗΣΕΣ ΑΠ' ΤΟ ΧΩΡΙΟ

Σκέφτηκα νά γράψω κάτι γιά τήν ἐφημερίδα πού βγάζει ὁ Σύλλογος Κροκυλίων «Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ». Γιά τί ἄλλο, ὅμως θά μπορούσα νά εἰπῶ πέρα ἀπό θύμησης γιά τὸ Κροκύλιο;

Τὸ χωριό μας, ὅπως ξέρουν ὅσοι εἶναι παλιοὶ σάν καί μένα ἀλλά καί οἱ λιγοστοὶ πιὸ παλιότεροι ἀκόμα, δέ λεγόταν ἔτσι ἀπὸ παλιά, ἀλλὰ τόλεγαν «Παλαιοκάτουνο». Τὸ σημερινό του ὄνομα τοῦ τόδωσαν ἐδῶ καί ἐβδομῆντα χρόνια, γιὰτὶ κάπου ἐκεῖ βρισκόταν στ' ἀρχαία χρόνια κάποια πόλη μὲ τήν ἴδια ὄνομασία, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἱστορικός συγγραφέας Θουκυδίδης. Ἐγώ, πάντως ἀπὸ τότε πού πρωτοπῆγα στὸ σχολεῖο, σάν Κροκύλιο τὸ θυμῆθηκα. Ἀλλὰ ὅπως ἐβλεπα σὲ κάτι παλιά βιβλία τοῦ πατέρα μου καί κάποια τετράδια πού βρῆκα ἀπ' τὶς ἀδερφάδες μου, πού ἦταν μεγαλύτερες καί εἶχαν πάει πιὸ νωρὶς στὸ σχολεῖο, τόγραφαν Παλαιοκάτουνο.

Τὸ Κροκύλιο ἦταν, ἀπὸ τότε, ἀπ' τὰ λίγα κεφαλοχώρια τῆς ἐπαρχίας μὲ κοντὰ χίλιους κατοίκους καί μὲ πολλή κίνηση καί ζωντανία. Γιὰτὶ, ἐκεῖ εἶχαν τήν ἔδρα τους ὅλες οἱ ἀρχές τῆς Ὀρεινῆς Δωρίδας, εἰρηνοδικεῖο, συμβολαιογραφεῖο, τηλεγραφεῖο, δασονομεῖο, ἀγρονομεῖο, ἐλληνικὸ σχολεῖο, μονοπώλιο, ἀστυνομία. Καί ὑπῆρχαν κι ἕνα σωρὸ μαγαζιά, ἐμπορικά, μπακάλικα, καφενεῖα, χασάπικα, κουρεῖα, ταβέρνες, ἀπ' τὰ ὅποια ἐξυπηρετοῦνταν ὄχι μονάχα οἱ χωριανοὶ ἀλλὰ καί πολλοὶ ἄλλοι ἀπ' τὰ κοντινὰ χωριά. Εἶχε διθέσιο δημοτικὸ σχολεῖο μὲ πολλὰ παιδιὰ, πού, μὲ κείνα πού πήγαιναν στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο, ξεπέραναν τὰ 200, καί γέμιζε τὸ χωριὸ ἀπὸ μαθητοῦδια, καί χάλαγε ὁ κόσμος ἀπ' τὴ ζωντανὴ παρουσία τους, ὅταν λειτουργοῦσαν τὰ σχολεῖα.

Στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο πήγαιναν παιδιὰ ἀπὸ καμμιά 16αριά χωριά τῆς Ὀρεινῆς Δωρίδας καί κάμποσα ἀπὸ τήν Ποτιδάνεια, κι ἀκόμα κι ἀπὸ μερικά χωριά τῆς Ναυπακτίας. Τὸ Ἑλληνικὸ

σχολείο ή Σχολαρχείο, όπως τότε ο πολὺς κόσμος, ήταν ένα πολὺ σπουδαῖο κι ἐξυπηρετικὸ ἐκπαιδευτήριο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ πρόσφερε πέρα πολλὰ στὰ φτωχοχώρια, πού τὰ χωριατόπαιδα δὲν εἶχαν τὰ «δυνάματα» νὰ πᾶνε στὸ μοναδικὸ Γυμνάσιο τοῦ νομοῦ Φωκίδας πού ὑπῆρχε στὴν Ἄμφισσα. Εἶτε γιὰ τὴν ἀπόσταση καὶ δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ τὰ προφοδοτήσουν, εἶτε γιὰ τὴν ἀποικονομικὰ μέσα.

Ἔτσι, ὅσα τέλειωναν τὸ Δημοτικὸ κι ἤθελαν νὰ βελτιώσουν τίς γνώσεις τους καὶ νὰ καταρτιστοῦν καλύτερα καὶ κάπως οἰκονομικότερα, μπορούσαν νὰ πᾶνε στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, ὅπου ἡ φοίτηση ἦταν τρία χρόνια καὶ μάθαιναν πολλὰ πράγματα, ὥστε μὲ τίς γνώσεις αὐτὲς ἦταν σὲ θέση νὰ πετύχουν ἕνα σωρὸ δουλειῆς. Μὲ τὸ ἀπολυτήριό τοῦ Σχολαρχείου ἔγιναν πολλοὶ γραμματοδιδάσκαλοι, παπάδες, ταχυδρομικοὶ ὑπάλληλοι κι ἀκόμα κάποιοι μπόρεσαν νὰ γίνουν γραμματικοὶ εἰρηνοδικεῖων, εἰρηνοδίκες καὶ συμβολαιογράφοι, ἐνῶ πολλοὶ πρόκοψαν σὰν ἔμποροι, βιοτέχνες καὶ βιομήχανοι.

Γι' αὐτὸ, ἡ κατάργηση τῶν σχολειῶν αὐτῶν, πολὺ στοίχισε στοὺς κατοικοὺς τῶν ὄρεινῶν κυρίως περιοχῶν, πού ἐξυπηρετοῦνταν μὲ τὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο καὶ δὲν εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ στείλουν τὰ παιδιὰ τους στὸ Γυμνάσιο. Πόσο δύσκολο ἦταν ἐκεῖνα τὰ χρόνια νὰ μάθει κάποιος γράμματα καὶ πόσα παιδάκια πού ἦταν ἰδιοφυεῖς πῆγαν «στράφι», γιὰ τὴν ἀποικονομικὰ!

Θυμᾶμαι πόσο ταλαιπωροῦνταν τὰ παιδιὰ ποῦρχονταν ἀπ' τὰ διάφορα χωριά στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο καὶ μὲ πόσα βάσανα πολέμαγαν νὰ τὰ βγάλουν πέρα, γιὰ νὰ μπόρουν νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὴ μιζέρια τῆς χωριάτικης ζωῆς. Κατοικοῦσαν, δυὸ καὶ πρὶα μαζί, σ' ἕνα δωμάτιο γιὰ νὰ μὴ πληρώνουν πολὺ ἐνοίκιο καὶ ὑπόφερναν ἀπ' τὸ κρύο τὸ χειμῶνα, ἅμα δὲν εἶχε θέρμανση. Ἐρχονταν ἀπ' τὰ χωριά τους κάθε Δευτέρα πρωτὶ φορτωμένα μὲ τὸ ταγαράκι τους πού εἶχε μέσα τὰ τρόφιμα τῆς βδομάδας, ψωμοτύρι, ἐλιές, τραχανά, κρεμμύδια καὶ κᾶνα ὄσπριο γιὰ καμμιά φασολάδα, ἅμα ὑπῆρχε τζάκι στὸ δωμάτιο. Γιὰ νὰ τὴ βολέψουν ὡς τὸ Σάββατο, πού θὰ ξαναπήγαιναν στὸ χωριὸ γιὰ νὰ ἀνθράκευση. Ἀπὸ χαρτζηλίκι, πολὺ λίγα παιδιὰ

ήταν, πού κάτι τούς βρίσκεται για ν' αγοράσουν λίγο χαλβά άπ' τὸ μπακάλικο ἢ καί καμμιά ρέγγα.

Κι ὅμως εἶχαν πολὺ κουράγιο καί μεγάλη θέληση γιά πρό-οδο κι ἀντιμετώπιζαν τίς δυσκολίες μ' ἐγκαρτέρηση καί τίς στε-ρήσεις μ' αἰσιοδοξία. Καί κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες μπόρε-σαν πολλὰ φτωχὰ παιδιὰ κείνης τῆς ἐποχῆς νὰ προοδέψουν, ν' ἀνεβοῦνε ψηλὰ καί νὰ κερδίσουν ἀξιόλογες θέσεις στὴν κοι-νωνία.

Σὲ κάποιες νοσταλγικές στιγμές φτερουγίζει ἡ μνήμη μου στὰ περασμένα. Ξαναγυρνῶ, μὲ τῆ φαντασία μου, στὴν πα-λιά ἐκείνη ἐποχὴ καί θυμᾶμαι πολλοὺς ἀπὸ κείνους πού ζοῦ-σαν στὸ χωριό, ἐδῶ καί παραπάνω ἀπὸ 60 χρόνια καί μοῦ φαί-νεται πὼς τούς Ξαναβλέπω ὀλοζώντανους μπροστά μου. Θυ-μᾶμαι τούς παλιούς παπάδες τοῦ χωριοῦ, τὸν Παπαχαράλαμπο καί τὸν Παπαζαχαρία, τὸν Παπασπύρο ὕστερα ἀπ' αὐτοὺς καί τὸν Παπατσαλάκη, κι ἀργότερα καί τὸν πατέρα μου, τούς πρώτους δασκάλους μας, τὸ δάσκαλο τὸ Γιάννο καί τὸ δάσκα-λο τὸ Μῆτρο, ὅπως τούς λέγαμε, κι ἀργότερα τὸ Θρασύβουλο. Τούς καθηγητές μας στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, τὸ Γιώργο Παπα-χαραλάμπους πού ἦταν σχολάρχης καί μετὰ ἐγίνε γυμνασιάρ-χης καί γενικὸς ἐπιθεωρητής, τὸν Παπασωτηρίου, τὸν Σταθάκο, τὸν Ταμπάκη, τὸν Καλλίγερο, κι ἄλλους κατοπινούς, ὅπως τὸν Ἄραβοσιτά, τὸν Λουκόπουλο, τὸ Γραβάνη, τὸν Ξανῆλατο. Θυ-μᾶμαι καλὰ τὸν γερο - Παπαναστάση, πού ἂν κι εἶχε τελειώ-σει μονάχα τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἦταν τόσο πολὺ διαβασμένος καί κοινωνικὸς ἄνθρωπος, ὥστε μπόρεσε νὰ γίνεϊ ἀκόμα καί εἰρηνοδίκης καί σὰ συνταξιῶχος ἔκαμε γιά πολλὰ χρόνια ὡς τὸ θάνατό του, πρόεδρος τοῦ χωριοῦ κι ἦταν ὁ σοφὸς Νέστορας τοῦ χωριοῦ. Τὸ γιατρὸ Παπαχαραλάμπους, πού ἦταν σπουδαῖος ἐπιστήμονας καί τὸν Καντά, τὸν συμβολαιογράφο Παπαζαχαρί-ου πού ἦταν καί καλὸς ψάλτης κι ἤξερε καί βυζαντινὴ μουσική.

Θυμᾶμαι ἀκόμα καί πολλοὺς ἄλλους χαρακτηριστικούς τύ-πους τοῦ χωριοῦ, ὅπως ἦταν ὁ δάσκαλος ὁ Καραμπέλος ποῦ-παιζε κολτσίνα μὲ τὸν Μαχσοῦλα, πού ἦταν κι ὀμετεωρολό-γος τοῦ χωριοῦ καί τοῦ πρόδιναν οἱ ἀπ' ἔξω τὰ χαρτιά κι ἄμα τὸπαιρνε εἰδηση γινόταν «ἔξω φρενῶν». Τὸν μπάρμπα - Κώ-

στα τόν Μελέγκα, πού ἔπαιζε χαρτιά μέ τὸ «δήμαρχο» κι ἄμα τοῦ τύχαινε καλὸ χαρτί ἔλεγε τραγουδιστὰ διάφορα ἀστεῖα κι ἔκαναν γούστο ἐκεῖνοι πού παρακολούθαγαν τὸ παιγνίδι. Θυμᾶμαι τὸν γερο - Καρκατσούλη, πού, ὅπως ἔλεγαν, ἔπαιξε μιὰ νύχτα στὴν «πασέπα» ἀκόμα καὶ τὸ παντελόσι του καὶ πῆγε μέ τὸ σῶβρακο στὸ σπίτι, τὸν Πάρεδρο Κώστα πού ἦταν μέγας χαρτοπαίκτης καὶ πῆγαινε μέχρι καὶ στὴ Ζοργιάνου, πού εἶχε πολλοὺς κι ἀξιόλογους χαρτοπαίχτες καὶ τὴν εἶχαν χαρακτηρίσει σὰ «χαρτοπαικτικὸ Ἐφετεῖο». Κι ἄλλους πολλοὺς ἀκόμα πού θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ τοὺς χωρέσει ἡ ἔφημεριδοῦλα.

Γι' αὐτὸ σταματᾶω ἐδῶ τ' ἀναπολήματα καὶ ζητᾶω συγγνώμη ἀπ' τοὺς παλιούς, ἂν τοὺς συγκίνησα μέ τὸ νὰ τοὺς Ξυπνήσω ληθαργικοὺς στοχασμούς, κι εὐχομαι γιὰ τοὺς νέους νάβαι μονιασμένοι ὅπως ἦταν οἱ παλιότεροι συγχωριανοὶ τους καὶ νὰ πασχίζουν ἀσταμάτητα γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν προκοπὴ τοῦ Κροκυλίου, γιατί εἶναι ἓνα τόσο ὄμορφο χωριὸ κι ἀεῖζει νὰ τὸ προσέχουν.

ΣΤΑ ΓΕΝΕΘΛΙΑ ΧΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

«Ο PRIMAVERA GIOVENTU DELL' ANNO,
Ο GIOVENTU PRIMAVERA DELLA VITA».
(LEOPARDI)

ΑΝΟΙΞΗ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ!

“Ανοιξη στό χωριό!

Ἡ φύση ντυμένη στήν καταπράσινη φορεσιά της, γιορτάζει πέρα ως πέρα. Τά δέντρα, Ξανανειωμένα ἀπ' τῆς ἀνοιξης τὸ μαγικὸ ἄγγιγμα καὶ μὲ τὰ φύλλα τους φρεσκαρισμένα ἀπ' τίς πρωινές δροσοσταλίδες, συνθέτουν μιὰ ὁμορφη ζωγραφιά καὶ μιὰ γαληνεμένη ἀτμόσφαιρα, πού ξεκουράζει τὸ μάτι καὶ ἀπαλύνει τὴν ψυχὴ. Κάπου - κάπου ἀνάμεσα, στήν καταπράσινη φύση, ξεχωρίζουν, ἀκόμα, ἀνθισμένα δένδρα, πού μὲ τ' ἀσπροκόκκινα λουλούδια τους μοιάζουν σὰν ὁμορφες νυφοῦλες καὶ πάνω στὰ φανταχτερά τους πέπλα φτερουγίζουν, ἀνάλαφρα, πεταλοῦδες καὶ μέλισσες σὰν ζωντανὰ στολίδια.

Τὰ χελιδόνια, μὲ τ' ἀσπρόμαυρα φτερά τους, σπαθίζουν ἀκούραστα τὸν ἀέρα, κουβαλόντας λάσπη γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς φωληᾶς τους, ἐνῶ τὰ σπουργιτάκια τριγυρνᾶνε στὶς αὐλές ἀναζητώντας ψίχουλα.

Τὶς νύχτες, τὰ βατράχια στὶς ρεμματιές κι οἱ νεροχελῶνες στὶς χορταριασμένες νερόγουρνες, ὀργιάζουν μὲ τὰ βατραχοτράγουδα, ἐνῶ τὰ τριζόνια σιγοντάρουν, μονότονα, τὴν παράξενη συναυλία.

Τὴν αὐγὴ, προτοῦ χαράξει ἀκόμα, ἀκούεται μέσα ἀπ' τὴν καταπράσινη ρεμματιά τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τοῦ γλυκόλαλου ἀηδονιοῦ καὶ μὲ τὸ γλυκοχάραμα ἀντιλαλοῦν οἱ λαγκαδιές ἀπ' τίς πέρδικες. Ἐνῶ λίγο, ὕστερα ἀπ' τὸ ξημέρωμα καὶ μὲ τὸ σκάσιμο τοῦ ἡλίου, φτάνει ψηλὰ ἀπ' τίς πλαγιές τοῦ Ριζόβρα-

χου τὸ μήνυμα τοῦ κούκου, πού εἶναι κρυμμένος σὲ κάποια φυλ-
λωσιὰ καὶ διαλαλεῖ σ' ὅλο τὸν κόσμο ὅτι «ἤρθε πάλι ἡ "Ἀνοιξη,
ἦρθαν τὰ λουλούδια».

Τὰ πρωῖνὰ ὁ κατακάθαρος οὐρανὸς κι ἡ λαμπκαρισμένη,
ἀπ' τὸ δροσιτικὸ ἀεράκι, ἀτμόσφαιρα, ξεσηκώνουν τὸν ἄνθρω-
πο καὶ τὸν κάνουν νὰ ξεφύγει σὲ κάποια ἐξοχικὴ μοναξιά γιὰ
ν' ἀπολαύσει, πιὸ ἄνετα, τὴ μαγεία τῆς φύσης καὶ νὰ τὸ ρίξει
στὴν ἀνοπόληση καὶ στὸ ρεμβασμὸ.

Γιατί, αὐτὴ ἡ μάγισσα ἡ ἄνοιξη, μὲ τὴν ὁμορφιά της καὶ
μὲ τὴ φρεσκάδα της, δὲν ξανανειώνει μονάχα τὴν πλάση, πού
ἦταν καταλαγιασμένη ἀπ' τοῦ χειμῶνα τὴν κατεβασιά, ἀλλὰ ἀ-
ναστατώνει καὶ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κάνει νὰ νειώθει κάτι ἀπ'
τὸ ἔσχελμα τοῦ ὄργασμοῦ τῆς φύσης. Κι αὐτὸ τὸ αἰσθάνεται
πιὸ πολὺ κανεὶς σὰν βρίσκεται κάπου, μακριὰ ἀπ' τοῦ κόσμου
τὴν παρουσία κι ἀπ' τίς σκοτοῦρες τῆς καθημερινῆς ζωῆς «Μα-
κρὰν ἀπὸ τὴν πόλη κι ἀπὸ τὴν ταραχὴ, ἐδῶ ἐλᾶτε ὅλοι, ἐδῶ
στὴν ἐξοχή...» ὅπως τραγούδαγαν οἱ παλιότεροι.

Κι ἀλήθεια! Ἡ ἄνοιξη εἶναι ἡ πιὸ καλὴ ἐποχὴ γιὰ μιὰ ἐξόρ-
μηση στὴν ἐξοχή, γιατί αὐτὸ τὸν καιρὸ οὔτε κρῦο κάνει οὔτε
ἔχουν ἀρχίσει οἱ μεγάλες ζέστες κι ἔτσι οἱ ἐκδρομὲς εἶναι εὐ-
χάριστες γιὰ τοὺς κουρασμένους καὶ γοητευτικὲς γιὰ τοὺς ρο-
μαντικούς.

Αὐτὰ σκεφτόμουν ἕνα ἀνοιξιὰτικο πρωῖο σὰν βρισκόμου-
να, στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ πού εἶναι στημένη ἡ προτομὴ
τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἀπολάμβανα τὴ μαγευτικὴ ὁ-
μορφιά τῆς ἀντικρινῆς βουνοπλαγιᾶς, ὅταν, σὲ μιὰ στιγμή, εἶ-
δα νὰ ξεπροβάλλει ἀπέναντι στὴν Ἁγιά - Παρασκευή, στὸ κα-
ραοῦλι αὐτό, πού ἀφήνει τὸ χωριὸ ν' ἀπλώνεται μπροστὰ στὰ
μάτια σὰν ζωγραφιά, ἕνα λεωφορεῖο. Ἐκεῖ σταμάτησε κι ἀφοῦ
κατέβηκαν οἱ ἐπιβάτες του, ἀγνάντευαν πρὸς τὸ χωριό, ἴσως,
γιὰ ν' ἀπολαύσουν τὸ γραφικὸ του θέαμα. Ποιοὶ νᾶηταν; διερω-
τήθηκα. Μήπως τίποτα πρωῖνοι ἐκδρομεῖς ἢ τίποτα ρομαντικοὶ
φυσιολάτρες;

"Ὅμως σὲ λίγο τ' αὐτοκίνητο ξεκίνησε καί, ὕστερα ἀπὸ με-
ρικὰ λεπτά, ἔφτασε στὸ μέρος πού βρισκόμουν καὶ σταμάτη-
σε ἐκεῖ, πού, μὲ φόντο τὸ ἀπέναντι δασωμένο βουνὸ καὶ τίς δι-

πλανές πανύψηλες λευκές, ανάμεσα στη λαγκαδιά, στέκεται, επιβλητική, ή άδρη μαρμάρινη μορφή του Στρατηγού Γιάννη Μακρυγιάννη.

Ήταν μαθηταί της τελευταίας Γυμνασιακής τάξεως Έπαρχιακού Γυμνασίου κι ανάμεσά τους γνωστός φιλόλογος καθηγητής, πού έκαναν εκπαιδευτική έκδρομή για νά γνωρίσουν τό όμορφο χωριό και για ένα προσκύνημα στη γενέτειρα του μεγάλου αγωνιστή και πατριώτη Μακρυγιάννη πού τόσα πολλά πρόσφερε στην Πατρίδα και τόσο αγωνίστηκε για τή λευτεριά της.

Κι εκεί ολόγυρα στη μαρμάρινη προτομή άρχιζε μιá μυσταγωγία.

Γιατί ό φωτισμένος δάσκαλος — πού όπως φάνηκε, είχε διαβάσει Μακρυγιάννη και ήξερε πολλές λεπτομέρειες άπ' τήν πολυτάραχη ζωή του — γοητευμένος άπ' του τοπίου τή γραφικότητα και συγκινημένος άπ' τήν ιερότητα της στιγμής, μπροστά στην θωριά του άγέρωχου πολεμιστή, δέν μιλούσε αλλά ιερουργούσε...

Μέ μεγάλη θέρμη κι άνείπωτο ένθουσιασμό, τους είπε τό ιστορικό της γέννησής του, εκεί στην Κρύα Βρύση. Για τή φτώχεια και τή μιζέρια των γονιών του και των άλλων ραγιάδων, πού, κυνηγημένοι σαν τά άγρίμια, ζούσαν στ' άγρια γκριτσόπια και στις βουνοπλαγιές για νά βρίσκονται ξέμακρα άπ' τόν κατακτητή. Για τό πώς σκοτώθηκε ό πατέρας του και πώς ξεσιπώθηκαν άπ' τ' Άβορίπι, ύστερα άπ' τό κάψιμο του χωριού άπ' τους Άρβανιτάδες του Άλη - πασα και πήγαν στη Λειβαδιά. Τους είπε πώς τόν έσωσε ή μάνα του με κίνδυνο της Ζωής της, όταν οι άλλοι συντοπίτες της, άπό φόβο μήπως κλάψει τό βρέφος και τους πάρουν είδηση οι Τουρκοί πού φύλαγαν τή γέφυρα του Στενού, της σύστησαν νά τό έγκαταλείψει στο δάσος. Και πώς άπό μικρό παιδάκι μπήκε σέ Εένη δουλειψη, στη Λειβαδιά, για νά βγάλει τό ψωμάκι του. Τους είπε, άκόμα, πώς πήγε στην "Αρτα και καταπιάστηκε, με έπιτυχία, σέ διάφορες δουλειές, για τή μύηση του στη Φιλική Έταιρεία, για τις μάχες στους Μύλους, στο Νιόκαστρο, στα Σάλωνα, στο Πατρατζήκι όπου πολέμησε. Για τις πολλές του και για τις άτέλειωτες πε-

ριπέτειές του.

Και τὰ παιδιὰ συγκινημένα άκουγαν, άμίλητα, τή διήγηση σάν νά παρακολουθοῦσαν ιεροτελεστία. Και μέ θαυμασμό διάβαζαν τὸ λεβέντικο μήνυμα τοῦ μεγάλου άγωνιστῆ, πού εἶναι γραμμένο στή μιὰ πλευρὰ τῆς βάσης τῆς προτομῆς «...Ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς “Ἕλληνες πάντοτε λίγους... οἱ ὀλίγοι άποφασίζου νά πεθάνουν και ὅσοι κάμνουν αὐτὴν τὴν άπόφαση λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν...», πού ἦταν άπάντηση τοῦ γενναίου πολεμιστῆ στὸ Γάλλο ναύαρχο Ντερνίς (Δεριγνὺ) ὅταν αὐτὸς τοῦ εἶπε ὅτι οἱ θεσεις πού κρατοῦσαν στοὺς Μύλους ἦταν άδύνατες και θά κιντύνευαν άπ’ τοὺς Ἀραπάδες τοῦ Ἰμπραήμ. Μιὰ άπάντηση γεμάτη τόλμη, άποφασιστικότητα και παληκαριά. Και διάβαζαν άκόμα κι ἐκεῖνα πού γράφει ἡ στήλη στὴν ἄλλη μεριά «...Τούτη τὴν πατρίδα τὴν ἔχουμεν ὅλοι μαζί... λοιπὸν δουλέψαμε ὅλοι μαζί νά τὴν φυλάμε κι ὅλοι μαζί και νά μὴ λείει οὔτε ὁ δυνατὸς «έγώ» οὔτε ὁ άδύνατος...». Λόγια μεγαλόπνοια, γιομάτα άπό άγνὸ και ἄδολο πατριωτισμὸ και άπό άφθαστο ψυχικὸ μεγαλεῖο.

Συνεχίζοντας, μέ πιὸ μεγάλη ἔμφαση, τὴ διήγησή του ὁ καθηγητῆς, συνεπαρμένος κι άπ’ τῆς άνοιξιάτικης άτμόσφαιρας τὴν ὁμορφιά κι άπ’ τὴ μαγεία τῆς γύρω φύσης, μίλησε στὰ παιδιὰ — πού πολλὰ άπ’ αὐτὰ κάτι ἤξεραν άπό Μακρυγιάννη— γιὰ τὴν μετεπαναστατικὴ ζωὴ και δράση τοῦ ανήσυχου πατριώτη, γιὰ τοὺς άγῶνες του στὸν πολιτικὸ στίβο, σάν δημοτικοῦ συμβούλου, σάν πολιτάρχη, σάν πρωτοστάτη γιὰ τὸ Σύνταγμα και σάν άγωνιστῆ ενάντια στὴν άδικία, σπὸ ρουσφέτι και στὴ φαυλοκρατία.

Τοὺς εἶπε, τέλος, και γιὰ τὴν άνεκτίμητη προσφορά του στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα μέ τὰ πολύτιμα άπομνημονεύματα, πού ἄφησε και πού τὰ ἔγραψε μόνος του, άφοῦ κατάφερε νά μάθει ανάγνωση και γράφει σὲ μεγάλη ἡλικία, γιὰ νά μπορέσει ν’ άποτυπώσει ἐκεῖνα, πού εἶδε και ἔζησε στὴν ταραγμένη ἐκείνη ἐποχὴ και πού εἶναι ἕνα ἔργο σπάνιο γιὰ τὴ λαογραφικὴ του άξία και γιὰ τίς άθθεντικές του πληροφορίες, γύρω άπ’ τὸν άγῶνα γιὰ τὴν άνεξαρτησία και γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ τόπου κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ὕστερα άπ’ τὴν άπελευθέρωση.

“Όταν τέλειωσε ή μυσταγωγία αυτή, τότε μπήκαν στο χωριό, κάθισαν στο μεσοχώρι, πήγαν στην Πλατεία, όπου είναι ή εκκλησία, κι ανέβηκαν ύστερα στη Μεγάλη Βρύση. Έκει, στο θαυμάσιο αυτό τοπίο, κάτω απ’ τή δροσιά τών βαθύσκιων πλατανιών, θαύμασαν τις έξη βρυσομάνες, πού βγάζουν κρυσταλένιο νερό και ήπιαν με τó στόμα απ’ τις πέτρινες βαθουλωτές βρύσες, πού άποάνω τους βρίσκονται σκαλισμένες άνάγλυφες οί μορφές εκείνων, πού τις έφτιασαν, πριν άπό έκατό χρόνια. Έκει γύρω ή βλάστηση όργιάζει κι έχει τέτοια δροσιά, πού, όση ζέστη κι άν κάνει τó καλοκαίρι, ποτέ δέν τήν νοιώθει ό άνθρωπος.

Κόντευε, σχεδόν, νά μεσημεριάσει, όταν συγκεντρώθηκαν και πάλι στ’ αυτόκίνητο, για νά συνεχίσουν τήν άποστολή τους. Γιατί τó προσκύνημα δέν τέλειωνε στο χωριό. Είχαν, ακόμα, νά πάνε στην Κρύα Βρύση, όπου γεννήθηκε ό Μακρυγιάννης, καθώς ό ίδιος γράφει στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα, πού βρίσκεται στα άπομνημονεύματά του «Ή πατρίς τής γεννήσεώς μου είναι άπό τó Λιδορίκι, άπό ένα χωριό όνομαζόμενον Άβορίτι. Έγώ γεννήθηκα έξω εις ένα χωράφι μας όνομαζόμενον Κρύα Βρύση...». Και ύστερα άπό κεί είχαν για τελευταίο σταθμό τó Άβορίτι, πού ήταν τó χωριό τών γονιών του όπου εκεί βρισκόταν τó σπιτικό τους. Τους συντρόφεψα, σ’ αυτή τους τή διαδρομή, για νά τους κατατοπίσω.

Ή θέση «Κρύα Βρύση» βρίσκεται κοντά στον άμαξιτό δρόμο πού όδηγει άπό τó Κουμεντάρι προς τó Κροκύλειο και άπέχει περι τά 4 χιλιόμετρα απ’ τó χωριό. Και ή βρύση, απ’ τήν όποία πήρε τó όνομα ή τοποθεσία, είναι λίγα μέτρα πιο κάτω απ’ τή δημοσιά. Έκει σταμάτησε τó αυτοκίνητο και τά παιδιά ξεπετάχθηκαν, με γρηγοράδα και γεμάτα περιέργεια, για ν’ άκούσουν τή συνέχεια τής διήγησης του καθηγητού τους. Κι εκείνος, άφοϋ έρριξε μιá ματιά όλόγυρα και του φάνηκε σαν νά ζούσε ό ίδιος σ’ εκείνη τήν έποχή, πριν άπό 173 χρόνια, τους ειπε για τά χωράφια πού ύπήρχαν εκείνα τά χρόνια στο μέρος εκείνο και ποτίζονταν απ’ τά νερά τής Κρύας Βρύσης, για τά ρουμάνια εκεί γύρω, για τά βοσκοτόπια στο κοντινό δάσος και για τά άγρίμια, πού κρύβονταν στις φυλλωσιές του...

Σε τέτοιο περιβάλλον, συνέχισε, βρέθηκε τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο τοῦ 1797 ἡ ἐτοιμόγεννη φτωχορουμελιώτισσα γιὰ νὰ μαζέψει καλαμποκιές, στὸ χωράφι τῆς στὴν Κρύα Βρύση κι ἐκεῖ, στὴν ἐρημιά, μὲ μόνη συντροφιά τ' ἀγριοπούλια τῆς περιοχῆς τὴν ἐπίασαν οἱ πόνοι καὶ δίχως καμμιά ἀνθρώπινη βοήθεια, γέννησε τὸ γυιό τῆς. "Ὅπως συχνὰ συνέβαινε τὰ παλιὰ χρόνια καὶ πολὺ πρόσφατα ἀκόμα. "Ὑστερα φορτώθηκε τὶς καλαμποκιές, ποὺ εἶχε μαζέψει, ἔβαλε ἀπὸ πάνω καὶ τὸ βρέφος καὶ ξεκίνησε, κοντανασαίνοντας, γιὰ τ' Ἄβορίτι, ὅπου βρισκόταν τὸ καλυβόσπιτό τῆς. "Ἔτσι, ἄσημα καὶ φτωχικὰ γεννήθηκε ὁ ἀργότερα γενναῖος πολεμιστής.

Σὰν ἀνάμνηση γιὰ τὸ περιστατικὸ αὐτὸ, ποὺ κάνει τόση ἐντύπωση εἶχαν τοποθετήσει οἱ Κροκυλιῶτες, σ' ἓνα βράχο τῆς δημοσιᾶς, ὅταν ἐγίναν τ' ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Στρατηγοῦ (23 Ἰουλίου 1961) μὲ πλάκα μαρμαρίνη, στὴν ὁποία ἦταν γραμμένα, σὰν ληξιαρχικὴ πράξη, τὸ ἔτος γεννήσεως 1797, καὶ τὸ ἱστορικὸ τῆς, ὅπως τὸ λέει μόνος του στ' ἀπομνημονεύματά του «...εἶχε πάει ἡ μητέρα μου, νὰ μαζώξῃ καλαμποκιές διὰ τὰ ζῶα καὶ μὲ γέννησε ἐκεῖ καὶ μὲ τύλιξε μὲ τὶς καλαμποκιές καὶ μὲ πῆγε εἰς τὸ σπίτι...».

Θὰ πρέπει νὰ μπεῖ μιὰ καινούργια πλάκα στὴ θέση τῆς, γιὰ νὰ θυμίζει τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονός, σ' ὅσους περνᾶνε ἀπὸ κεῖ.* Κι ἀκόμα θάπρεπε νὰ τοποθετηθοῦν δυὸ ἀκόμα πινακίδες, ποὺ νὰ δείχνουν ἢ μία τὴν τοποθεσία «Κρύα Βρύση» κι ἡ ἄλλη τὸ δρόμο πρὸς τὸ «Ἄβορίτι» ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ κατατοπίζεται, γιὰ τὶς δυὸ αὐτὲς ἱστορικὲς τοποθεσίες, ὁ κάθε περαστικὸς κι ὁ κάθε στρατοκόπος.

"Ὑστερα κι ἀπ' τὸ ἀναβάπτισμα αὐτὸ στὴν Κρύα Βρύση, ἔμεινε σὰν τελευταῖος σταθμὸς, γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ τρίπτυχο τοῦ προσκυνήματος, «Τὸ Ἄβορίτι» ποὺ ἦταν τὸ χωριὸ τοῦ Τριανταφυλλοδημήτρη, τοῦ Πατέρα τοῦ Μακρυγιάννη. Γιατὶ «Τριανταφύλλου» ἦταν τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα τοῦ Στρατηγοῦ, ἐνῶ τὸ «Μακρυγιάννης» ἦταν παρατσούκλι, ποὺ τοῦ τὸ κόλλη-

Σημ.: Σήμερα ἔχει τοποθετηθεῖ ἄλλη μαρμαρίνη πλάκα καὶ ἔχει διαμορφωθεῖ κατάλληλα ὁ χώρος.

σαν, από παιδί ακόμα, για τὸ μεγάλο του ἀνάστημα καὶ τὰ μακρὰ του χέρια. Αὐτό, ὕστερα, τὸ κράτησε σὰν ἐπώνυμο, γιατί ἔτσι ἔγινε γνωστός.

“ Ἄλλως τε, ὑπάρχουν καὶ σήμερα στὸ Κροκύλιο οἰκογένειες μὲ ὄνομα Τριανταφύλλου, ἐνῶ τέτοιες μὲ ὄνομα Μακρυγιάννης δὲν ὑπάρχουν.

“ Ἐνας δασικός δρόμος, μισοφτιαγμένος κι ἀδιάβατος ἀπὸ αὐτοκίνητα, πηγαίνει γιὰ τὸ Ἄβορίτι κι αὐτὸν πῆραν οἱ προσκυνητές μας, πεζοπορῶντας καὶ μὲ τὰ τρόφιμά τους στὰ χέρια. Γιατί ἐκεῖ εἶχε κανονίσει ὁ καθηγητὴς των νὰ φᾶνε γιὰ μεσημέρι. Προτοῦ νὰ γίνει ὁ δασικός αὐτὸς δρόμος, ὑπῆρχε ἕνα μονοπάτι, ποὺ ὠδηγοῦσε πρὸς τὸ Ἄβορίτι καὶ αὐτό, σίγουρα, θὰ πῆρε καὶ ἡ μάνα τοῦ Μακρυγιάννη, φορτωμένη μὲ τίς καλαμποκιές καὶ μὲ τὸ γυιό της πάνω ἀπ’ αὐτές, γιὰ νὰ πάει στὸ καλυθόσπιτό της, γιατί ἄλλος ὁδός δὲν πῆγαινε πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Σ’ αὐτὸν, λοιπὸν, περπάτησαν κι οἱ προσκυνητές μας καὶ ἦταν περασμένο μεσημέρι ὅταν ἔφτασαν στ’ Ἄβορίτι καὶ καταστάλλαξαν στὶς πηγές, κάτω ἀπ’ τὰ θεόρατα πλατάνια, τὰ γέρικα καὶ κουφαλισμένα ἀπ’ τὴν πολυκαιρία καὶ τίς βαρυχειμωνιές. Νερά ἄφθονα ἀναβλύζουν ἀπὸ πολλὲς μεριές κι ἄλλα κυλᾶνε ἀνάμεσα ἀπὸ χορταριασμένες νεροσυρμές καὶ καταλήγουν στὴ μεγάλη τσιμεντένια στέρνα, ποὺ βρίσκεται λίγο πιὸ κάτω γιὰ τὸ πότισμα τῶν περιβολιῶν. Μιά τοποθεσία μαγευτικὴ, γεμάτη γραφικότητα καὶ φυσικὴ ὁμορφιά, πνιγμένη στὸ πράσινο. Κοιτάζοντας πρὸς τὴν ἀνηφορία, βλέπει ὁ ἄνθρωπος τὴν πλαγιὰ τῆς Ἁγιά - Βαρβάρας, ποὺ ἀνεβαίνει πρὸς τὸ βουνό καὶ εἶναι κατάφυτη ἀπὸ κέδρα, πουρνάρια, ἀγλανιές καὶ φροξυλιές, ἐνῶ ἀνάμεσα ὑπάρχουν ρεῖκια στολισμένα μὲ πολύχρωμα λουλουδάκια καὶ σπάρτα καὶ παληούρια ἀνθισμένα καὶ πνιγμένα μέσα στὴν κατακίτρινη φορεσιά τους, ποὺ ἔμοιαζαν σὰν ζωγραφιὰ κι ἔδιναν ἕνα θαυμάσιο τόνο στὸ δασωμένο καὶ καταπράσινο τοπίο. Κοτσούφια καὶ σπουργίτες καὶ κομπογιάννηδες κελαηδοῦσαν μέσα στὴν ἀδιαπέραστη βουνοπλαγιὰ καὶ κάπου - κάπου καμμιὰ κίτσα, μὲ τὸ βραχνό κι ἀσχημο κράξιμό της, τάραξε τὴν ἁρμονία τοῦ τοπίου.

Πρὸς τὰ κάτω, ὑπάρχει πλάτωμα, ὅπου βρίσκονται τὰ χω-

ράφια, άλλα καλλιεργημένα κι άλλα χέρσα, καταπράσινα όμως απ' τή χλόη, πού διανθίζεταν, ανάμεσα, μέ παπαρούνες, μαργαρίτες κι ένα σωρό άλλα άγριολούλουδα. Πολύ πιό χαμηλά φαίνεται ή κοιλάδα του Μόρνου μέ κατάφυτες τίς λαγκαδιές από πλατάνια, άργιές και βελανιδιές κι ανάμεσα κυλάει, ήσυχα, τó ποτάμι, πού, ύστερα από λίγα χρόνια, θα δροσίξει, μέ τά νερά του, τή διψασμένη πρωτεύουσα, όταν θα γίνει τó φράγμα.

Πρός τ' άριστερά, καθώς κοιτάζει κανείς κατά τήν ποταμιά, υπάρχουν τά κήπια και τά περιβόλια, πού, κι απ' αυτά, λιγιστά είναι καλλιεργημένα.

Σ' εκείνο άκριβώς τó μέρος πού είναι τά περιβόλια, βρισκόταν κι ó οικισμός «'Αβορίτι» όπου κατοικοῦσαν, τά παλαιότερα χρόνια, σχεδόν μόνιμα, πολλοί απ' τούς κατοίκους του Παλαιοκάτουνου — όπως λεγόταν τήν εποχή εκείνη τó σημερινό Κροκύλιο — οι όποιοι ήταν γεωργοί και τσοπανάρει, πού καλλιεργούσαν τά χωράφια ή έβασκαν τά κοπάδια τους στις γύρω πλαγιές και στά ρουμάνια και τά πήγαιναν, τά μεσημέρια, νά σταλίσουν στις πηγές, κάτω απ' τά βαθύσκια πλατάνια. Έκει ύπῆρχαν και τά καλυθόσπιτα, οι άχυροκαλύβες και οι τάρτσες των 'Αβοριτιωτών και σ' αυτό τó μέρος μπορούσε νά ιδεί κανείς, πριν από πολλά χρόνια, χαλάσματα (άρμακάδες) από γκρεμισμένα σπιτοκάλυβα. Κι εκεί, σε κάποιο σημείο πού ήταν άλλοτε χωράφι Τριανταφυλλείκο, ύπῆρχε ένας τέτοιος άρμακάς, κι όπως έλεγαν οι γεροντότεροι, εκεί βρισκόταν τó σπίτι του Μακρυγιάννη.

Όμως, εκείνα τά χρόνια, δέν είχαν άσχοληθεί άκόμα οι λαογράφοι κι οι ιστορικοί μέ τήν ιστορία του τόπου και τή λαογραφική παράδοση, κι άκόμα δέν είχαν κυκλοφορήσει τ' άπομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, ώστε νά ενδιαφερθεί κάποιος ν' αναζητήσει τήν πραγματική θέση του σπιτιού και νά φροντίσει νά διατηρηθεί σαν μνημείο ή τόπος μέ ιστορική αξία, όπως θάκαναν οι 'Ιταλοί πού ξέρουν ν' αξιοποιήσουν και νά εκμεταλλευτούν τουριστικά και τήν πιό άσήμαντη γωνιά, πού έχει κάποια αξία και μπορεί ν' αποδώσει κάτι στον τόπο.

'Αφού κατατοπίστηκαν και μέ τά σχετικά για τ' 'Αβορίτι κι έτσι ολοκληρώθηκε ή διήγηση γύρω απ' τή γέννηση και τόν τό-

πο καταγωγῆς τοῦ Μακρυγιάννη — μιὰ ἱστορία ποῦ τόσο συγκί-
νησε— τότε, στρωθῆκαν γιὰ τὸ μεσημεριανό. Σκορπισμένοι ἐ-
δῶ κι ἐκεῖ, ἄλλοι στὸν ἴσκιο τῶν πλατανιῶν, ἄλλοι δίπλα στίς
πηγές κι ἄλλοι ἀνάμεσα στίς νεροσυρμές, σταυροπόδι, ἔφαγαν
μὲ μεγάλη ὄρεξη, ὅσα τρόφιμα εἶχαν μαζί τους, ποῦ τοὺς φά-
νηκαν τόσο νόστιμα. Γιατί ἡ πανδαισία αὐτὴ γινόταν σὲ ἓνα τέ-
τοιο γραφικὸ τοπίο μὲ ξεχωριστὴ φυσικὴ ὀμορφιά.

Ἦστερα τῶρριξαν στὸ τραγοῦδι, στὰ παιγνίδια, καὶ στὰ
πειράγματα. Ἐνῶ μερικοὶ τράβηξαν κατὰ τὴν πλαγιά γιὰ νὰ
βροῦνε καμμιὰ φωληρὰ ἢ γιὰ νὰ πετύχουν καμμιὰ χελώνα κι ἄλ-
λοι σκόρπισαν πρὸς τὴ λαγκαδιὰ γιὰ νὰ μαζέψουν ἀγριολού-
λουδα.

Ἔτσι ἀνέμελα καὶ ξέγνοιαστα ἔζησαν μιὰ μέρα χαρούμενη
κι εὐτυχημένη.

Ὅμως οἱ εὐτυχημένες μέρες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς εἶναι
μετρημένες καὶ σύντομες κι ἔτσι κύλησε γρήγορα κι αὐτὴ ἡ
χαρούμενη μέρα κι ἔφτασε ἡ ὥρα γιὰ τὴν ἀναχώρηση. Γιατί ἦ-
ταν ἀργὰ ἀπόγευμα κι ἔπρεπε νὰ βιαστοῦν γιὰ τὴν ἐπιστροφή
στὴ βάση τους.

Συγκεντρώθηκαν μὲ βαρειά καρδιά, κοίταξαν, γύρω - τρι-
γύρω, γιὰ ν' ἀπολαύσουν μὲ τὰ μάτια, γιὰ στερνή φορά, τὸ ὀ-
μορφο τοπίο καὶ ν' ἀποχαιρετήσουν τὸ ξεχασμένο Ἄβορίτι, ποῦ
τὸ ζωντάνεψαν, γιὰ μιὰ μέρα, μὲ τὰ νειάτα τους καὶ τὸ ξύπνη-
σαν, μὲ τὰ τραγοῦδια τους, ἀπ' τὸ ληθαργικὸ του ὕπνο καὶ ξε-
κίνησαν ὕστερα, γιὰ τὴν Κρύα Βρύση, ὅπου τοὺς περίμενε τὸ
λεωφορεῖο. Ἄμα ἔφτασαν ἐκεῖ καὶ προτοῦ νὰ μποῦν στ' αὐτο-
κίνητο, ἀγνάντεψαν, γιὰ λίγο τίς γύρω βουνοκορφές γιὰ ν' ἀ-
πολαύσουν τὸ ἄγριο μεγαλεῖο τους, ἔρριξαν μιὰ ματιὰ πρὸς τὸ
φαράγγι, κάτω χαμηλά, ποῦ ἔπαιρνε ἓνα μουντὸ χρῶμα, γιατί
εἶχαν πέσει τ' ἀπόσκια, ἀνάπνευσαν ἀπληστα ἀπ' τὸ καθάριο ἀε-
ράκι τῆς Κρύας Βρύσης, ἀπ' τὸ ὁποῖο εἶχε ἀναπνεύσει κι ὁ Μα-
κρυγιάννης σὰν ἦρθε στὴ ζωὴ καὶ ξεκίνησαν τραγουδώντας.

Ἦταν τὴ στιγμή, ποῦ ὁ ἥλιος κατακόκκινος, χανόταν πίσω
ἀπὸ ἓνα φλογισμένο ὀρίζοντα κι οἱ τελευταῖες του ἀχτίδες φώ-
τιζαν μονάχα τίς βουνοκορφές. Σὲ λίγο τ' αὐτοκίνητο χάθηκε
στὴν τελευταία στροφή τοῦ δρόμου, τὸ τοπίο ἄρχισε νὰ ἐρμώ-

νει καί μονάχα ὁ ἀπόηχος ἀπ' τὰ τραγούδια τῶν παιδιῶν ἔφτανε ξεψυχισμένα, μέχρι τὴν Κρύα Βρύση.

Μιά βουβαμάρα εἶχε ἀπλωθεῖ στὴ γύρω περιοχὴ κι ἓνα μελαγχολικὸ συναίσθημα, ἀπ' τὴν προσμονὴ τῆς νύχτας καὶ τὴν ἐρήμωση τοῦ τοπίου, πλημμύριζε κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξή.

Κι ἐνῶ τὸ βραδυνὸ μούχρωμα ἄρχιζε νὰ διώχνει τὸ φῶς τῆς μέρας κι ὅλη ἡ γύρω φύση ἠσύχαζε, ἀκούστηκε, λίγο πιὸ μακριά, φλογέρα βοσκοῦ, ποὺ ἔδωκε κάποιο τόνο ζωῆς στὴν ἐρημικὴ περιοχὴ.

Ξαφνιάστηκα. Φλογέρα, αὐτὴ τὴν ὥρα σ' αὐτὸ τὸ ἐρημικὸ ρος; Ποτὲ δὲν μπορούσα νὰ τὸ φαντασῶ. Ποιὸς ξέρει, πόσα χρόνια εἶχαν περάσει, ἀπὸ τότε ποὺ εἶχα ἀκούσει, γιὰ τελευταία φορά, τὸ γλυκόλαλο αὐτὸ τσοπάνικο ὄργανο!

Νάταν, ἄραγε, ἄνθρωπος, ποὺ ἔπαιζε τὴ φλογέρα; σκέφθηκα ἢ μήπως ἦταν παίξιμο τοῦ τραγοπόδαρου Πάνα, ποὺ μπορεῖ νὰ βρισκόταν κρυμμένος σὲ κάποια λόχμη κάπου ἐκεῖ κοντά;

Προχώρησα λίγο πρὸς ἐκεῖ γιὰ νὰ ἐξακριβώσω, ἀλλὰ τότε σταμάτησε τὸ παίξιμο τῆς φλογέρας κι ἀκούστηκε τραγούδι:

*Τὰ νειάτα ἔχουν γεράματα, περνοῦν καὶ δὲν γυρίζουν
Χαρῆτε νέοι τὸν γκουριά, γιατί ὁ καιρὸς διαβαίνει
κι ὅποιος θὰ μπῆ στὴ μαύρη γῆ, πῶς δὲν ξαναθαίνει...*

Σὲ κάποιο ξέφωτο, πιὸ πέρα, ἓνα τσοπανόπουλο ἐπάνω σὲ μιὰ πέτρα, τριγυρισμένο ἀπ' τὰ πρόβατά του καὶ πέντ' ἔξη γίδες καὶ μὲ τὸ τσοπανόσκυλο μπροστά στὰ πόδια του, ἔπαιζε φλογέρα καὶ τραγουδαγε γιὰ τὰ νειάτα. Ποιὸς, ξέρει τί ντέρτια εἶχε στὴν καρδιά του καὶ τί συναισθήματα πλημμύριζαν τὴν ψυχὴ του καὶ τῶρριξε στὸ τραγούδι!

Μπορεῖ νὰ τὸ εἶχε πειράξει ἢ μοναξιά τοῦ τοπίου, ἴσως νὰ τὸ εἶχε ἀναστατώσει ἢ ἀνοιξιὰτικὴ φύση μὲ τὴ ζωντανὴ παρουσία τῆς ἢ κι ἀκόμα νὰ ξεχείλισε ἀπὸ μέσα του κάποιο παράπονο, γιατί ἔμεινε μονάχο στὸν ρημαγμένο, ἀπὸ ἀνθρώπους, τόπο. Καὶ βρῆκε παρηγοριά στὴ φλογέρα καὶ στὸ τραγούδι. Ἄ-

λήθεια· τί ειδυλλιακή σκηνή ξετυλιγόταν την ώρα εκείνη στο σιωπηλό αυτό τοπίο και πόση όμορφιά είχε αυτή ή εικόνα στην απόκοσμη αυτή περιοχή!

"Ανοιξη και νειότη! Δυό έννοιες τόσο συνταιριασμένες στη φύση, δυό τόσο όμορφες έκδηλώσεις της ζωής!

Κείνη τή στιγμή ανάμεσα σε μιιά φύση ξανανειωμένη απ' τής "Ανοιξης τή ζειδωρη πνοή, με ζωντανό, ακόμα, τὸ πέρασμα τῶν παιδιῶν πού εἶχαν γιομίσει με τὰ νιάτα τους τή βουβή, από καιρό, τοποθεσία και με έναυλα τὰ τραγούδια πού εἶχαν διώξει τὴ μοναξιά, απ' τὸ ἐρημωμένο τοπίο, με τὴ ζωντάνια τους, τὴ στιγμή αὐτὴ πού τὸ ρομαντικό τσοπανόπουλο ἔπαιζε τὴ φλογέρα του και τραγουδαγε γιὰ τὰ νειάτα και γιὰ τὴ ζωή, μοῦρθαν στὴ σκέψη τὰ λόγια τοῦ Ἰταλοῦ ποιητῆ πού μνημόνευσα στὴν ἀρχὴ σάν ἕνας ὕμνος γιὰ τὴν ἀνοιξη και γιὰ τὴ νειότη:

"ὦ, ἀνοιξη, νεότης τοῦ ἔτους,

"ὦ νεότης, ἀνοιξη τῆς ζωῆς...

Δέν πλησίασα ἄλλο πρὸς τὸ τσοπανόπουλο γιὰ νὰ μὴ ταραξῶ τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς και τὴ ρομαντικὴ σκηνογραφία, ἀλλὰ σάν τέλειωσε τὸ τραγούδι πῆρα τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ στοῦ χωριό.

Ἡ ὁμορφὴ ἀνοιξιάτικὴ μέρα εἶχε τελειώσει.

ΠΑΛΙΕΣ ΜΝΗΜΕΣ ΑΠ' ΤΟ ΚΡΟΚΥΛΙΟ

Ξαναπετιέμαι νοερά, και πάλι, για λίγο, στο χωριό, για να ψαρέψω, εκεί στα κατατόπια του, κάποιες παλιές θύμησες.

Τό Κροκύλιο, που όπως έχω γράψει κι άλλες φορές ήταν, κείνα τα παλιότερα χρόνια, ένα μεγάλο κεφαλοχώρι, με παραπάνω από χίλιες ψυχές και με πολλή ζωντάνια και μεγάλη κίνηση, είχε πολλές πολυμελείς οικογένειες, που είχαν πέντε και έξη, κι ακόμα πιο πολλά άτομα. Και η πιο μεγάλη οικογένεια ήταν κείνη του μακαρίτη του Γιώργη Κρίτσα, που είχε έφτά κορίτσια και δυό αγόρια και μαζί με τὸ ἀντρώγυνο και τούς γέρους παπούδες μαζεύονταν στο τραπέζι 13 άτομα και χρειάζονταν καζάνι του στρατού για να βολευτούνε όλοι.

Παρά ταύτα, ο τετραπέρατος Γιώργος Κρίτσας τ'άφερνε βόλτα μιά χαρά, κάνοντας και τὸ μπακάλη και τὸν μανάθη και τὸ χασάπη, και τὸν ταβερνιάρη, και τὴν κράτησε καλά τὴν οἰκογένεια.

Στὰ χρόνια κείνα, τὰ τόσο μακρινὰ ὑπῆρχε ἀρρενογονία στὸ Κροκύλιο και στὰ πιο πολλὰ σπίτια πλεόναζαν τὰ «παιδιά» ἀπ' τὰ κορίτσια. Κι ὅταν λέγανε «παιδιά» για τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἐννοοῦσαν τ' ἀγόρια, γιατί τὰ κορίτσια τὰ εἶχαν σὲ παρακατιανὴ μοίρα κι ὅταν ρωτιόταν κάποιος «πόσα παιδιά ἔχει»; ἔδινε τὴν ἀπάντηση «δυὸ παιδιά και τρία κορίτσια» και πολλές φορές πρόσθετε «μὲ τὸ συμπάθειο». Σὰ νὰ μὴ λογαριάζονταν παιδιά τῆς οἰκογένειας και τὰ κορίτσια, ἀλλὰ τὰ θεωροῦσαν σὰν κάποιον οἰκογενειακό βάρος! Τέτοια ἦταν ἡ νοοτροπία κείνου τοῦ καιροῦ, ἐνῶ σήμερα, μὲ τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας και τὴν εἰσώωση τῶν δύο φύλων, ἔχουν ἀλλάξει ριζικά τὰ πράγματα κι ὁ θηλυκόκοσμος πῆρε τὴ θέση ποῦ τοῦ ἀξίζει, και δὲν λογίζεται σὰν «παρίας» και δευτέρης ποιότητας ἄτομο.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀρρενογονία, κατὰ πὼς θυμᾶμαι, κυκλοφόραγαν κείνη τὴν ἐποχὴ κάποιες φῆμες, ὅτι κάποιον ἤξεραν

κάποιο σερνικοβότανο καὶ γι' αὐτὸ εἶχαν τέτοια ἐπιτυχία στ' ἀγόρια. Δὲν ξέρω ἂν εἶχε κάποια σχέση μετὰ τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ἢ φήμη. Πάντως ὑπῆρχαν, ὅπως εἶπαμε, κείνα τὰ χρόνια στὸ χωριό, πρὸ πολλὰ ἀγόρια ἀπὸ κορίτσια καὶ γιὰ νὰ βροῦνε νύφες ἀναγκάζονταν νὰ τίς ἀναζητήσουν σὲ γειτονικά χωριά. Κι εἶχαν πάρει τέτοιες ἀπὸ τὴν Πενταγιού, τὰ Ντρεστενά, τὸ Σουρούστι, τὴν Ἄρτοτινα, τὸ Λούτσεβο, τὴν Περιθιώτισσα, τὴν Ἀγλαβίστα, τὰ Παληοξάρια καὶ κάποιες ἀκόμα κι ἀπ' τὰ Κραβαριτοχώρια. Ἐνῶ, Κροκυλιώτικα κορίτσια πολὺ λίγα εἶχαν παντρευτεῖ σὲ ξένα χωριά.

Τὸ ὅτι τὸ Κροκύλιο εἶχε πολλὰ ἀγόρια ἐπιβεβαιώνεται κι ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι, στὴν ἐπιστράτευση κατὰ τὸν Μικρασιατικὸ πόλεμο, ἦταν πολὺ μεγάλη ἡ προσφορά του σὲ στρατευμένους. Καὶ θυμᾶμαι, πὼς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἦταν ἐπιστρατευμένα γύρω στὰ 50 παιδιὰ. Καί, μετὰ τὴν εὐκαιρία, σημειώνω κάμποσα ἀπ' ὅσα θυμᾶμαι: Γιώργος Στ. Αὐγερόπουλος (Σταυρογιώργος), Γιώργος Παν. Παγώνης (τοῦ Καραϊνοπαναγιώτη), Παναγ. Ἄθ. Παγώνης καὶ Κ. Ἄθ. Παγώνης «Μπαλάφας» (τοῦ Καραϊνοθανάση), Ν. Β. Ὑφαντῆς (Κολοβονίκος), Ἄντ. Γ. Ὑφαντῆς, Μιχ. Α. Ὑφαντῆς, Παναγ. Κ. Ὑφαντῆς (Κοκοτοπάνος), Παναγ. Ἄθ. Σαρᾶμπαλος, δυὸ Βασίληδες Βάρσοι, Γεωρ. Κ. Βάρσος, Ἰωάννης Ἄλεξ. Βάρσος, Γιάννης Θ. Πολυζώης, Ἄθαν. Κ. Καντάς, Θεόδ. Ἄν. Καντάς, Δημ. Κ. Σταυρόπουλος καὶ Σταῦρος ἀδελφός του (τοῦ Μητσιο - Κώστα), Παναγ. Ἄναστ. Σακαρέλλος, Βασ. Μαργ. Γραββάνης, Γεώργιος Β. Ψήττας, Δημ. Κ. Ζαχαρόπουλος (τοῦ Μυλωνᾶ), Στέφ. Β. Λουκόπουλος, Χαράλ. Κ. Λουκόπουλος, Εὐθ. Ἄθ. Σπυρόπουλος κι ὁ ἀδελφός του Δημήτριος (τοῦ Μαντζισθανάση), Γεώργ. Δ. Κούτουλας, Κ. Ἄθ. Καρκατσούλης. Ἦταν κι ἄλλοι ἀκόμα, πού ὅμως δὲν τοὺς θυμᾶμαι ἀλλὰ ὅποιος τοὺς ἔχει ὑπ' ὄψη του, ἴσως συμπληρώσει τὸν κατάλογο.

Κι ἀκόμα ὑπηρετοῦσαν, τότε, σὰν ἀξιωματικοί, ὁ Κων. Ἄλ. Στράτος, ὁ Δημ. Καραμπέλος, ὁ Δημ. Γρ. Κρίτσας κι ὁ Παν. Θ. Καντάς (Σιαφάκας). Καὶ ὁ Μῆτσος τοῦ Καντοχαράλαμπου σὰ στρατιωτικὸς γιατρός. Ἄπό τοὺς παραπάνω πού ἀναφέρω, ὁ Σταυρογιώργος κι ὁ Γιώργος τοῦ Καραϊνοπαναγιώτη, ἦταν ἐ-

πιστρατευμένοι κάπου δέκα χρόνια, απ' τὸ 1912 ὡς τὸ 1922. Κι ὅταν, ἔδωκε ὁ θεὸς καὶ ἀπολύθηκαν, κάποτε, απ' τὸ στρατό, πῆραν τὰ μάτια τους καὶ οἱ δυὸ καὶ ξενιτεύτηκαν, ὁ ἓνας στὴ Βόρειο κι ὁ ἄλλος στὴ Νότιο Ἀμερική κι οὔτε ξαναγύρισαν στοῦ χωριό οὔτε καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἄφησαν τὰ κόκκαλά τους ἐκεῖ στὴν ξηνητιά. Τόσο πολὺ εἶχε μαυρίσει ἡ ψυχὴ τους απ' τὴν πολὺχρονη στράτευση, ὥστε δὲ θέλησαν νὰ ξαναγυρίσουν, οὔτε γιὰ νὰ πεθάνουν στὰ «πάτρια χῶματα» καὶ προτίμησαν νὰ θαφτοῦνε στὴ ξένη γῆ!

“Ὅταν θυμᾶμαι κάτι τέτοια, ἀπὸ κείνα τὰ τόσο μακρινὰ βιώματα, ξαναζωντανεύω μὲ τὴ φαντασία μου κείνα τὰ τόσο παλιὰ χρόνια, ποὺ ἔχουν ἐξαφανιστεῖ, πιά, μέσα στὴν ὁμίχλη τοῦ παρελθόντος. Κι ἀναρωτιέμαι: Πῶς πέρασαν τόσα χρόνια καὶ πόσο πολὺ ἄλλαξε ὁ κόσμος κι ἔχουν ἀλλοιωτέψει τὰ πράγματα καὶ οἱ βιοτικές συνθήκες; Ποῦ νὰ φανταζόταν κανένας, κείνη τὴν ἐποχὴ, πῶς θαρχόταν καιρὸς νὰ ρημάξουν τὰ χωριά, ποὺ ἦταν γιομάτα κόσμο σὰ (μελισσολόϊ) κι ὅτι τὸ Κροκύλιο, μὲ τίς τόσες ψυχές, θάφτανε σὲ τέτοια κατάντια, ὥστε νὰ ψάχνει κανένας μὲ τὸ φανάρι γιὰ νὰ συναντήσῃ ἄνθρωπο!

Ὡστόσο, τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σ' ὅλα τὰ ἄλλα χωριά, καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἐρήμωσης τῆς ἐπαρχίας δὲν παρατηρεῖται μονάχα στοῦ δικό μας τόπο ἀλλὰ ἔχει ἐπιδημικὴ μορφή καὶ τὸ βρίσκει κανένας καὶ σ' ἄλλα κράτη. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀστυφιλίας, ποὺ οἱ ἄνθρωποι μαζεύονται στὶς πόλεις γιὰ κάποιο μοντέρνο τρόπο ζωῆς, ὅπως οἱ ἰταλοῦδες τὴ νύχτα ποὺ ξεγελοῦνται απ' τὸ φῶς καὶ συγκεντρώνονται γύρω του, ὥσπου νὰ καοῦνε. Ἀνθρώπινες μεταπτώσεις, ποὺ βρίσκονται μέσα στοῦ κύκλωμα τῆς ζωῆς καὶ κάνουν τὸν ἄνθρωπο νὰ μένει πάντα ἀνικανοποίητος!

Αὐτὸ συνέβηκε καὶ μὲ τὸ Κροκύλιο. Ἀκμὴ καὶ παρακμὴ. Δυὸ φαινόμενα, ποὺ συμπορεύονται σ' ὅλες τίς ἐποχές.

ΠΑΛΙΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΕΙΟ

Σε παλιότερα χρόνια, πού τὸ Κροκύλειο εἶχε πολυκοσμία, γιατί κατοικιοῦσαν ἀπὸ παραπάνω ἀπὸ χίλιες ψυχές, γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ τότε συγχωριανοὶ μας νὰ τὰ βγάλουν πέρα, σὲ κείνο τὸ φτωχότοπο, ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ καλλιεργοῦνε ἐντατικὰ κάθε χωραφάκι καὶ κάθε ξεραῖλα, γιὰ νὰ ἴκονομήσουν τὸ ψωμὶ τῆς χρονιάς· κι αὐτὸ λειψὸ τὶς πιὸ πολλές φορές.

Καὶ γιὰ νὰ μποροῦν νὰ βρίσκονται πιὸ κοντὰ στὸν τόπο πού βρίσκονταν τὰ πιὸ πολλὰ καλλιεργήσιμα χωράφια, ὥστε νὰ τὰ καλλιεργοῦνε καὶ νὰ τὰ ἐπιβλέπουν καλύτερα, εἶχαν δημιουργήσει ἀγροτικούς οἰκισμοὺς. Οἱ πιὸ πολλοί, ἀπ' αὐτοὺς τοὺς οἰκισμοὺς, βρίσκονταν στὶς νοτιοδυτικὲς περιοχὲς τοῦ χωριοῦ. Κι ἦταν τὸ Ἄβορίτι, ἡ Μπρεια, τὸ Παλιάμπελο, ἡ Βαμπακιά, ἡ Στριφλιά, ὁ "Ἀη Παντελεήμονας" τ' Ἄλαφομούσκι, ἡ Μαντύλου καὶ ἡ Τρομπέτα.

Ἐκεῖ εἶχαν φτιάξει, κείνοι πού εἶχαν κτήματα, καλυδόσπιτα καὶ ἀχυροκαλύβες ἢ τaráτσες, τὶς ὁποῖες εἶχαν ὀργανώσει σὲ νοικοκυριά, ὅπου κατοικοῦσαν, κάποιοι, ὀλοχρονίς σχεδόν, ἐνῶ ἄλλοι, περιοδικά, ὅταν ἡ φούρια τῆς δουλειᾶς ἦταν ἐντονη καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ χάνουν οὔτε στιγμή ἀπ' τὸ μεροδοῦλι, καὶ διασφάλιζαν ἀκόμα καὶ τὰ γεωργικὰ τους ἐργαλεῖα. Ἐμεναν ἐκεῖ, σχεδόν, μόνιμα καὶ κάποιοι τσοπαναρέοι πού εἶχαν, κοντὰ τὶς στρουγγες καὶ τὰ μαντριά τους.

Πολλοὶ ἀπὸ κείνους πού κατοικοῦσαν σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγροτικούς οἰκισμοὺς, ὅπως ὁ Θυμιάκος στὸν "Ἀη Παντελεήμονα", ὁ Καρναστασογιώργης στ' Ἄλαφομούσκι, ὁ Θωμοκώστας στὴ Στριφλιά, ὁ Πολύμερος στὴ Βαμπακιά, οἱ Μαντζαλέοι καὶ οἱ Καφριτσέοι στὴν Μπρεια, ὁ Κατσαμπίνης στὴν Τρομπέτα καὶ διάφοροι ἄλλοι, πολὺ σπάνια, πήγαιναν στὸ χωριὸ καὶ μονάχα στὶς μεγάλες γιορτές, Χριστούγεννα καὶ Λαμπρῆ, ἢ στὸ παγγύ-

ρι τοῦ χωριοῦ ἢ τ' Ἄη - Γιωργιοῦ πού γιόρταζε ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ ἢ γιὰ κάτι ἄλλο ἔκτακτο, χαρούμενο ἢ λυπητερό.

“Ὅλο τὸν ἄλλο καιρό, ζοῦσαν μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό καὶ γι' αὐτό, κάμποσους ἀπ' αὐτοὺς δὲν τοὺς γνωρίζαμε καθόλου. Καὶ τὰ παιδιὰ αὐτουμένων, ἂν δὲν ὑπῆρχε κάποια γιὰ γιὰ νὰ τὰ κρατήσῃ καὶ νὰ πᾶνε στὸ σχολεῖο ἢ ἔπρεπε νᾶρχονται ἀπὸ κεῖ καὶ νὰ ταλαιπωροῦνται καθημερινὰ ἢ ἔμεναν καὶ ἀγράμματα.

Ἦταν μεγάλες οἱ στερήσεις κεῖνα τὰ χρόνια καὶ πολὺ βασανίζονταν, κείνοι οἱ φτωχοὶ ξωμάχοι γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ζήσουν καὶ μάλιστα πολὺ στερημένα. Αὐτὰ σήμερα, γιὰ τίς καινούργιες γενιές καὶ τοὺς ἐπιγενόμενους, φαίνονται ἀπίστευτα καὶ μοιάζουν κάπως σὰν παραμύθια. Γιατὶ ἔχουν ἀλλάξει ριζικὰ οἱ βιοτικὲς συνθήκες καὶ γενικὰ ἡ δομὴ τῆς κοινωνίας. Κι ὅμως ἔγιναν στὴν πραγματικότητα καὶ φέρνουν πολλὴ συγκίνηση σὲ κείνους, πού τᾶζησαν καὶ συνεχίζουν νὰ τὰ θυμοῦνται.

Τώρα, ἀπὸ κεῖνα τὰ καλυβόσπιτα καὶ τὰ ἀγροτικὰ νοικοκυριά, δὲν ξέρω ἂν ὑπάρχουν κάποια ἀκόμα, ἢ ἂν ἔχουν ἐξαφανισθεῖ ὁλότελα.

Μᾶλλον ὅμως, θάχουν καταρρεύσει καὶ θάχουν μεταβληθεῖ σὲ ἐρείπια, ὅπως διαπίστωσα καὶ προσωπικά, ὅταν, πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες εἶχα περάσει ἀπ' τὴ Μαντύλου — κοντὰ στὸ Κουμεντάρι — ὅπου εἶδα μονάχα ὄρθιο τὸ καλύβι τοῦ Πολύμερου, ἐκεῖ πλάι στὴ βρύση, πού ἦταν ἄλλοτε ἰδιοκτησία τοῦ Παπαχαράλαμπου. Ἐκεῖ, λίγο πιο κάτω, πού βρισκόταν καὶ τὸ δικό μου, πού ἦταν καλὰ ὀργανωμένο καὶ μὲ πολὺ νοικοκυριό, ἔχει γκρεμιστεῖ κι αὐτὸ καὶ δὲν ἔμειναν παρὰ μονάχα τὰ θεμέλια. “Ὅταν πῆγα ἐκεῖ κοντὰ κι εἶδα τὴν κατάντια τοῦ μουρθάνου στὴ θύμηση «τὰ περασμένα, τὰ παλιά», ξαναζωντάνεψα μὲ τὴ φαντασία μου τὴν ἀποξεχασμένη ζωντάνια τοῦ, κι ἔνοιωσα πολλὴ θλίψη καὶ συγκίνηση.

Ἀλήθεια, πόσο ἀλλάζουν τὰ πράγματα καὶ πόσο γρήγορα, κεῖνα πού ζήσαμε σὲ ὁμορφες στιγμές, ἔσβησαν ὁλότελα καὶ μοιάζουν σὰν παραμύθια!

ΚΑΠΟΙΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΑΠ' ΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

«Μαχοῦμαι, ἕως ἂν ζῶ και οὐ περὶ πλέονος
ποιήσομαι τὸ ζῆν ἢ τὸ ἐλεύθερος εἶναι».

Ἔτσι ὀρκίζονταν ὅτι θὰ πολεμοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἔφηβοι, ὅταν στρατεύονταν. Ἀλλὰ και οἱ κατοπινοὶ Ἕλληνες, ποτὲ δὲν ἔξεκοψαν ἀπ' αὐτὴ τὴν παράδοση κι ὅπου και ἂν βρέθηκαν, πάντοτε, ἀγωνίστηκαν γιὰ πατρίδα και γιὰ λευτεριά και πρόσφεραν ἀγόγγυστα τὴ ζωὴ τους γι' αὐτὰ τ' ἀξέτιμητα ἰδανικά. Πόσες φορές, δὲν τυχαίνει νὰ γυρνᾶει ἡ σκέψη μας στὰ περασμένα, γιὰ νὰ μᾶς θυμίσει κάποιες παλιές ἱστορίες, ποὺ εἶχαν ξεχασθεῖ ἀπὸ χρόνια ἢ νὰ ξαναζωντανέψει ξεθωριασμένες εἰκόνες, ποῦχαν χαθεῖ μέσα στὴν ὁμίχλη τοῦ παρελθόντος! Και πόσες ἄλλες φορές δὲ βρίσκουμε κάποια ἀνακούφιση στὴν ἀναθύμιση και στὸ στοχασμό!

Αὐτὸ συμβαίνει πάντα σὲ στιγμὲς πλήξης ἢ ἀναπόλησης, ποὺ, γιὰ νὰ ξεαλεγράρουμε λιγάκι, ἀφήνουμε τὴ θύμησή μας νὰ φτερουγίσει σὲ παλιότερα χρόνια, γιὰ ν' ἀναστήσει κάποια βιώματα, ποὺ τᾶχαμε ζήσει σὰ μικρὰ παιδιὰ και θᾶπρεπε, κανονικά, νὰ εἶχαν σβήσει «ὀριστικά και ἀμετάκλητα» ἀπ' τὰ κατάστιχα τῆς μνήμης, ἀφοῦ ἀπὸ τότε ποῦγιναν πέρασε τόσος πολὺς καιρὸς. Ἴσως αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθεῖ, ὅπως ἔχει εἰπεῖ και ὁ μεγάλος Γάλλος στοχαστὴς ROUSSEAU, ὅτι ὅσο προχωρᾶει ὁ ἄνθρωπος στὰ χρόνια, τόσο ἡ μνήμη γυρνᾶει πρὸς τὰ πίσω. «Ὅταν ὠριμάζει ἡ ἡλικία, ἡ μνήμη ἐπιστρέφει στὰ παλιὰ και ἀναγεννῶνται οἱ ἀναμνήσεις οἱ παλιές, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐκλείπουν». Κάπως ἔτσι, λοιπὸν ἐξηγεῖται, ὅτι ξαναθυμόμαστε κάποτε, κάποια πρόσωπα, κάποια ὀνόματα, κάποια γεγονότα, ποὺ βρίσκονταν καταχωνιασμένα στὰ κατάβαθα τῆς μνήμης και ἀπολησμονημένα, ὀλοτελα ἀπὸ πολὺ καιρό.

Σε κάτι τέτοιες, λοιπόν, στιγμές θυμάμαι, έτσι πολύ άμυδρά σαν ένα μακρινό όνειρο, που μπορεί κάποτε ή να μās είχε γλυκάνει τόν ύπνο ή να μās έκαμε να Ξυπνήσουμε λαχταρισμένοι, για να γλυτώσουμε από κάποιο φοβερό εφιάλτη, εκείνη τήν περιπετειώδη εποχή, που έζησε ή πατρίδα μας, έδω και παραπάνω από έξηντα χρόνια και που σημάδεψε, με κατάμαυρα σημάδια, τήν ιστορία της. Γιατί άνοιξε φοβερές πληγές, που κάποιες απ' αυτές, μπορεί να είπει κανείς, πώς μένουν ακόμη άνεπούλωτες κι άφησε και πολλές άλλες, πολύ άσχημες για τόν τόπο μας, συνέπειες.

Ήταν ή εποχή που είχε γίνει ή Μικρασιατική έκστρατεία, κι εκεί στα τόσο μακρινά, για κείνα τά χρόνια, μικρασιατικά μέρη συνεχίζονταν ανέλεητα οι πολεμικές έπιχειρήσεις. Ό πόλεμος γινόταν, βέβαια, πολύ μακριά από μās, και μεις, σά μικρά παιδιά που ήμασταν, δέν έπρόκειτο να έπιστρατευτούμε, ούτε φόβο είχαμε από έχθρικές έπιθέσεις και άεροπορικούς βομβαρδισμούς, μιá κι ήταν άγνωστες, ακόμη τότε, οι άεροπορικές έπιδρομές σέ πληθυσμούς που βρίσκονταν στα μετόπισθεν. Έτσι, δέν τόν Ζήσαμε έντονα τόν πόλεμο και δέν καταλάβαμε τις άγωνίες, τις άνησυχίες και τις στενοχώριες εκείνων που είχαν παιδιά στρατευμένα κι ούτε δοκιμάσαμε τις ταλαιπωρίες, τούς κινδύνους και τά βάσανα εκείνων, που βρίσκονταν στο Μέτωπο και πολεμοῦσαν στήν πρώτη γραμμή.

Παρά ταῦτα κι έμεις νοιαζόμασταν, κοντά στους άλλους που ζοῦσαν τήν άγωνία του πολέμου, γιατί είχαν στρατευτεί παραπάνω από είκοσι ηλικίες, και τά πιό πολλά σπίτια είχαν παιδιά στρατευμένα. Και μάλιστα μερικές οικογένειες παραπάνω από δυό παιδιά. Γιατί, τότε οι οικογένειες στα χωριά έκαναν πολλά παιδιά κι όχι ένα ή τό πολύ δύο, όπως γίνεται σήμερα.

Ο πόλεμοι, τήν εποχή εκείνη, κράταγαν για χρόνια και κάποιοι, απ' τις μεγαλύτερες ηλικίες, που είχαν στρατευτεί, βρίσκονταν στα πολεμικά μέτωπα, πότε στή Μακεδονία και τήν Ήπειρο, πότε στή Μικρά Άσία και στή μακρινή Ούκρανία, κοντά δέκα χρόνια, απ' τό 1912 ως τό 1922. Και πολλοί χάθηκαν μακριά απ' τήν πατρίδα πολεμώντας, κάποτε, για Ξένα συμφέ-

ροντα, γιατί ξεγελάστηκε και παρασύρθηκε ή πατρίδα μας από κάποιους «μεγάλους» με ψεύτικες υποσχέσεις και ταξίματα.

Τὰ ρουμελιώτικα παιδιά ύπηρετοῦσαν, τὰ πιὸ πολλά, στὰ εὐζωνικά συντάγματα, σὸν τσολιάδες κι εἶχαν ἀφήσει ἐποχή γιὰ τὴν ἀντρείοσύνη τους καὶ τὴν ἀποκοτιά τους. Καὶ γι' αὐτὸ, πολ-
λὰ ἀπ' αὐτά, «ἔπρσαν ὑπὲρ πατρίδος» ὅπως ἀδιάψευστα μαρτυ-
ρᾶνε οἱ λίστες μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων στοὺς πολέμους
1912 - 1922, πού βρίσκονται γραμμένα στὰ Ἑρῶα τῶν πεσόν-
των, σ' ὅλα τὰ χωριά τῆς Ρούμελης.

Ὅπως εἶπα, ἐμεῖς ἤμασταν τότε, μικρὰ παιδιά καὶ δὲν ξέ-
ραμε τί γινόταν στὸ Μέτωπο, ἀλλά, ὅσο νᾶναι, νοιαζόμασταν κι
ἐμεῖς γιὰ τὴν ἔκβαση τοῦ πολέμου καὶ καμαρώναμε γιὰ τίς νί-
κες τοῦ στρατοῦ μας κι ἐκδηλώναμε τὴ χαρὰ μας χτυπώντας
χαρμόсуна τίς καμπάνες τῆς ἐκκλησιᾶς ἅμα «ἔπεφτε» κάποια
πόλη καὶ νοιώθαμε πολλὴ περηφάνεια. Τότε γιόρταζε χαρούμε-
να ὅλο τὸ χωριό, ἐνῶ ἀντίθετα ἅμα ἐρχότανε κάνα «κακὸ χαμ-
πέρι» ὅτι κάποιο παιδί σκοτώθηκε, πενθοῦσε ὅλο τὸ χωριό κι
ὅλονων μαύριζε ἢ ψυχὴ τους.

Γέροι μονάχα εἶχαν, σχεδόν, ξεμείνει στὸ χωριό, πού Ζοῦ-
σαν ὅλο μετὰ ἀνησυχίες, περιμένοντας μ' ἀγωνία νὰ μάθουν κά-
να νέο ἢ νὰ λάβουν κάνα γράμμα ἀπ' τὸ παληκάρι τους, πού
βρισκότανε στὴν πρώτη γραμμὴ. Κι ἂν τύχαινε καὶ λάβαιναν μᾶς
φώναζαν νὰ τοὺς τὸ διαβάσουμε. Καὶ μεῖς τὸ διαβάζαμε μετὰ
δυσκολία, συλλαβιστά, γιατί ἦτανε πολλὲς φορές κακογραμμένο
καὶ δυσανάγνωστο. Κι ὅλοι Ζοῦσαν, ὅσο κράταγε ὁ πόλεμος, μετὰ
ἄγχος καὶ ἀνησυχίες καὶ πρὸ παντὸς ὅσοι εἶχαν παιδιά στὸν
πόλεμο.

Θυμᾶμαι, ἀπ' τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἕνα περιστατικὸ πού συνέ-
βηκε μιὰ Κυριακὴ, ὕστερα ἀπὸνα γάμο, πού μοῦ εἶχε κάμει πολ-
λὴ ἐντύπωση κι ἀκόμα δὲν μπόρεσα νὰ τὸ ξεχάσω. Μετὰ τὸ
μυστήριο ποῦγινε στὴν ἐκκλησιά, ἀκολούθησε τὸ γαμήλιο τρα-
πέζι, στὸ ὁποῖο παραυρέθηκε κι ἕνας Ἑενοχωρίτης ἀπὸ κοντινὸ
χωριό, πού ἦταν συγγενὴς τῆς νύφης καὶ πολὺ καλὸς τραγουδι-
στής καὶ τὸν παρακάλεσαν νὰ εἰπεῖ κάνα «τραγούδι τοῦ τραπε-
ζιοῦ» ἀπὸ κείνα πού τραγουδαγε πολὺ ὁμορφα. Αὐτὸς, ὅμως,
δὲν εἶχε κέφι, γιὰτ' εἶχε δυὸ παιδιά στὸ Μέτωπο κι ἦταν πολὺ

άνησυχος γιατί είχε καιρό νά πάρει γράμμα τους, άλλα ύστερα άπ' τήν έπιμονή τών «συνδαιτημόνων» άρχισε.

Χαριτωμένη συντροφιά μου λές νά τραγουδήσω
για νά χαρεί ή συντροφιά.
Μά εγώ δέν έχω κέφι γιατί μεγάλο ντέρτι
μου βασάνιζει τήν καρδιά.
Θά εϊπώ τραγούδι λυπηρό και παραιπιανεμένο,
θα κάμω τά θανά νά κλαίν' τούς κάμπους νά θαυρίζουν.
.....

Κάπως έτσι ήταν τό τραγούδι, γιατί δέν τό θυμάμαι και πολύ καλά, και τούς έκαμε όλους νά μελαγχολήσουν, γιατί ένοιωσαν τόν καημό πού τόν βασάνιζε και ξέσπασε με τό λυπητερό τραγούδι.

Ύστερα από πολλά χρόνια, τόν Ξανασουνάντησα αυτόν τόν τραγουδιστή, πού στάθηκε τυχερός, γιατί τά παιδιά του είχαν Ξαναγυρίσει ζωντανά άπ' τό στρατό και Ξαναθυμηθήκαμε τό περιστατικό και τό συγκινητικό τραγούδι. Αύτουνοϋ, τό μεγάλο παιδι είχε ύπηρετήσει κάπου όχτώ χρόνια και μόλις άπαγκιστρώθηκε άπ' τό στρατό, Ξενητεύτηκε στην Άμερική και δέν Ξαναγύρισε ποτέ πίσω, άλλ' άφησε εκεί τήν τελευταία του πνοή. Τόσο πολύ είχε μπαιλντίσει κι είχε μαυρίσει τό μάτι του!

Ό πόλεμος σταμάτησε κάποτε και τά παιδιά, όσα είχαν τήν τύχη νά γλυτώσουν, Ξαναγύρισαν στα σπίτια τους. Πόσα, όμως, άλλα παληκάρια δέν άφησαν εκεί τά κόκκαλά τους!

Έκείνοι, λοιπόν, πού γλύτωσαν από κείνη τή θύελλα, σαν γύρισαν στό χωριό, διηγόντουσαν τις περιπέτειες και τά παθήματά τους και μεϊς τούς άκούγαμε με θαυμασμό και συγκίνηση γιατί φανταζόμασταν πόσο είχαν ταλαιπωρηθεί και κινδυνέψει.

Και Ξαναφέρνω στη θύμηση έναν άπ' αυτούς, τό συγχωρισνό μου Κώστα Μπαλάφα, πού είχε ύπηρετήσει για πολύ καιρό στό Μέτωπο κι είχε φθάσει ως τό Σαγγάριο και λίγο έλειψε νά πιαστεί αιχμάλωτος κατά τήν όπισθοχώρηση, πού μās διηγόταν, ένα καλοκαιριάτικο φεγγαρόλουστο βραδάκι εκεί στό Ζωγραφείο άλώνι, λίγο έξω άπ' τό χωριό, κάποιες άπ' τις περιπέτειες,

τις ταλαιπωρίες και τούς κινδύνους που έζησαν οι πολεμιστές, κι αυτός ο ίδιος, στο Μέτωπο. Και σε κάποια στιγμή, άμα τελειώσε τη διήγηση, σαν να όραματιζόταν κάποιες από κείνες τις εφιαλτικές εικόνες που έζησε ή να θυμήθηκε κάποιους απ' τούς συμπολεμιστές του που χάθηκαν, συνεπαρμένος ίσως από θλιβερές θύμησες, άρχισε να σιγοτραγουδάει:

Παιδιά Μωραϊτόπουλα και σεις Ρουμελιωτάκια,
μά το ψωμί που φάγαμε, μά την αδελφούνη,
περάστε απ' τον τόπο μου κι από τούς έδικούς μου,
γτουφέκια νά μή ρίξετε. τραγούδια νά μήν πείτε
και σ'ας ακούσει ή μάνα του κι ή δόλια ή αδερφή μου.
Κι αν ρθούν και σ'ας ρωτήσουνε νά μάθουνε για μένα
μήν πείτε πώς σκοτώθηκα νά μήν κακοκαρδιάσουν,
μόν' πείτε πώς παντρεύτηκα σ' αυτά έδω τ'ά μέρη,
π'ηρα τήν πέτρα πέθερά, τή μαύρη γ'ής γυναίκα'
κι αυτά τ'ά λιανολίθαρα αδέρφια και ξαδέρφια.

.....

Αυτή ή διήγηση, εκείνου του πολεμιστή και τό τόσο λυπητερό τραγούδι του, που σίγουρα κάποιος συμπολεμιστής του τό είχε αυτοσχεδιάσει, σε κάποιο διάλειμμα τής μάχης, ανάμεσα στις φλόγες του πολέμου, όταν θά είδε κάποιο σύντροφό του νά πέφτει σκοτωμένος δίπλα του, μάς είχε συγκλονίσει όλους και δέν μπορέσαμε νά κρατήσουμε τ'ά δάκρυα.

Ό Κώστας Μπαλάφας Ξενητεύτηκε κι αυτός, για κάμποσο καιρό στον Καναδά κι αφού ταλαιπωρήθηκε κι εκεί, για μερικά χρόνια, Ξαναγύρισε στο χωριό, όπου και πέθανε πριν από 5 - 6 χρόνια. "Ίσως, νά ήταν απ' τούς τελευταίους όπισθοφύλακες στη Ζωή, εκείνων, που έζησαν εκείνη τή μεγάλη έθνική περιπέτεια στο Μέτωπο τής Μ. Άσίας.

Πάνε παραπάνω από έξηντα χρόνια, από τότε, που ό στρατός μας έκανε τή μεγάλη εκείνη έξόρμηση για νά λευτερώσει αδέρφια μας που Ζούσαν σκλαβωμένα και που ό άγώνας του άποδείχτηκε μάταιος κι οι θυσίες του πήγαν άδικοχαμένες. Γιατί σαν άποτέλεσμα είχαν τή Μικρασιατική Καταστροφή και τό

Ξεθεμελίωμα τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Παρά ταῦτα, παρά τις περιπέτειες καὶ τις θυσίες καὶ παρά τὴν πικρία γιὰ τὴν ἀχάριστη συμπεριφορὰ, ἐκείνων ποὺ μᾶς πρόδωσαν, τὰ παιδιὰ τῆς Ἑλλάδας δὲ θὰ πρέπει νὰ ξεχνᾶνε ὅτι εἶναι ἀπόγονοι καὶ συνεχιστὲς ἐκείνων ποὺ ὀρκίστηκαν «Μαχοῦμαι, ἕως ἂν ζῶ καὶ οὐ περὶ πλέονος ποιήσομαι τὸ ζῆν ἢ τὸ ἐλεύθερος εἶναι».

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΑΠ' ΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

Κάθε χρονιά, σάν μπαίνει ο Δεκέμβρης, ή σκέψη μου γυρίζει στα περασμένα και αναθυμιέμαι, νοσταλγικά, παληές εικόνες κι αναμνήσεις, απ' τὰ παιδικὰ χρόνια, πού βρίσκονται καταλαγιασμένες κάτω απ' τὰ χαλάσματα του χρόνου, πού έχει περάσει.

Θυμάμαι τὰ Χριστούγεννα στο χωριό! Θυμάμαι τή μεγάλη αυτή γιορτή τῆς Χριστιανοσύνης, πού με τόση χαρά και συγκίνηση τήν περίμενε ὅλος ὁ κόσμος και ιδιαίτερα τὰ παιδιά.

Ἀπομονωμένοι, ὅπως ἤμασταν στο χωριό, τὰ χρόνια ἐκεῖνα κι ὁ κόσμος μας ἔφτανε μέχρι τὰ κοντινά χωριά ἢ τὸ πολύ - πολύ μέχρι τήν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ζούσαμε ἀσκητικά και περιμέναμε, πὼς και πὼς γιὰ νάρθουν οἱ γιορτές γιὰ ν' ἀλλάξει λίγο ὁ ρυθμός τῆς ζωῆς και νὰ ξεσκάσουν λιγάκι κι οἱ ξεχασμένοι απ' τὸν κόσμο ξωμάχοι.

Τότε τὰ χωριά εἶχαν πολλοὺς κατοίκους, γιατί λίγοι ἦταν ἐκεῖνοι πού ξενητεύονταν στὴν Ἀμερική ἢ δούλευαν κάπου στὴν Ἀθήνα ἢ σπούδαζαν σ' ἀνώτερες σχολές κι ἀκόμα πιὸ λίγοι ἐκεῖνοι, πού εἶχαν «πιαστεῖ απ' τὴν ἀρβάλα» και ὑπηρετοῦσαν σὲ κάποια μακρινή ἐπαρχία σάν υπάλληλοι.

Ὅλοι οἱ ἄλλοι βρίσκονταν στο χωριό κι ἐκεῖ περνοῦσαν τὴ ζωὴ τους δουλεύοντας σκληρά τ' ἄγονα γκρισοπια γιὰ νὰ βγάλουν απ' τὸ λίγο χῶμα, μὲ χίλια βάσανα, τὸ μισὸ ψωμί τῆς χρονιάς, γιατί, γιὰ τὸ υπόλοιπο, θᾶπρεπε νὰ κάνουν ἀγωγή με τὰ ζῶα ἢ νὰ δουλέψουν μεροκαματιάρηδες στο δρόμο ἢ στοὺς λόγους, γιὰ ν' ἀγοράσουν τὸ καλαμπόκι γιὰ τὴ μπομποτά και νὰ βγάλουν τὴ χρονιά. Κι ὅμως ἦταν τόσο ἤρεμη κι ἀρμονική ἡ διαβίωση μεταξύ τους, σάν νὰ ἦταν μιὰ μεγάλη οἰκογένεια, πού δὲν τὴν χώριζαν μίση ἢ σοβαρές ἀντιθέσεις. Σάν ἔρχονταν οἱ γιορτές, μαζεῦονταν στο χωριό γιὰ νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά, νὰ συναντηθοῦνε ἀναμεταξύ τους, νὰ κάνουν «βίζιτες», νὰ τὰ κουτσοπιοῦν στίς ταβερνοῦλες, νὰ κάνουν κανένα χωρατὸ και

νά τραγουδήσουν κανένα κλέφτικο γιά νά ξεχάσουν τίς πίκρες καί νά πνίξουν τά φαρμάκια.

Τό μεγάλο ὅμως γιορτάσι γινόταν τά Χριστούγεννα καί τὸ Πάσχα, πού εἶναι οἱ πιό τρανές γιορτές τῆς Χριστιανοσύνης καί πού ὅλοι τίς περίμεναν μὲ λαχτάρα καί ἀγωνία «σάν τῆ Λαμπρῆ» ὅπως συνήθιζαν νά λένε.

Τά Χριστούγεννα ἐκεῖνα, λοιπόν, θυμᾶμαι κάθε Δεκεμβρῆ, πού ἔρχεται καί τὰ ὁποῖα μένουν πάντοτε ἀξέχαστα καί Ξαναζωντανεύουν κάθε φορὰ στῆ μνήμη μου.

Σαράντα μέρες πρωτῆτερα ἦταν σαρακοστή, «τὸ σαραντάμερο» κι οἱ πιό πολλοὶ νήστευαν γιά νά ἐξαγνιστοῦνε καί γιά νά προετοιμαστοῦν γιά τῆ μεγάλη πανδαισία. Οἱ μέρες ἐκεῖνες δέν περνοῦσαν γρήγορα κι ἐμεῖς παιδιὰ, σάν θυμᾶμαι, μετρούσαμε μιά - μιά κάθε μέρα, πού περνοῦσε, γιὰτὶ βιαζόμασταν γιά τίς διακοπές καί γιά τὴν καλοπέραση, πού περιμέναμε.

Φτωχόκοσμος Ζοῦσε, τότε, στὰ ὄρεινὰ χωριά καί μεγάλη μιζέρια βασάνιζε τούς Ξωμάχους, αὐτούς, πού ἦταν λιτοδαίτοι καί Ζοῦσαν στερημένα μὲ ὄσπρια, μὲ ἀγριόχορτα, χωρὶς λάδι πολλές φορές, μ' ἐλῆές, καμμιά φορὰ μὲ μπακαλιάρο ἢ μὲ καμμιά ρέγγα καί κάποτε μὲ καμμιά μπαμπανάτσα, πού ἦταν χορτόπηττα μὲ χυλὸ ἀπὸ μπομποτάλευρο, κι ἐκεῖνη, μερικὲς φορές, ἀλάδιαγη.

Ὡστόσο κυλοῦσε ὁ καιρὸς, χωρὶς νά βαρυγγομαί κανένας καί φτάναμε στίς παραμονές τῶν Χριστουγέννων. Καί τότε ἄρχιζαν οἱ προετοιμασίες γιά τῆ μεγάλη γιορτῆ. Τὰ σχολεῖα σταμάταγαν, οἱ τσοπαναρέσι μαζεύονταν κοντὰ στὸ χωριὸ κι οἱ γεωργοὶ εἶχαν ξεμπλέξει ἀπ' τὸ σπάρσιμο. Τὰ παιδιὰ περίμεναν, ἀνυπόμονα, ν' ἀρχίσει τὸ σφάξιμο τῶν γουρουνιῶν, ν' ἀντηχήσει τὸ σπαρακτικὸ τους γούρλισμα ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τοῦ χωριοῦ, πού κατὰ ἐκατόμβες θυσιάζονταν σ' ὅλα τὰ χωριά, γιά τ' ἀνθρώπινο γλεντοκόπι, γιά νά τρέξουν νά πάρουν τίς φοῦσκες, νά τίς ἀργάσουν καί νά φκιάξουν μπαλόνια. Ποῦ νά θρισκόντουσαν ἄλλα παιγνίδια τὸν καιρὸ ἐκεῖνο γιά τὰ φτωχόπαιδα τῶν Ξεχασμένων χωριῶν!!

Κι οἱ νοικοκυρές, αὐτές οἱ ἀκούραστες καί παραμελημένες ἡρωῖδες, ἐτοίμαζαν τίς λειτουργιές, τὰ Χριστόψωμα, καί τίς

τηγανίτες κι αποβραδīs τήν παραμονή, τών Χριστουγέννων, τις ματιές, τούς μεζέδες για τό γκιουβέτσι κι όλες τις άλλες λιχουδιές για τό χριστουγεννιάτικο τσιμποῦσι.

Ἄνήμερα, νύχτα ἀκόμα, μέσ' στή χειμωνιάτικη παγωνιά, χτυποῦσαν οἱ καμπάνες για νά καλέσουν τούς πιστοῦς στήν ἐκκλησία κι ὅλοι, μέ πρῶτα κι καλύτερα τὰ παιδιά — πού πολλές φορές, ἀπ' τήν ἀγωνία τῆς προσμονῆς, δέν τᾶπιανε ὁ ὕπνος — ξεκίναγαν για τήν ἐκκλησία. Κι ἐκεῖ στή φωτοπλημμυρισμένη ἀπ' τ' ἀγιοκέρια ἀτμόσφαιρα κι ἀνάμεσα στοῦς λιθανωτοῦς ἀδελφωμένοι κι ξαλαφρωμένοι ἀπό σκοτοῦρες κι στενοχώριες ἄκουγαν μέ κατάνυξη τό «Χριστός γεννᾶται δοξάσατε», κι όλες τις άλλες θεῖες ψαλμωδιές για τή γέννηση τοῦ Θεανθρώπου. Καί σάν τελειωνε ἡ λειτουργία χαιρετιόντουσαν ἀναμεταξύ τους, ἀντάλλασαν εὐχές κι φιλιὰ κι βιαστικά, ὕστερα πήγαιναν στὰ σπίτια για νά στρωθοῦν στο χριστουγεννιάτικο τραπέζι καί νά φῶνε μέ λαιμαργία μέχρι κορεσμοῦ κι ὄχι σπάνια νά βαρυστομαχιάσουν ἀπ' τὰ λιπαρά χοιρινά, ὅπως ἦταν ξελιγωμένοι ἀπό τή νηστεία τῆς σαρακοστῆς. Ὑστερα τῶρριχναν στο γλέντι καί στο τραγοῦδι κι ἔνοιωθαν εὐτυχημένοι, γιατί ζοῦσαν μιὰ μέρα τόσο χαρούμενη καί δόξαζαν τό Χριστό πού γεννήθηκε για νά φέρει στόν κόσμο τήν «ἐπί γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία», πού, δυστυχῶς στήν πραγματικότητα δέν ἔγινε ποτέ.

Πόσες φορές δὲ θυμᾶμαι τὰ Χριστούγεννα χιονισμένα! Καί πόσες άλλες φορές δέν ξυπνήσαμε τό πρωῖ για νά βρεθοῦμε σὲ μιὰ πλάση ὀλόλευκη σάν νά ἦταν σκεπασμένη μέ κάτασπρο σεντόνι, ἐνῶ, ἀπ' τοῦς τσίγκους τών μπαλκονιῶν, ἦταν κρεμασμένα κρούσταλλα, πού ἔγιναν τῆ νύχτα ἀπ' τις σταλαματιές τοῦ παγωμένου χιονιοῦ!

Αὐτὲς οἱ θύμησες μ' ἀναστατώνουν κάθε Δεκέμβρη, ὅταν ἡ σκέψη μου γυρνάει μέ νοσταλγία, στὰ παιδικὰ ἐκεῖνα χρόνια, τὰ γεμάτα ἀφροντισιὰ καί μοῦρχειται στή μνήμη ἢ εἰκόνα τών χωριῶν, πού ἔσφυζαν ἀπό ζωντάνια, ἐνῶ τώρα κοντεύουν νά ρημάξουν καί μέ πιάνει συγκίνηση. Αὐτὰ ἔχει ἡ Ζωή: ἀκμή καί παρακμή...

ΧΙΝΟΠΩΡΟ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Τὸ βουρκωμένο σύννεφο
τὸν οὐρανὸ μαυρίζει
ψιλὴ βροχὴ ἀρχίνησε
στὴ γῆ νὰ ψιχαλίζει
εἶναι ἡ φύσις ποὺ θρηνεῖ!

Ἔτσι τραγούδησε ὁ ποιητὴς τὸ μελαγχολικὸ φθινόπωρο. Καὶ δὲν ἔχει ἄδικο νὰ μιλάει γιὰ θρηνολόγημα τῆς φύσης. Γιατί, πραγματικά, τὰ πρωτοβρόχια μοιάζουν σὰν νάβαι τὰ δάκρυά της. Μετὰ τὴν ὁμορφιά τῆς ἀνοιξης, μὲ τίς πρασινάδες καὶ τὰ λουλούδια της καὶ ὕστερα ἀπ' τίς χαρούμενες μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ, μὲ τὰ τόσα καλοῦδια καὶ τίς μαγευτικὲς νύχτες του, ἔρχεται τὸ σκυθρωπὸ φθινόπωρο, πλημμυρισμένο ἀπὸ μελαγχολία καὶ μαρασμό. Γιατί ἡ φύση, μὲ τὰ γυμνά της δένδρα, μὲ τὰ ξερὰ καὶ κιτρινισμένα φύλλα, μὲ τίς βροχὲς καὶ τὰ ξεροβόρια, παίρνει μιὰ θλιμμένη ὄψη, τὴν ὄψη τῆς ζωῆς ποὺ σθῆνει, ποὺ χάνει τὴ ζωντάνια της καὶ τὴ φανταχτερὴ ὁμορφιά της. Ὅστοςόσο καὶ τὸ φθινόπωρο ἔχει τίς χάρες του καὶ μὲ τὸ μελαγχολικὸ του μεγαλεῖο δίνει μιὰ ξεχωριστὴ ἀπόλαυση σὲ ἴκείνους, ποὺ τοὺς ἀρέσει τὸ ρέμβασμα καὶ ἡ ἀναπόληση. Ἔχει κι' αὐτὸ τὴν ὁμορφιά του, γιατί μοιάζει σὰν τὸ ἡλιοβασίλεμα, ποὺ εἶναι γεμάτο μὲ θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια.

Αὐτὴ τὴ φθινοπωρινὴ ὁμορφιά τὴν νοιώθει, πιὸ ἔντονα κανεῖς, σὰν βρίσκεται στὸ χωριό, μακριὰ ἀπ' τὴν πολυκοσμία, ἀπ' τὸ θόρυβο κι' ἀπ' τὴν πνιγμένη ἀπ' τὰ καυσαέρια ἀτμόσφαιρα τῆς πόλης.

Ἄναζητώντας αὐτὴ τὴν ὁμορφιά, ξαναβρέθηκα καὶ πάλι, πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες, στὸ χωριό. Ἔστερα ἀπὸ ἓνα ταξίδι, πολὺ εὐχάριστο γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔφτασα στὴν Ἁγία Παρασκευὴ κι' ἀπ' τὸ ξάγναντο αὐτό, ἀντίκρισα τό γραφικὸ χωριό

πνιγμένο μέσα στα δένδρα, πού τὰ φύλλα τους τώρα ήταν κιτρινωπά ή κοκκινωπά. Οί δασωμένες γύρω του πλαγιές φαινονταν σαν πολύχρωμες μπαντανίες, με πολλά δένδρα πράσινα και άλλα με τὰ φυλλώματα κίτρινα ή κιτρινοκόκκινα κι άλλα ακόμα τελείως γυμνωμένα. Ψηλά επάνω ύψωνονταν μεγαλόπρεπα και προστατευτικά τὰ δυό βουνά του χωριού με τὰ βαθυπράσινα έλατα.

Ακόμα όμως δεν απλώθηκε για καλά τὸ φθινόπωρο, γιατί δεν έπεσαν πολλές βροχές κι ὁ χειμῶνας φαίνεται ὅτι βρίσκεται μακριά, γιατί δεν έτσουξε τὸ κρῦο. Ὁ καιρὸς ήταν ἡμερος και καλωσυνάτος χωρίς νεροποντές άστραπόβροντα και ξεροβόρια. Μονάχα τὴ νύχτα έκανε ψύχρα, και δεν ένοιωθε καλά κανέναν στὸ σπίτι αν δεν εκαιγε τὸ τζάκι ή δεν άναβε ἡ σόμπα. Γιατί ἡ ζεστασιά ήταν ευχάριστη.

Πέρσι αὐτὴ τὴν εποχή είχαν πέσει πολλές βροχές και ὁ τόπος είχε χορταριάσει, ενῶ τὰ κυκλάμινα και τ' άλλα φθινοπωρινά λουλουδάκια στόλιζαν με τὴν ὁμορφιά τους τὸ καταπράσινο ταπέτο της γῆς. Γι' αὐτὸ χρειάζονται βροχές για νά φανεῖ ὅτι βρισκόμαστε στὸ φθινόπωρο και ὅτι πλησιάζει ὁ χειμῶνας.

Ὅμως εἶναι τόσο ὁμορφα στὸ χωριὸ αὐτὸν τὸν καιρὸ κι ὅποιος θέλει νά ζήσει λίγες στιγμές ἡσυχας, ανάμεσα στοὺς στοχασμοὺς και στὴν ὄνειροπόληση, εκεῖ μπορεί νά τις ἀπολαύσει. Γιατί τώρα ὁ κόσμος, πού ἔχει μείνει εκεῖ, εἶναι λιγοστός, ὁ θόρυβος τῶν αὐτοκινήτων δεν ὑπάρχει, ἡ γύρω φύση εἶναι σιωπηλή, ἡ μέρα κυλάει ἡσυχῃ και ἡ νύχτα απλώνεται νωρίς, γεμάτη μελαγχολικὴ γοητεία, πού τη διακόπτει μονάχα, πότε - πότε, ἡ πονεμένη φωνὴ τοῦ γκιῶνη, πού ἀκούεται κάπου εκεῖ κοντὰ στὰ σπίτια.

Φέτος πῆγε και τὸ ηλεκτρικὸ ρεῦμα στὸ χωριὸ και οἱ κάτοικοι ἀπολαμβάνουν τὸ θεῖο αὐτὸ δῶρο.* Τὰ φῶτα, τὸ βράδυ, δίνουν μιὰ χαρούμενη ὄψη στὸ χωριὸ, κάνουν συντροφιά στὸν ἄνθρωπο και διώχνουν τὴ μονοτονία και τὴ μοναξιά.

Κοιτάζοντας, τὰ βράδια, τὸ φωτισμένο χωριὸ, ἀναπολοῦ-

* Σημ.: Τὸ δημοσίευμα γράφτηκε τὸ Νοέμβρη 1969.

σα τὰ περασμένα. Σκεπτόμουνα τὰ παιδικά μου χρόνια πού προσπαθούσαμε νὰ διαβάσουμε μέ τὸ τρεμουλιασμένο φῶς τοῦ λυχναριοῦ, πού τῶσθηναν, κι ἐκεῖνο γιὰ οἰκονομία, ἄμα φούντωνε, στὴ φωτιά, καμμιὰ κλάρα πουρναρίσια. Ἐνῶ τώρα; τώρα, πού ἔφτασαν κι ἐκεῖ ὅλα τ' ἀγαθὰ, ἔλειψαν οἱ ἄνθρωποι. Τὰ χωριά ἔχουν, σχεδὸν ἀπογυμνωθῆ καὶ οἱ κάτοικοι εἶναι μετρημένοι στὰ δάχτυλα, σε μερικά. Σχολεῖα πού, ἄλλοτε, εἶχαν ἓνα σωρὸ παιδιὰ, ἔχουν κλείσει καὶ πολλὲς ἐκκλησίες μένουν κλειστές, γιατί δὲν ἔχουν παπάδες. Πολλὰ σπίτια ἔχουν ἐρημωθῆ, ἐνῶ ἄλλα, μόλις, μένουν ἀνοιχτὰ μ' ἓνα ἡλικιωμένο ἀνδρόγυνο ἢ μόνο μ' ἓνα γέρο ἢ μέ μιὰ γερόντισσα. Οἱ πῶς πολλοὶ ἔχουν φύγει καὶ ὅσοι βρίσκονται ἀκόμα ἐκεῖ, εἶναι Ἐσσηκωμένοι καὶ ἔτοιμοι γιὰ νὰ λακίσουν γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ ἢ γιὰ τὴν Ἀθήνα.

Γάμοι ἔχουν χρόνια νὰ γίνουν στὸ χωριό, γιατί κι' ἂν παντρεύεται κάποιος, προτιμᾶει νὰ κάνει τὸ γάμο του σὲ μιὰ πόλη, γιὰ ν' ἀποφύγει τὰ ἔξοδα ἀπ' τὰ τραπεζώματα στὸ χωριό. Βαφτίσια, ἐπίσης, σπάνια γίνονται, γιατί δὲν ὑπάρχουν νέα ἀνδρόγυνα νὰ παιδοποιήσουν. Ἔτσι, ὅσο πᾶνε καὶ λιγοστεύουν οἱ κάτοικοι καὶ τὸν πιάνει ἀπογοήτευση τὸν ἄνθρωπο σὰν σκέπτεται τὴν ἐρήμωση τῶν χωριῶν, πού πρὶν ἀπὸ μερικά χρόνια εἶχαν τόσο κόσμος κι' ἔσφυζαν ἀπὸ ζωὴ καὶ κίνηση.

Γιὰ μᾶς, πάντως, πού γεννηθήκαμε στὸ χωριό καὶ εἶδαμε τὸν ἥλιο νὰ ξεπροβάλει ἀπ' τὶς γραφικὲς βουνοκορφές του, πού ζήσαμε ἐκεῖ τὰ παιδικὰ μας χρόνια, δὲν θὰ λείψει, ποτέ, ἡ νοσταλγία γι' αὐτό. Καὶ δὲν θὰ ξεχνᾶμε ὅταν μᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία, νὰ ἐπισκεπτόμαστε τὴ γενέτειρα γιὰ νὰ ξαναζήσουμε, γιὰ λίγο, τὰ περασμένα καὶ ν' ἀντλήσουμε καινούργιες δυνάμεις, σὰν τὸ μυθικὸ Ἄνταϊο, πού γιγάντωνε, κάθε φορὰ πού πατοῦσε στὴ μάνα του, τὴ γῆ. Καί, γιὰ μιὰ ἐπίσκεψη στὸ χωριό, κάθε ἐποχὴ εἶναι καλὴ.

ΤΑ ΕΩΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΙΟ

«Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν».
(Ψαλμοί)

Ἄπ' τὰ πανάρχαια χρόνια τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τότε, πάνω - κάτω, ποὺ ὁ ἄνθρωπος φάνηκε στὴ γῆ καὶ μπόρεσε νὰ ξεχωρίσει ἀπ' τ' ἄλλα τὰ ἔμψυχα, κατάλαβε, πὼς ἦταν ἓνα ἀδύναμο πλάσμα ἀνάμεσα στὴ φύση καὶ πὼς κάποια μυστηριώδικη δύναμη βρισκόταν πιὸ πάνω ἀπ' αὐτόν, ποὺ διαφέντευε τὴ ζωὴ του. Κι αὐτὴ τὴ δύναμη, τὴ νόμιζε πὼς βρισκόταν πάνω ψηλά στὸν οὐρανὸ ἢ κάπου ἄλλουῦ κάτω στὴ γῆ, ποὺ τοῦδειχνε τὸ ἔνστικτό του ἢ ἡ φαντασία του.

Ἔτσι, λάτρευε, σὰν ἀνώτερη δύναμη, τὸν ἥλιο κι ἄλλα οὐράνια σώματα, τὴ φωτιά, τὰ ποτάμια καὶ πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα, ποὺ τὰπιανε μὲ τὴ φαντασία του καὶ τοὺς ἔδινε παράξενες μορφές μὲ ὑπερφυσικὲς ιδιότητες. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, αὐτὲς οἱ παράξενες δυνάμεις πῆραν ἄλλη ὑπόσταση στὴ φαντασία του καί, σιγά - σιγά, στὴ θέση τους δημιουργήθηκαν οἱ θεοί, ποὺ εἶχαν ὑπεράνθρωπες ἱκανότητες ἀλλὰ κι ἀνθρώπινες ἀδυναμίες, μιὰ καὶ πολλές φορές ἀνακατεύονταν στὶς δουλειές του ἢ γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν εἴτε γιὰ νὰ τὸν βλάψουν. Κάπως, κατὰ τέτοια μορφή, ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται οἱ πρῶτες θρησκείες στοὺς διάφορους λαοὺς κι ἀπὸ τότε, ἴσως ξεκίνησε καὶ τὸ λάτρεμα τῶν θεῶν.

Μῦθοι πολλοὶ καὶ θρυλοὶ πλέχτηκαν γύρω ἀπ' τοὺς θεοὺς, ποὺ γιὰ τοὺς Ἕλληνες μὲ τίς μεγαλόπνοες ἔμπνεύσεις, οἱ μῦθοι αὐτοὶ καὶ οἱ θρυλοὶ, ποὺ φτιάχτηκαν γιὰ τοὺς δώδεκα Ὀλύμπιους θεοὺς, εἶχαν ψυχὴ καὶ δύναμη ποιήσεως, γιατί μονάχα αὐτοὶ μπορούσαν νὰ φανταστοῦν γιὰ κάθε πάθος ἓνα σύμβολο καὶ γιὰ κάθε γεγονὸς μιὰ ἀλληγορία.

Πόση γοητεία καὶ πόσο μεγαλεῖο δὲν κρύβουν μέσα τους

Ἡ ἐκκληοία τῆς Παναγίας Θεοτόκου σὲ ὑψόμετρο 1.100 μ.
Ἐνάμεσα στὰ ἔλατα.

οί θρῦλοι αὐτοὶ καὶ οἱ παραδόσεις, ποὺ κατάφεραν νὰ συναρπάσουν ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες καὶ νὰ δώσουν τὴν ἔμπνευση καὶ τὴ δύναμη σ' αὐτοὺς γιὰ νὰ φτιάξουν ἀθάνατα ἀριστουργήματα, ποὺ συγκίνησαν γενιές καὶ γενιές ἐπὶ αἰῶνες ὀλόκληρους!

Οἱ Ἕλληνες λάτρευαν τοὺς θεοὺς τους κι εἶχαν ἔντονο τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα. Τοὺς εἶχαν χτίσει μεγαλόπρεπους ναοὺς, τοὺς εἶχαν στήσει βωμοὺς καὶ τοὺς πρόσφεραν θυσίες καὶ ἀφιερώματα, γιατί ἤθελαν νὰ χουν τὴν εὐνοιά τους.

Ὅμως, τοὺς βασάνιζε καὶ μιὰ ἀμφιβολία: μὴ, τάχα, ὑπῆρχε καὶ κάποιος ἄλλος Θεός, πιὸ ἀνώτερος καὶ πιὸ δυνατὸς ἀπ' τοὺς γνωστοὺς δικοὺς τους, ποὺ δὲν τὸν εἶχαν ἐπισημάνει καὶ δὲν τὸν εἶχαν τιμήσει;

Καὶ γιὰ νὰ χουν τὴ συνειδησή τους ἤσυχη ἀποφάσισαν νὰ φτιάξουν καὶ ἓνα βωμὸ γιὰ τὸν πιθανὸ αὐτὸ Θεὸ μὲ τὴν ἀφιέρωση «Τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ». Ἐκεῖ, λοιπόν, στὸ βωμὸ αὐτὸ στάθηκε κι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, σὰν ἔφτασε στὴν Ἀθήνα καὶ ξαφνιασμένος διάβασε αὐτὴ τὴν ἀφιέρωση. Κι αὐτὴ ἡ ἐπιγραφή τοῦδωκε τὴν εὐκαιρία νὰ κάμει τὸ συναρπαστικὸ του κήρυγμα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸν ἀληθινὸ Θεό, λέγοντας «ὄν ὑμεῖς ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον καταγγέλλω ὑμῖν».

Ἔτσι σπάρθηκε ὁ πρῶτος σπόρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, γιὰ ν' ἀπλωθεῖ σὲ λίγο σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ τὸν καιρὸ σ' ὀλόκληρη τὴν Οἰκουμένη. Γιατί, ἀπὸ τότε κι ὕστερα ἄρχισε νὰ γίνεται γνωστὴ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ νὰ ξαπλώνεται, μὲ πολλὲς δυσκολίες βέβαια, σ' ὅλο τὸν κόσμο. Καὶ μαζί μὲ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία ἀναπτύχθηκε κι ὁ ἐλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς καὶ τ' ἀθάνατα ἰδανικὰ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ποὺ ἔδωκαν μιὰν ἄλλη ὄψη στὴ δομὴ τῆς ἀνθρωπότητας.

Οἱ Ἕλληνες, ὅπως εἶναι γνωστό, δὲν ὑπῆρξαν μονάχα ἐνθουσιώδεις ἀποδέκτες τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀλλὰ καὶ μαχητικοὶ ἀγωνιστὲς, ποὺ πάσχισαν μὲ δυναμισμό κι ἀμέτρητες θυσίες, γιὰ τὴν τόνωσή του καὶ δεινοπάθησαν σὲ δύσκολους καιροὺς γιὰ τὴ στέρωσή του καὶ βασανίστηκαν γιὰ τὴ διάσωσή του κατὰ τὰ μαῦρα χρόνια τῆς τούρκικης σκλαβιάς, πολεμῶντας «γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία καὶ γιὰ τῆς πατρίδας τὴν ἐλευθερία» κατὰ τὸ λαϊκὸ στιχουργό. Αὐτὴ εἶναι, ὅμως, ἡ μοῖρα τῆς

Ρωμιοσύνης ν' αγωνίζεται για τή θρησκεία καί νά θυσιάζεται για τ' ανθρώπινα ιδανικά. Καί γι' αὐτό δέν ἦταν δυνατό νά μήν ἐνστερνισθεῖ τή διδασκαλία τοῦ Ναζωραίου, πού εἶναι γιομάτη ἀπό ἀγάπη πρὸς τόν ἄνθρωπο καί πίστη στό Θεό.

Δέν ἦταν ἄλλωστε, δυνατόν, ὁ Χριστός ὡς παντογνώστης νά μήν εἶχε προβλέψει σωστά για τὸ ρόλο τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ὅταν ἔλεγε στόν Ἀπόστολο Φίλιππο —πού δέν θυμᾶμαι ποῦ εἶχα διαβάσει κάποτε, πῶς, κατὰ κάποια παράδοση, ἦταν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, μιὰ κι ἦταν ὁ μόνος ἀπ' τοὺς μαθητὲς πού εἶχε ἐλληνικό ὄνομα— ὅταν τοῦ εἶπε ὅτι κάποιοι Ἕλληνες ἤθελαν νά τόν συναντήσουν, τὰ προφητικά ἐκεῖνα λόγια «ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Εὐλογημένη ἐκείνη ἡ στιγμή για τοὺς Ἕλληνες καί μεγάλη ἡ τιμὴ για τὸ ἐλληνικό γένος! Γιατί, στήν ἐλληνική γλώσσα γράφτηκε τὸ Εὐαγγέλιο, ἐλληνικά κήρυξε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κι ἔγραψε τίς ἐπιστολές του, καί στήν ἐλληνική γλώσσα ἔγραψαν οἱ εὐαγγελιστὰ καί δίδαξαν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Πόσο βαθειὰ εἶναι ριζωμένο στήν ψυχὴ τοῦ Ἕλληνα τὸ θρησκευτικό συναίσθημα καί πόσο πλημμυρισμένη ἀπὸ θρησκευτικότητα εἶναι ἡ καρδιά τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς τὸ καταλαβαίνει κανένας ἀπ' τὴν πρώτη στιγμή πού θὰ βρεθεῖ σ' ἐλληνική γῆ ἢ καί σ' ὁποιοδήποτε ἄλλο τόπο, ὅπου ζοῦνε Ἕλληνες κι ὑπάρχουν ἐλληνικὲς παροικίες. Θὰ ἴδει, ὅπου κι ἂν περπατήσει, σὲ πόλεις καί σὲ χωριὰ καί πιὸ πολὺ στὰ νησιά, νὰ ξεπροβάλλουν ἐκκλησιὲς πολλὲς, ἄλλες μεγαλόπρεπες κι ἄλλες φτωχικὲς, πού ξεχωρίζουν ἀνάμεσα στ' ἄλλα χτίσματα. Θὰ συναντήσει μεγάλες ἐκκλησιὲς μέσα στίς πολιτείες, μικρότερες στὰ χωριουδάκια καί πολλὰ ξωκκλήσια σὲ ξεμακρυσμένες τοποθεσίες, σὲ ψηλὲς βουνοκορφές, σὲ ὁμορφες δασοπλαγιὲς καί σὲ γραφικὰ ἀκροθαλάσσια, πού τίς ἔχουν στήσει εὐλαβικά χέρια καί πού μαρτυρᾶνε τὴ βαθειὰ πίστη στὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ.

Μπορεῖ τὰ σπίτια στὰ χωριὰ νὰ ἦταν φτωχικά κι οἱ χωριάτες νὰ φυτοζωοῦσαν, ἀλλὰ τὴν ἐκκλησιά τους «τὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ» τὴν ἤθελαν μεγάλη, περιποιημένη, ἐπιβλητική καί σὲ περὶοπηθεῖ, για νὰ ξεχωρίζει ἀπ' τίς ἄλλες οἰκοδομὲς. Καί εἶναι νὰ θαυμάζει κανένας, για τὸ πῶς μπόρεσαν νὰ φτιάξουν σὲ

κάτι χωριουδάκια μακρυνά και κουρνιασμένα στις βουνοπλαγιές και στα καταρράχια σαν άητοφωλιές, οί φτωχοί Ξωμάχοι και μεροκαματιάρηδες κάτι περίφημες έκκλησιές που κάνουν τόν επίσκέπτη νά στέκεται μέ θαυμασμό και δέος μπροστά σ' ένα τέτοιο έργο που θά πρέπει νά θεωρηθεῖ, μέ τις συνθηκές που έγινε, σαν μεγαλούργημα! 'Αλλά και δέν άρκοῦνταν μονάχα σέ μιá έκκλησιά, «τόν καθεδρικό ναό» του χωριού, έφτιαχναν κι άλλες μικρότερες «τά Ξωκκλήσια», που τά έχτιζαν σέ διάφορες τοποθεσίες κοντινές ή μακρινές, κάπου έξω άπ' τό χωριό για κάποιον "Άγιο, που τόν τιμοῦσαν Ξεχωριστά ή τόν θεωροῦσαν σαν προστάτη του χωριού. Και σαν γιόρταζαν τά Ξωκκλήσια αυτά, που μερικές φορές σέ κάποια άπ' τις γιορτές αυτές γινόταν και τό χρονιάτικο πανηγύρι του χωριού, μαζεύονταν εκεί όλοι οί χωριανοί και πολüs ακόμα κόσμος άπ' τά κοντινά χωριά για νά λειτουργηθοῦνε, νά επικοινωνήσουν μεταξύ τους, νά συνδιασκεδάσουν και ν' άπολαύσουν τήν όμορφιά της έξοχης! "Ετσι, μέ τήν εύκαιρία της γιορτής μπορούσαν νά ψυχαγωγηθοῦν και λίγο και νά Ξεφύγουν άπ' τις σκοτοῦρες της βιοπάλης και τή ρουτίνα της καθημερινής ζωής.

'Αλλά κι εκεί που δέν υπάρχουν έξωκκλήσια, συναντάει κανένας, πολλές φορές, προσκυνητάρια. "Αλλα πρόχειρα και φτωχικά, κι άλλα καλλιτεχνικά και πολύ περιποιημένα, που τάχουν στήσει κάποιοι φιλόθρησκοι χριστιανοί σαν άφιέρωμα σέ κάποιον "Άγιο, που τους γλύτωσε άπό κάποιο κακό κοντά σ' έναν γκρεμό ή τους προστάτεψε σέ μιá δύσκολη στιγμή άπό μεγάλο κίνδυνο ή άπό κάποια κακιá συναπάντηση ή και σαν εύλαβική προσφορά για κάποιο εύχάριστο γεγονός ή εύνοϊκό αποτέλεσμα. 'Αλήθεια' πόση συγκίνηση και παρηγοριά νοιώθει ό περαστικός διαβάτης ή ό ξεμοναχιασμένος στρατοκόπος, σαν βρεθεῖ σέ κάποιο μακρινό κι έρημικό τόπο κι άντικρύσει, κάπου εκεί κοντά, ένα έκκλησάκι ή περάσει πλάι άπό κάποιο προσκυνητάρι και μάλιστα, άμα άχνοφεγγίζει μέσα του άναμμένο τό καντηλάκι! Του φαίνεται ότι δέν είναι πιά όλομόναχος κι ότι βρήκε συμπάρασταση και συντροφιά κοντά στον "Άγιο που είναι άφιερωμένο. Κι αυθόρμητα ό κάθε περαστικός κι ό κάθε πονεμένος θά σταυροκοπηθεῖ μ' εύλάβεια κι αν τό έκκλησάκι βρίσκε-

ται κοντά και δέν είναι κλειδωμένο, θα μπει μέσα για να άσπασει τις εικόνες, ν' ανάψει, αν βρει σθημένο στο μανάλι, κανένα μισοκαμένο κεράκι και να προσευχηθεί με κατάνυξη. Και ύστερα, νιώθοντας Ξαλαφρωμένος, θα συνεχίσει με καινούργιο κουράγιο και γιομάτος έλπίδα κι αισιοδοξία τὸ δρόμο του.

Άπο κάτι τέτοιες θρησκευτικές σκέψεις και χριστιανικά συναισθήματα ήταν πλημμυρισμένοι οί θεοφοβούμενοι πρόγονοί μας και γι' αυτό είχαν γιομίσει τὸν τόπο μ' έκκλησιές και προσκυνητάρια, γιατί έτσι πίστευαν πως μόραγαν να πλησιάσουν τὸ Θεὸ και να επικοινωνήσουν με τις θείες δυνάμεις, για ναχουν τήν προστασία τους.

Και στο γραφικό Κροκύλειο, υπάρχουν κάμποσες έκκλησιές. Έκτός απ' τὸν "Αη - Γιώργη που είναι «ὸ καθεδρικός ναὸς» που έχει κτιστεί τὸ 1857, υπάρχουν ακόμα και δώδεκα Ξωκκλήσια, που έχουν φτιαχτεί πριν από πολλά χρόνια, απ' τούς συχωριανούς με πολλούς κόπους και στερήσεις. Γιατί, τὸν παλιὸ εκείνο καιρὸ, υπήρχε μεγάλη φτώχεια στα ὄρεινά χωριά, και μονάχα εκείνα τὰ σπίτια που είχαν κάποιον Ξενητεμένο είχαν κάποια άνεση. Υπήρχαν, μερικές φορές, οίκογένειες που τύχαινε να μην έχουν οὔτε δεκάρα για τὸ δίσκο τῆς έκκλησίας και γι' αυτό απόφευγαν να πάνε για να έκκλησιαστούν. "Αμα, ὅμως, πρόκειταν για τὸ χτίσιμο τῆς έκκλησιᾶς, δούλευαν με προθυμία κι έκαναν κάθε θυσία.

Τὰ Ξωκκλήσια στο χωριὸ είναι τὰ παρακάτω:

Ὁ "Αη - Θανάσης" ένα μικρὸ έκκλησάκι στὴν ἀριστερὴ ἄκρη τοῦ χωριοῦ, που γιορτάζεται στίς 2 τοῦ Μάη.

Ὁ "Αη - Κωνσταντίνος, που βρίσκεται στο Κοιμητήρι, λίγο έξω απ' τὸ χωριὸ.

Ὁ "Αη - Λιᾶς που είναι σ' ένα λοφίσκο, λίγο πιὸ ψηλά απ' τὸ χωριὸ, κοντά στίς «πηγές τοῦ Δράκου» απ' ὅπου βγαίνουν πολλά νερά με τὰ ὅποια ὑδρεύεται τὸ χωριὸ και ποτίζονται τὰ κήπια του. Στὴ γιορτὴ τ' "Αη - Λιᾶ γίνεται και τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ και συγκεντρώνεται σ' αὐτὸ πολὺς κόσμος κι απ' τὰ γύρω χωριά και ακολουθεῖ μεγάλο γιορτάσι με τραγούδια, χοροὺς και Ξεφαντώματα, που δίνουν ζωντάνια και χαρούμενη ὄψη στο χωριὸ. Ὁ "Αη - Λιᾶς έχει δικὴ του καμπάνα.

Ἡ Ἁγιά - Παρασκευή πού βρίσκεται σέ μιὰ ὄμορφη τοποθεσία, λίγο πρὶν νὰ φτάσει κανένας στὸ χωριό καὶ ἀπὸ ἑκεῖ μπορεῖ ν' ἀπολαύσει τὴ γραφικὴ τοῦ ὄμορφιά, σέ μιὰ πανοραματικὴ ὄψη. Ἡ ἐκκλησιὰ ἔχει καὶ δική της καμπάνα.

Ἡ Ἁγιά - Μαρίνα, μιὰ μικρὴ παλιὰ ἐκκλησοῦλα, ἴσα μὲ 5 χιλιόμετρα μακριὰ ἀπ' τὸ χωριό, κοντὰ στ' Ἄβοριτη, ὅπου βρισκόταν καὶ τὸ καλυδόσπιτο τῶν γονιῶν τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Καὶ μπορεῖ νὰ θαυμάστηκε ἐκεῖ ὁ μέγας ἥρωας πρὸς τὸν νὰ πάρει ἡ μάνα του καὶ φύγει γιὰ τὴ Λειβαδιά, γιὰ νὰ τὸν γλυτώσει ἀπ' τοὺς Τουρκαρβανίτες.

Στὴ γιορτὴ τῆς Ἁγίας - Μαρίας, στίς 17 τοῦ Ἁλωνάρη, μετὰ τὴ λειτουργία συγκεντρώνονται οἱ προσκυνητὲς στίς πηγές τοῦ Ἄβοριτη καὶ ἐκεῖ, κάτω ἀπ' τὰ θεόρατα καὶ βαθίσκια πλατάνια καὶ πλάι στίς θρυσομάνες μὲ τὰ κρουστάλινα νερά, στρώνονται κατάχαμα καὶ ἀπολαμβάνουν τὰ φαγιά, πού κουβάλησαν ἀπ' τὰ σπίτια τους. Κι ὕστερα, Ξαναγυρνᾶνε εὐχαριστημένοι στὸ χωριό.

Ὁ Ἄη - Νικόλας, πού βρίσκεται ψηλὰ στὸ ὄμῶνυμο βουνὸ σὲ ὑψόμετρο 1100 μέτρα καὶ καραουλίζει ἀπὸ ἑκεῖ τὸ χωριὸ σὰν νᾶναι ὁ προστάτης του. Γιορτάζεται στίς 6 τοῦ Δεκέμβρη ἀλλ' ἐπειδὴ, μερικὲς φορές τότε, ἔχει ρίξει χιόνι ἢ κάνει πολὺ κρύο, τὸν γιορτάζουν τὸ Μάη, πού εἶναι κάποια ἄλλη γιορτὴ του.

Ὁ Ἄη - Παντελεήμονας, πού βρίσκεται κάτω χαμηλὰ στὴν Ποταμιὰ, κοντὰ στὸ ποτάμι τὸ Μόρνο, μιὰμιση ὥρα σχεδὸν μακριὰ ἀπ' τὸ χωριό. Γιορτάζεταν στίς 27 Ἁλωνάρη καὶ μετὰ τὴ λειτουργία συγκεντρώνεταν ὁ κόσμος στίς πηγές τοῦ Κεφαλόβρυσου, πού βρίσκονταν ἐκεῖ κοντὰ, καὶ ἀφοῦ ἔτρωγαν καὶ δροσίζονταν, ἔπαιρναν τὴν ἀνηφορὰ γιὰ νὰ Ξαναγυρίσουν στὸ χωριό. Ἐκεῖ, λίγο πιο κάτω ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ καὶ παράπλευρα στὸ ποτάμι, βρίσκονταν, ἐκεῖνα τὰ χρόνια, τὰ πιο καλὰ ἀμπέλια τοῦ χωριοῦ πού ἔκαναν πολὺ γλυκὰ σταφύλια καὶ διαλεχτὸ κρασί, γιὰ τὸ κλίμα ἦταν ζεστὸ καὶ γίνονταν πιο νωρὶς τὰ σταφύλια καὶ πολλὲς φορές σταφίδιαζαν. Ἔτσι, ἀπ' τὰ σταφιδιασμένα σταφύλια, πολλὰ σπίτια ἔβγαζαν καὶ τὴ σταφίδα τῆς χρονιάς.

Τ' Ἄη - Παντελεήμονος ἐκεῖνα τὰ χρόνια, μὲ τὸ παλιὸ ἡ-

μερολόγιο, ἄρχιζαν νὰ κοκκινίζουν, κάπου - κάπου ἀνάμεσα στ' ἀμπέλια, οἱ ρόγες τῶν σταφυλιῶν κι ἔτσι, μετὰ τὴ λειτουργία, ἐμεῖς τὰ παιδιὰ κατηγορίζαμε μέχρι τ' ἀμπέλια γιὰ νὰ τσιμπολογήσουμε τίποτε ράγες, «νὰ ραγολογήσουμε» ὅπως εἶχαμε βαφτίσει αὐτὴ μας τὴν ἐξόρμησι.

Τώρα, ὁ ἀπέραντος ἐκεῖνος ἀμπελώνας, μὲ τὴν τόση ὁμορφιά, δὲν ὑπάρχει πιά, γιατί τ' ἀμπέλια, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, καταστράφηκαν ἀπ' τὴ φυλλοξήρα κι ὅλη ἐκεῖνη ἢ γραφικὴ περιοχὴ ἔχει γίνεи χερσότοπος, καὶ νοιώθει μεγάλη λύπη ἐκεῖνος πού περνάει ἀπὸ 'κει καὶ θυμᾶται πῶς ἦταν τότε.

"Ἄλλο ξωκκλήσι εἶναι τοῦ Σωτῆρος, καμμιά μισὴ ὥρα πῶ πάνω ἀπ' τὸ χωριὸ καὶ κοντὰ στοῦ δρόμο πού πάει κατὰ τὰ χωριά Κουπάκι — Ζοριάνου. Κι ἐκεῖ, στὶς 6 Αὐγούστου πού γιορτάζει, μαζεύεται πολὺς κόσμος κι ἀπ' τὰ δυὸ ἄλλα κοντινὰ χωριά κι ἅμα τελειώσει ἡ λειτουργία, ξαναγυρνᾶνε στοῦ χωριὸ, γιατί ἡ ἀπόστασι ἀπ' αὐτὸ εἶναι μικρὴ καὶ γι' αὐτὸ δὲν κάθονται νὰ φᾶνε ἐκεῖ.

"Ἐνα ἄλλο εἶναι ἡ Παναγία, πού βρίσκεται κατὰκορφα στοῦ ὁμώνυμο βουνό σὲ ὑψόμετρο 1.200 μ. σ' ἓνα μαγευτικὸ ὄροσπδιο πού πλαισιώνεται ἀπὸ πανύψηλα ἐλάτια καὶ μ' ἓναν ἀπέραντο ὀρίζοντα μὲ θαυμάσια θέα, πού συναρπάζει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κάνει νὰ νοιώθει πῶς βρίσκεται κοντὰ στοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐκκλησιὰ αὐτὴ, πού εἶναι καινούργια, γιατί χτίστηκε πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ στοῦ μέρος ποῦταν τὸ παλὸ ἐκκλησιάκι πού κατεδαφίστηκε ἀποθέμελα, ἔγινε μὲ δωρεὰ διαλεχτοῦ συγχωριανοῦ, πού βρίσκεται ἀπὸ χρόνια στὴν Ἀμερικὴ, ἔχει καὶ δυὸ καμπάνες δικές της, στημένες σὲ καμπαναριὸ πού βρίσκεται σὲ ξάγναντο καρσοῦλι γιὰ ν' ἀκούγονται σ' ὅλα τὰ κοντινὰ χωριά. Γιορτάζει δυὸ φορές τὸ χρόνον' τὴ μιὰ τὴ Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς καὶ τὴν ἄλλη τὸ 15αῦγουστο. Καὶ κατὰ τίς δυὸ φορές, ἀλλὰ ἰδιαίτερα στὶς 15 Αὐγούστου πού εἶναι ζεστός ὁ καιρὸς καὶ ζητιέται τὸ βουνό, ἀνεβαίνουν ἐκεῖ πάνω πολλοὶ προσκυνητές, ἄλλοι μὲ αὐτοκίνητα πού φτάνουν ὡς τὴν ἐκκλησιὰ κι ἄλλοι, ὅσοι ἀντέχουν στὴν ὀρειθασία, μὲ τὰ πόδια γιὰ ν' ἀπολαύσουν καὶ τὴν ὠραία διαδρομὴ ἀνάμεσα στὰ ἔλατα καὶ στὴ χαράδρα τοῦ Δράκου καὶ νὰ θαυμάσουν τὸ σπάνιο μεγαλεῖο τῆς φύσης πού ξα-

νοίγεται ὀλόγυρα. Ἐκεῖ πρόκειται νὰ γίνῃ κι ἓνα καταφύγιο, μὲ χρήματα πού ἄφησε μὲ τὴ διαθήκη του ἓνας ἐξαίρετος Κροκυλιώτης, ὁ Τάσος Τσώρης. Καὶ στὸ σημεῖο πού θὰ στηθεῖ θάχει μιὰ θέα καταπληκτικὴ.* Ἐκεῖ στὸ τόσο γραφικὸ τοπίο, ὅλος ἐκείνος ὁ κόσμος πού ἔχει ἀνεβεῖ, μετὰ τὴ λειτουργία στρώνεται στὸ φαγοπότι κάτω ἀπ' τὰ ἔλατα, κι ὅταν τελειώσει τὸ ρίχνει στὸ χορὸ καὶ στὸ τραγοῦδι μέχρι ἀργὰ τ' ἀπόγευμα, ὅποτε ἀρχίζει τὸ κατέβασμα στὸ χωριό. Εἶναι ὅλοι ἐνθουσιασμένοι καὶ χαροῦμενοι, γιατί γλέντησαν καὶ χάρηκαν τὴν τόσο ὑπέροχη φυσικὴ ὁμορφιά.

Τέλος, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἑβδομάδα ποῦναι τὰ ἐννιάμερα τῆς Παναγίας, γιορτάζει τὸ τελευταῖο ξωκκλήσι τοῦ χωριοῦ «ἡ Θεοτόκος» πού βρίσκεται κι αὐτὸ ψηλά, σὲ ὑψόμετρο 1100 μ., σ' ἓνα ξέφωτο ἀνάμεσα στὰ ἔλατα. Κι ἐκεῖ τὸ τοπίο ἔχει μεγάλη γραφικότητα, γιατί μπορεῖ νὰ καμαρώσει κανεὶς τὴν ἄγρια μεγαλοπρέπεια τῶν Βαρδουσιῶν καὶ νὰ χαρεῖ τὰ φαράγγια καὶ τίς λαγκαδιές πού φαίνονται ἀντικρινά. Καὶ στὴ γιορτῆ τῆς Θεοτόκου συγκεντρώνεται πολὺς κόσμος κι ἀπ' τὰ κοντινὰ χωριά, καὶ μετὰ τὴ λειτουργία κάθονται, παρέες - παρέες, ἀνάμεσα στὰ ἐλάτια ἢ στίς κοντινὲς βρυσούλες τῆς «Κοκκινόβρυσης» καὶ «τοῦ κάμπ' τῆ βρύση» κι ἀφοῦ φᾶνε τὰ φαγιά πού φέρνουν ἀπ' τὰ σπίτια τους καὶ τὸ κρέας π' ἀγόρασαν ἀπ' τίς ψησταριές καὶ δροσιστοῦν ἀπ' τὸ γάργαρα νεράκι τῆς βρυσούλας, ροβολᾶνε κατὰ τὸ χωριὸ ἑλαφρωμένοι καὶ φρεσκαρισμένοι ἀπ' τὸ ἄρωμα τῶν ἐλατιῶν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ξωκκλήσια τοῦ χωριοῦ, πού βρίσκονται καὶ λειτουργιοῦνται ἀκόμη. Ὑπῆρχαν παλιότερα κι ἄλλα δύο. Τοῦ ἄη - Γιάννη, μιῆς ὥρα περίπου ἀπ' τὸ χωριό, κοντὰ σὲ μιὰ πηγὴ, πού γιόρταζε στίς 29 Αὐγούστου καὶ ἔχει γκρεμιστεῖ πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια, καὶ δὲν ἔχουν ἀπομείνει παρὰ μονάχα λίγες πέτρες σκόρπιες ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ὅπως ἄκουσα ἐνδιαφέρθηκα γι' αὐτὸ κάτι συγχωριανοὶ γιὰ νὰ τὸ ξαναστήσουν, ἀλλὰ δὲν ξέρω ἂν ἐγινε τίποτα.

Ἦταν καὶ ἡ ἀγία Βαρβάρα, κοντὰ στὸ Ἄβορίτη κι αὐτή,

Σημ. Τὸ καταφύγιο ἔχει γίνῃ καὶ λειτουργεῖ σήμερα κανονικά.

ὅπως καὶ ἡ ἁγία - Μαρίνα, πού, ὅμως, ἔχει καταστραφεῖ πολὺ παληότερα καὶ δὲν ἔχει ἀπομείνει κανένα σημάδι στὴ θέση της παρὰ μονάχα κάτι πουρνάρια, πού στέκουν σὰν βουβοὶ μάρτυρες, γιὰ νὰ δείχνουν τὸ σημεῖο ὅπου βρισκότανε τὸ ἐκκλησάκι τῆς μεγαλομάρτυρας καὶ πού κανένας δὲν ἐνδιαφέρθηκε ποτὲ γιὰ νὰ τὸ ξαναστήσει.*

Σὰν σκέφτομαι, πολλές φορές, τὰ περασμένα, βλέπω μὲ τὴ φαντασία μου ὅλες αὐτὲς τίς ἐκκλησιές, ὅπως τίς εἶχα γνωρίσει ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ θυμᾶμαι ἐκείνους πού ἀγωνίστηκαν, μὲ ἰδρωτὰ καὶ πολλές στερήσεις γιὰ νὰ τίς φτιάξουν, πού λειτουργήθηκαν σ' αὐτὲς καὶ διασκέδασαν στὴ γιορτὴ τους, καὶ πού τώρα ἔχουν ὅλοι τους λείψει, καὶ στὴ θύμησή τους μὲ πιάνει συγκίνηση.

Τώρα λιγοστέψανε πολὺ οἱ ἄνθρωποι στὰ χωριά. "Ἄλλοι ἔφυγαν γιὰ πάντα ἀπ' τὴ ζωὴ, κι ἄλλοι ξενητεύτηκαν καὶ ἔεχασαν τὸ χωριὸ κι ἔτσι παραμελήθηκαν πολλὰ ἑωκκλήσια καὶ ρειπιώθηκαν, καὶ δὲ θὰ περάσει πολὺς καιρὸς πού θὰ γκρεμιστοῦν συθέμελα. Καὶ τότε, στὴ θέση τους θὰ ξεμείνει καμμιά χιλιόχρονη πουρνάρα ἢ τίποτα γέρικες βελανιδιές, κι ἀκόμα κάποια ἀπομεινάρια ἀπὸ πέτρες σὰ σκορπισμένα κόκκαλα ἀπ' τὸ ἄλλοτε συμπαθητικὸ καὶ γιομάτο ὑποβλητικότητα ἐκκλησάκι, γιὰ νὰ μαρτυρᾶνε τὸ ρήμαγμα τῶν χωρικῶν, πού ἄλλοτε εἶχαν τόση ζωντάνια καὶ ζωτικότητα.

Ἄλλὰ κι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἑωκκλήσια, πού ὑπάρχουν σὲ μερικὰ μακρυνὰ χωριά, πολλὰ μένουν ἀλειτούργητα καὶ ἔεχασμένα, μιὰ κι ἔχουν λείψει κι οἱ παππάδες. Κι ὅποιος τὰ βλέπει ἀπὸ μακριά, ἔτσι παραμελημένα, νοιώθει λύπηση γιὰ τὴν κατάντια τους. Καὶ σὲ κάτι τέτοιες θλιβερὲς στιγμὲς πολὺ ταιριάζουν κάποιοι στίχοι πού εἶχα διαβάσει πρὶν ἀπὸ κάμποσο καιρὸ:

Εἶναι κάτι ἐρημοκκλήσια
μεσ' σὲ μακρυνούς πευκῶνες
μὲ σθησμένα τὰ καντήλια

* Σημ. Ἐχει χτιστεῖ τώρα πιο κάτω μὲ δωρεὰ εὐσεβῶν συγχωριανῶν καινούργια ὠραῖο ἐκκλησάκι τῆς Ἁγίας - Βαρβάρας.

μέ σθησμένα τὰ κεριά.
Εἶναι κάτι ἐρημοκκλήσια
ποῦχουν ξέθωρες εἰκόνες
κι ἔχουν μέ χλωμά τὰ χεῖλη
μιὰ θλιμμένη Παναγιά.

Πῶς νὰ μὴν εἶναι θλιμμένη κι ἡ Θεομάνα, ἀφοῦ τὰ χωριά
κιντυνεύουν νὰ σβήσουν ἀπ' τὸ χάρτη κι οἱ ἐκκλησιές νὰ ἐρει-
πωθοῦν!

Τὰ ξωκκλήσια στὸ χωριὸ μέχρι τότε ποῦ Ζοῦσε ὁ Παπα -
Γρηγόρης, χάρις στῆ δημιουργικὴ παρουσία καὶ τὸ Ζωηρὸ ἐνδια-
φέρον του ποῦ τὰ φρόντιζε μέ πολλή στοργή, διατηροῦνταν σὲ
καλὴ κατάσταση. Ἐπὶ τότε, ὅμως, ποῦ ἔλειψε, δὲν ξέρω σὲ τί
κατάσταση βρίσκονται. Ἄλλὰ φοβᾶμαι, πῶς ὅσο λιγοστεύουν
οἱ ἄνθρωποι στὸ χωριὸ τόσο θὰ καταρρέουν κι αὐτὰ καὶ δὲ θ'
ἀργήσουν νὰ μεταβληθοῦνε σὲ ἐρείπια. Γιατὶ δὲ θὰ βρίσκεται
κανένας νὰ τὰ φροντίσει.

Καὶ ἡ τόσο ὁμορφὴ καὶ καλοχτισμένη ἐκκλησιὰ τῆς Πανα-
γίας, ποῦ στέκει κατὰκορφα σὰ χελιδονοφωλιά στὸ γραφικὸ
βουνό, θὰ ξεχαστεῖ κι αὐτὴ καὶ οἱ καμπάνες, ποῦ πρόσφεραν
στὴ Χάρη Τῆς εὐλαβικοὶ συγχωριανοί, γιὰ νὰ διαλαλοῦνε τὴ
χαρὰ καὶ τὴ Ζωντάνια ὡς πέρα μακριὰ, δὲ θὰ ὑπάρχει ἄνθρω-
πος νὰ τίς χτυπήσει.

Καὶ μονάχα ὁ μανιασμένος βοριάς, στὶς ἄγριες χειμωνιάτι-
κες νυχτιές μπορεῖ ν' ἀργοσαλεύει τὰ γλωσσίδα τους, γιὰ νὰ
δγαίνει κάποιος ξεθυμασμένος ἦχος, ποῦ θὰ μοιάζει σὰν ἀπό-
κοσμο μοιρολόγι. Καί, μελαγχολικά, θὰ θυμιέται κανένας, ξε-
κομμένος, περαστικὸς τὸ παλιὸ ἐκεῖνο ποιηματάκι ποῦ μαθαί-
ναμε, σὰν ἤμασταν παιδιὰ:

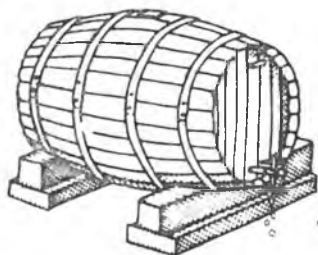
Εἰς τὸ βουνὸ ψηλὰ ἐκεῖ, εἶν' ἐκκλησιὰ ἐρημικὴ
τὸ σήμαντρό της δὲ χτυπᾶ, δὲν ἔχει ψάλτη οὔτε παπᾶ.

Κι ἴσως κάποιο δάκρυ νὰ κυλάει ἀπ' τὰ μάτια του γιὰ τὴ
θλιβερὴ αὐτὴ κατάντια τοῦ ἐλληνικοῦ χωριοῦ.

Δὲν ξέρω, πῶς μοῦρθε καὶ καταπιάστηκα μέ τὰ ξωκκλήσια,

άλλά πάντα τὰ εἶχα στή σκέψη μου, γιατί μοῦ ἦταν πολύ συμπαθητικά τὰ μικρά αὐτά κι ἀπομονωμένα ἐκκλησάκια, ποῦ σάν περνοῦσα ἀπό κοντά τους ἤ ἔμπαινα μέσα ἔνοιωθα μιὰ ξεχωριστή χαρὰ κι ἀνακούφιση καί τώρα στή θύμησή τους νοιώθω ξεχωριστή συγκίνηση.

Ἄς εἶναι τούτη μου ἡ προσφορά ἓνα εὐλαβικό μνημόσυνο στή χάρη τους.

ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ Τ' ΑΗ - ΛΙΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Κάθε χρονιά, σάν μπαίνει ο 'Ιούλιος και κοντοζυγώνει ή γιορτή του Προφήτ' 'Ηλία, γυρνάει ή σκέψη μου, νοσταλγικά, στά περασμένα και θύμησες παλιές ξυπνάνε μέσα μου και με ξαναφέρνουν πρὸς τὰ πίσω, σέ χρόνια πού χάθηκαν ανεπίστρεφτα.

Θυμάμαι «Τὸ παγγύρ' τ' "Αη - Λιός» στὸ χωριό!

"Αν κι έχουν περάσει πάρα πολλά χρόνια — μπορεί νάναί παραπάνω κι ἀπὸ 40 — ἀπὸ τότε πού γιὰ τελευταία φορά βρέθηκα στὸ χωριὸ στὴ γιορτὴ τ' "Αη - Λιός, πού γίνεται τὸ χρονιάτικο πανηγύρι του και πολὺ θαμπὰ ξεχωρίζουν στὴ μνήμη μου κάτι ξεθωριασμένες εἰκόνες και σκηνές ἀπ' τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ή θύμησή του, κάθε φορά μου φέρνει πολλή συγκίνηση. "Ἐτσι, ἄλλως τε, μᾶς συγκινεῖ και κάθε ἄλλο εὐχάριστο περιστατικὸ τῆς περασμένης μας ζωῆς, πού βρίσκεται καταχωνιασμένο σέ κάποια μακρυνή και μισοσκοτεινὴ γωνιά τοῦ παρελθόντος και πού, σέ στιγμές πλήξης ή στενοχώριας, τ' ἀποζητᾶμε με τὴ φαντασία μας, γιὰ νὰ μᾶς ἀνακουφίσει και νὰ μᾶς κάνει νὰ ξεφύγουμε, ἔστω και γιὰ μιὰ στιγμή, ἀπὸ κάποια πικρὴ και σκληρὴ πραγματικότητα και νὰ ξεγελάσουμε τὸν ἑαυτὸ μας. Και τὸ πανηγύρι τ' "Αη - Λιᾶ στὸ χωριὸ κάτι τέτοιο μου θυμίζει, κάθε φορά πού ἔρχεται ή γιορτὴ του και κάτι τέτοιες σκέψεις και χαρούμενες εἰκόνες ξαναζωντανεύουν μέσα στὴ φαντασία μου.

Καταμεσὶς τοῦ καλοκαιριοῦ, στίς 20 'Ιουλίου, εἶναι ή γιορτὴ τοῦ μεγάλου Προφήτη 'Ηλία, τοῦ Θεσβίτη, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴ θρησκευτικὴ παράδοση, ἀναλήφθηκε στούς οὐρανοὺς πετώντας, ἀπὸ κάποια βουνοκορφὴ, ἀπάνω σέ φλογισμένο ἄρμα και πού ή μνήμη του γιορτάζεται, με πολλή εὐλάβεια, σ' ὅλα τὰ χωριά. Ὁ 'Ιούλιος εἶναι ὁ 'Αλωνάρης, ὅπως τὸν ἔλεγαν οἱ παλιοὶ αὐτὸν τὸ μῆνα, και εἶναι ὁ πιὸ πολὺ φορτωμένος ἀπὸ ἀγρο-

τικές δουλειές.

Στό χωριό, αυτή την εποχή, είχαν ν' άλωνίσουν τὰ στάρια, πού βρίσκονταν θυμωνιασμένα στ' άλώνια, νά κουτσοκορφίσουν τὰ πρῶϊμα καλαμπόκια, νά θερίσουν τὰ τριφύλλια, νά ποτίσουν τὰ μποστάνια καί τὰ ὄψιμα καλαμπόκια στίς λογγιές, νά ραντίσουν τ' ἀμπέλια καί νά κάνουν κι ἕνα σωρὸ άλλες δουλειές κι ὅλες αὐτές κάτω ἀπ' τὸ δυνατό λιοπύρι καί τὴ βασανιστική λαύρα τοῦ πιὸ ζεστοῦ μήνα τοῦ καλοκαιριοῦ. "Ἐτσι, ἀπ' τὰ χαράματα μέχρι πού νά νυχτώσει γιὰ καλά, βρίσκονταν στὸ ποδᾶρι καί δὲν τοὺς ἔμενε καιρὸς οὔτε γιὰ νά πάρουν ἀνάσα.

Ξεθεωμένοι, λοιπόν, οἱ ξωμάχοι τοῦ χωριοῦ, πού Ζοῦσαν ἀπομονωμένοι, σχεδὸν, ἐκείνατὰ χρόνια καί δούλευαν σκληρά, ὀλοχρονίς, γιὰ τὸν ἐπιούσιο, περίμεναν, πῶς καί πῶς, νά φτάσει τὸ πανηγύρι γιὰ νά ξανασάνουν λιγάκι, γιὰ νά σπάσει, ἔστω καί γιὰ λίγο, ἡ μονότονη ζωὴ, νά πάρει κάποια χαρούμενη ὄψη τὸ χωριὸ καί νά διασκεδάσουν κάπως κι αὐτοί. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἄλλως τε, τὰ πιὸ πολλὰ πανηγύρια στὰ χωριά, εἶχαν κανονίσει νά γίνωνται τὸ καλοκαίρι καί μάλιστα ὄχι στίς ἴδιες γιορτές γιὰ νά μὴ πέφτουν ὅλα μαζί. "Ὡστε νά μπορούν νά ψυχαγωγοῦνται πιὸ πολλές φορές, ἀλλὰ καί γιὰ νάχουν τὴν εὐκαιρία νά ἐπικοινωνοῦνε, πιὸ συχνά, ἀναμεταξύ τους οἱ κοντοχωριανοί, καί νά κανονίζουν τίς διαφορὲς δουλειές τους.

Σὰν πρῶτο πανηγύρι ἦταν τ' "Ἄη - Γεωργιοῦ, κι ὕστερα συνέχιζαν τ' "Ἄη - Κωνσταντίν', τῆς Ἄναλήψεως, τῆς ἀγία - Τριάδας, τῆς ἀγία - Μαρίας, τ' Ἄη - Λιός, τῆς ἀγία - Παρασκευῆς, τοῦ "Ἄη - Παντελεήμονα, τῆς ἀγία - Σωτήρας, τῆς Παναγίας τοῦ 15αὐγουστοῦ καί τέλειωναν πέρα τὸν Ἄη - Δημήτρη.

Τὰ λαχτάριζαν πολὺ, στὰ χωριά, τὰ πανηγύρια καί γιὰ κάποια ψυχαγωγία, ἀλλὰ καί γιὰ λίγη ξεκούραση. Γιατί, καθὼς βρίσκονταν ξεμοναχιασμένοι στὰ μακρινὰ χωριά μὲ πολὺ λιγοστὲς χαρούμενες μέρες, ταλαιπωρημένοι ἀπ' τίς πολλές δουλειές καί μπαϊλντισμένοι ἀπ' τὴ λαύρα τοῦ καλοκαιριοῦ, ἦταν γιὰ τοὺς χωριάτες τὸ πανηγύρι μεγάλο γιορτάσι πού τὸ περίμεναν μὲ λαχτάρια, ὅπως πρόσεμαν τὴ Λαμπρὴ, γιὰ νά ξεφαντώσουν, καί νά ξεχάσουν τίς πίκρες τῆς ζωῆς. Κι ἀκόμα, γιατί

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτη Ἡλία πῶχει καὶ δική του καμπάνα.

δινόταν ἡ εὐκαιρία ναρθοῦνε σὲ ἐπαφὴ οἱ κάτοικοι τῶν γειτο-
νικῶν χωριῶν, ν' ἀλληλογνωριστοῦν ἀναμεταξύ τους, νὰ γλεν-
τήσουν μαζί καὶ ν' ἀναπτύξουν φιλικὲς καὶ κοινωνικὲς σχέσεις,
καὶ πολλὲς φορές νὰ κλείσουν καὶ κανένα προξενεῖο καὶ νὰ
συμπεθεριάσουν. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, κάθε χωριὸ
εἶχε καὶ τὸ πανηγύρι του καὶ συναγωνίζονταν ἀνάμεσά τους,
ποῖο θὰ ὀργανώσει τὸ καλύτερο. Ἔτσι καὶ στὴ γιορτὴ τ' Ἄη -
Λιός εἶχαν πανηγύρι πολλὰ χωριά.

Στὶς ραχοῦλες καὶ στὶς βουνοκορφές τὸν θέλει τὸν Ἄη -
Λιᾶ ὁ λαός, γιατί θὰ πρέπει νᾶχει ἀνοιχτὸ ὀρίζοντα γιὰ νὰ
μπορεῖ νὰ караουλιζει, ἀπὸ ψηλά, ὀλόγυρα, σὰν ἀκούραστος
βιβλάτορας καὶ νὰ προσέχει τὰ χωριά, σὰν φύλακας προστά-
της τους. Τὸν ἔβαλε ἐκεῖ ψηλά, γιατί, ἴσως πιστεύει ὅτι ἀπὸ
κάποιο ψήλωμα ἔξεκοψε, κάποτε ἀπ' τὴ γῆ καὶ τράβηξε κατὰ
τὸν οὐράνιο κόσμο. Γι' αὐτὸ κι οἱ ὀρειβάτες τὸν ἔχουν γιὰ προ-
στάτη τους, κι ἀνάβουν φωτιές στὰ ψηλῶματα γιὰ νὰ τιμή-
σουν τὴ μνήμη του. Καὶ σὰν ἀντικρύσει κανένας, ἀπὸ μακριά,
κάποιο ἐκκλησάκι σὲ κάνα βουναλάκι ἢ σὲ ψήλωμα καὶ φαντα-
στεῖ πῶς εἶναι τοῦ Ἄη - Λιᾶ, πολὺ λίγες φορές μπορεῖ νὰ λα-
θέψει καὶ νὰ πέσει ἔξω στὴν ἐκτίμησή του.

Πάνω σ' ἓνα τέτοιο ὑψωματάκι βρίσκεται κι ὁ Ἄη - Λιός
τοῦ χωριοῦ. Στημένο, κατάκορφα στὸ λοφίσκο του, τὸ γραφι-
κὸ ἐκκλησάκι μοιάζει σὰν καρασύλι, γιατί ἀπὸ κεῖ φαίνεται ὅ-
λο τὸ χωριό, ποῦ ἀπλώνεται, κατηφοριστά, λίγο χαμηλότερα.
Ὀλόγυρα, ἀπὸ ἑκεῖ, ξανοίγεται ἓνα ὁμορφο τοπίο μὲ πολλὴ
γραφικότητα. Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ ὑψώνονται τὰ δυὸ προστα-
τευτικὰ βουνά, τῆς Παναγίας, ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τὸ Πετρω-
τὸ ἀπ' τὴν ἄλλη, κι ἀνάμεσά τους ὑπάρχει βαθειὰ δασωμένη
χαράδρα, ποῦ καταλήγει κάτω στὴν πηγὴ τοῦ Δράκου, ὅπου
βγαίνει μπόλικο, κατάκρυσ, νερὸ ἀπ' τὸ ὁποῖο ὕδρευεται τὸ χω-
ριὸ καὶ ποτίζονται καὶ τὰ κήπια του. Κανένας δὲν ξέρει, γιατί
τὴν εἶπανε «πηγὴ τοῦ Δράκου». Μπορεῖ νὰ φαντάστηκαν, πῶς
κάποιος δράκουλας θὰ φώλιαζε κάπου ἐκεῖ κοντὰ καὶ κανόνι-
ζε τὴν ποσότητα τοῦ νεροῦ, ποῦ ἄλλες χρονιές ἦταν πιὸ πολὺ
κι ἄλλες λιγότερο. Πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶχε πάρα πολὺ νε-
ρὸ (βελουῆχι) καὶ μ' αὐτὸ ποτίζονταν ὄχι μονάχα τὰ περιβόλια

τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ καί πολλά χωράφια, πού βρίσκονταν σέ μακρινή ἀπόσταση. Τώρα ἔχει λιγοστέψει πολὺ· ἀλλὰ καί δὲ χρειάζεται, κιόλας, περισσότερο, γιατί δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι γιὰ νὰ καλλιεργήσουν χωράφια.

Τὸ βουνὸ τῆς Παναγίας μὲ ὑψόμετρο 1260 μ. δὲν εἶναι πολὺ ἀπότομο καὶ στὴν κορφή του εἶναι, κάπως, ὁμαλὸ καὶ μοιάζει σάν ὄροπέδιο. Ἐκεῖ, κατάκορφα, θρικόταν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἓνα παλιὸ ἐκκλησάκι τῆς Θεομήτορος, πού τὸ γιορτάζανε τῆ Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς καὶ μετὰ τῆ λειτουργία γινόταν μεγάλο γλέντι, μιὰ πού ἦτανε τὴν ἄλλη μέρα τοῦ Πάσχα καὶ ὑπῆρχαν μπόλικα κρέατα, αὐγά κι ὄλα τὰ Πασχαλινὰ καλούδια. Πρὶν ὅμως ἀπὸ λίγα χρόνια, κανόνισαν νὰ γιορτάζεται καὶ στὴν Κοίμησή της, στὶς 15 Αὐγούστου, γιατί τότε, μὲ τίς πολλές ζέστες, ἐκεῖ πάνω ψηλὰ ἔχει πολλή δροσιὰ κι ἀξίζει τὸν κόπο ν' ἀνεβεῖ κανένας μέχρι ἐκεῖ γιὰ νὰ τὴν ἀπολαύσει.

Τώρα, τὸ μικρὸ ἐκκλησάκι δὲν ὑπάρχει πιά, γιατί κάποιος εὐσεβὴς συγχωριανὸς πού πρόκοψε, ἀπὸ χρόνια, στὴν Ἀμερική, εἶχε τάξει νὰ τὸ ξεκαιουργώσει κι ἀφοῦ τὸ κατεδάφισαν ἀποθέμελα, χτίστηκε στὴ θέση του μιὰ ἄλλη ὁμορφὴ ἐκκλησοῦλα, σάν εὐλαβικὴ προσφορὰ στὴ Χάρη Της.

Ὡς ἐκεῖ πάνω στὴν κορφή ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία ἔχει γίνει δρόμος κι ἀνεβαίνει αὐτοκίνητο, κι ἔτσι μπορεῖ νὰ πᾶνε μέχρι ἐκεῖ ψηλὰ κι ὅσοι ἀπὸ γεράματα ἢ ἀνημποριά δὲν μπόραγαν ν' ἀνεβοῦνε πρωτῆτερα, γιὰ νὰ ἐκκλησιαστοῦν καὶ ν' ἀπολαύσουν καὶ τὸ ὑπέροχο θέσμα, πού ἀπλώνεται ὀλόγυρα καὶ χαρίζει στὸ μάτι μοναδικὴ χαρά, καὶ στὴν ψυχὴ ξεχωριστὴ ἀνακούφιση μὲ τὴν ὁμορφάδα του.

Τ' ἄλλο βουνό, τὸ Πετρωτό, εἶναι ἀλλοιώτικο. Πιο ψηλό, γύρω στὰ 1400 μ., μὲ γυμνὴ κι ἀπότομη κορφή πού τὴ λένε «Θεοῦλη» καὶ πού τίς πιὸ πολλές φορές δὲν τὴν ξεχωρίζει κανεὶς, γιατί εἶναι ἀνταριασμένη ἢ καὶ κρυμμένη στὰ σύννεφα. Ἐκεῖνοι, πού τὴν ὀνόμασαν ἔτσι, μπορεῖ νὰ φαντάζονταν, πὼς κάποιου ἐκεῖ θὰ βρίσκεται ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ, σκεπασμένος ἀπ' τὴν ἀντάρα.

Ἄμα τὰ καταφέρει κανένας καὶ σκαρφαλώσει κατάκορφα δὲ θὰ συναντήσει, βέβαια, θρονιασμένο τὸ Θεό, θὰ δοκιμάσει

ὅμως μιὰ δυνατὴ συγκίνηση. Γιατὶ ἐκεῖ, ἀνάμεσα σὲ οὐρανὸ καὶ γῆ, θὰ τοῦ φανεῖ πὼς βρέθηκε πολὺ κοντὰ στὸ Δημιουργὸ τοῦ κόσμου. "Ὄταν ἀφήσει τὸ βλέμμα του νὰ πλανηθεῖ, ὀλόγουρα, στὸν ἀπέραντο ὀρίζοντα, θὰ μπορέσει νὰ καμαρώσει τὰ ξακουσμένα Βαρδούσια μὲ τὸ ἄγριο μεγαλεῖο τους καὶ τὴ μεγαλόπρεπη ὁμορφιὰ τῆς γύρω φύσης μὲ τὰ φαράγγια τῆς καὶ τοὺς φοβεροὺς γκρεμοὺς, μὲ τὰ λαγγάδια τῆς καὶ τίς δασωμένες πλαγιές, μὲ τὴν καθάρια ἀτμόσφαιρα καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ κλείνοντας τὰ μάτια γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπ' τὸν ἴλιγγο, θὰ νομίσει ὅτι στ' ἀλήθεια, ἔχει βρεθεῖ κοντὰ στὸ θρόνο τοῦ Θεοῦ καὶ αὐθόρμητα θὰ ψιθυρίσει τὸ «μέγας εἶ, Κύριε, καὶ θαυμαστά τὰ ἔργα σου καὶ οὐδεὶς λόγος ἐξαρκέσει πρὸς ὕμνον τῶν θαυμασίων σου». Γιατί, σὲ κάτι τέτοιες στιγμές, μπορεῖ κανένας νὰ μεταρσιωθεῖ καὶ νὰ νοιώσει τὴ μηδαμινότητα τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Δημιουργοῦ.

Σὰν κατεβεῖ κανένας κάτω στὰ ριζὰ τῶν δυὸ βουνῶν, θὰ βρεθεῖ σ' ἓνα μικρὸ λεκανοπέδιο, πού φτάνει ὡς τὸ βουναλάκι τ' Ἄη - Λιᾶ κι ἔχει καὶ ἄρκετὴ ἔκταση, πού εἶχε, ἄλλοτε, κάμποσα χωράφια καὶ πολλὰ καρποφόρα δέντρα. Τὰ χωράφια ἐκεῖνα, τὰ παλιότερα χρόνια, ἦταν ἀπ' τὰ πιὸ καλά τοῦ χωριοῦ, γιατί ποτίζονταν ἀπ' τὰ νερὰ τοῦ Δράκου καὶ κοπρίζονταν ἀπ' τὰ πράμματα, πού στάλιζαν στὴ ρεμματιά τοῦ Ἄη - Λιᾶ. Τὰ καλλιεργοῦσαν μὲ πολλὴ φροντίδα, γιατί βρίσκονταν καὶ κοντὰ στὸ χωριό, καὶ τᾶσπερναν τὴ μιὰ χρονιά καλαμπόκι καὶ τὴν ἄλλη στάρια. Κι εἶχαν πάντα καλὴ ἀπόδοση. Καὶ στὴ γιορτὴ τ' Ἄη - Λιός, ὅταν ἦταν σπαρμένα καλαμπόκια, ἦταν ὅλα καταπράσινα κι ἔμοιαζαν σὰν ἓνα ὁμορφο μπιστόνι, πού δὲ χόρταινε τὸ μάτι νὰ τὸ καμαρώνει. Τώρα, ἐκτὸς ἀπὸ κάτι λίγα πού τὰ σπέρνουν οἱ τσοπαναρέοι, ὅλα τ' ἄλλα εἶναι μπαίρια ἀκαλλιεργητὰ καὶ ρημαγμένα. Κι ἅμα τὰ βλέπει ἓνας, πού τᾶξερε πὼς ἦταν τότε, νοιώθει κάποια στενοχώρια γιὰ τὴν κατάντια τους.

Ἐκεῖ, σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ποῦναι αὐτὰ τὰ χωράφια, βρέθηκαν, ἀπ' τοὺς καλλιεργητές, πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια, διάφορα σπασμένα κομμάτια ἀπὸ πῆλινα ἀγγεῖα, παλιᾶς ἐποχῆς, κι ἀκόμα παλιότερα, μιὰ μεγάλη πέτρα λαξευμένη σὲ σχῆμα βωμοῦ καὶ κάτι ἄλλες πελεκημένες πέτρες, πού μαρτυροῦσαν ὅτι,

κάπου εκεί κοντά, θά υπήρχε αρχαίος οικισμός. Τώρα, αυτές οι πέτρες έχουν μεταφερθεί κάτω στο χωριό και τις έχουν τοποθετήσει στο χώρο που είναι στημένη ή προτομή του στρατηγού Μακρυγιάννη, ο οποίος γεννήθηκε εκεί στο κοντινό Άβορίτι. Για τα ευρήματα αυτά, αλλά και για άλλα, που βρέθηκαν, κατά καιρούς, σε διάφορες άλλες τοποθεσίες δε βρέθηκε ποτέ κανένας ν' ασχοληθεί κι ούτε ενδιαφέρθηκε κάποιος ειδικός να έρευνήσει την περιοχή. Γιατί, σίγουρα, πολλά θα μπορούσαν να βρῆθουν σε φως, μιὰ και ἡ ἱστορία μιλάει για μάχες που έγιναν και για λαούς που κατοίκησαν σ' εκείνη τὴν περιοχή και σ' ἄλλα μέρη τῆς ἐπαρχίας, κατά τὴν ἀρχαιότητα. "Ἄλλως τε, ἡ Ἑλλάδα εἶναι γιομάτη ἀπὸ ἀρχαιολογικά ἐνδιαφέροντα, ὅπως, πολὺ πετυχημένα, τόνισε καὶ κάποιος στιχουργὸς σ' ἓνα του ποίημα ποῦεῖχα διαβάσει κάποτε «...στὸ χῶμα τῆς πατρίδος μου παντοῦ ὅπου κι ἂν σκάψω σὲ μάρμαρο ἢ κόκκαλο γονιοῦ μου θά σκοντάψω». Ἀλήθεια πόση δόξα καὶ πόση ἀλήθεια βρίσκεται σ' αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ!

Ἀπ' τὸ ὑψωματάκι τ' Ἀη - Λιᾶ, ρίχνοντας, κάποιος μιὰ ματιὰ πρὸς τ' ἀνατολικά, θά ἴδῃ ν' ἀπλώνεται καταπράσινο τὸ δάσος Σταματάκη καί, κάπου - κάπου, θά ξεχωρίσει ἀνάμεσα καὶ κανένα ξέφωτο, πού σπάει τὴ μονοτονία τοῦ πράσινου. Αὐτὰ τὰ ξέφωτα ἦταν, κάποτε, χωράφια πού τᾶειχαν τσοπάνηδες μὲ πολλὰ γιδοπρόβατα κι εἶχαν τίς στάνες καὶ τὰ μαντριά τους ἐκεῖ. Καὶ τίς νύχτες γιὰ νὰ μὴ πλησιάζουν τ' ἀγρίμια ἄναβαν φωτιές καὶ φεγγοβόλαε ἡ περιοχή, κι ἐπαιρνε μιὰ γραφικὴ ὄψη ἀνάμεσα στὸ σκοτάδι. Τώρα ὅλα εἶναι ρημαγμένα. Τὰ κονάκια κι οἱ ταρατσες γκρεμίστηκαν, τὰ πράγματα ἔλειψαν, σχεδόν, ὁλότελα καὶ τὰ λιγοστά πού ἔχουν μείνει τᾶχουν φέρει κοντὰ στὸ χωριό, τὰ δὲ χωράφια γιόμισαν ἀπὸ βατουλιές καὶ ἀγριόδέντρα. Ἔτσι στὸ ρουμάνι, πού ἄλλοτε ἀχολογοῦσε ὁ τόπος ἀπ' τὰ κυπροκούδουνα, τώρα ὑπάρχει νεκρικὴ ἡσυχία κι ἀπόλυτη ἐρημιὰ καὶ μονάχα τὰ Ζ'λάπια ἀραδίζουν ἐλεύθερα καὶ Ζοῦνε ἡσυχὰ καὶ χωρὶς φόβο ἀπὸ ἀνθρώπινο ξάφνιασμα.

Πρὸς τὴ δεξιὰ μεριά βρίσκεται τὸ βουνό τοῦ Ἀη - Νικόλα μὲ τὸ ἐκκλησάκι του στὴν ἄδεντρη κορφή του καὶ μὲ τὴν ὁμορφὴ δασοπλαγιά, πού κατεβαίνει μέχρι κάτω στὸ Ριζόβραχο

καί δίνει μιὰ ξεχωριστή όμορφιά στο χωριό, πού πνίγεται στο πράσινο, ανάμεσα στα κήπια καί στα καρποφόρα δέντρα. Καί σέ όχι μεγάλη απόσταση, πιό πέρα άπό τó χωριό, κοντά στη δημοσιά, βλέπει κανέννας τήν άγιά - Παρασκευή, πού βρίσκεται σ' ένα πλάτωμα, πλάϊ στο δρόμο, μέ τις δυό χιλιόχρονες βελανιδιές παράπλευρα καί τά νιοφυτεμένα πεύκα καί έλατάκια όλόγυρα. "Ένα πολύ όμορφο τοπίο, πού μοιάζει σάν μικρή χαρούμενη όαση.

Άπό τή θέση εκείνη τής άγιά - Παρασκευής, βλέπει κανέννας τó χωριό σέ μιὰ πανοραματική άποψη καί μπορεί νά χαρεί τή γραφική καί σπάνια όμορφιά του. Γιατί αύτή τήν έποχή, πού είναι τó πανηγύρι, βρίσκεται πλημμυρισμένο μέσα στ' άνθισμένα σπάρτα, πού περιτριγυρίζουν όλόκληρο, σχεδόν, τó χωριό σάν μιὰ τεράστια κατακίτρινη γιρλάντα καί μοιάζει σά ζωγραφιά, πού τή φιλοτέχνησε τó επιδέξιο χέρι κάποιου τρανοῦ ζωγράφου. Καί σάν βλέπει ó περαστικός ένα τέτοιο πρωτόφαντο θέαμα, αύτό τó τόσο μαγευτικό σκηνικό, πού μέ τóση δεξιοσύνη καί καλαισθησία έφτιαξε ή φύση καί νοιώθει τó μεθυστικό καί σπάνιο άρωμα, πού σκορπώνε, πρωί καί θράδυ, σέ άρκετή απόσταση γύρω τους τά κίτρινα λουλουδάκια μέ τήν άνάσα τους, μένει έκστατικός καί δέ χορταίνει νά καμαρώνει τó όμορφο τοπίο, πού κάνει τήν ψυχή ν' αναγαλιάζει άπό εύχαρίστηση.

Δέ θυμάμαι, άπό ποιόν είχα άκούσει, πώς κάποιος άνώτατος κρατικός λειτουργός, πού έπισκέφτηκε τó χωριό πριν άπό μερικά χρόνια, άντικρύζοντας αύτό τó θέαμα μέ τή σπάνια φυσική όμορφιά, ένθουσιάστηκε τόσο πολύ κι έρριξε τήν ιδέα νά φυτευτούν ανάμεσα στα σπάρτα κι άλλα διάφορα δέντρα μέ ποικιλόχρωμα λουλούδια, για νά γίνει τó λουλουδιασμένο χωριό. "Αν γινόταν κάτι τέτοιο, τότε τó θέαμα θάταν άνεπανάληπτο γιατί θάμοιαζε σάν ένας τεράστιος φυσικός ζωγραφικός πίνακας, πού σπάνια θά μπορούσε νά συναντήσει κανείς.,

Έκει, λοιπόν, στο εκκλησάκι του "Αη - Λιά, πού στέκεται κάτασπρο στην κορφή του λοφίσκου, εκείνα τά χρόνια, τά παλιά, στη γιορτή του άνέβαινε όλο τó χωριό καί πολύς, ακόμα, κόσμος άπό τά γύρω χωριά για τó πανηγύρι. Καί όταν τέλειωνε ή λειτουργία, κατέβαιναν, οί πιό πολλοί, στο χωριό για νά τó ρί-

Ξουν στο φαγοπότι, στα σπίτια και στις ταβέρνες, ενώ κάμποσοι άλλοι τράβαγαν κατά την πηγή του Δράκου για ν' απολαύσουν τα φαγιά τους, που κουβαλούσαν μαζί τους κάτω απ' τα βαθύσκια πλατάνια και πλάϊ στα κατάκρυα νερά του Δράκου που έπεφταν ψηλά από ένα βράχο σαν καταφράχτης, και να κατεβούνε στο χωριό τ' άπομεσήμερο. Και νωρίς - νωρίς τ' άπόγεμα μαζεύονταν όλοι στην πλατεία του χωριού, στο «μεσοχώρι» και τóρριχναν στο γλέντι, στο χορό και στο τραγούδι. Ζυγιές - Ζυγιές ήταν οι χοροί στην πλατεία, οι όργανοπαίχτες ήταν στις δόξες τους και χάλαγε ό κόσμος απ' τό κέφι και τα τραγούδια κι αντίλαλουσαν οι ραχούλες και οι λαγγαδιές απ' τό ξεφάντωμα, που κράταγε μέχρι άργά τή νύχτα. Σάν προχωρούσε τό σκοτάδι, έπαιρναν τό δρόμο για τα σπίτια τους, ξεθεωμένοι απ' τό γλεντοκόπι αλλά και ξεζαλισμένοι απ' τις πίκρες τής ζωής. Μέχρι να ξημερώσει ή άλλη μέρα για ν' άρχίσουν και πάλι οι σκοτοῦρες κι ή καθημερινή βιοπάλη.

Τά πανηγύρια, εκείνα τά χρόνια, έδιναν πολλή ζωντάνια στα χωριά και τά χάρνονταν οι χωριάτες, που δέν είχαν κι άλλα μέσα ψυχαγωγίας. Ό κόσμος, τότε, δέν είχε άλλα σοβαρά κι άθεράπευτα ψυχολογικά προβλήματα, που δύσκολα μπορούν να γιατρευτούν κι οὔτε τους βασάνιζε τό άγχος, που κάνει τό σημερινό άνθρωπο να ζει μέσα στην άγωνία και στην άβεβαιοτητα, και να μη είναι, σχεδόν, ποτέ ψυχικά ήρεμος και ικανοποιημένος απ' τή ζωή. Τότε, άμα έξασφάλιζε τό ψωμάκι τής χρονιάς και τά λιγοστά έξοδα, που του χρειάζονταν για μία στοιχειώδη διαβίωση, ήταν εύχαριστημένος. Ένώ, στη σημερινή εποχή, έχουν άλλοιωτέπει τελείως οι συνθήκες τής ζωής κι έχουν δημιουργηθεί ένα σωρό προβλήματα, που βασανίζουν τόν άνθρωπο και τόν κάνουν να μη νοιώθει ποτέ ήρεμος ψυχικά.

Και σήμερα, βέβαια, γίνονται τοπικά πανηγύρια σε πολλά χωριά, αλλά δέν έχουν τήν ίδια γεύση και νοστιμιά πούειχαν εκείνα τά χρόνια. Γιατί έχουν αλλάξει, σχεδόν, όλοτελα οι συνθήκες τής ζωής κι έχουν ξεχαστεί τά παλιά έθιμα και δέν υπάρχει τό ίδιο κέφι για διασκέδαση. Έξ άλλου, ό κόσμος, που ξέμεινε εκεί, και λιγοστός είναι, με πολύ ηλικιωμένους τους πιο πολλούς, που δέν έχουν όρεξη για γλέντια, και τό κέφι για

διασκέδαση, πού υπήρχε, εκείνα τὰ χρόνια, δὲν ὑπάρχει. Ἄλλὰ καὶ γιατί ἔχει ἀλλάξει ὁ τρόπος τῆς ζωῆς. Κι ἀκόμα, γιατί ὑπάρχουν ἕνα σωρὸ ἄλλες ἀπολαύσεις καὶ μέσα ψυχαγωγίας, ὥστε νὰ μὴ τοῦ κάνει ἐντύπωση τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ μὴ λαχταράει, πότε θάρθει γιὰ νὰ διασκεδάσει.

Ἔτσι, τὰ πανηγύρια ἔχασαν τὴν παλιὰ τους γραφικότητα καὶ τὴν πραγματικὴ χωριάτικη νοστιμιὰ καὶ μοιάζουν σὰν ξεθυμασμένα. Γιὰ ἑκείνους, ὡστόσο, πού εἶναι προχωρημένοι στὰ χρόνια, πού γεννήθηκαν στὰ χωριά κι ἔζησαν ἐκεῖ τὰ παιδικὰ τους χρόνια, καὶ γνώρισαν τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ κείνου τοῦ καιροῦ, ἢ θύμησή του, ἔστω κι ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τοὺς συγκινεῖ, γιατί τοὺς ξυπνάει παλιές εὐχάριστες εἰκόνες καὶ γλυκειές ἀναμνήσεις.

Νά, λοιπόν, γιατί, κάθε χρονιά τὸν Ἄλωνάρη, πού εἶναι ἡ γιορτὴ τοῦ Προφήτ' Ἡλία, ξαναθυμᾶμαι τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ καὶ νοιώθω πολλὴ συγκίνηση!

ΝΟΣΤΑΛΓΙΚΕΣ ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

«Ο νοῦς μου ἀπόψε τριγυρίζει στὰ περασμένα
στὰ παλιά»... (Μαλακάσης)

Ὅσο περνᾶνε τὰ χρόνια καὶ κοντοζυγώνει ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ τέρμα τῆς πορείας του, τόσο καὶ πιὸ πολὺ ἀναθυμιάται τὰ περασμένα καὶ ξαναγυρνᾶει, πολλές φορές, στὰ παιδικὰ καὶ πιὸ πολὺ στὰ μαθητικὰ χρόνια, καὶ ξαναζωντανεύει, μὲ τὴ φαντασία του, παλιὰς ἀναμνήσεις.

Κι αὐτὸ συμβαίνει, γιατί στὰ γεράματα τὸ μέλλον εἶναι πολὺ περιορισμένο καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνοιχτὸς ὀρίζοντας γιὰ νὰ κοιτάξει μακριὰ γιὰ μεγάλες ἐπιδιώξεις, σ' ἀντίθεση μὲ τὰ νιάτα πῶχουν τὸ μέλλον ἀπέραντο μπροστὰ τους καὶ ζοῦνε μὲ ὄνειρα καὶ τρέφονται μ' ἐλπίδες.

Ἄλλωστε, οἱ ἐλπίδες εἶναι ἴκείνες, ποὺ δίνουν φτερὰ στοὺς νέους νὰ ξανοιχτοῦνε, νὰ πετάξουν μακριὰ, νὰ χαροῦνε τὴ ζωὴ καὶ νὰ προσδέξουν, ὅπως πολὺ πετυχημένα τραγούδησε κι ἓνας μέγας Ἑένος ποιητής:

*Ὅλοι μιλιοῦν ἀδιάκοπα γιὰ εὐτυχημένα χρόνια
καὶ πλῆθουν ὄνειρα χρυσά:*

*Καὶ μὲ γοργὰ φτερὰ τοὺς βλέπεις ὄλους νὰ πετοῦν
κι ἀποζητοῦν αἰώνια,*

σὲ κόσμους ἄλλους, μὴ ἀφθαρτὴ κι ἀτέλειωτὴ χαρὰ.

*Περνάει ὁ κόσμος, μὲ καιρὸ καὶ πάλι ξανακινῶνται,
μὴ τὴν ἐλπίδα ἀπὸ τὴν ψυχὴ κανεὶς δὲν ξεριζώνει...*

Ἔτσι εἶναι πραγματικά! Οἱ ἐλπίδες δίνουν δύναμη στὰ νιάτα, γιὰ νὰ προχωρήσουν μ' αἰσιοδοξία πρὸς τὸ μέλλον.

Γιὰ τοὺς γερόντους, ὅμως, δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο, γιατί αὐτοὶ δὲν ἔχουν μέλλον καὶ γι' αὐτὸ συχνοκοιτᾶνε πρὸς τὸ παρελ-

θόν, πού ξετυλίγεται ἀπέραντο πίσω τους καί τους θυμίζει τήν ιστορία τους. Κι ἔτσι ξεγελᾶνε τόν ἑαυτό τους καί παίρνουν κάποιο κουράγιο γιά νά μπορέσουν νά τερματίσουν, κάπως, ἡρεμα κι ἀνώδυνα. Γι' αὐτούς οἱ ἀναμνήσεις μοιάζουν σά νᾶναι τονωτικό φάρμακο.

Ξεφυλλίζοντας, λοιπόν, κάποιες τέτοιες σελίδες ἀπ' τὰ περασμένα, ξεμακρύνομαι, κάποτε, πολύ παλῆ καί φτάνω ὡς τήν παιδική ζωὴ κι ἀναθυμιάμαι, μὲ συγκίνηση, τὰ πρῶτα μαθητικά χρόνια, στό Δημοτικό σχολεῖο. Τότε, τὰ παιδιὰ πηγαιναν στό σχολεῖο, πού ἦταν 4τάξιο, στά ἑπτὰ τους χρόνια ἢ καί μεγαλύτερα κι ἔτσι ἦταν ἀρκετὰ μεγαλοῦτσικα, ἐνῶ σήμερα πηγαίνουν, ἅμα συμπληρώσουν τὰ πέντε καί μοιάζουν μερικά, σάν «πιτσιρικάκια».

Τὸ Δημοτικό σχολεῖο βρισκόταν λίγο ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, σέ μέρος κάπως ἀνάζεργο, πού δὲν τόβλεπε ὁ ἥλιος ὅλη τὴ μέρα. Ἦταν χτισμένο μὲ πέτρα πελεκητὴ καί σκεπασμένο μὲ κόκκινα ντόπια κεραμίδια. Ἀπὸ κείνα τὰ σχολεῖα πού εἶχαν φτιαχτεῖ ἀπὸ δωρεὰς τοῦ μεγάλου Ἐθνικοῦ Εὐεργέτη Ἀντρέα Συγροῦ. Ἦταν διθέσιο κι εἶχε δυὸ μεγάλες αἴθουσες μὲ ξύλινα πατώματα κι ἀκόμα ἓνα δωμάτιο γιά γραφεῖο. Τὰ θρανία ἦταν λιγοστά καί δὲν ἔφταναν γιά νά βολευτοῦνε ὅλα τὰ παιδιὰ πού ἦταν πολλὰ ἐκεῖνα τὰ χρόνια, κι ἔτσι, κάμποσα ἀπ' τὰ μικρὰ πού πηγαιναν στήν πρώτη τάξη, κάθονταν σταυροπόδι σέ κάτι ξύλινα μαδέρια, πού ἦταν ἀκουμπισμένα στό πάτωμα. Κάτω ἀπ' τὸ πάτωμα τῆς μεγάλης αἴθουσας ὑπῆρχε κι ἓνα ὑγρὸ καί κατασκότεινο ὑπόγειο, στό ὁποῖο μπορούσε νά κατεβεῖ κανένας ὡς ἐκεῖ ἀπὸ ἓνα καταρράκτη (καταπακτή) καί τὸ ὁποῖο δὲ χρησιμοποιόταν γιά τίποτα παρὰ μονάχα σὰ φόβητρο γιά τοὺς ἄτακτους καί κατὰ σύστημα ἀδιάβαστους μαθητές, καί κάποτε - πότε κατέβαζε σ' αὐτὸ ὁ δάσκαλος κάποιο ζόρικο ἢ ἀδιόρθωτο γιά σωφρονισμό.

Γιά θέρμανση, τὸ χειμῶνα, ὑπῆρχαν δυὸ σόμπες, μιά σέ κάθε αἴθουσα, πού ἔκαιγαν ξύλα, τὰ ὁποῖα κουβαλοῦσαν ἀπ' τὰ σπίτια τους, κάθε πρωί, οἱ μαθητές — ἓνα ξύλο κάθε παιδί — γιὰτι ἔξοδα θέρμανσης δὲ δίνονταν. Ἀλλὰ τί ζεστασιά μπορούσαν νᾶχαν αὐτές οἱ σόμπες σέ τεράστιες αἴθουσες μὲ τὸ βαρὺ

χειμωνιάτικο κρύο, με τις βροχές και τα χιόνια, που ή άτμόσφαιρα ήταν παγωμένη και κατάλληλη για μπεκάτσες; Παρά ταυτα τα παιδιά, σαν όρεσίβια, ήταν σκληραγωγημένα και δέν τὸ πολυλογάριαζαν τὸ κρύο, καμμιά φορά μάλιστα κυκλοφοροῦσαν μερικά και ξυπόλυτα.

Σε λίγα μέτρα απόσταση, πὸ πέρα ἀπ' τὸ σχολεῖο, ὑπῆρχε ἡ καταπράσινη δασοπλαγιά τοῦ «ριζόβραχου» που ἔδινε μιὰ ξεχωριστὴ ὁμορφιά σὸ τοπίο και τᾶκανε νά μοιάζει σὰ ζωγραφιά.

Δάσκαλοι ἦταν, ἄλλοτε δύο, ἀφοῦ τὸ σχολεῖο ἦταν διθέσιο, ἄλλοτε ἕνας και μερικές φορές, σὲ κάποια χωριά, κανέννας, γιατί, κείνη τὴν ἐποχὴ, ἦταν ἐμπόλεμη κατάσταση και πολλοὶ δάσκαλοι εἶχαν ἐπιστρατευτεῖ.

Ὁ δάσκαλος, λοιπόν, ἐκείνος ἀγωνιζόταν μ' ὅλες του τίς δυνάμεις γιὰ νά ξεστρωθῶσει τὰ χωριατάκια, που ξεπερνοῦσαν, ἐκείνα τὰ χρόνια, τὰ ἑκατὸ και δέν εἶχαν καμμιά ἰδέα ἀπὸ γράμματα, προτοῦ νά πᾶνε σὸ σχολεῖο. Γιατί κανέννας δέν εἶχε τὸν καιρό ν' ἀσχοληθεῖ μ' αὐτὰ και νά τὰ μάθει, ἔστω και πέντε γράμματα ἀπ' τὴν «ἀλφάβητα», κι ἔτσι ἦταν πραγματικά «ξύλα ἀπελέκητα». Ἐνῶ σήμερα πολλὰ παιδάκια εἶναι «ξυράφια», ὅταν πρωτοπηγαίνουν σὸ σχολεῖο και ξέρουν ἕνα σωρὸ πράματα, που τοὺς τᾶμαθαν οἱ δικοὶ τους ἢ τᾶκουσαν σὸ ραδιόφωνο ἢ τὰ εἶδαν στή τηλεόραση, κι ἔτσι τὸ ἔργο τοῦ δάσκαλου δέν παρουσιάζει τόσες δυσκολίες, ὅπως ἐκείνα τὰ χρόνια.

Ὁ δάσκαλος εἶχε μονάχα σὰ βοηθητικά μέσα, γιὰ τὸ φοβέρισμα τοῦ παιδιοῦ ἢ και γιὰ τὸ σωφρονισμό τους, τὴ βέργα, τὸ τράβηγμα τοῦ αὐτιοῦ, τὸ ράπισμα (σφαλιάρα), τὸ γονάτισμα σὸ πάτωμα και καμμιά φορά με χαλίκια γιὰ νᾶναι πὸ ὀδυνηρὸ και τὴ νηστεία, δηλ. τὸ μεσημέρι δέν τᾶφηνε νά πᾶνε σὸ σπίτι γιὰ φαί.

Παλιότερα, κατά που εἶχα ἀκούσει, χρησιμοποιοῦσαν σαν ὄργανο γιὰ τιμωρία και τὸ «φάλαγγο» ἀλλὰ δέν ἔμαθα τί πρᾶμα ἦταν αὐτὸ παρὰ μονάχα, ὅ,τι εἶχα διαβάσει σὲ κάτι τετράδια παλιότερων μαθητῶν, ποῦγραφαν «ἄρξον χεῖρ μου ἀγαθὴ, γράφε γράμματα καλά μὴ δαρθεῖς και μάλωθεῖς και σὸ φάλαγγο βαλθεῖς». Τότε ἔδιναν μεγάλη σημασία στήν καλλιγρα-

φία και γι' αυτό όλοι, σχεδόν, οί διαβασμένοι και πρό παντός οί ίδιοι οί δάσκαλοι ήταν καλλιγράφοι, ένώ σήμερα πολλοί άπ' τούς έπιστήμονες γράφουν «όρνιθοσκαλίσματα» πού και οί ίδιοι άδυνατοΰνε νά τά διαβάσουν, άμα περνάει καιρός άπό τότε πού τάγραψαν.

Εΐχαν φτώχειες μεγάλες, εκείνη τήν έποχή, στα χωριά, κι οί χωριάτες άγωνίζονταν όλοχρονίς, νυχτοήμερα, για νά μπορέσουν νά 'κονομήσουν τό ψωμί τής χρονιάς κι έτσι δέν περίσσευε καιρός για ν' άσχοληθοΰνε με τά παιδιά. Ξεκίναγαν άπ' τά Ξημερώματα ή και πριν νά φέξει άκόμα για νά προλάβουν τίς δουλειές κι άφηναν τά παιδιά μοναχά τους ή με τή συντροφιά τής γιαγιάς, αν ύπήρχε και δε μόραγε νά πάει κι αύτή στό χωράφι. Κι εκείνα, μόλις χτύπαγε ή καμπάνα του σχολείου, άλλα νηστικά κι άλλα μισοφαγωμένα, έπαιρναν τή μαρούδα με τά βιβλία, τήν πλάκα και τά τετράδια μέσα — τσάντες, βέβαια, και σάκκες πέτσινες ήταν πράγματα άγνωστα γι' αύτά κι οΰτε στό όνειρό τους δέν τά είχαν δεΐ — και με κάνα ξεροκόμματο στην τσέπη έφευγαν τρέχοντας για τό σχολείο, μέχρι πού νά σχολάσουν τά μεσημέρια για νά Ξαναπάνε και πάλι τ' άπόγιομα, άμα θά Ξαναχτύπαγε ή καμπάνα, έκτός άπ' τή τετάρτη και τό Σάββατο, πού δέν είχαν τ' άπόγευμα σχολείο. Τό θράδυ, σαν σουρούπωνε, γύριζαν κι οί δικόι τους, κατακουρασμένοι, άπ' τίς δουλειές και τάβρισκαν, πολλές φορές, κοιμισμένα και νηστικά. Ποιός νά είχε τόν καιρό ν' άσχοληθεί με τά παιδιά, νά τά ρωτήσει πώς πήγαν στό σχολείο και νά καθίσει νά τά διαβάσει; Κι ό δάσκαλος, ό ταλαίπωρος, χωρίς μέσα διδασκαλίας, δίχως βιβλία κι άλλα βοηθήματα, μ' ένα σωρό άλλες έλλείψεις και δυσκολίες και με πολύ πενιχρές άποδοχές, πάσχιζε νά μάθει τά παιδιά γράμματα. Και τόν είχαν για τρίτης κατηγορίας υπάλληλο, μιá κι ή εξέλιξή του δέν έφτανε παραπάνω άπ' τό βαθμό του εισηγητή.

'Αλήθεια' πόσο μεγαλόψυχοι άγωνιστές θά 'πρεπε νά λογίζονται οί δάσκαλοι τής έποχής εκείνης! Γιατί έκτός άπ' τό δασκαλίκι, πρόσφερναν κι ένα σωρό άλλες ύπηρεσίες είτε σαν ψάλτες στην εκκλησία, είτε σαν γραμματικοί τής Κοινότητας, είτε και για νά δίνουν συμβουλές στους χωριάτες, πού τά χρό-

νια εκείνα, οί πιά πολλοί, ήταν άγράμματοι και καθυστερημένοι. "Ετσι ό δάσκαλος ήταν ό πιά χρήσιμος κρατικός λειτουργός

Τά παιδιά, άμα τέλειωναν τό Δημοτικό σχολείο, έδιναν έξετάσεις, όσα ήθελαν και μπορούσαν, για νά πάνε στο Έλληνικό Σχολείο, τό «Σχολαρχείο» όπως είχε συνηθίσει νά τό λέει ό κόσμος, πού ήταν τριτάξιο κι είχε σά διευθυντή, τόν άρχαιότερο καθηγητή, πού λεγότανε «Σχολάρχης». Τά Σχολαρχεία ήταν λιγοστά και λειτουργούσαν στα μεγάλα χωριά (κεφαλοχώρια). "Ετσι σ' όλόκληρη τήν έπαρχία τής Δωρίδας μέ κάπου 70 χωριά υπήρχαν, όλα κι όλα, τέσσερα Έλληνικά Σχολαρχεία, ένα στην πρωτεύουσα, τό Λιδωρίκι, ένα στο Κροκύλειο για τήν έξυπηρέτηση τών όρεινών χωριών και άπό ένα στη Βιτρινίτσα (τώρα Τολοφώνα) και στο Εύπάλιο για τά χωριά τής παραλιακής Δωρίδας. Αύτά, κανονικά, θά 'πρεπε νάχουν τρεις καθηγητές, τό σχολάρχη και δυό άλλους, άλλα τίς πιά πολλές φορές, είχαν δύο κι όχι σπάνια έναν μονάχα, γιατί, όπως είπαμε, ήταν έμπόλεμη κατάσταση και πολλοί είχαν έπιστρατευτεί, έκτός του ό τι και μερικοί φρόντιζαν νά μήν τοποθετούνται εκεί στα μακρινά χωριά, γιατί ή διαβίωση δέν ήταν και τόσο εύχρηστη και ίκανοποιητική.

"Όπως θυμάμαι, στο Έλληνικό σχολείο του Κροκύλειου φοιτούσαν, στα χρόνια εκείνα, πάνω άπό 150 παιδιά άπό 15 χωριά τής όρεινης Έπαρχίας και κατάγονταν, έκτός άπό τό Κροκύλειο, άπ' τό Κουπάκι, τή Ζοριάνου, τ' Άλποχώρι, τήν Άγλαβίστα, τήν Πενταγιού, τό Τρίστενο (τότε τόλεγαν Ντρεστενά), τό Ψηλό χωριό (Νούτσομπρο), τήν Κερασιά (Σουρούστι), τό Κριάτσι, τό Δάφνο (Βοσνιτίτσα), τό Διχώρι (Κωστάριτσα), άπ' τήν Άρτσινα, κι άπό χωριά πού βρίσκονταν στην άπέναντι μεριά του ποταμιού Μόρνου, τήν Περιθιώτισσα, τή Στύλια και τά Παλιοξάρια κι άκόμα και άπό 3 - 4 χωριά τής όρεινης Ναυπακτίας. "Ετσι, μαζί μέ τά παιδιά του Δημοτικού σχολείου, μαζεύονταν γύρω στα 200 και πλημμύριζε τό χωριό άπό μαθητόκοσμο.

"Όλα τά παιδιά άπ' τά διάφορα χωριά, πού φοίταγαν στο Έλληνικό σχολείο, κατοικούσαν σε νοικιασμένα δωμάτια, στα όποια έμεναν τίς μέρες πού είχαν μαθήματα, ένώ τό Σάββατο

τό μεσημέρι, μόλις σχόλαγαν, έφευγαν, τὰ πιὸ πολλὰ, γιὰ τὰ χωριά τους γιὰ νὰ κάνουν «άνθράκευση» καὶ Ξαναγύριζαν, πρωί - πρωί τῆ Δευτέρα, μὲ τὰ ταγαράκια στὴν πλάτη γιομάτα μὲ τὰ τρόφιμα τῆς ἑβδομάδας γιὰ νὰ τῆ βολέψουν μέχρι τ' ἄλλο Σάββατο μὲ κείνα ποὺ εἶχαν κουβαλήσει καὶ μὲ καμμιὰ ρέγγα ἢ καὶ λίγο χαλθὰ ἀπ' τὸ μπακάλη, γιὰ ὅσα διαθέτανε κάποιο χαρτζηλίκι. Ἄμα ἦταν βροχερός ὁ καιρός ἢ ἔρριχνε χιόνι, δὲν ἔφευγαν ὅσα ἦταν ἀπ' τὰ μακρινὰ ὄρεινὰ χωριά, ἀλλὰ τὰ βόλευαν, ὅπως - ὅπως «σπαρτιάτικα» μὲ ὅ,τι μποροῦσαν, μέχρι ποὺ νὰ μπορέσουν νὰ Ξαναπᾶνε στὰ χωριά ἢ νᾶρθει κάποιος δικός τους νὰ τὰ ἐφοδιάσει.

Ἦταν στ' ἀλήθεια, μεγάλη ταλαιπωρία γιὰ τὰ παιδιὰ αὐτὰ αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς. Ἄλλὰ μποροῦσαν καὶ τὰ κατὰφερναν, γιὰτι καὶ ζωντάνια εἶχαν καὶ θέληση γιὰ νὰ μάθουν γράμματα, παρ' ὅλες τίς ἀντιξοότητες καὶ τίς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπιζαν.

Τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἦταν πολὺ χρήσιμα κι' ἐξυπηρετικά, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιὰ ὅσα παιδιὰ εἶχαν ὄρεξη, ὕστερα ἀπ' τὸ Δημοτικὸ, νὰ βελτιώσουν τίς γνώσεις τους καὶ νὰ μάθουν κάτι παραπάνω, ποὺ θὰ τὰ βοήθαγαν νὰ προκόψουν σὲ κάποιο ἐπάγγελμα, ἀλλὰ δὲν εἶχαν τὰ «δυνάματα» νὰ πᾶνε στὸ Γυμνάσιο. Γιατί, στὸ Σχολαρχεῖο μάθαιναν πολλὰ πράγματα κι ἀποχτοῦσαν ἄρκετὰ ἐφόδια, μὲ τὰ ὁποῖα μπόρεσαν πολλὰ νὰ εὐδοκιμήσουν σ' ἓνα σωρὸ ἐπαγγέλματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἦταν ἀπαραίτητο τὸ ἀπολυτήριο Γυμνασίου καὶ δὲ χρειαζόταν νᾶχουν ἐπιστημονικὲς γνώσεις. Ἔτσι, μὲ τὸ ἀπολυτήριο τοῦ Σχολαρχείου, πολλοὶ ἔγιναν γραμματοδιδάσκαλοι, παπάδες, ταχυδρομικοὶ διανομεῖς καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀκόμα καὶ συμβολαιογράφοι καὶ εἰρηνοδίκες μπόρεσαν μερικοὶ νὰ γίνουν, ἐνῶ πάρα πολλοὶ ἄλλοι εὐδοκίμησαν, σὲ διάφορα ἄλλα ἐπαγγέλματα, σὰν ἔμποροι, σὰν τεχνίτες ἢ βιομήχανοι.

Γι' αὐτὸ, ὅταν ἀποφασίστηκε ν' ἀλλάξει τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ νὰ καταργηθοῦνε τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἡ ἀπόφαση αὐτὴ πολὺ στοίχιζε στοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν ποὺ εἶχαν συνηθίσει μὲ τὸ παλιὸ σύστημα, τὸ ὁποῖο βόλευε κάπως καλύτερα τὰ φτωχοχωριατόπαιδα, ποὺ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ πᾶνε σὸ

Γυμνάσιο. "Όμως, έτσι είναι, κάθε νέο μέτρο και κάθε καινούργιο σύστημα, έχει στην αρχή, τις δυσκολίες και τὰ προβλήματά του μέχρι πού νά ξεσυνηθίσει τὸ παλιό ὁ κόσμος και νά προσαρμοστεῖ στό νέο. Αὐτὸ συνέβηκε και μὲ τὴν περίπτωση αὐτή. Γρήγορα προσαρμόστηκε. Κι ἔτσι ξεχάστηκε, σιγά - σιγά, ὁ θεσμός τοῦ Σχολαρχείου στό ὁποῖο εἶχαν φοιτήσει πολλές χιλιάδες παιδιά, ἀπ' τὰ ὁποῖα πολλά εἶχαν ἀναδειχτεῖ ἀργότερα σέ μεγάλους ἐπιστήμονες, ἀκόμα και σέ κυβερνήτες τῆς χώρας, πέρασε σὴν ἱστορία και ξεχάστηκε ὁλότελα.

Τὰ γυμνάσια, πρὶν ἀπὸ 60 - 65 χρόνια, ἦταν πολὺ μετρημένα κι ἦταν μεγάλο πρόβλημα, γιὰ μιὰ οἰκογένεια φτωχιά, νά στείλει τὸ παιδί στό Γυμνάσιο. Θὰ πρέπει νά σημειωθεῖ, χαρακτηριστικά, πῶς σ' ὁλόκληρη τὴν περιφέρεια τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Φωκίδας —τότε ἦταν ἐνιαῖος μὲ τὸ νομὸ Φθιώτιδας σὰν νομὸς Φθιωτιδοφωκίδας— μὲ κάπου ἑκατὸ χωριά και παραπάνω ἀπὸ 60 χιλιάδες κατοίκους, ὑπῆρχε ἓνα μονάχα Γυμνάσιο, τὸ «Γιάγτζειο» τῆς Ἀμφισσας και πρὸς τὰ ἑκεῖ ἔπρεπε νά τραβήξουν, ὅσα παιδιά ἤθελαν νά συνεχίσουν τὰ γράμματα κι οἱ οἰκογένειές τους βρισκόνταν σέ καλή, ὅπωςδῆποτε, οἰκονομικὴ κατάσταση. Γιὰ τ' ἄλλα, ὅμως, τὰ πολλά, τὰ φτωχόπαιδα, ἦταν ἀδύνατο νά γίνεῖ σκέψη γιὰ κάτι τέτοιο, γιατί ὑπῆρχαν πολλές δυσκολίες, πού δὲν ἦταν δυνατὸ νά ξεπεραστοῦνε. Οἱ ἀποστάσεις, ἀπὸ τ' ἀπομακρυσμένα χωριά, ἦταν πολὺ μεγάλες, κάπου 15-18 ὥρες μὲ τὰ πόδια, και δὲν ὑπῆρχαν συγκοινωνιακὰ μέσα γιὰ τὴ μετακίνηση κι οὔτε εὐκόλη ἢ ἐπικοινωνία μὲ τὰ παιδιά, ὥστε νά μποροῦν νά τὰ ἐξυπηρετήσουν. Ἡ Ζωὴ σὴν Ἀμφισσα ἦταν ἀκριβή, γιατί θᾶπρεπε νά τρῶνε στό ἐστιατόριο, νά πληρώνουν νοῖκι, ἐγγραφές, βιβλία και νᾶναι και κάπως περιποιημένα στό ντύσιμο, σὰν «γυμνασιόπαιδες», ἐνῶ πολλοὶ χωριάτες ἦταν πολὺ φτωχοὶ και δὲν εἶχαν, κάποτε, οὔτε τὴ δεκάρα γιὰ τὸ «δῖσκο τῆς ἐκκλησίας» κι ἔτσι δὲν ἦταν σέ θέση νά τὰ θγάλουν πέρα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, πολλὰ παιδιά, πού ἦταν τετραπέρατα στό γράμματα κι εἶχαν ἐξαιρετικὴ ἐπίδοση σὰ μαθητὲς τοῦ Σχολαρχείου, δὲν μπόρεσαν νά προχωρήσουν παραπάνω κι ἀναγκάστηκαν, μὲ μεγάλη ἀπογοήτευση, νά σταματήσουν και νά ἀσχοληθοῦνε μὲ τὰ φτωχοχώραφα τῶν γονιῶν τους ψω-

μοζώντας στο χωριό, με το παράπονο ότι αδικήθηκαν απ' την κοινωνία, που δεν τους έδωσε τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν κάποια όνειρα για μια καλύτερη ζωή.

Ένω, άλλα, απ' αυτά τα παιδιά, έφυγαν απ' το χωριό και κατέβηκαν στην Αθήνα για να πιάσουν κάποια δουλειά, σαν λαντζέρηδες σε κάνα μαγέρικο, σε γκαρσόνια σε κάποιο Ζαχαροπλαστείο ή κάπου άλλο ή σαν εργάτες, ή τραβαγιέρηδες όσοι είχαν τα μέσα, και πολλά άλλα πήραν τα μάτια τους για κάποια μακρινή Ξενητεία, όπου για να κερδίσουν κάποιο καλούτσικο μεροκάματο αναγκάζονταν να δουλεύουν 15 και 18 ώρες, χωρίς να ξέρουν γιορτές και Κυριακές και χωρίς καμιά περίθαλψη και προστασία απ' τους απληστους εργοδότες.

Πόσα παιδάκια δεν αδικήθηκαν τότε, γιατί δεν είχαν τα «δυνάματα» να σπουδάσουν κι είχαν πικρά παράπονα με την τύχη τους!

Τέλος, ιδρύθηκε στα 1924 το Γυμνάσιο στο Λιδωρίκι, που λειτούργησε σαν ημιγυμνάσιο τον πρώτο χρόνο με δυο τάξεις — 4τάξια ήταν τότε τα Γυμνάσια— και τον άλλο χρόνο σαν ολοκληρωμένο γυμνάσιο, κι έδωσε κάποια ζωντάνια στην περιοχή, γιατί μπόρεσαν να βολευτούν πολλά παιδιά απ' τα χωριά της Δωριδας. Γιατί και πολύ πιο κοντά ήταν και πολύ πιο εύκολα εφοδιάζονταν με τρόφιμα απ' τα σπίτια τους. Ουμᾶμαι, πώς, όλα κι όλα τα παιδιά, τον πρώτο χρόνο, ήταν καμιά 60αριά, ανάμεσα σ' αυτά και τρεις κοπέλες, δυο στην πρώτη τάξη και μία στη δεύτερα, ενώ την άλλη χρονιά μαζεύτηκαν παραπάνω από εκατό. Στην Δ' τάξη, τη χρονιά εκείνη φοίτησαν 11 μαθητές και μία μαθήτρια, όσοι ακριβώς ήταν κι οι μαθητές του Χριστού!

Στην αρχή, αλλά και για πολλά χρόνια αργότερα, το Γυμνάσιο ήταν εγκατεστημένο σ' ένα ισόγειο μακρυνάρι οίκημα, στενόχωρο και χωρίς βοηθητικούς χώρους. Γιατί δε βρισκόταν στο χωριό άλλο πιο κατάλληλο, και λειτούργησε σ' αυτό κάπου τρεις δεκαετίες, μέχρι που εγκαταστάθηκε σε δικό του καινούργιο και συγχρονισμένο κτίριο, όπου και λειτουργεί σήμερα. Έτσι, με την ίδρυση του Γυμνασίου, έγινε μπορετό, μια κι οι συνθήκες ήταν πιο εύνοϊκές, να φοιτήσουν σ' αυτό πολλά φτωχόπαιδα, που αλλιώς θα ήταν αδύνατο να πάνε στο Γυμνάσιο της

“Αμφισσας, για τις τόσες δυσκολίες που είπαμε παραπάνω.

“Ετσι θα ήταν αδύνατο, με κείνες τις δύσκολες συνθήκες, να μορφωθούν και να προσδέψουν.

“Όλα, όμως, τα παραπάνω ανήκουν πιά στο παρελθόν και έχουν περάσει στην Ιστορία. Και για κείνους, που δεν τάζησαν, φαίνονται σαν παραμύθια. Γιατί, σήμερα, έχουν αλλοιωτέψει ριζικά, και στην έπαρχία και στα χωριά οι βιοτικές συνθήκες, ο τρόπος ζωής κι η νοοτροπία του κόσμου. Οι άνθρωποι έχουν λιγοστέψει στην έπαρχία, και πολλά χωριά, που άλλοτε είχαν κόσμο κι έσφυζαν από ζωντάνια, έχουν ρημάξει, κι έτσι οι παλαιοί, που έζησαν εκείνη την εποχή σε κείνα τα τόπια, ζούνε τώρα με τις αναμνήσεις και γι' αυτό συχνοκοιτάνε προς το παρελθόν για κάποια παρηγοριά κι ανακούφιση.

Ώστόσο, δε θα πρέπει να ξεχνιούνται οι δυσκολίες και τα προβλήματα της εποχής εκείνης, που για να σπουδάσει κάποιο φτωχό χωριατόπαιδο, ήταν κάτι τό, σχεδόν, αδύνατο κι άδιανόητο. Γιατί, ούτε δουλειές υπήρχαν για να μπορεί να εργάζεται, και να πηγαίνει και στο σχολείο, ούτε νυχτερινά γυμνάσια και ιδιωτικά σχολεία — έκτός απ' τη νυχτερινή Σχολή Έμποροπαλλήλων — και για να κατάφερνε να φοιτήσει κάποιος στο Πανεπιστήμιο, θάπρεπε νάναι «παραλής» για να μπορεί να μένει στην Άθήνα, να πληρώνει ενοίκια, έγγραφές, δίδακτρα, εξέταστρα, συγγράμματα κι ένα σωρό άλλα έξοδα, που ήταν αδύνατο να τα καταφέρει ένας, που αγωνιζόταν μόνος του να τα βγάλει πέρα.

“Ετσι, όποιος τα κατάφερνε να σπουδάσει μονάχος του θάπρεπε να θεωρείται μεγάλος μαχητής. Πραγματικός ήρωας!

“Ενώ, σήμερα, υπάρχει ή «δωρεάν παιδεία» που είναι μιá ανυπολόγιστη προσφορά του Κράτους στη μαθητιώσα και σπουδάζουσα νεολαία. Γιατί άνοιξε απέραντους ορίζοντες σε όποιους θέλουν να σπουδάσουν κι έχουν έφεση για μόρφωση και πρόοδο, κι έτσι μπορούν ν' ανοίξουν, ελεύθερα κι άνεμπόδιστα τα φτερά τους και να γίνουν προσωπικότητες, όμα έχουν ικανότητες και φιλοδοξίες.

Κι ακόμα έλειπαν εκείνοι οι παλαιοί, σοφοί κι αμείλιχτοι, πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, «τά ιερά τέρατα», του Πανεπιστη-

μίου, πού τους αντίκρυζαν με δέος οι έξεταζόμενοι φοιτητές, γιατί ήτανε πραγματικοί κέρβεροι στις άπαιτήσεις τους κι' άνελέητοι, για κείνους πού δέν άφοσιώνονταν στην άποστολή τους κι άποφάσιζαν νά παρουσιαστούν μπροστά τους για διπλωματικές έξετάσεις όχι και τόσο καλά καταρτισμένοι. Γιατί, οι εύσυνείδητοι εκείνοι έπιστήμονες θεωρούσαν σαν άνοσοιούργημα «νά περάσουν» κάποιον πού δέν είχε ολοκληρώσει, κατά τρόπο ίκανοποιητικό, τις σπουδές του και δέν είχε άποκτήσει τις αναγκαίες γνώσεις, ώστε νά λογίζεται πραγματικός έπιστήμονας.

Στή σημερινή έποχή δέ νομίζω ότι υπάρχουν άνυπέρβλητες δυσκολίες για νά μπορέσει νά σπουδάσει, όποιος έχει όρεξη.

Αυτά, λοιπόν, πούγραφα παραπάνω, μοϋρθαν στη θύμηση, καθώς άνασκάλευα τά περασμένα κι έρριχνα κάποιες ματιές στα χρόνια τής μαθητικής ζωής. Και τά ξαναζωντάνεψα για νά τά θυμηθοϋνε κι όσοι, τυχόν, άλλοι έχουν κάτι παρόμοιες άναμνήσεις και τέτοια βιώματα.

ΠΕΡΙΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΝΟΕΡΑ ΣΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

Στά παλιότερα χρόνια, λιγιστοί ήταν οι Κροκυλιώτες που έπαιρναν τὸ δρόμο τῆς Ξενιτιᾶς γιὰ ν' ἀναζητήσουν κάποια καλύτερη τύχη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, οἱ πιά πολλοί, τῇ βόλευαν, μοιρολατρικά, στὸ χωριό δουλεύοντας τὰ πατρογονικά φτωχοχώραφα ἢ καὶ κόνοντας καὶ τίποτα ἄλλες ψευτοδουλειές γιὰ νὰ τὰ φέρουν βόλτα.

Κεῖνα τὰ χρόνια καλλιεργιόταν ὅλος ὁ τόπος, ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, καὶ ὑπῆρχαν καὶ κάμποσες χιλιάδες «ζωντανά» (γίδοπρόβατα, καμαπερά, γαῖδορομούλαρα) καὶ παρ' ὅλον ὅτι ὁ κόσμος χρησιμοποιοῦσε ξύλα γιὰ θέρμανση καὶ μαγείρεμα καὶ γιὰ πολλές ἄλλες δουλειές, τὸ χωριό κι ἡ γύρω περιοχὴ του, ἦταν πνιγμένο στὸ πράσινο. Ὅλα τὰ σπίτια εἶχαν τοὺς κήπους τους ὅπου καλλιεργοῦσαν τὰ λαχανικά τους καὶ ὑπῆρχαν καὶ πολλὰ καρποφόρα δέντρα (κορομηλιές, κυδωνιές, κερασιές, συκιές, καρυδιές κι ἄλλα διάφορα) κι ἔτσι, ἅμα ἔφτανε ἡ ἀνοιξη καὶ ἀνθίζανε τὰ δέντρα καὶ πρασίνιζε κι ὅλος ὁ τόπος ὀλόγυρα, τὸ χωριό, ἀνάμεσα σὲ μιὰ τέτοια λουλουδένια φορεσιά, ἔμοιαζε σὰν ὄσση καί, ἐὰν τόβλεπε κανένας ἅμα ξεμύτιζε ἀπ' τὴν Ἁγία Παρασκευή, νόμιζε πὼς εἶχε μπροστά του ἓνα ὁμορφοφυσικὸ ζωγραφικὸ πίνακα.

Ἐπῆρχαν, κεῖνα τὰ χρόνια καὶ πολλὰ πουλιὰ στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ. Κι ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν, γιατί, ὅπως εἶπαμε, καλλιεργιόταν ὅλος ὁ τόπος κι ἔτσι εὕρισκαν κι ἐκεῖνα τὴν τροφή τους καὶ βολεύονταν, ἐνῶ ἅμα δὲ γίνεται καλλιέργεια μπαῖρεύει ὁ τόπος καὶ δὲ φυτρώνουν παρὰ μονάχα παλαμονίδες, ἀγγριάδες καὶ γαῖδουράγκαθα.

Θυμᾶμαι, πὼς ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ὑπῆρχαν, ἐκεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ καὶ πολλὰ ἀηδόνια, πού τὴν "Ἀνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι ἀκόμα χάλαγαν τὸν κόσμο μὲ τὰ τραγούδια τους. Μπορεῖ νὰ προτιμοῦσαν τὸ χωριό, γιατί διασχίζεται ἀπὸ κατάφυτες

ρηματιές και μπόραγαν να φωλιάζουν ανάμεσα σ' αυτές. Με το ρήμαγμα όμως του χωριού από ανθρώπους, έλειψαν και τα πουλιά και χάθηκαν τ' αηδόνια. Γιατί, όπως φαίνεται, άρέσει και σ' αυτά να τριγυρνάνε εκεί όπου κατοικούνε και οι άνθρωποι, για ν' άκουνε το κελαϊδημά τους. Όστόσο, πριν από καμιά 15αριά χρόνια, που έτυχε να βρεθώ, κατά το τέλος 'Απριλίου με αρχές του Μάη στο χωριό, για λίγες μέρες, τα Ξανάκουσα τ' αηδόνια και πολύ εύχαριστήθηκα απ' το κελαϊδημά τους. Είχα πολλά χρόνια ν' άκούσω τόσα πολλά αηδόνια κι απόλαυσα με την ψυχή μου κείνη τή χαρούμενη αηδονοσυναυλία. Και μου δόθηκε ή εύκαιρία για να θυμηθώ ένα παλιό περιστατικό που συνέβηκε, έδω και παραπάνω από 60 χρόνια, όταν λειτουργούσε ακόμα, στο χωριό το 'Ελληνικό σχολείο κι ήταν σχολάρχης ο Γιώργος ο Παπαχαραλάμπους. Τότε, είχε έρθει στο χωριό ένας εκπαιδευτικός επιθεωρητής και φιλοξενήθηκε, για δυο μέρες, στο σπίτι του Παπαχαραλάμπου, εκεί λίγο παρακάτω απ' το δικό μας.

Ήταν κατά το τέλος 'Απριλίου κι όλο το χωριό νιγιόταν μέσα στο πράσινο και στο λουλούδι. 'Αλλά φαίνεται πως και τ' αηδόνια είχαν, την εποχή εκείνη, τή σύναξη τους εκεί κι όλη τή νύχτα όργιάζαν με τα τραγούδια τους. 'Ο εκπαιδευτικός εκείνος, που όπως έμαθα όργότερα, είχε γίνει και καθηγητής πανεπιστημίου, έμεινε κατάπληκτος απ' τή γραφικότητα του χωριού και μαγεύτηκε από τ' αηδονολαλήματα, που όλη τή νύχτα δέν τον άφησαν να κλείσει μάτι. Κι όταν το πρωί πρόκειταν να φύγει — με άγωγήτη άν θυμάμαι καλά το Νταλιανό Παναγιώτη — προτού ν' άνέβει στο μουλάρι — εκεί μπροστά στο σπίτι μου — είπε στο σχολάρχη τον Παπαχαραλάμπους και σ' άλλους 5 - 6 που είχαν μαζευτεί να τον ξεπροβοδίσουν: «'Απόψε δέν έκλεισα μάτι απ' τα κελαηδήματα των αηδονιών. 'Αλλά και μεγάλη έντύπωση μούκανε ή όμορφιά κι ή γραφικότητα του χωριού. Νομίζω ότι πιό σωστό θα ήταν να όνομαστει το χωριό σας «Λουλουδιασμένο αηδονοχώρι» γιατί αυτό το όνομα του ταιριάζει». 'Εγώ πήγαινα, τότε, στήν Α' τάξη του σχολαρχείου.

Τώρα, δέν ξέρω άν υπάρχουν ακόμα αηδόνια, εκεί στήν

περιοχή του χωριού ή μπάς και μετανάστεψαν κι αυτά «σ' άλλη γη σ' άλλα μέρη» μιὰ και δὲν ὑπάρχουν, πιά, κείνοι οἱ ὄμορφοι κῆποι μὲ τὰ λουλουδιασμένα δέντρα και τὰ καταπράσινα Ζαρζαβατικά, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι στὸ χωριὸ πού νὰ μποροῦνε νὰ τοὺς καλλιεργήσουν, ἀλλὰ και νὰ τ' ἀκούσουν.

Ὅλα κείνα, τὰ τόσο νοσταλγικά βιώματα, χάθηκαν πιά μέσα στὸ ἀτέλειωτο παρελθόν. Ὅμως αὐτές οἱ παλιές ὠραίες εἰκόνες κι ἀπολησμονημένες θύμησες βρίσκονται πάντα κατακαθισμένες στὰ κατάβαθα τῆς μνήμης και σὲ κάποιες στιγμές ἀναπόλησης και στοχασμοῦ Ξαναζωντανεύουν και πάλι και φέρνουν κάποια ψυχικὴ ἀνακούφιση, σὲ κείνους πού τίς εἶχαν ζήσει στὴν πραγματικότητα.

ΜΙΑ ΕΚΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΔΩΡΙΔΑ

Στό Κροκύλειο, πού βρέθηκα τό καλοκαίρι, κάποιος είχε τήν ἔμπνευση, μιὰ μέρα, νά κάνουμε μιὰ ἐκδρομή πρὸς τὰ ψηλότερα χωριά τῆς ὄρεινῆς Δωρίδος. Αὐτὴ ἡ ἰδέα μᾶς ἄρесе, κι ἔτσι, τὴν ἄλλη μέρα, μιὰ παρέα καμμιὰ δωδεκαριά, ἔσκινήσαμε μὲ τὸ αὐτοκίνητο τοῦ Νικολέτου, πού τόσο εὐσυνείδητα καὶ ἡρωϊκὰ ἐξυπηρέτησε ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια τὰ ὄρεινὰ χωριά, ἀνάμεσα στοὺς παλιόδρομους καὶ στὰ κακοτράχαλα βουνὰ τῆς ὄρεινῆς Δωρίδος, γιὰ Πενταγιοῦ — Ἄρτοτινα.

Ἄμορφη μέρα καὶ κατακάθαρος οὐρανὸς μὲ ἐλαφρὸ ἀεράκι, πού κατέβαινε ὀλόδροσο καὶ μυρωμένο ἀπ' τὰ ἔλατα, μᾶς γέμιζε κέφι καὶ μᾶς ἔκανε ν' ἀνασαινοῦμε ἀχόρταγα.

Ἄνεβήκαμε τὸν ἀνήφορο καὶ φθάσαμε στὴ Θεοτόκο, πού εἶναι τὰ σύνορα μὲ τὴν Πενταγιοῦ. Ἄπὸ 'κεῖ τό θέαμα εἶναι ὑπέροχο. Ὁ τόπος καταπράσινος, γεμάτος ἀπὸ ἔλατα φορτωμένα μὲ κουκουνάρια κάτασπρα ἀπ' τὸ ρετσίμι, πού φάνταζαν σάν πολυέλαιοι.

Λέγανε οἱ παλαιοί, πῶς, ἅμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ κουκουνάρια, δὲν θὰ πέσουν πολλὰ χιόνια καὶ τοῦτο, ἀπὸ θεῖα πρόνοια, γιὰ νὰ μὴ σπάσουν τὰ κλωνάρια τους. Ποιὸς ξέρει, ἂν εἶναι ἀλήθεια!

Κάτω μακριὰ φαινόταν τὸ Κροκύλειο χωμένο μέσα στὸ πράσινο μὲ τὰ σπιτὰ του σκεπασμένα, μὲ κόκκινα κεραμίδια, μὲ τὴν ἐκκλησιά του καὶ τὸ ψηλὸ τῆς καμπαναριῶ μὲ τὸ ρολόγι.

Λίγο πιὸ μακριὰ ἡ Ἄγία Παρασκευὴ καὶ δεξιότερα ψηλὰ στὸ πρασινισμένο βουνὸ ὁ Ἅγ. Νικόλαος, πιὸ κάτω ἡ Ἄγία Σωτήρα, πιὸ δῶθε ὁ Ἅγ. - Λιᾶς καὶ πιὸ ψηλὰ ἀκόμα μέσα στὰ ἔλατα, σὲ ὑψόμετρο 1.260 μ. ἡ Παναγιὰ. Καὶ πόσα ἀκόμα ἄλλα ἑωκκλήσια ὑπάρχουν πού δὲν φαίνονται!

Ἄλήθεια, πόσο εὐλαβικὸς κόσμος ζοῦσε, τὰ παλιὰ χρόνια,

στά χωριά και πόσο βαθειά είχε ριζωμένο το θρησκευτικό συναίσθημα, άφου, μ' όλη τή φτώχεια του, δέν ξεχνοῦσε τὸ χρέος του πρὸς τὸν "Υψιστο καί εἶχε τόσο έντονο τὸ θρησκευτικὸ καθήκον!!

Ἄπ' τῆ Θεοτόκο κατηφορήσαμε, ἀνάμεσα σὲ πυκνά καί θεόρατα ἔλατα, καί πιὸ κάτω σὲ καταπράσινα καί βαθήσκια πλατάνια, ποὺ ἀνάμεσά τους κυλοῦσαν παγωμένα νερά. Γιὰ νὰ φτάσουμε, ὕστερα ἀπὸ κάμποση ὥρα, στὴν Πενταγιουῦ, ποὺ ἔγινε γνωστὴ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἀπ' τὴ θρυλικὴ Μαρία Πενταγιώτισσα, ποὺ «στὴν ποδιά της σφάζονταν παληκάρια» καθὼς τραγούδησε ἡ δημοτικὴ μοῦσα. Ἐκεῖ γεννήθηκε κι' ὁ Γιώργος Κελεπούρης, ὁ Ρουμελιώτης ποιητής, ποὺ τόσο πολὺ ἀγάπησε τὴ γενέτειρα καί μὲ τόση ἀγάπη καί στοργὴ τραγούδησε γιὰ τὸ χωριό, τὴ Ρούμελη καί τοὺς Ρουμελιώτες. Γιατὶ κι' αὐτὸς ὑπῆρξε ἀγνὸς καί ἄδολος Ρουμελιώτης.

Μείναμε λίγη ὥρα στὴν Πλατεῖα τῆς Πενταγιουῦς γιὰ νὰ ξεκουραστοῦμε γιὰ λίγο κάτω ἀπ' τὸ βαθήσκιο πλάτανο καί νὰ πιοῦμε καφέ, ποὺ μᾶς πρόσφεραν εὐγενικὰ γνωστοὶ Πενταγιώτες, καί ὕστερα πήραμε τὸ δρόμο ἀνηφορίζοντας γιὰ τὴν Ἄρτοτινα. Ἄνεβαινάμε συνέχεια ἀνάμεσα σὲ ἔλατα καί σὲ πλατάνια. Ἡ διαδρομὴ εἶναι θαυμάσια, τὸ θέαμα συναρπαστικὸ, ὁ ἀέρας ὀλοκάθαρος καί λίγο ψυχρούτσικος. Ἡ μυρουδιὰ τοῦ ἔλατου πολὺ εὐχάριστη. Κάπου - κάπου ἀκούεται τὸ κρᾶξιμο καμμιᾶς κίσσας ἢ κανενὸς κορακιουῦ, ποὺ φτερουγίζει ἀποπάνω μας. Ἀπέναντί μας βλέπουμε τὰ Βαρδούσια γεμάτα ἄγρια μεγαλοπρέπεια καί ἀνάμεσα σὲ μερικὲς χαράδρες ὑπάρχει χιόνι ἀκόμα. "Ἄλλα βουνὰ ἀπ' ἐδῶ κι' ἀπὸ 'κει, μερικὰ καταπράσινα καί ἄλλα γυμνὰ μὲ ἄγριο μεγαλεῖο, ποὺ ξεκουράζουν τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου καί κάνουν τὴν ψυχὴ του ν' ἀναγαλιάζει, ἀνάμεσα στὴν ἀγριάδα τῆς φύσης καί στὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ οὐρανοῦ.

«Καλότυχα 'ναὶ τὰ βουνὰ, ποτέ τους δέν γερνᾶνε, τὸ καλοκαίρι πράσινα καί τὸ χειμῶνα χιόνια» θυμῆθηκα μὲ συγκίνηση τὸ τραγούδι αὐτὸ καί ἡ θύμηση αὐτὴ μὲ συναρπάζει σ' ἄλλες σκέψεις, μὲ φέρνει σ' ἄλλους κόσμους. Σκέπτομαι πόσο ἤσυχχα κι' ἀγνὰ ἔζησαν, μέσα στὴ φτώχεια τους, οἱ πρόγονοί

μας, μακριά απ' τόν κόσμο, κοντά στη φύση, ανάμεσα στ' άκακα άγρίμια, μακριά απ' τής πόλης τή φασαρία και τήν ανθρώπινη κακία και κακομοιριά. Κι' όμως ήσαν εύχαριστημένοι, γιατί, Ζούσαν κατά φύσιν και όπως λέει κι' ο μέγας Άριστοτέλης «ο Ζών κατά φύσιν Ζεί κατ' άρετήν».

Τώρα τά χωριά έχουν ρημάξει και ο κόσμος αυτός έχει χαθεί.

Στήν Άρτοτίνα φθάσαμε κοντά τό μεσημέρι και πήγαμε κατ' εύθειαν στό μοναστήρι του Προδρόμου, όπου μόνασε ο Θανάσης Διάκος κι' έπισκεφθήκαμε τό κελλι στό οποίο έζησε σαν καλογεροπαίδι. Όμορφο τό τοπίο γεμάτο ύποβλητικότητα, ένω κάτω βαθειά κυλούσε ο Φειδαρης κι' άπάνω πιό ψηλά φαινόταν ή Γραμμένη Όξυά, κι' άπέναντι άρχιζε γυμνή κι' άγρια ή όροσειρά των Βαρδουσιών.

Τό μεσημέρι φάγαμε στήν Άρτοτίνα, πού είναι ώμορφο και γραφικό χωριό αλλά παραμελημένο κι' αυτό, όπως κι' όλα τάλλα. Και ύστερα πήραμε τό δρόμο του γυρισμού για τό Κροκύλειο, όπου φθάσαμε άργά τό άπόγευμα.

Ή έκδρομή αυτή ήταν μιá εύχάριστη άναψυχή, γιατί μάς δόθηκε ή εύκαιρία νά ίδουμε ώμορφα τοπία, νά χορτάσει τό μάτι μας πράσινο, ν' άναπνεύσουμε καθαρό άέρα, νά πιούμε κρυστάλλινο νερό, ναρθούμε σ' έπαφή με γνωστούς μας στα χωριά, νά Ξαναπερπατήσουμε σε μέρη, πού τά είχαμε περάσει πριν από δεκάδες χρόνια, και νά Ξαναζωντανέψουμε παλιές εικόνες κι' άναμνήσεις, πού τίς είχαμε Ζήσει στα παιδικά μας χρόνια.

Νοιώσαμε όμως και μεγάλη λύπη και στενοχώρια, γιατί, είδαμε χωριά, πού έσφυζαν άλλοτε από Ζωή και δράση νά είναι τώρα ρημαγμένα. Με πολλά σπίτια γκρεμισμένα, με δρόμους κατεστραμένους, με πολύ έλάχιστους κατοίκους, κι' εκείνους άπογοητευμένους και Ξεσηκωμένους για μετανάστευση. Γιατί βαρέθηκαν νά Ζούνε Ξεχασμένοι απ' τόν κόσμο, άφοϋ δέν έχουν ούτε ένα δρόμο τής προκοπής, ούτε φώς, ούτε καμμιá άλλη άναψυχή, για νά νοιώσουν κι' αυτοί ότι είναι άνθρωποι.

Έπιβάλλεται, λοιπόν, αν δέν θέλουμε νά τά ίδουμε Ξερριζωμένα τά χωριά, νά ληφθει μέριμνα για νά γίνει ο δρόμος

Κουμεντάρι — Κροκύλειο — Πενταγιοί — Ἄρτοτινα — Λαμία, πού εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ Ὑπουργὸς Συντονισμοῦ, πού θάναί ἡ σπονδυλική στήλη τῆς ὄρεινῆς Δωρίδος καὶ νὰ ἐπεκταθεῖ τό συντομώτερο ἢ ἠλεκτροδότηση στὰ χωριά τῆς ὄρεινῆς Δωρίδος.* Γιατί, ἀλλοιῶς, κι ἐκεῖνοι οἱ λίγοι πού μένουν τώρα στὰ χωριά σὰν πιστοὶ θεματοφύλακες τῶν «ιερῶν καὶ τῶν πατριῶν», πολὺ γρήγορα, ρὰ λακίσουν γιὰ τίς πόλεις ἢ γιὰ τὸ Ἐξωτερικὸ καὶ τότε ἡ Δωρίδα θάχει μονάχα ἀρχαιολογικὴ ἀξία σὰν τόπος πού γεννοῦσε ἄλλοτε τοὺς «θρυλικούς τσολιάδες».

Σημ.: Ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια ἔχει γίνει ἡ ἠλεκτροδότηση σ' ὅλα τὰ χωριά.

ΕΝΘΥΜΗΣΗ ΤΑΣΟΥ ΤΣΩΡΗ

Πάνε κοντά 17 σχεδόν, χρόνια, από τότε που έλειψε ο Τάσος Τσώρης κι ωστόσο μου φαίνεται, πώς δεν χάθηκε όριστικά και πώς σε κάποια στιγμή θα διακρίνω, κάπου από μακριά, τη σιλουέττα του με το χαρακτηριστικό του βάδισμα και πλησιάζοντας θ' άντικρύσω τη γαλήνια και καλοσυνάτη μορφή του.

Γιατί, με το διαλεχτό αυτό Κροκυλιώτη, είχα στενό σύνδεσμο και μαζί είχαμε συνεργαστεί, αρμονικά και με πολλή κατανόηση, για τα ζητήματα του χωριού και για την προβολή του Κροκυλίου σε γενέτειρας του στρατηγού Μακρυγιάννη, και τόν είχα εκτιμήσει πολύ για την καλοσύνη του και για τα εύγενα του αισθήματα.

Ο Τάσος Τσώρης, από τότε που πέθανε ή μάνα του, ή μακαρίτισσα «Κασιάνα» και πουλήθηκε και το σπίτι του, είχε ξεκόψει τελείως απ' το χωριό κι είχε αποξενωθεί, σχεδόν, απ' τους συγχωριανούς του Κροκυλιώτες. "Ωσπου εκεί στο 1950, σε μία συνάντησή μας, που πιάσαμε συζήτηση για το Κροκύλιο, του πρότεινα να ιδρύσουμε ένα Κροκυλιώτικο σύλλογο, για τους Κροκυλιώτες που κατοικούσαν στην Αθήνα και στον Πειραιά, ώστε να μπορούνε να συναντώνται, ν'άρχονται σ' επικοινωνία μεταξύ τους και να πασχίζουν, όσο μπορούσαν, για τα ζητήματα του χωριού. Τήν πρότασή μου αυτή τήν άκουσε μ' ευχαρίστηση και με προθυμία ανάλαβε να φτιάξει το καταστατικό της ίδρυσης του Συλλόγου κι έκαμε κι όλες τις άλλες ενέργειες για τή νομιμοποίησή του. Έτσι δημιουργήθηκε, τότε, ο «Σύλλογος Κροκυλιών Αθηνών — Πειραιώς» που αργότερα μετονομάστηκε «Σύλλογος Κροκυλιών Δωρίδας ο Μακρυγιάννης» προς τιμή του μεγάλου συντοπίτη μας αγωνιστή στρατηγού Γιάννη Μακρυγιάννη.

Στο πρώτο διοικητικό συμβούλιο, που φτιάξαμε, αυτόν έ-

κλέξαμε σάν πρόεδρο καί τόν κρατήσαμε καί γιά κάμποσες ἀκόμα, φορές στά κατοπινά χρόνια, ἀπό ἐκτίμηση γιά τίς προσφορές του.

Ὁ Τάσος Τσώρης ὑπῆρξε ἕνας πετυχημένος κι ἔμπειρος δικηγόρος, γιατί εἶχε ἄρτια νομική κατάρτιση καί ἦταν πρᾶος, συνεπής καί δραστήριος καί τίς διάφορες ὑποθέσεις, πού ἀναλάμβανε, τίς «δούλευε» συστηματικά, μὲ μεράκι κι εὐσυνειδησία κι εἶχε τίς πιό πολλές φορές, εὐνοϊκά ἀποτελέσματα καί καλές ἐπιτυχίες.

Ἔτσι, ἦταν τακτοποιημένος ἐπαγγελματικά καί δὲν τὸν βασάνιζαν σοβαρὰ οἰκονομικὰ προβλήματα. Γι' αὐτὸ ἀφοσιώθηκε μὲ πολλή ζέση στὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ Συλλόγου καί σάν πρόεδρος, γιά πολλὰ χρόνια, ἔδειξε μεγάλη δραστηριότητα καί πρόσφερε πολλές ὑπηρεσίες.

Θυμᾶμαι, ἀκόμα ὡς τώρα, τὰ τρεχάματα καί τίς προσπάθειες πού εἶχαμε κάνει γιά διάφορες ὑποθέσεις τοῦ Συλλόγου καί τίς τόσες καί τόσες ἐνέργειες γιά διάφορα προβλήματα τοῦ χωριοῦ: Γιά τὴ βελτίωση τοῦ δρόμου ἀπὸ Κουμεντάρι πρὸς Κροκύλιο, γιά τὴν κατασκευὴ τοῦ δρόμου πρὸς Πενταγιού, γιά τὸ ἀγροτικὸ ἰατρεῖο τοῦ χωριοῦ, γιά προαγωγή σὲ Ὑποδιοίκηση τοῦ Σταθμοῦ Χωρ)κῆς Κροκυλίου, γιά τὴν προτομὴ τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καί τὴν ὀργάνωση τῆς τελετῆς κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήριά της, πού ἔγιναν μὲ μεγάλη ἐπισημότητα, γιά τὴ διάλεξη πού ὀργανώσαμε στὸν «Παρνασσό» πρὶν ἀπ' τὰ ἐγκαίνια, γιά τὸ Μακρυγιάννη, γιά νὰ μαθευτεῖ ὅτι, θὰ γινόταν ἡ ἐκδήλωση στὸ Κροκύλιο. Γιά ἔκδοση τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Μακρυγιάννη σὲ προσιτὴ τιμὴ, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ τ' ἀποκτήσει πολὺς κόσμος. Γιά τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Κροκυλίου σάν τουριστικοῦ τόπου καί γιά ἕνα σωρὸ ἄλλα ζητήματα, γιά τὰ ὁποῖα συνεργαστήκαμε πάντοτε ἁρμονικὰ καί μοῦ συμπαρασπάθηκε πάντα μὲ πολλή προθυμία καί ἀμέριστο ἐνδιαφέρον.

Ἄκόμα κι ὡς τὴν τελευταία χρονιά πού πέθανε, δὲν εἶχε στερέψει τὸ ἐνδιαφέρον του γιά τὸ χωριὸ καί, μὲ πολλή συγκίνηση, θυμᾶμαι, πῶς τὴ χρονιά ἐκείνη συναντηθήκαμε γιά στερνὴ φορὰ στὸ γραφεῖο τοῦ γιοῦ μου, ὅπου μοῦ εἶχε φέρεи νὰ ὑπογράψω — σάν πρόεδρος τοῦ Συλλόγου πού ἦμουνα τότε —

μια αίτηση πρὸς τὸν Ε.Ο.Τ. γιὰ νὰ φτιάξει τουριστικὸ Ξενώνα στὸ χωριό, καὶ κάποιες ἄλλες αἰτήσεις καὶ ὑπομνήματα γιὰ διάφορα ἄλλα ζητήματα τοῦ χωριοῦ, πρὸς διάφορες ὑπηρεσίες.

Ἦταν μιὰ βδομάδα, πρὶν νὰ ταξιδέψει μ' ἕνα ἐκδρομικὸ γκροῦπ στὴν Ἄνω Ἀνατολή καὶ μοῦλεγε, πῶς, ὅταν πῆγε ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν ξάδερφό του ἀρεοπαγίτη Θανάση Παπαναστασίου, πού νοσηλευότανε σὲ κάποια κλινικὴ, τοῦ εἶπε: «Θὰ πάω ταξίδι ἐκεῖ πού ψένει ὁ ἥλιος τὸ ψωμί».

Ἐκεῖνο τὸ ταξίδι του ἀποδείχτηκε, δυστυχῶς, μοιραῖο. Γιατί, σίγουρα κουράστηκε καὶ ταλαιπωρήθηκε ἀπ' τὸ μακρινὸ αὐτὸ ταξίδι καὶ ἴσως κείνη ἡ περιπέτειά του νᾶταν ἡ αἰτία πού ἔπαθε, λίγες μέρες μετὰ τὸ γυρισμὸ του, ἐγκεφαλικὸ ἐπεισόδιο πού τὸν ὀδήγησε στὸ θάνατο.

Ἦταν, βέβαια, ἀρκετὰ ἡλικιωμένος ἀλλὰ εἶχε πνευματικὴ ἀκμαιοτήτα καὶ πολλὴ ὀρεξη, ἀκόμα, γιὰ δράση καὶ γιὰ προφορά.

Ὁ Τάσος Τσώρης ἀπὸ τότε πού ξανασυνδέθηκε μὲ τὸ χωριό, τὸ εἶχε πολὺ ἀγαπήσει, τὸ σκεφτόταν ὀλοένα κι ἔδειχνε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ προβλήματά του, ὅπως δὲ μοῦ εἶχε ἐκμυστηρευθεῖ, ἂν δὲ γινόταν τουριστικὸς Ξενώνας στὸ χωριὸ ἀπ' τὸν Ε.Ο.Τ. γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχαμε κάνει σχετικὲς ἐνέργειες, εἶχε κατὰ νοῦ νὰ τὸν φτιάξῃ ὁ ἴδιος μὲ δικά του ἔξοδα. Καὶ πιστεύω πῶς θὰ τῶκανε.

Ὅμως, δὲν πρόλαβε νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὴ του τὴν ἐπιδίωξη κι οὔτε μπόρεσε νὰ ξαναπάῃ στὸ χωριὸ οὔτε καὶ νὰ ἀνεβεῖ στὸ βουνὸ τῆς Παναγίας, πού τόσο πολὺ τὸ λαχταροῦσε κι εἶχε σκεφτεῖ νὰ φτιάξῃ καὶ τὸ καταφύγιο, γιατί τὸν πρόλαβε ὁ θάνατος. Ἔτσι, δὲν τὰ κατάφερε νὰ ἀγναντέψῃ, ἀπὸ κεῖ ψηλά, τὸ γραφικὸ χωριὸ πού πολὺ τὸν συγκινοῦσε καὶ νὰ χαρεῖ τὴν ὁμορφιά του, οὔτε καὶ ν' ἀπολαύσῃ τὸ ὑπέροχο μεγαλεῖο τῆς φύσης πού ἀπλώνεται ὀλόγυρα, γιατί δὲν εἶχε, ἀκόμα, φτιαχθεῖ ὁ δρόμος ὡς ἐκεῖ πάνω πού βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας. Καὶ ἴσως νᾶφυγε μὲ κάποιο παράπονο γι' αὐτὴ του τὴν ἀτυχία.

Ὡστόσο, στὴ διαθήκη του, πού τὴν εἶχε φτιάξῃ, ποιὸς ξέρει, πρὶν ἀπὸ πόσο καιρὸ --γιατί ἂν ἔφτιαχνε κάποια ἄλλη πρό-

σφατη, σίγουρα θά είχε άλλο περιεχόμενο — πρόβλεψε και για Ξενοδοχείο στο χωριό και για τὸ καταφύγιο στὴν Παναγία κι ἄφησε ἀξιόλογα ποσὰ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Κι ἀπὸ εὐγενικὴ πρόθεση κι αἰσθηματισμὸ ἄφησε στὸ Δικηγορικὸ Σύλλογο Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ἦταν μέλος κι εἶχε εὐδοκιμήσει σὰ δικηγόρος, ἓνα σημαντικὸ κληροδότημα. Ἀδιάφορα, ἂν ὁ Σύλλογος αὐτὸς ἀντάμειψε τὴν εὐγενικὴ του προσφορὰ μὲ ἀγνωμοσύνη, ἀφοῦ οὔτε μιὰ νεκρολογία σκέφτηκε νὰ καταχωρήσει στὸ Νομικὸ Βῆμα, ποῦ ἐκδίδει καὶ γράφει γιὰ πολλοὺς ἄλλους δικηγόρους, ποῦ, ἴσως, τίποτα νὰ μὴ πρόσφεραν σ' αὐτόν.

Ἄν, ὅ,τι ἄφησε ἐκεῖ, τὸ ἄφηνε γιὰ τὸ Ξενοδοχείο στὸ χωριό, σίγουρα θά ἦταν τελειωμένο τώρα καὶ θάηταν πολὺ πιὸ εὐεργετικὴ κι αὐτὴ ἢ προσφορὰ πρὸς τοὺς συντοπίτες του, οἱ ὁποῖοι θά τὸν μνημόνευαν πάντοτε.

Ὁ ἀείμνηστος Τάσος Τσώρης εἶχε ἀγαπήσει πολὺ τὸ Κροκύλιο κι ἔνοιωθε πολλὴ χαρὰ, ὅταν, σὰν ἐγίνε συνταξιούχος, τὸν ἔπαιρνε ὁ πρωτοξάδερφός του Θεόδωρος Καντάς, τῆς Κανταλέξαινας καὶ πῆγαιναν στὸ χωριὸ γιὰ λίγες μέρες, ὅπου ζοῦσε κάποιες ἀνέμελες στιγμὲς κι ὅταν ξαναγύριζε φαινόταν ξανανιωμένος.

Δυστυχῶς, δὲν εἶχε τὴν τύχη νὰ ἴδει οὔτε τὸ Ξενοδοχείο, ποῦ ὀραματίστηκε καὶ συνεχίζεται τώρα ἢ κατασκευὴ του, οὔτε καὶ τὸ καταφύγιο στὸ βουνὸ τῆς Παναγίας, ποῦ καὶ τὰ δυὸ ξεκίνησαν μὲ τίς δικές του δωρεές, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ δρόμο πρὸς τὴν Παναγιά, ποῦ φτιάχτηκε λίγο μετὰ τὸ θάνατό του καὶ θά μπορούσε, ἔστω καὶ σὰ βαθειὰ γεράματα, νὰ πάει μὲ αὐτοκίνητο μέχρι κεῖ πάνω γιὰ ν' ἀπολαύσει τὸ μεγαλειώδικο θέαμα τῆς φύσης ποῦ ξανοίγεται ὀλόγυρα καὶ ν' ἀναγαλλιάσει ἢ ψυχὴ του ἀπὸ χαρὰ καὶ ἰκανοποίηση.

Αὐτὸ τὸ μεγάλο Κροκυλιολάτρη, ποῦ εὐεργέτησε τὸ χωριό, θά πρέπει νὰ τὸν θυμοῦνται οἱ Κροκυλιῶτες μ' εὐγνωμοσύνη καὶ νὰ μὴ ξεχνᾶνε τίς προσφορὲς καὶ τὸ ἔργο του. Γιατί, κατὰ πῶς ἔχει εἶπει ὁ μέγας ποιητὴς Πίνδαρος «Θνήσκει σιγαθὲν ἔργον ἀγαθόν».

Γι' αὐτόν τὸ φίλο, τὸ συγχωριανὸ καὶ πολῦτιμο κι ἀξέχαστο συνεργάτη ἔγραψα τὰ παραπάνω σὰν ἓνα εὐλαβικὸ πνευματικὸ μνημόσυνο στὴ μνήμη του.

ΟΙ ΞΕΝΗΤΕΜΕΝΟΙ ΚΡΟΚΥΛΕΙΩΤΕΣ

Στις αρχές του αιώνα μας είχαν Ξενητευτεί πολλοί Κροκυλειώτες. Τα φτωχόσπιτα δέν τους κράταγαν εκεί πάνω και πήραν τα μάτια τους για την Ξενητειά, για μιὰ καλύτερη τύχη. Οί πιό πολλοί είχαν τραβήξει για την 'Αμερική. 'Απ' αυτούς, άλλοι πρόκοψαν και μπόρεσαν νά ἐνισχύσουν τὰ σπίτια τους, νά παντρέψουν κορίτσια κι ἀδερφάδες, νά βοηθήσουν τούς γέροντες γονείς τους και νά σπουδάσουν παιδιά κι ἀδέρφια, κι άλλοι ψωμόζησαν, στερημένα και χειρότερα ἀπ' ὅ,τι θὰ ζοῦσαν στό χωριό. Πολλοί Ξαναγύρισαν, κάποτε, στήν πατριδα κι άλλοι δέν τὰ κατάφεραν νά γυρίσουν. Κι ἀκόμα κάμποσοι ἄφησαν τὰ κόκκαλά τους στη μακρινή Ξενητειά κι ἔκλεισαν τὰ μάτια τους μέ τό παράπονο, ὅτι ἡ τύχη τους τούς φάνηκε σκληρή και δέν τούς ἔδωσε τή χαρά νά Ξαναἰδοῦν τὰ ἀγαπημένα χώματα, ὅπου γεννήθηκαν και ν' ἀφήσουν τή στερνή πνοή τους κοντά στοὺς ἀγαπημένους τους.

Μερικοί ἀπ' τούς χωριανούς είχαν ταξιδέψει στή Νότιο 'Αμερική κι ἀπ' αυτούς πολὺ λίγοι ἦταν ἐκεῖνοι πού πρόκοψαν. Δέν ἦταν εὐνοϊκές οἱ συνθήκες ἐκεῖ για νά μπορέσει νά σταδιοδρομήσει κανείς. Στόν Καναδά, πού ἦταν, σχεδόν, ἄγνωστος στά προπολεμικά χρόνια, είχαν μεταναστεύσει μονάχα 5 - 6 ἄτομα.

Σάν τέλειωσε ὁ Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, μπαϊλντισμένος ὁ κόσμος ἀπ' τίς στερήσεις και τίς κακουχίες, Ξεσηκώθηκε για Ξενητεμό, ἀναζητώντας καλύτερη Ζωή, μιὰ κι εἶχε μαυρίσει τό μάτι του ἀπ' τή φτώχεια και τίς περιπέτειες τῆς Κατοχῆς. Κατάφεραν, λοιπόν, νά πᾶνε μερικοί στήν 'Αμερική και πιό πολλοί στόν Καναδά, πού ἦταν πιό εὐκολη ἡ μετανάστευση κι ὁ τόπος δίψαγε για ἐργατικά χέρια, γιατί βρισκόταν σέ οικονομική ἐξέλιξη και πρόοδο. "Ολοι αὐτοί, πού Ξενητεύτηκαν, είχαν ὄρε-

Εη γιά δουλειά και ξεκίνησαν με πολλές ελπίδες κι όνειρα γιά την καλύτερη τής ζωής τους. Κι αυτό τὸ πέτυχαν, στ' ἀλήθεια. "Ανθρωποι φτωχοί, στερημένοι, κατατρεγμένοι, ἔφτασαν στὸν Καναδά, στὴν ἀπέραντη αὐτὴ και πλοῦσια χώρα και με τις τόσο εὐνοϊκές συνθήκες, γιά ὅσους ἤθελαν νὰ ἔργαστοῦν και νὰ προσδέσφουν, και ρίχτηκαν με κέφι και πολλή ὄρεξη στὴ δουλειά γιά νὰ φτιάξουν πιὸ ἀνθρώπινη τὴ ζωὴ τους. Κι οἱ πολλοί, ἀπ' αὐτοὺς, τὰ κατάφεραν μιὰ χαρά. Δούλεψαν με πίστη και ἐνθουσιασμό, ἄνοιξαν σιγά - σιγά μαγαζιά δικά τους και δημιούργησαν πετυχημένες κι ἀξιόλογες ἐπιχειρήσεις.

Μ' αὐτές τους τις προσπάθειες κατόρθωσαν νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὴ φτώχεια, νὰ βοηθήσουν τὰ σπίτια τους και τοὺς συγγενεῖς τους και νὰ κάνουν πραγματικότητα τὰ ὄνειρο, πού ἔκαναν, σὰν ξεκίνησαν γιά τὸ ταξίδι.

"Αμα ζεῖ κανένας στὴν Ξενητεία, νοιώθει πιὸ δυνατὸ τὸ αἶσθημα τής νοσταλγίας και πιὸ μεγάλη τὴν ἀνάγκη νὰ συναντιέται με τοὺς συμπατριῶτες του και νὰ κάνει συντροφιά με τοὺς συγχωριανούς του. Γιατί, ἔτσι τοῦδίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ θυμᾶται τὴν πατρίδα, νὰ φτερουγίζει ἡ σκέψη του στὸ μακρινὸ χωριὸ του, στοὺς συγγενεῖς και στοὺς φίλους του, και νὰ ξαναζωντανεύει παλιές ἀναμνήσεις. "Ἐτσι συντροφευμένοι διώχνουν τις στενοχώριες, γιατί τοὺς φαίνεται, κατὰ κάποιον τρόπο, ὅτι δὲν ξεμάκρυναν ἀπ' τὸ χωριὸ κι ἀπ' τοὺς δικούς τους. Κάνουν κανένα γλεντάκι μαζί, λένε κάνα πονεμένο τραγοῦδι, πού τοὺς θυμίζει πατρίδα, θυμοῦνται κάποια γιορτὴ στὸ χωριὸ, κάποια ἱστορία, κι ἀναπολοῦνε τὰ παιδικὰ τους χρόνια. "Ανάμεσα σὲ τέτοιες συντροφιές και μ' αὐτές τις θύμησης, ἀποζητᾶνε τὸ φάρμακο τής παρηγοριᾶς γιά τις Ξενητεῖας τὸν πόνο.

Γιατί, ἡ Ξενητεία ἔχει καημούς και βάσανα, ὅπως τραγοῦδησε κι ἡ λαϊκὴ μούσα: «Τὴν Ξενητεία, τὴν ὄρφανιά, τὴν πίκρα, τὴν ἀγάπη, τὰ τέσσερα τὰ ζύγιασαν' βαρύτερα εἶν' τὰ Ξένα».

«Ὁ Ξένος εἰς τὴν Ξενητεία πρέπει νὰ βάζει μαῦρα γιά νὰ ταιριάζει ἡ φορεσιά με τής καρδιᾶς τὴ λαῦρα».

Πόση νοσταλγία και πόσο πόνο κρύβουν μέσα αὐτὰ τὰ πονεμένα λόγια!

Θὰ πρέπει, λοιπόν, νὰ νοιώθει τὸν ἑαυτὸ του εὐτυχισμένο,

ὅποιος τὰ καταφέρνει νὰ ζεῖ στὴν πατρίδα του, ὅπως εἶπε κι ὁ Εὐριπίδης: «Οὐδὲν φίλτερον τῆς πατρώας γῆς, μακάριος δ' ὁστις εὐτυχῶν μένει ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι».

Πόσο σωστά τὰ εἶπε ὁ μέγας μας τραγικός!!

Γι' αὐτὸ κι οἱ Κροκυλειῶτες τοῦ Καναδά καὶ τῆς Ἀμερικῆς, γιὰ νὰ μὴ ξεχνιῶνται καὶ νὰ μποροῦν νὰ συναντιῶνται καὶ νὰ μαλακώνουν, κατὰ κάποιο τρόπο, τὸν πόνο τῆς Ξενητείας, ἴδρυσαν, πρὶν ἀπὸ χρόνια, ἕναν πατριωτικὸ Σύλλογο, τὴν «Ἐνωση Κροκυλείων Καναδά - Ἀμερικῆς Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝ-ΝΗΣ». Κι ἔτσι μποροῦν νὰ βλέπονται, νὰ συζητᾶνε γιὰ τὴν πατρίδα, νὰ συνδιασκεδάζουν, κάποτε - πότε, καὶ νὰ βρίσκει ἀνακούφιση καὶ παρηγοριά. Γιατὶ τοὺς φαίνεται, πὼς βρίσκονται σὲ κάποια ζεστὴ γωνιά τῆς μακρινῆς πατρίδας.

Μὲ τὴν «Ἐνωσὴ» τοὺς αὐτὴ δὲν δημιούργησαν μονάχα μιὰ ἐστία πατριωτικὴ, ποὺ τοὺς κρατᾶει ἑνωμένους, ἀλλὰ τοὺς δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ σκέφτονται καὶ τοὺς συγχωριανούς των, ποὺ ξέμειναν στὴν πατρίδα καὶ νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ χωριοῦ τους.

Μπόρεσαν, ἔτσι, νὰ στείλουν, κατὰ καιροὺς, ἀρκετὰ χρήματα γιὰ τὸν ἐξωραϊσμὸ καὶ τὴν βελτίωση τοῦ σχολείου, ποὺ ἔγινε πολὺ ὁμορφο, γιὰ τὴν ἐκκλησία καὶ τὰ ἑκκλησια καὶ τὴν ἐνίσχυση φτωχῶν συγχωριανῶν. Κι ἀκόμα, τελευταῖα, ἀποφάσισαν νὰ διαθέσουν τ' ἀπαιτούμενα χρήματα γιὰ νὰ γίνουν στὸ χωριὸ συγχρονισμένα ἀφοδευτήρια καὶ ἀποχετευτικὸ σύστημα. Ἕνα ἔργο πολιτισμοῦ, ποὺ θὰ ἐξυπηρετήσῃ τὶς ἀνάγκες τοῦ χωριοῦ καὶ θὰ βοηθήσῃ στὸν εὐπρεπισμὸ καὶ στὴν καλύτερη προβολὴ του.

Τέτοιοι ἄνθρωποι, ποὺ κρατᾶνε ἄσβηστη τὴ φλόγα τοῦ πατριωτισμοῦ, ἂν καὶ βρίσκονται χιλιάδες μίλια μακριά, κι ἡ σκέψη τους δὲν ξέκοψε ποτὲ ἀπ' τὴ γενέτειρα, εἶναι ἀξιεπαινοὶ καὶ τοὺς ἀξίζουν συγχαρητήρια καὶ πολλὰ εὐχαριστίες.

ΟΙ ΠΑΛΙΟΙ ΑΠΟΔΗΜΟΙ ΚΡΟΚΥΛΙΩΤΕΣ

Τὸ Κροκύλιο, ἀπ' τὰ παλιότερα χρόνια, ἐπειδὴ ἦταν κεφαλοχώρι μὲ πολλοὺς κατοίκους, ἀλλὰ μὲ λιγοστὰ καλλιεργήσιμο κι ὄχι καὶ τόσο εὐφορο τόπο, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὰ φέρει βόλτα, εἶχε πολλοὺς ξενιτεμένους. Καὶ ἐπειδὴ εἶχαν μεταναστεύσει πολλοὶ στὴν Ἀμερική, τὸ εἶχε ὀνομάσει ὁ κόσμος «Ἀμερικανοχώρι». Καὶ πραγματικά, τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ ἰδίως τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ σημερινοῦ, εἶχαν πάει στὴν Ἀμερική πάρα πολλοί, καὶ κατὰ πῶς θυμᾶμαι καὶ λογαριάζω, κάποιες φορές πού μὲνω ξάγρυπνος τὴ νύχτα, ἀπ' τίς διακόσιες καὶ παραπάνω οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ Ζήτημα εἶναι ἂν ὑπῆρχαν εἴκοσι σπίτια πού νὰ μὴν εἶχαν κάποιο ξενιτεμένο ἐκεῖ. Μάλιστα ὑπῆρχαν σπίτια πού εἶχαν δυὸ καὶ τρεῖς ἢ καὶ παραπάνω, ὅπως τὸ Κολοβέικο, πού εἶχε τέσσερα παιδιὰ στείλει, τὸ Γιάννη, τὸν Κώστα, τὸ Γιῶργο καὶ τὸ Νίκο καὶ γιὰ κάποιο φεγγάρι, εἶχε πάει ἀκόμα καὶ ὁ Κολοβός, ἀλλὰ ξαναγύρισε γρήγορα. Ἐπίσης καὶ τὸ Σταυρέικο σπίτι εἶχε στείλει τέσσερις, τὸ Γιῶργο, τὸν Κώστα, τὸ Θόδωρο καὶ τὸ Σταυρομῆτσο.

Ἡ μετανάστευση στὴν Ἀμερική, ἐντάθηκε στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, ὁπότε εἶχε ξεσηκωθεί ὅλος ὁ σερνικός κόσμος καὶ τράβαγε κατὰ τὸ Ν. Κόσμο πρὸς ἀναζήτηση κάποιας καλύτερης τύχης. Τότε, ἡ Ἑλλάδα, ὅπως ἦταν κουτσουρεμένη, εἶχε φτώχειες μεγάλες καὶ πολλὴ ἀνεργία.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τὰ ταξίδια ἦταν δύσκολα κι ὄχι πολὺ ἀκίνδυνα. Γιατὶ γίνονταν μὲ καράβια καὶ κράταγαν, κάπου, ἓνα μῆνα. Μάλιστα, κάποιος, γιὰ πῶς οἰκονομικὰ προτίμαγαν κάποια παλιοκάραβα ἀργοκίνητα, πού ἔκαναν τὸ ταξίδι παραπάνω ἀπὸ μῆνα, κι ὅσοι κατάφερναν νὰ φτάσουν κάποτε στὴν Ἀμερική, καθὼς ἦταν καὶ ἄμαθοι ἀπὸ θάλασσα, ἔφταναν μισοπεθαμένοι. Ἐνῶ, κάποιος ἄλλος δὲν τὰ κατάφερναν καὶ πέθαιναν ἀπ' τὴν ἐξάντληση καὶ τὴν ταλαιπωρία. Ἔτσι εἶχε συμβεῖ μὲ τὰ δυὸ ἀ-

δέλφια, τὸν Ἄντρισαλέξη καὶ τὸν Ἄντρισοχαράλαμπο, ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ φτάσουν στὸν προορισμὸ τους γιατί πέθαναν στὸ ταξίδι. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ταλαιπωρία καὶ τόσο πολλοὶ οἱ κίνδυνοι ἑνὸς τέτοιου ταξιδιοῦ στὰ χρόνια κείνα!

Ἄλλὰ κι ἐκεῖ σὰν ἔφταναν ὑπόφερναν πολὺ ὥσπου νὰ βροῦνε δουλειά. Γιατί, ἡ Ἀμερική δὲν εἶχε ἀκόμα ἀναπτυχθεῖ βιομηχανικά ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κάπως ἀνθρώπινες ἀπασχολήσεις κι ἔτσι ὑπῆρχαν δυσκολίες γιὰ τὴν ἐξεύρεση δουλειᾶς. Καὶ μονάχα στὶς σιδηροδρομικὲς γραμμές, ποὺ τότε ἀνοίγονταν παντοῦ καὶ ὑπῆρχε ὄργασμός, ἐκεῖ βολεύονταν οἱ πιὸ πολλοί, ὅπου δούλευαν σὰ σκλάβοι κοντὰ 10 ὥρες, πεινασμένοι καὶ διψασμένοι, μέσα στὸ λιοῦρι κάτω ἀπ' τὴν ἐπίβλεψη κάποιου ἄγγριου καὶ σκληροῦ ἐπιστάτη. Καὶ τίς νύχτες, ξεθεωμένοι ἀπ' τὴν ἐξαντλητικὴ δουλειά, τίς πέρναγαν σὲ τίποτα παράγκες ἢ ὑπόγειες ἀποθήκες, ὅπου ζοῦσαν κοινοβιακὰ καμιὰ δεκαριά μαζί. Καὶ τότε πλενόntonουσαν, μπάλωναν τὰ ροῦχα τους, μαγεῖρευαν κανὰ φαγάκι καὶ κοιμόntonουσαν λίγες ὥρες, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ξεκουραστοῦνε κάπως καὶ νὰ πάρουν κουράγιο γιὰ τὸ ξεθέωμα τῆς ἄλλης μέρας. Γιὰ κοινωνικὴ ἀσφάλιση, ἰατρικὴ περίθαλψη καὶ κάτι τέτοια, δὲν γινόταν λόγος τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, κι ὅποιος εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ ἀρρωστήσει «πήγαινε σὰν τὸ σκυλί στ' ἀμπέλι». Πόσοι καὶ πόσοι, ἀπὸ κείνους ποὺ ξεκίνησαν μὲ ὄνειρα κι ἐλπίδες γιὰ κάποια προκοπὴ, δὲν χάθηκαν, τὰ χρόνια κείνα, στοὺς ἀφιλόξενους ξένους τόπους μὲ τὸ παράπονο ὅτι στάθηκαν ἀτυχοὶ στὴ Ζωὴ τους!

Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία τούτη, μοῦρχεται στὴ θύμηση ἓνα περιστατικὸ ποὺ μοῦ εἶχε διηγηθεῖ, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ὁ μακαρίτης ὁ γαμπρός μου Γιάννης Λουκόπουλος. Ὁ Γιαννακάκης, ποὺ συνέβηκε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ποὺ κι αὐτός, 18χρονο παιδάκι, βρισκόταν ταξιδεμένος στὴν Ἀμερική, γιὰ νὰ βοηθήσει τὸ καταχρεωμένο σπίτι του καὶ νὰ παντρέψει πέντε ἀδερφάδες. Μοῦ διηγότανε, λοιπόν, ὅτι, μιὰ μέρα, ἐνῶ ταξίδευε μὲ τὸ τραῖνο γιὰ νὰ πιάσει δουλειά, σὲ κάποια στροφὴ ξετροχιάστηκε τὸ τραῖνο κι ἔπεσε σὲ γκρεμό. Μέσα στὸ ἴδιο θαγόνι μ' ἐκείνον ταξίδευε κι ὁ Πάνος ὁ Μπελιούρης, μὲ τὸν ὁποῖο ἦταν συνήλικος, ποὺ κι αὐτός πήγαινε γιὰ δουλειά. Τὴ στιγμὴ τοῦ ἐκτροχιασμοῦ

ὁ Μπελιουροπάνος πήδησε ἔξω ἀπ' τὸ βαγόνι γιὰ ν' ἀγλυτώσει, ἀλλὰ παρασύρθηκε ἀπ' τοὺς τροχοὺς καὶ τραυματίστηκε βαρεῖα καὶ στὰ δύο του πόδια, ἐνῶ ὁ Γιαννακόγιαννος, ἀντὶ νὰ πηδήσει, ξάπλωσε κάτω στὸ δάπεδο τοῦ βαγονιοῦ καὶ δὲν ἔπαθε τίποτα. Ὁ Πάνος ἔμεινε ἀνάπηρος κι ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιναπατρισθεῖ, χωρὶς καμιὰ σύνταξη ἢ ἄλλη ἀποζημίωση. Ὡστόσο, ἐπειδὴ ἦταν τυχερὸς καὶ γλύτωσε ἀπ' τὸ θάνατο, εἶχε τάξει σὰν τάμα νὰ προσφέρει τὴ σημαία γιὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ "Ἀη - Γιώργη του χωριοῦ. Ὅπως καὶ γινότανε χρόνια καὶ χρόνια.

Τόσο σκληρὰ εἶχαν δουλέψει κεῖνοι οἱ πρῶτοι μετανάστες, καὶ μὲ τέτοιες στερήσεις ἔζησαν τὰ χρόνια κεῖνα, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὰ βγάλουν πέρα καὶ νὰ ἐπιβιώσουν. Ἔτσι, ὅσοι δὲν παρασύρθηκαν ἀπὸ τίποτα πειρασμοὺς καὶ δὲν ἀσώτεψαν, ἀφοῦ δούλεψαν «σκυλίσια» καί, κονόμησαν κάποια παραδάκια, ξαναγύρισαν στὸ χωριό, ὅπου ἔφτιαξαν σπίτια, ἀγόρασαν χωράφια, παντρεύθηκαν δημιούργησαν οἰκογένεια, σπούδασαν παιδιὰ κι ἔζησαν ἡσυχὰ καὶ εἰρηνικὰ στὸν τόπο τοῦ γεννησιμιοῦ τους. Ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι ποὺ κακόμπλεξαν δὲν ἔκαμαν προκοπή, ἀλλὰ καταστράφηκαν κι ἄφησαν τὰ κόκκαλά τους ἐκεῖ στὴν Ξενητιά, χωρὶς ποτὲ νὰ ἐνδιαφερθοῦνε γιὰ τοὺς δικούς τους κι οὔτε κὰν τὰ λεφτὰ γιὰ τὰ εἰσιτήρια, ποὺ εἶχαν χρεωθεῖ τὰ σπίτια τους γιὰ νὰ τοὺς στείλουν στὴν Ἀμερική, δὲ σκέφτηκαν νὰ τοὺς ἐπιστρέψουν.

Ἦταν τόσο δύσκολη ἡ μετανάστευση κεῖνη τὴν ἐποχὴ καὶ γι' αὐτὸ εἶχαν εἰπεῖ «ὁ ζωντανὸς ὁ χωρισμὸς παρηγοριὰ δὲν ἔχει». Γιατὶ οἱ συνθήκες ἦταν τέτοιες, ὥστε νὰ μὴν ξέρουν ἀνθὰ ξαναγύριζε ὁ ταξιδεμένος. Καὶ Ζοῦσαν πάντα μὲ τὴν ἀγωνία τῆς ἐλπίδας καὶ τὴ λαχτάρα τῆς προσμονῆς, κι ἐκεῖνος ποὺ Ξενητευόταν κι ἐκεῖνοι ποὺ τὸν περιμέναν γιὰ νὰ ξαναγυρίσει.

Ἐνῶ σήμερα τὰ πράγματα δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση ἢ ὁμοιότητα μὲ τὴν κατάσταση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀφοῦ τὰ σημερινὰ ταξιδέματα μοιάζουν κάπως σὰ μακρόχρονες ἐκδρομές. Γιατὶ, σὲ λίγες ὥρες μπορεῖ νὰ βρεθεῖ κανένας στὸ μέρος ποὺ θέλει νὰ πάει, καὶ σὲ ἄλλες τόσες γιὰ νὰ ξαναγυρίσει. Ἐνῶ, μέσα ἐπικοινωνίας ὑπάρχουν ἄφθονα καὶ εἶναι προσιτὰ σὲ ὅλους ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐπικοινωνεῖ κανεὶς πολὺ εὐκόλα. Ἐπὶ πλεόν

οί Ξενητεμένοι ἔχουν δημιουργήσει συλλόγους, ἀδελφότητες καὶ ἄλλες πατριωτικὲς ἐνώσεις, συμμετέχουν σὲ ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις καὶ διατηροῦνε ἐπαφὴ μεταξὺ τους. Γενικὰ οἱ συνθῆκες ἐργασίας καὶ διαβίωσης ἔχουν βελτιωθεῖ πολὺ καὶ ἔξανθρωπιστεῖ ἀφάνταστα, σὲ σύγκριση μὲ κείνες τῆς ἐποχῆς ποὺ ἄρχισε ἡ μετανάστευση. Τότε, ὁ συνδικαλισμὸς βρισκόταν ἀκόμα στὰ σπάργανα, ἡ δὲ τηλεγραφικὴ καὶ τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία ἦταν ἀδύνατη. Κι οὔτε πιά μπορεῖ νάχει καμιὰ θέση, ἐκεῖνο τὸ ἀπαισιόδοξο μήνυμα «ὁ Ξένος εἰς τὴν Ξενητιὰ πρέπει νὰ βάνει μαῦρα, γιὰ νὰ ταιριάζει ἡ φορεσιὰ μὲ τῆς καρδιᾶς τῆ λαύρα». "Ἔτσι, μπορεῖ κανένας νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα, πὼς κείνοι οἱ ἰταλινοὶ Κροκυλιῶτες ποὺ ξεκίνησαν γιὰ τὴν Ἀμερική, «πήγαιναν» κατὰ πὼς λέει καὶ τὸ τραγουδάκι «στὸ ἄγνωστο μὲ θάρκα τὴν ἐλπίδα» κι ἦταν, μπορεῖ νὰ εἰπεῖ κανένας, «ἥρωες» γιὰτὶ ἂν κι ἔζησαν ξεμακρυσμένοι καὶ σ' ἄγνωστο περιβάλλον, κάτω ἀπὸ συνθῆκες δύσκολες καὶ πολλὰς φορές ἐπικίνδυνες, ἐντούτοις κατάφεραν νὰ ἐπιβιώσουν καὶ νὰ ξαναγυρίσουν στὸ χωριό, πο ὑπὸ εἶχαν πάντοτε κλεισμένο μέσα στὴν καρδιά τους καὶ τὸ ὁποῖο μπόρεσαν νὰ τὸ ὠφελήσουν, νὰ τὸ προβάλλουν καὶ νὰ τὸ εὐεργετήσουν.

Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ μὴ ξεχνιοῦνται, ἀλλὰ νὰ μνημονεύονται πάντα ἀπ' τοὺς ἐπιγενόμενους γιὰ τὶς ἀξιόλογες προσφορὲς τους.

ΕΝΑΣ ΠΑΠΑΣ ΑΠ' ΤΟ ΧΩΡΙΟ

«Ότι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν...»

(Ν'. ψαλμῶς)

Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρό, ἓνα χειμωνιάτικο πρωινό, συνάντησα συμπτωματικὰ στὸ δρόμο, ἓναν παπὰ ἀπὸ κάποιο ὄρεινὸ χωριὸ τῆς Ρούμελης. Ἦταν παλῆος φίλος καὶ συμμαθητῆς, πού εἶχα, δὲν ξέρω κι ἐγώ, πόσα χρόνια νὰ τὸν συναντήσω. Καὶ θᾶταν ἀδύνατο νὰ τὸν γνωρίσω, ἂν δὲν μοῦ μίλαγε ὁ ἴδιος, γιατί εἶχα νὰ τὸν ἰδῶ ἀπὸ τότε σχεδὸν πού πρωτοφόρεσε τὰ ράσα. Χρόνια καὶ χρόνια εἶχαν περάσει. Τότε ἦταν νέος, λεβέντης, λιανόκορμος μὲ κατὰμαυρα μαλλιά καὶ γένεια κι ἀστραφτερὰ μάτια, ἐνῶ τώρα ἦταν γερασμένος, ἀσπρομάλλης κι ἀσπρογένης. Ἕνα λιπόσαρκο γεροντάκι μὲ βιβλικὴ μορφή καὶ ἀσκητικὴ φυσιογνωμία.

Πόσο συγκινήθηκα πού τὸν εἶδα καὶ πόσο χάρηκα γιὰ τὴ συνάντηση αὐτῆ! Καθῆσαμε κάπου, σὲ μιὰ γωνιά, γιὰ νὰ ἰδωθοῦμε καὶ νὰ τὰ εἰποῦμε καὶ γιὰ νὰ ἀκούσω καὶ κάτι γιὰ τὴ ζωὴ του. Κι ἔμαθα ὅτι βρίσκεται πάντα στὸ χωριό, κοντὰ στοὺς λιγιστοὺς ἐνοριτες του, πού ἔμειναν ἐκεῖ σὰν τὰ ξεκομμένα πρόβατα καὶ πού τὸ χειμῶνα φτάνουν δὲ φτάνουν τοὺς πενήντα. Ἐκεῖ, λοιπόν, κοντὰ στοὺς λιγιστοὺς αὐτοὺς πιστοὺς βρίσκεται καὶ κείνος, ἀφοσιωμένος στὸ θεῖο λειτουργημά του καὶ δοσμένος, ὀλόψυχα, στὴν ἀποστολὴ του. Γιατί δὲν τοῦ κάνει καρδιά καὶ δὲν τὸν ἀφήνει ἡ συνείδηση νὰ τοὺς ἐγκαταλείψει καὶ νὰ πάει κοντὰ στὰ παιδιὰ του πού, μεγαλωμένα καὶ ἀποκατεστημένα, ζοῦνε μακριὰ στὴν πόλη καὶ τοῦ ζητᾶνε ἐπίμονα νὰ πάει κοντὰ τοὺς.

Ὅμως, ἐκεῖνος προτιμᾶει νὰ μείνει κοντὰ στὸ φτωχὸ τοῦ ποιμνίου μέχρι τὴν τελευταία του πνοή, «...τοῖς ἰκεῖνων ρήμασι πειθόμενος», ὅπως χαρακτηριστικὰ, εἶπε. Κι ἂν εἶναι νᾶρθει ἢ

στερνή του ὦρα, νὰ τὸν βρεῖ ἐκεῖ, κοντά τους γιὰ νὰ μπορέσει νὰ εἰπεῖ σὰν ἄλλος Συμεὼν τὸ «νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου», κι ὕστερα νὰ παραδώσει ἡσυχα καὶ γαληνεμένα στὸν Ὑψιστο τὸ πνεῦμα.

Μὲ πόση θερμὴ καὶ συγκίνηση διηγόταν τὴ Ζωὴ του, ἐκεῖ στὴ μοναξιά καὶ πόσο μὲ συγκίνησε κι ἐμένα αὐτὴ του ἡ στοργικὴ ἀγάπη πρὸς τοὺς φτωχοὺς συντοπίτες του, ἡ αὐτοθυσία του καὶ ἡ ἀφοσίωσή του στὴν ἱερὴ του ἀποστολή!

Κι ἐκεῖ πού μιλάγε σὰν ἐξαῦλωμένος κι ἔβλεπα ἀντίκρου μου τὴν ἀσκητικὴ του μορφή, ἡ σκέψη μου φτεροῦγιζε στὰ περασμένα, στὴν ἐποχὴ, πού τὰ χωριά δὲν εἶχαν ρημάξει ἀλλὰ ἦταν πλημμυρισμένα ἀπὸ Ζωὴ καὶ κίνηση κι ὁ κόσμος τους δὲν εἶχε καταχωνιαστῆι στὸ χωνευτῆρι τῆς ἀπλησθησῆς καὶ πλανεύτρας πόλης.

Κι ἀνάμεσά τους ξεχώριζα, μὲ τὴ φαντασία μου, τὸ ράσο τοῦ παλιοῦ παπᾶ τοῦ χωριοῦ. Θυμήθηκα τοὺς φτωχοὺς ἐκείνους λευίτες, πού μπορεῖ νὰ μὴν ἤξεραν πολλὰ γράμματα, ἀλλὰ εἶχαν πολλὴ ἀνθρωπιὰ κι ἀπέραντη καλωσύνη καὶ πιὸ πολὺ εἶχαν συναίσθησι τῆς μεγάλης ἀποστολῆς τους. Γιατί, ὅσοι ἀποφάσιζαν τότε νὰ φορέσουν τὸ ράσο, εἶχαν βαθειὰ πίστη στὸ Θεὸ καὶ πραγματικὴ ἀγάπη στὸ ἱερὸ λειτούργημα, μιὰ κι ἤξεραν, πὼς οἱ ἀπολαυές τους ἀπὸ τὸ πασαδηλίκι θὰ ἦταν πενιχρὲς ἀλλὰ ἡ προσφορὰ τους στὸ λειτούργημα ἦταν ἀνυπολόγιστη. Δὲν ἦταν μονάχα οἱ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου στὰ φτωχοχώρια οἱ παπάδες. Ἦταν καὶ οἱ σύμβουλοι στοὺς ἐνορίτες, οἱ συμπαραστάτες τους σὲ κάθε δύσκολη στιγμὴ. Ἦταν οἱ γραμματικοὶ τους, πού τοὺς ἔγραφαν τὰ γράμματα πρὸς τοὺς ξενητεμένους. Ἦταν ἐκεῖνοι, πού πρόσφερναν τίς ἐκδουλεύσεις τους σὲ κάθε ἀνάγκη μὲ προθυμία πάντα κι ἀνιδιοτέλεια.

Κι οἱ ἀπολαυές τους; Μηδαμινές, τιποτένιες. Περίμεναν νὰ μαζέψουν μερικὲς δραχμὲς ἀπὸ κάνα γάμο ἢ βαπτίσαι καὶ λίγες πενταροδεκάρες ἀπ' τοὺς ἀγιασμοὺς, πού τίς ἔρριχναν, μάλιστα, μέσα στὸ «μπακράτσι», ποῦχε τὸ ἀγίασμα. Μισθὸς δὲν ὑπῆρχε γιὰ τοὺς παπάδες καὶ κανένας δὲν τοὺς σκέφτηκε καὶ δὲν ἐνδιαφέρθηκε ποτέ νὰ τοὺς γράψει κι αὐτοὺς στὸν προῖπολογισμό. Ἔτσι, ἡ πληρωμὴ τους γινόταν ἀπ' τοὺς ἐνορίτες,

σέ εισόδημα, πού τὸ μάζευαν οἱ φτωχοπαπάδες στὸ τέλος τῆς ἴσοδειᾶς, γυρίζοντας ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, σὰν τοὺς διακοναρέους, γιὰ νὰ μαζέψουν «τὸν ἀναφακὰ τους», πού πολλές φορές ἦταν σκύβαλα γιὰ τίς κόττες.

Ὡστόσο δὲν βαρυγγομοῦσαν ἀλλὰ πάντα, χωρὶς γκρίνιες καὶ βαρυστημάρα, ἔτρεχαν πρόθυμα γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς συντοπίτες τους, νὰ παρηγορήσουν τοὺς δυστυχισμένους, νὰ συμβουλέψουν ἐκείνους, πού εἶχαν τὴν ἀνάγκη τους.

Ὅμως, σὰν ἄνθρωποι κι αὐτοὶ καὶ οἰκογενειάρχες εἶχαν ἀνάγκες καὶ γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὰ βγάλουν πέρα καὶ νὰ συντηρήσουν τὴ φαμελιά τους, ἀναγκάζονταν νὰ δουλέψουν στὰ χωράφια, νὰ σκάβουν στ' ἀμπέλια, νὰ κάνουν ζευγάρι καὶ νὰ γυρίζουν τὸ βράδυ μὲ τ' ἀλέτρι στὸν ὦμο. Νὰ σπάζουν πέτρες στοὺς δρόμους, νὰ κόβουν ξύλα στὸ λόγγο, νὰ θερίζουν τὰ ἴστάρια καὶ νὰ τ' ἀλωνίζουν ὀλημερίς μέσα στὸν ἥλιο. Νὰ κάνουν, ἀκόμα, πολλές φορές, καὶ τὸν ἀγωγιάτη, πηγαίνοντας κάποιον καβάλα μὲ τὸ μουλάρι κι αὐτὸς ἀπόκοντα σαλαγόντας καὶ κοντανασαίνοντας.

Ποτὲ δὲν θὰ σβήσει ἀπ' τὴ μνήμη μου ἡ εἰκόνα ἐνὸς παπᾶ ἀπὸ μικρὸ φτωχοχωῖρι, πού γιὰ νὰ πάει στὴν πόλη ὅπου φοιτοῦσε ὁ γυιὸς του στὸ Γυμνάσιο, γιὰ νὰ τὸν ἐφοδιάσει μὲ τὰ τρόφιμα τῆς βδομάδας, φοροῦσε γουρνοτσάρουχα γιὰ νὰ μὴ χαλάσει τὰ παπούτσια, τὰ ὁποῖα ἦταν χιλιομπαλωμένα καὶ πού τὰ χρειαζόταν γιὰ νὰ πηγαίνει στὴν ἐκκλησιά!

Καὶ σὰν τὴν Ξαναθυμᾶμαι αὐτὴ τὴν εἰκόνα καὶ σκέφτομαι τὴ στοργικὴ φροντίδα αὐτοῦ τοῦ φτωχοπατέρα καὶ τὴ μεγάλη θυσία ἐκείνου τοῦ ἀγνοῦ καὶ ἄδολου Ρουμελιώτη παπᾶ, πού ἀγωνίζεταν μὲ χίλιες στερήσεις νὰ μάθει γράμματα τὸ γυιό του, γιὰ νὰ ζήσει καλύτερα ἀπ' αὐτὸν καὶ νὰ μὴ γνωρίσει τὴ μιζέρια τῆ δικῆ του, μὲ πιάνει καὶ τώρα ἀκόμα συγκίνηση.

Τώρα, εὐτυχῶς, ὁ κληρὸς τακτοποιήθηκε καὶ δὲν βασανίζονται οἱ παπάδες ἀπ' τὴ φτώχεια καὶ τὴν κακομοιριά.

Χωρίσαμε μὲ τὸν παπᾶ, καὶ τὴν ἄλλη μέρα θᾶφευγε γιὰ τὸ χωριό, γιὰ νὰ Ξαναβρεθεῖ καὶ πάλι κοντὰ στοὺς πιστοὺς ἑνορίτες του, πού τὸν χειμῶνα τὸν ἔχουν πιὸ πολλὴ ἀνάγκη, γιατί καθὼς εἶναι, σχεδόν, ὅλοι γέροι, μπορεῖ καὶ νὰ λείψει κανένας

ἀπ' αὐτοῦς.

Σέ μένα, ὅμως, ἔμεινε ζωντανή ἡ μορφή του. Ἐξαῦλωμένος, καλωσυνάτος, γεμᾶτος ἀνθρωπιὰ καὶ ψυχικό μεγαλεῖο. Κι ἀντηχοῦσαν στ' αὐτιά μου τὰ λόγια του «τοῖς ἑκείνων ρήμασι πειθόμενος...».

Ἄλήθεια! πόση αὐτοθυσία καὶ πόσο ἀλτρουϊσμὸ κρύβουν μέσα στὶς ψυχές τους μερικοὶ ἄνθρωποι, ποὺ εἶναι πραγματικοὶ Χριστιανοὶ κι ἔχουν σὰν ἔμβλημά τους τὸ «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» τοῦ Θεανθρώπου!!

Ο ΓΙΑΤΡΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Στά μακρινά χωριά και μάλιστα τὰ πιό όρεινά, πού είναι σχεδόν ρημαγμένα από κόσμο, ένα μεγάλο και σοβαρό Ζήτημα, πού βασανίζει εκείνους πού Ξέμειναν εκεί, είναι ή Ιατρική περίθαλψη. Κι είναι σωστό νά τούς άπασχολεί τόσο πολύ, γιατί οί πιό πολλοί άπ' αυτούς, πού Ζοϋνε σήμερα στά χωριά, είναι γέροι κι άνήμποροι. "Όλοι τους κάτι θάχουν. "Άλλος καρδιά, άλλος στομάχι, άλλος ρευματισμούς. Οί γιατροί σήμερα έχουν λείψει όλότελα σχεδόν, άπ' τά χωριά κι άν Ξέμεινε κανένας είναι κι εκείνος γέρος και δέν έχει κουράγιο νά κάνει επισκέψεις κι έτσι τό πρόβλημα μένει πάντα άλυτο.

Τό κράτος, για νά θεραπεύσει, κατά κάποιο τρόπο, αυτή την άνάγκη, πώχει τόση Ζωτική σημασία για την έπαρχία, άποφάσισε νά ιδρύσει τά άγροτικά Ιατρεία, στά όποια στέλνει ένα γιατρό, από κείνους, πού μόλις πήραν τό δίπλωμά τους, για νά προσφέρει τίς υπηρεσίες του σέ διάφορα γειτονικά χωριά. Οί γιατροί αυτοί, βέβαια, είναι νέοι έπιστήμονες, οί όποιοι δέν έχουν πείρα, κι ούτε τούς δόθηκε εύκαιρία για συστηματική άσκηση στά διάφορα νοσηλευτικά ιδρύματα. Άλλά, για τούς Ξεμοναχισμένους στά μακρινά φτωχά χωριά Ξωμάχους, είναι πολύ χρήσιμοι κι ό κόσμος τούς έχει σέ μεγάλη ύπόληψη γιατί νοιώθει κάποια ασφάλεια. Οί πιό πολλοί άπ' αυτούς πηγαίνουν εκεί μέ κρύα καρδιά, για νά κάνουν τή θητεία τους, στην ύπαιθρο. Και περιμένουν πώς και πώς, νά περάσει ό καιρός για νά τελειώσει κι ή άποστολή τους, πού τή θεωροϋνε κάπως σαν έξορία και νά Ξαναγυρίσουν στην πρωτεύουσα για νά φροντίσουν για την ειδικότητα και για νά πιάσουν πελατεία.

"Έτσι, πολλές φορές τ' άγροτικά Ιατρεία μένουν χωρίς γιατρό. Γιατί, σαν φεύγει εκείνος, πού συμπλήρωσε τή θητεία

του στην έπαρχία και μέχρι πού να πάει αντικαταστάτης, μεσολαβεί ένα διάστημα, πού μένουν χωρίς γιατρό, και βρίσκονται στο έλεος του Θεού. Και τότε ζούνε μέσα στην αγωνία και στο φόβο γιατί δεν ξέρουν τί μπορεί να τους συμβεί στο διάστημα αυτό, κι αν τους βρει ξαφνικά καμμιά αρρώστεια, θά πәне «σάν τὸ σκυλί στ' άμπέλι».

Γι' αυτό σκέφτομαι πόσο μεγάλο δίκιο είχε ένας αγαπητός φίλος κοινοτάρχης, όταν ζήταγε άπ' τόν άρμόδιο ύπουργό να στείλει στο άγροτικό ίατρείο, «έστω κι έναν κτηνίατρο», για να τόν έχουν για παρηγοριά και στην ανάγκη να τους δώσει μιá συνδρομή, άκόμα σάν κι εκείνη πού δίνει στα τετράποδα σέ μιá δύσκολη στιγμή.

Συμβαίνει κάποτε να βρίσκεται και κάποιος άπ' τους άγροτικούς γιατρούς, πού είτε άπό άγάπη πρὸς τους ξωμάχους, πού ζούνε στα χωριά, είτε γιατί τοῦ άρέσει ή χωριάτικη ζωή, είτε γιατί έχει περίσσια καλωσύνη κι άνθρωπιά και δεν ξέχασε τή διαβεβαίωση, πού έδωκε σάν πῆρε τὸ πτυχίο του «...κατ' έπιστήμην βιώσομαι άσκων ταύτην δίκην θρησκείας...», να μένει εκεί για πολύ καιρό, κι άφοσιώνεται στη δουλειά του με πίστη κι ένθουσιασμό.

Αυτές όμως είναι άπ' τίς πολύ σπάνιες εξαιρέσεις.

Κι έν τούτοις, έτσι θάπρεπε να άσκεϊται τὸ έπάγγελμα τοῦ γιατροῦ. Γιατί αυτό δεν είναι τὸ ίδιο σάν τ' άλλα έπαγγέλματα. Είναι λειτουργήμα θεϊκό, άφοῦ συμπαρίσταται στο έργο τοῦ Δημιουργοῦ κι άγωνίζεται να σώσει άνθρώπινες ύάρξεις. Είναι θεία άποστολή, άφοῦ προσπαθεϊ ν' άπαλύνει τόν άνθρώπινο πόνο και να ανακουφίσει εκείνον πού ύποφέρει.

Έτσι ήταν, τὰ παλιότερα χρόνια, οί γιατροί στα χωριά. Ήταν πραγματικοί άπόστολοι και κοινωνικοί λειτουργοί, πού έτρεχαν με προθυμία πάντοτε και με άνιδιοτέλεια, πολλές φορές, σάν καλοί Σαμαρείτες, κάτω άπό συνθήκες άσχημες, με χιόνια και νεροποντές, για να βοηθήσουν εκείνους πού κινδύνευαν και να σώσουν άνθρώπινες ζωές, διακινδυνεύοντας, κάποτε, τήν ίδια τους τή ζωή, όταν βρίσκονταν στην ανάγκη να περάσουν μέσα άπό κατεβασμένα ποτάμια ή άπό χιονισμένες βουνοπλαγιές. Και τή στιγμή αυτή μου φαίνεται σάν να βλέπω, άκόμα, τὸ

Σφέτσο, τὸ γιατρὸ καὶ τὸ Λαλαγιάννη μὲ τὴ θρυλικὴ του «Μάρω» νὰ φτάνουν καλπάζοντας στὸ χωριὸ γιὰ νὰ σώσουν κάποιον, ποὺ κινδύνευε. Καὶ νοιώθω θαυμασμό!

Πόσος ἀλτρουισμὸς καὶ πόση καλωσύνη κι ἀφοσίωση πρὸς τὸ καθῆκον!!

Καὶ νὰ σκεφθεῖ κανένας ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ ἐπιστῆμη βρισκόταν πολὺ πίσω καὶ δὲν ὑπῆρχαν οὔτε τὰ τόσο σωτήρια σημερινὰ φάρμακα, οὔτε καὶ τὰ μέσα γιὰ τὴ διαφώτιση καὶ τὴν ἐπικοινωνία. Εἶχαν ὅμως τὴ θέρμη τῆς ψυχῆς καὶ τὴν πίστη στὴν ἀποστολὴ τους. Ἐνῶ σήμερα οἱ γιατροὶ ἔχουν μπόλικα τὰ μέσα κι ὅλες τίς δυνατότητες γιὰ νὰ κάνουν ἄνετα τὴ δουλειά τους, καὶ τοὺς χρειάζεται μονάχα ἡ καλὴ διάθεση κι ἡ συναίσθηση γιὰ τὸ καθῆκον τους.

Τὰ ἔγραψα ὅλα αὐτά, γιὰτὶ ἔμαθα ὅτι, πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ, τοποθετήθηκε στὸ Ἀγροτικὸ Ἰατρεῖο τοῦ χωριοῦ νεαρὸς γιατρὸς μὲ ξεχωριστὴ ἀνθρωπιά, μὲ πολλὴ ὄρεξη γιὰ δουλειά, μὲ μεγάλη καλωσύνη κι εὐγενικὰ αἰσθήματα, ποὺ τρέχει πάντοτε μὲ προθυμία γιὰ νὰ προσφέρει τὴ βοήθειά του σ' ὅσους ἔχουν τὴν ἀνάγκη του, χωρὶς νὰ διαμαρτύρεται καὶ νὰ δυσανασχετεῖ. Κι εἶναι ὅλοι ἐνθουσιασμένοι.

Γιὰ κάτι τέτοιους κοινωνικοὺς λειτουργοὺς, ποὺ κάνουν τὴ δουλειά τους μὲ καλωσύνη κι ἀνωτερότητα, καὶ δὲν τὴ νοιώθουν σὰν ἀγαρεία, γι' αὐτοὺς, ποὺ, σὰν ἀσκοῦνε τὸ λειτούργημά τους, ἔχουν στὴ σκέψη τους τὴ σοφὴ κουβέντα ποὺ εἶπε ὁ Μένανδρος «ὡς χαρίεν ἄνθρωπος, ὅταν ἄνθρωπος ᾗ» ἀξίζει κάθε ἔπαινος, γιὰτὶ, στ' ἀλήθεια, ἔχουν συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς τους.

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

«...Εἰς τὸν διδάσκαλόν μου ὀφείλω τὸ εὖ ζῆν».

ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Σὰν βρίσκομαι στὸ χωριό, κάθε φορά πού περνᾶω μπροστὰ ἀπ' τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, δὲν μπορῶ νὰ μὴ σταματήσω, ἐκεῖ στὴ μικρὴ πλατειούλα, πού βρίσκεται πλάι στὸ δρόμο, λίγο πιὸ κάτω ἀπ' τὸ σχολεῖο, ὅπου εἶναι στημένη ἡ μαρμάρινη προτομὴ τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Καὶ νοιώθω ξεχωριστὴ εὐχαρίστηση ἅμα στέκομαι σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, γιατί ἔχει πολλὴ γραφικότητα αὐτὴ ἡ πλατειούλα, πού βρίσκεται λίγο πρὶν νὰ μποῦμε στὸ χωριὸ καὶ φτιάχτηκε, ἐπίτηδες, γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ ἡ προτομὴ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου τέκνου τοῦ Κροκυλείου.

Εἶναι πλαισιωμένη ἀπ' τίς θεόρατες λεῦκες τῆς πλαϊνῆς ρεμματιᾶς κι ἀπ' τὰ ὠραῖα ἐλατάκια, πού εἶναι στὸν περίγυρο τῆς πλατείας καὶ μοιάζουν σὰν σκοποὶ πού φυλᾶνε τὸ δοξασμένο στρατηγό.

Μὰ κι ὀλόκληρο τὸ θέαμα πού ξανοίγεται ὀλόγυρα, μὲ φόντο τὸ ἀντικρινὸ δάσος Σταματάκη, τὴ δασωμένη καὶ τόσο ὁμορφὴ βουνοπλαγιά τοῦ Ριζόβραχου, τὰ κοντινὰ βουνὰ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Πετρωτοῦ καὶ τὸ γραφικὸ τοπίο τῆς Ἁγιά - Παρασκευῆς, μοιάζει μὲ ζωγραφιά, πού ξεκουράζει τὸ μάτι κι ἀναγαλλιάζει τὴν ψυχὴ.

Σὲ λίγα μέτρα, λίγο πιὸ πάνω, φαίνεται ἡ ἐπιβλητικὴ θωριά τοῦ Δημοτικοῦ Σχολεῖου, πού εἶναι ἀπ' τίς ὄψεις τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτη Ἄντρεα Συγγοῦ.

Σ' αὐτὴ, λοιπόν, τὴν πλατειούλα τοῦ Μακρυγιάννη σταματᾶω κάθε φορά, καὶ γιὰ ν' ἀπολαύσω τὸ μεγαλεῖο τῆς γύρω φύσης, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ καμαρώσω τὴ λεβέντικη μορφή αὐτοῦ τοῦ πατριδολάτρη Ρουμελιώτη καὶ νὰ θυμηθῶ λίγες ἀπ' τίς ἠρωικὲς του πράξεις καὶ τίποτα περιστατικά ἀπ' τὴν τόσο περι-

Τό Δημοτικό Σχολεῖο Κροκυλείου καί μερική ὄψη τοῦ χωριοῦ.

πετειώδικη ζωή του.

Γιατί, στο μέρος εκείνο, πού βρίσκεται στημένος, μοιάζει σαν να είναι ο φρούραρχος και φύλακας του χωριού και, κατά πως βλέπει προς το σχολείο, δίνει την έντύπωση ότι παρακολουθεί τα μαθητούδια σαν πηγαινοέρχονται και τόν κοιτάζουν κι εκείνα, όταν γίνεται ή έπαυση της σημαίας και κάνουν την πρωινή τους προσευχή. Κι έτσι μπορούνε να τόν θαυμάζουν κάθε φορά και να παραδειγματίζονται άπ' τή ζωή του.

Άπολησμονιέμαι μερικές φορές για πολλή ώρα, και συνεπαρμένος άπ' τήν όμορφιιά της γύρω φύσης αφήνω τή σκέψη μου να φτερουγίσει νοσταλγικά στα περασμένα για να ξυπνήσει μέσα μου παλιές θύμησες άπ' τά παιδικά χρόνια και τή φαντασία μου να ξαναζωντανέψει κάποιες εικόνες άπ' τή μαθητική ζωή, ξεθωριασμένες άπ' τήν πολυκαιρία και κατακαθισμένες στην όμιχλη του παρελθόντος.

Και σαν να ξετυλίγεται ταινία κινηματογραφική, περνάνε νοερά μπροστά στα μάτια μου τά πρώτα μαθητικά χρόνια στο Δημοτικό Σχολείο, έδω και τόσες δεκαετίες και ξαναβρίσκομαι στα παλιά τά κατατόπια.

Ξαναδιαβαίνουν έτσι άπό έμπρός μου μικρά παιδάκια, αδύνατα, φτωχοντυμένα και ξυπόλητα, μέσα - μέσα, με τή μαρούδα για μαθητική σάκκα στον ώμο, πού πήγαιναν για τó σχολειό μόλις χτύπαγε ή καμπάνα. Τους χειμωνιάτικους μήνες κράταγαν κι άπό ένα ξύλο στο χέρι για τή σόμπα του σχολείου, πού μερικές φορές ήταν μονάχα για παρηγοριά.

Γιά πρωινό είχαν φάει γάλα με μπομποτά τριμμένη μέσα ή τραχανά και κάποτε ζεματούρα ή ψωμοτύρι.

Είχε πολλά παιδιά τó σχολειό τά παλιότερα χρόνια, γιατί τά χωριά κατοικιόνταν άπό πολύ κόσμο και κάθε οικογένεια είχε δυό - τρία ή και πιό πολλά παιδιά. "Έτσι, σαν ξεκίναγαν για τó σχολειό, βούιζαν τά σοκκάκια του χωριού άπ' τις φωνές τους και γιόμιζε ó δρόμος άπ' τά λιανοπαίδια, πού πολλές φορές πήγαιναν τρεχάλα, γιατί είχαν άργήσει.

Ήταν δυό δάσκαλοι εκείνα τά χρόνια στο σχολειό, πού ήταν και χωριανοί κι έπειδή κάθισαν πολλά χρόνια στο χωριό, έμειναν κάπως σαν ιστορικά πρόσωπα. Ό δάσκαλος ó Μητρος

για τις μικρές τάξεις κι ο δάσκαλος ο Γιάννος για τις μεγάλες. Και οι δυο περιποιημένοι πάντοτε και καλωσυνάτοι, αλλά και αυστηροί και εύσυνειδητοι. Θυμάμαι ακόμα και τώρα τη μορφή τους, σαν να περνάνε, τάχα, μπροστά μου και νοιώθω σεβασμό στη μνήμη τους και μεγάλη συγκίνηση.

Στά χρόνια εκείνα, που φαίνονται πολύ μακρινά, τὰ μέσα για την εκπαίδευση, και μάλιστα τη στοιχειώδη, ήταν πολύ φτωχά και πρωτόγονα. Ούτε βιβλία αρκετά υπήρχαν, ούτε έποπτικά όργανα, και κάποτε ούτε και θρανία για όλα τὰ παιδιά. Κι όπως θυμάμαι, στίς πιό μικρές τάξεις κάθονταν σταυροπόδι σε χοντρές σανίδες άκουμπισμένες στο πάτωμα. Ήταν μεγάλη άνεχεια τότε στον κόσμο και υπήρχαν και παιδιά που δέν μπορούσαν ν' αγοράσουν ούτε ένα μολύβι κι έφκιαχναν μελάνι για τὸ καλαμάρι από παπαρούνες ή από καπνιά άπ' τὸ τζάκι. Κι ή διατροφή ήταν πολύ φτωχική κι έβλεπε κανένας πολλά άπ' τὰ παιδιά νάναι καχεκτικά και νάχουν σωματική διάπλαση άδύνατη και πνευματική ανάπτυξη υποτονική.

Στά σπίτια πολύ σπάνια βρισκότανε κάποιος που νά ξέρει γράμματα και νάχει τὸν καιρό νά διαβάσει τὰ παιδιά και νά τὰ βοηθήσει στα πρώτα τους βήματα, για νά μπορέσουν νά πάρουν γερές βάσεις κι έτσι ν' αγαπήσουν τὸ σχολείο. Είχαν τόσες δουλειές νά κάνουν για νά θγάλουν, με χίλια βάσανα, τὸ ψωμί τῆς χρονιάς, ώστε δέν τούς περίσσευε καιρός ν' ασχοληθούνε και με τὰ παιδιά. Έτσι, ὅ,τι μπορούσαν έκαναν μονάχα τους κι ὅλο τὸ βάρος έπεφτε στο δάσκαλο, που άγωνιζόταν, στ' αλήθεια, νά κάνει «άνθρωπο» ένα «ξύλο άπελέκητο», κατά που λέει και ή παροιμία.

Φαντάζεται κανένας τί άγώνες και πόσες προσπάθειες χρειάζονταν για νά πετύχει ὁ δάσκαλος ένα τέτοιο κατόρθωμα! Κι ὅμως τὰ κατάφερνε. Και δέν ήταν αυτή μονάχα ή δουλειά τους, αλλά έπρεπε νά βοηθάνε και τούς χωριανούς, νά τούς δίνουν συμβουλές, νά γράφουν τὰ γράμματά τους στους ξενητεμένους, νά τούς διαβάζουν εκείνα που λάβαιναν, νά συντρέχουν ακόμα και τὸν πρόεδρο τοῦ χωριοῦ και νά κάνουν και τὸν ψάλτη στην έκκλησιά.

Αυτή ήταν ή ζωή τους εκεί στα μακρινά χωριά· άχαρη και

μονότονη μέχρι που έπαιρναν σύνταξη, χωρίς καμμιά ξεχωριστή άπολαυή και δίχως καμμιά άλλη ψυχαγωγία. Κι έφταναν μονάχα μέχρι τὸ βαθμὸ τοῦ εἰσηγητῆ, γιατί δὲν εἶχε παραπάνω προαγωγή. Ἦταν πραγματικά ἀφανείς ἥρωες!

Σήμερα οἱ δάσκαλοι βρίσκονται σὲ ἀσύγκριτα καλύτερη, ἀπὸ κάθε ἄποψη, μοῖρα ἀπὸ 'κείνους. Γιατί πρώτα - πρώτα ζοῦνε και μεγαλώνουν μὲ πολὺ πιὸ εὐνοϊκές συνθήκες. Ὑπάρχουν ἄφθονα τὰ μέσα γιὰ νὰ μορφωθοῦν και ν' ἀποχτήσουν ἀρτιώτερη ἐπιστημονική και ἐπαγγελματική κατάρτιση. Δὲν εἶναι παραγκωνισμένοι φτωχοῦπάλληλοι ἀλλὰ ἐξελίσσονται, ὅπως και ὅλοι οἱ ἄλλοι δημόσιοι ὑπάλληλοι και μποροῦν ν' ἀνεβοῦν ὡς τὴν ἀνώτατη βαθμίδα τῆς ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας. Δὲν μένουν καθηλωμένοι στὴν ἐπαρχία, σὰν νὰ βρίσκονται συνέχεια σ' ἐξορία, ἀλλὰ ἐλπίζουν σὲ μιὰ μετάθεση στὴν πρωτεύουσα, ὕστερα ἀπὸ μερικά χρόνια. Ἔχουν στή διάθεσή τους μπόλικα τὰ παιδαγωγικά μέσα κι ἀκόμα, τὸ πιὸ σπουδαιότερο, πολὺ βελτιωμένο ἔμψυχο ὑλικό. Γιατί τὰ σημερινὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν μονάχα σωματική διάπλαση Ζηλευτή, ἀλλὰ και πνευματική ἀνάπτυξη προχωρημένη και τὰ πιὸ πολλὰ ἀπ' αὐτά, ὅταν πρωτοπηγαίνουν στὸ σχολεῖο, ἔχουν ἕνα σωρὸ γνώσεις στοιχειώδεις.

"Ἔτσι, τὸ ἔργο τοῦ σημερινοῦ δάσκαλου δὲν εἶναι τόσο δύσκολο και βαρὺ, ὅπως ἦταν τὰ παλιὰ τὰ χρόνια.

Κι ἐν τούτοις, πολλές φορές δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι. Κι αὐτὸ συμβαίνει κυρίως στοὺς νέους που πρωτοδιορίζονται ἢ που ἔχουν λίγα χρόνια και ὑπηρετοῦνε σὲ μακρινές ἐπαρχίες. Κι ἐνῶ ξεκίνησαν μὲ πολλές προσδοκίες και μεγάλα ὄνειρα γιὰ τὸ ἐπάγγελμά τους, ἔτυχε νὰ διοριστοῦν σὲ κάποιο μικρὸ, μακρινὸ και ὄρεινὸ χωριό. Ἐκεῖ, σὰν φτάσουν, βλέπουν ὅτι βρίσκονται ξεμοναχιασμένοι και μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμο. Γιατί σήμερα πολλά ἀπ' τὰ χωριὰ ἔχουν σχεδὸν ρημάξει ἀπὸ κόσμο "Ἀνθρωποι πότε - πότε κυκλοφοροῦνε στοὺς δρόμους και παιδιὰ δὲν ὑπάρχουν γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ σχολεῖα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο μερικά σχολεῖα ἔχουν κλείσει ὀλότελα, κι ἄλλα συγχωνεύτηκαν μὲ σχολεῖα γειτονικῶν χωριῶν. Και τὰ παιδάκια, ὅσα ξέμειναν ἐκεῖ, ἀναγκάζονται, γιὰ νὰ φτάσουν ὡς τὸ σχολεῖο, νὰ περπατᾶνε ὦρα πολλή και νὰ ταλαιπωροῦνται." Ἔτσι ἀπελπίζονται

καί οἱ γονεῖς καί παίρνουν τὰ παιδιά τους καί τραβᾶνε γιά τίς πόλεις καί μέ πολλή λύπη κι ἀπογοήτευση βλέπει κανεῖς ὅτι ἐκεῖ πού ἄλλοτε ὑπῆρχε τόση ζωντάνια καί κίνηση ἀπ' τὰ παιδιά κι ἀναστατώνεταν ὁ τόπος ἀπ' τή φασαρία τους καί τίς χαρούμενες φωνές τους, τώρα ὑπάρχει βουβαμάρα, κι ὅσα ἔχουν ἀπομείνει οὔτε πού ἀκούγονται. Καί λυπᾶται κατάκαρδα ἐκεῖνος πού βλέπει ρημαγμένο κι ἐρειπωμένο τὸ παλιό σχολεῖο του καί τὸ προαύλιό του χορταριασμένο κι ἔρημο.

Κάτω ἀπὸ κάτι τέτοιες συνθήκες πού ὑπάρχουν σέ μερικά χωριά, ὁ νεαρός δάσκαλος πού ξεκίνησε γιά τή θέση του μέ μεγάλες ἐλπίδες κι ἄρχισε τήν καριέρα του μέ πολλή αἰσιοδοξία, σάν βρεθεῖ στὸ ρημαγμένο χωριό μέ τοὺς λίγους κατοίκους καί μέ τὰ πιό λιγοστά παιδιά, χάνει τὸ κέφι του γιά δουλειά κι ἄρχίζει ν' ἀπογοητεύεται. Γιατί, ξεμοναχιασμένος στὸ ἀπομονωμένο χωριό, δίχως συντροφιά καί καμμιὰ ἀναψυχή; Καί ἀπομονωμένος ἀπ' τὸν κόσμο, ἀφοῦ οἱ λιγοστοὶ κάτοικοι λείπουν ὅλη τή μέρα στίς δουλειές τους καί τὰ χωριά ἔχουν ὄψη ἐρημική, τοῦ φαίνεται σάν νὰ βρίσκεται σέ ἐξορία. Κι ἂν δέν ἔχει γερό χαρακτήρα κι αὐτοπεποίθηση, μπορεῖ νὰ χάσει τὸ ἠθικό του καί νὰ τὸν πιᾶσει μαύρη ἀπελπισία. Μὲ τέτοιες συνθήκες καί τέτοια ψυχολογική κατάσταση, μέ τί ὄρεξη νὰ κάνει μάθημα σέ μιὰ χούφτα παιδιά καί μέ ἀναλογία 2 - 3 μαθητές σέ κάθε τάξη, μέ τί κουράγιο νὰ διδάξει καί πῶς νὰ ἐφαρμόσει τὰ καινούργια συστήματα διδασκαλίας καί τίς νέες παιδαγωγικές μεθόδους, πού ἔμαθε στήν Παιδαγωγική Ἀκαδημία;

Παρά ταῦτα καί μ' ὅλες αὐτές τίς ἀντίξοες συνθήκες, προσπαθοῦνε νὰ μὴ παραμελήσουν τὸ καθῆκον τους καί προδώσουν τήν ἀποστολή τους. Κι ἔτσι βλέπουμε, πολλές φορές νεαροὺς δασκάλους πολὺ προκομένους κι εὐσυνείδητους, πού θεωροῦνε «τὸ δασκαλίκι» σάν θεῖο λειτουργήμα, ν' ἀφοσιώνονται στὸ ἐπάγγελμα τους, νὰ δουλεύουν μέ πίστη κι ἐνθουσιασμό καί νᾶχουν θαυμάσια ἀποτελέσματα. Εἶναι ἐκεῖνοι, πού δέν φροντίζουν μονάχα νὰ μάθουν τὰ παιδιά γράμματα, ἀλλὰ προσπαθοῦνε νὰ φυτέψουν μέσα στίς ψυχές τους πατριωτικά αἰσθήματα καί ὡραῖα ἰδανικά καί νὰ τοὺς δώσουν βάσεις ἠθικές καί γερές, ὥστε νὰ μπορέσουν ὄχι μονάχα ν' ἀποχτήσουν γνώσεις καί ἐ-

φόδια για τή Ζωή, αλλά και νά γίνουν «χρηστοί πολίται», για νά φτιάξουν μιὰ καλύτερη κοινωνία. Κι ἔχουν μεγαλύτερη ἐπιτυχία και πιό καλά ἀποτελέσματα ὅταν φροντίζουν νά συνεργάζονται μέ τούς γονεῖς τῶν παιδιῶν, νά βρίσκονται σ' ἐπαφή μ' αὐτούς, νά συζητοῦν μαζί τὰ προβλήματά τους, νά τούς διαφωτίζουν και νά τούς δίνουν ὁδηγίες για τήν ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν και συμβουλές για τή διαπαιδαγώγησή τους και γενικά νά τούς συμπαραστέκουν στίς δύσκολες περιστάσεις.

Αὐτοί εἶναι σπ' ἀλήθεια εὐσυνείδητοι πνευματικοί λειτουργοί, γιατί ἔχουν συναίσθηση τῆς μεγάλης ἀποστολῆς τους κι εἶναι ἀξιεπαινοί για τίς προσπάθειες και για τίς θυσίες τους για τήν καλύτερη κατάρτιση τῶν παιδιῶν και τή διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα τους και μέ τή βοήθειά τους ὑπάρχει ἐλπίδα νά δημιουργηθεῖ μιὰ πιό ἀνθρώπινη κοινωνία.

Γι' αὐτό εἶχε πολύ δίκιο ὁ μεγαλόπνοος δορυκτῆτορας και ἀναμορφωτής, ὅταν ἔλεγε ὅτι στό διδάσκαλό του χρωστοῦσε «τὸ εὖ Ζῆν».

Σάν εὐλαβικό μνημόσυνο στούς παλιούς δασκάλους, πού μόχθησαν για μᾶς κι ἀναπαύονται μέ τή συνείδηση ἤσυχη ὅτι «ἀγωνίστηκαν τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν», ἀλλά και σάν ἐκδήλωση ἐκτιμῆσεως στούς νέους δασκάλους, πού μέ πίστη και εὐσυνειδησία ἀγωνίζονται για τή μόρφωση τῶν παιδιῶν και τήν καλυτέρευση τῆς κοινωνίας, ἔγραψα τὰ πιό πάνω.

ΕΝΑ ΧΙΝΟΠΩΡΙΑΤΙΚΟ ΠΡΩΙΝΟ ΣΤΟ ΒΟΥΝΟ

«...Πάρτε με άπάνου στο βουνό,
τί θά με φάει ο κάμπος!»

(‘Απ’ τὸ «Σταυραϊτό» τοῦ Κρυστάλλη)

Τα πονεμένα αὐτὰ λόγια τοῦ ἄμοιρου ποιητῆ μοῦρθαν στή σκέψη, σάν ἀνέβαινα ἓνα φθινοπωριάτικο πρωῖνὸ τοῦ περασμένου Ὀκτώβρη, παρέα μ’ ἄλλους δυὸ, στὸ βουνό, ποὺ τὸ λένε Πετρωτὸ καὶ βρίσκεται πρὸς τὰ βορεινὰ τοῦ χωριοῦ.

Ἔνοιωθα χαρὰ ποὺ θάφτανα ἐκεῖ ἀπάνω γιὰ ν’ ἀπολαύσω τὸ θέαμα ἀπὸ ψηλὰ καὶ νὰ χορτάσω ἀπὸ καθάριο ἐλατίσιο ἀγέρα.

Μεγάλος θὰ ἦταν ὁ καημὸς κι ἀνείπωτη ἡ νοσταλγία, τοῦ ὄτυχου «τραγουδιστῆ τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς στάνης» σάν Ζήταγε, ἀπ’ τὸν περήφανο φτερωτὸ βασιλιᾶ, νὰ τὸν ἀνεβάσει στὸ βουνό, ποὺ εἶχε τὰ λημέρια του, γιὰ νὰ μὴ τὸν φάει ὁ κάμπος.

Ποιὸς ξέρει, πόση πλήξη καὶ πόση στενοχώρια θάνοιωθε, ἐκεῖ στὰ χαμωτόπια, μέσα στὴν πολύκοσμη πολιτεία καὶ Ζήταγε, σάν χάρη καὶ σάν ἀπολύτρωση, ἀπ’ τὸ λεβέντικο πουλί, νὰ τὸν ξαναφέρει στὰ βουνὰ καὶ στὰ ρουμάνια, γιὰ νὰ πάρει κουράγιο καὶ δύναμη!

Αὐτὰ σκεφτόμουνα, σάν πήραμε τὸν ἀνήφορο κι ἔβλεπα τριγύρω μας τὰ περήφανα βουνὰ ποὺ εἶναι καλότυχα γιατί «ποτέ τους δὲν γερνᾶνε». Θ’ ἀνεβαίναμε κι ἐμεῖς ἐκεῖ ψηλὰ στὸ βουνό, γιὰ νὰ ἴδουµε τὸν καινούργιο δρόμο, ποὺ ἀγωνίζεται ν’ ἀνοίξει ἓνα συννεργεῖο, στὴν κακοτράχαλη πλαγιά τοῦ Πετρωτοῦ, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ φτάνει αὐτοκίνητο μέχρι τὸ ἀντικρινὸ βουνὸ τῆς «Παναγίας». Ἐκεῖ ποὺ στὴν κορφὴ του βρίσκεται στημένη, σάν χελιδονοφυλιά, ἡ πετροχτισμένη ἐκκλησοῦλα

της, ἀπ' τὴν ὁποία πῆρε καὶ τὴν ὀνομασία τὸ βουνό.

Δυὸ φορές τὸ χρόνο γιορτάζει τὸ γραφικὸ ἐκκλησάκι τῆ μιᾶ τῆ Δευτέρα τοῦ Πάσχα καὶ τὴν ἄλλη τὸ 15Αὐγούστο. Καὶ κάθε φορά μαζεύονται, ἐκεῖ ψηλά, ἄρκετοὶ προσκυνητές, γιὰ νὰ λειτουργηθοῦνε καὶ νὰ καθήσουν ὕστερα οἱ πιὸ πολλοὶ νὰ φᾶνε ὅλοι μαζί καὶ νὰ διασκεδάσουν. Τὰ παλιὰ χρόνια ἀνέβαινε μέχρι ἐκεῖ παρὰ πολὺς κόσμος καὶ γινόταν γλέντι τρικούβερο μέχρι ἄργά τὸ βράδυ.

Κι ἀξίζει, στ' ἀλήθεια, ν' ἀνεβεῖ κανένας στὸ βουνὸ τῆς Παναγιᾶς, γιατί θ' ἀπολαύσει ἓνα θέαμα ξεχωριστὸ καὶ θὰ γνωρίσει μιὰ τοποθεσία, ποῦ εἶναι θαῦμα σ' ὁμορφιὰ καὶ γραφικότητα.

Εἶναι ἓνα ὄροπέδιο σὲ ὑψόμετρο 1260 μ. μὲ ἔλατα ὀλόγουρα καὶ καμμιὰ θελανιδιά ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ὅριζοντας ἀπέραντος ἀπλώνεται γύρω ποῦ φτάνει μέχρι τὸ Μωριᾶ καί, σὰν δὲν ὑπάρχει καταχνιά κι ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι καθαρὴ, ξεχωρίζει μερικές φορές καὶ ἡ Πάτρα. Ἀκόμα φαίνονται καὶ τὰ Βαρδούσια, τὸ Τρίκορφο καὶ ἡ Γκιώνα καὶ τὰ βουνὰ τῆς Αἰτωλίας. Νοιώθει κανένας σὰν ἀητός.

Τὸ ἀνέβασμα, ὅμως, μέχρι ἐκεῖ, μὲ τὰ πόδια, εἶναι πολὺ δύσκολο, γιατί ἔχει ἀπότομη ἀνηφορία. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο γίνεται αὐτὴ ἡ προσπάθεια γιὰ νὰ φτιαχτεῖ αὐτὸς ὁ δρόμος, ὥστε νὰμποροῦν ν' ἀναβαίνουν, κι ὅσοι δὲν ἔχουν κουράγιο γιὰ περπάτημα στὸν ἀνήφορο, καὶ πιὸ πολὺ οἱ ἡλικιωμένοι, γιὰ νὰ λειτουργοῦνται κι αὐτοὶ στὴ Χάρη τῆς καὶ νὰ χαίρωνται τὴ μαγευτικὴ ὁμορφιὰ τοῦ τοπίου.

Πρωτὶ - πρωτὶ, μόλις ἄρχιζε νὰ χαράζει, ξεκινήσαμε ἀπ' τὸ χωριό, γιὰ νὰ βγάλουμε τὴν ἀνηφορία, προτοῦ νὰ κεφαλῶσει ὁ ἥλιος κι ἀρχίσει ἡ ζέστη. Γιατί, ὅσο κι ἂν ἦταν χινόπωρο, ὁ ἥλιος ἦταν ζεστὸς ἀκόμα, καὶ κουράζει τὸ ἀνέβασμα.

Ἦταν ἓνα θαυμάσιο πρωῖνὸ ποῦμοιαζε σὰν ἀνοιξιὰτικὴ αὐγὴ. Γαλάζιος, ὀλοῦθε, ὁ οὐρανὸς καὶ ξεκάθαρη ἡ ἀτμόσφαιρα. Κάπου μακριὰ ξεχώριζε κανένα συννεφάκι γιὰ νὰ δείχνει ὅτι βρισκόμαστε στὸ φθινόπωρο. Ἀνάλαφρο ἀεράκι, γιομᾶτο φρεσκάδα κατέβαινε ἀπὸ τίς ἐλατοδασωμένες βουνοκορφές, ποῦ μᾶς δρόσιζε καὶ μᾶς ἔδινε κουράγιο γιὰ περπάτημα.

Βαδίζαμε σιγά - σιγά, χωρίς να βιαζόμαστε, για να μην ιδρώσουμε καί, σε μισή ώρα φτάσαμε στη Γδαρμένη, πού είναι μιὰ τοποθεσία χωρίς δέντρα, ἀπ' τὴν ὁποία φαίνεται ἀπλωμένο, κάτω χαμηλά, ὅλο τὸ χωριό. Ἐκεῖ σταθήκαμε γιὰ λίγο γιὰ νὰ ξανασάνουμε καὶ ν' ἀπολαύσουμε καὶ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, πού τὴν ὥρα ἐκείνη, ὀλόχρυσος καὶ γιομᾶτος μεγαλοπρέπεια, ξεπρόβαλε στὸν ὀρίζοντα γιὰ νὰ διώξει τὸ σκοτάδι.

Μιὰ πολὺ ὁμορφὴ εἰκόνα ξανοιγόταν γύρω μας, καθὼς χανόταν τὸ μουντὸ χρῶμα τῆς νύχτας καὶ φωτιζόταν ἡ γῆ ἀπ' τὸ χαρούμενο φῶς τῆς μέρας, πού μ' ἀπλοχεριὰ σκόρπαγε ὁ ζωοδότης ἥλιος. Πόση ὁμορφιὰ καὶ τί μεγαλεῖο ἔδειχνε, ἐκείνη τὴν ὥρα, ἡ φύση! Σὲ μιὰ στιγμή, ἐκεῖ πού ἀπολαμβάναμε τὸ θέαμα αὐτὸ τῆς αὐγῆς, ἀκούστηκαν, κάτω χαμηλά, πρὸς τὴ λαγκαδιὰ, γαυγίσματα ζαγαριῶ καὶ σὲ λίγο δυὸ ἀπανωτὲς ντουφεκιές. Κάποιος κυνηγὸς φαίνεται ὅτι θὰ ντουφέκισε κάνα λαγὸ, ὁ ὁποῖος, ποῖός ξέρει, τί ἄσχημο ὄνειρο θὰ εἶχε ἰδεῖ τὴ νύχτα. Λίγο πῖθό πέρα παραμόνευε ἕνας ἄλλος κυνηγός, ἐνῶ τὸ ζαγάρι γυρόφερνε σὲ κάτι κοντοπούρναρα γαυγίζοντας πότε - πότε. "Ἴσως νὰ εἶχε μυριστεῖ κάτι.

Εἶχαμε κι ἐμεῖς ντουφέκι μαζί μας γιὰ κανένα πουλὶ ἢ καὶ γιὰ νὰ ρίξουμε στὸ σημάδι, ἂν δὲν τύχαινε τίποτα ἄλλο μπροστά μας.

"Ὑστερα ἀπὸ μιᾶς ὥρας κουραστικὸ περπάτημα, ὅλο ἀνηφοριὰ, φτάσαμε στὴν ἀπόκρημνη βουνοπλαγιά, ἐκεῖ πού, σκαρφαλωμένο τὸ συνεργεῖο, ἀγωνιζόταν μὲ κομπρεσέρ καὶ δυναμίτες γιὰ νὰ σπάσει τὰ θεόρατα βράχια καὶ ν' ἀνοίξει τὸ δρόμο πρὸς τὴν Παναγιὰ.

"Ἐνας πέτακας τρομερὸς ἀνοιγόταν πρὸς τὰ κάτω, ποῦ φερνε ἀνατριχίλα σ' ἐκείνον πού γύριζε νὰ τὸν κοιτάξει, ἐνῶ στὴν πλαϊνὴ χαράδρα φαινόταν τὸ δασωμένο φαράγγι, πού χωρίζε τὰ δυὸ ἀντικρινὰ βουνά. Ἀπέναντι, πρὸς τ' ἀνατολικά, ἀπλώνεταν, σὲ πολλὰ χιλιόμετρα, ἡ δασοπλαγιά Σταματάκη, ἄλλοῦ καταπράσινη ἀπ' τίς ἄργιές, τίς κουμαριές καὶ τίς ἀγλανιές κι ἄλλοῦ κιτρινοκόκκινη ἀπ' τίς βελανιδιές καὶ τοὺς γαύρους, πού τὰ φύλλα τους κιτριναμένα, ἦταν ἔτοιμα νὰ πέσουν στὸ πρῶτο φύσημα τοῦ βοριά. Μιὰ μελαγχολικὴ νότα τοῦ φθινοπώρου!

Πάνω από μιά ώρα καθήσαμε εκεί, παρακολουθώντας τους εργάτες που αγωνίζονταν για τὸ δρόμο κι ἀγναντεύοντας τὸ μακρινὸ ὄριζοντα καὶ τὴν ὀμορφιὰ του. Κι ὕστερα πήραμε τὸ δρόμο πρὸς τὴ Θεοτόκο. Ἦταν μιά ἄλλη γραφικὴ τοποθεσία ἀνάμεσα σὲ ἔλατα, πού στὴ ραχοῦλα τῆς βρίσκεται ἓνα ἄλλο ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας τῆς Θεοτόκου, πού γιορτάζει στὶς 23 Αὐγούστου καὶ μαζεύεται ἐκεῖ, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κόσμος πολὺς κι ἀπ' τὰ γύρω χωριά. Γιατὶ φτάνει τώρα μέχρι τὴν ἐκκλησιά, αὐτοκίνητο κι ἐξυπηρετοῦνται οἱ προσκυνητές.

Μὲ κατάνυξη μπήκαμε στὸ γραφικὸ ἐκκλησάκι, τὸ γιομᾶτο ἀπὸ ὑποβλητικότητα καὶ προσκυνήσαμε στὶς εἰκόνες. Θελήσαμε ν' ἀνάψουμε καὶ τὰ καντήλια, ἀλλὰ δὲν βρήκαμε λουμίνια καὶ δὲν τόχαμε σκεφτεῖ νὰ πάρουμε μαζί μας, ὅταν ξεκινήσαμε ἀπ' τὸ χωριό.

Ἔτσι, ὕστερα ἀπ' τὸ προσκύνημα, βγήκαμε γαληνεμένοι ἀπ' τὸ ἐκκλησάκι καὶ τραβήξαμε πρὸς τὴν Κοκκινόβρυση, πού βρίσκεται κάνα χιλιόμετρο πιὸ πέρα, μέσα στὸν ἔλατιά. Ἐκεῖ θὰ καθόμασταν γιὰ νὰ τσιμπήσουμε κάτι, πού κρατούσαμε μαζί μας καὶ νὰ πιοῦμε καὶ νεράκι ἀπ' τὴ βρυσούλα, ὅπως νοσταλγικὰ τὴν εἶχε τραγουδήσει ὁ Κρυστάλλης: «Να βρῶ καὶ μιά κρυόβρυση νὰ ξεπλωθῶ στὸν ἴσκιο, νὰ πιῶ νερὸ νὰ δροσιστῶ νὰ πάρω λίγη ἀνάσα».

Πόσο θὰ νοσταλγοῦσε μιά τέτοια στιγμή ὁ φτωχὸς τραγουδιστῆς, ὅταν φλογισμένος ἀπ' τὸν πυρετὸ καὶ χωρὶς καμμιά στοργικὴ φροντίδα, θᾶφηνε τὴ φαντασία του νὰ φτερουγίζει στὶς βρυσούλες καὶ στὶς νεροσυρμές γιὰ νὰ σβήσει τὴ θέρμη πού τὸν ἔκαιγε καὶ νὰ βρεῖ ἀνακούφιση καὶ παρηγοριά!

Καὶ πόση χαρὰ καὶ ξεκούραση νοιώθει ὁ κουρασμένος στρατοκόπος, σὰν βρεθεῖ πλάι στὴ βρυσούλα καὶ πιεῖ νεράκι μὲ τίς χουφτες γιὰ νὰ ξεδιψάσει κι ἀκούσει τὸ γλυκὸ μουρμούρισμα τῆς νὰ τὸν συντροφεύει στὴ μοναξιά του!

Ὅμως δὲν βρήκαμε τὴν πέτρινη βρυσούλα μὲ τὸ μπόλικο νεράκι, πού θυμόμουνα ἀπ' τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ περασμένα, ὅταν μ' ἄλλα παιδιὰ περνούσαμε ἀπ' ἐκεῖ γιὰ νὰ πᾶμε στὸ Βλαχοβούνι γιὰ τσάι. Τώρα, μιά πρόχειρη βρυσούλα, ἀνάμεσα σὲ δυὸ βράχια, ἔβγαζε λιγοστὸ νεράκι, πού ἔτρεχε λίγο πιὸ κάτω

καί χανόταν, ύστερα, μέσα στο χαλιά. Φαίνεται ότι ή παλιά βρύση έσπασε και το πολύ νερό χάθηκε.

Σέ μιá στιγμή φάνηκε, ψηλά σέ μιá έλατοκορφή, μιá κυριαρίνα, πού, ίσως έρχόταν κι αύτη στο νεράκι' αλλά δέν πρόφτασε νά τó γευτεί γιατί μιá ντουφεκιά άκούστηκε και τó πουλί έπεσε πλάι σέ μιá βατουλιά. Έκει ήταν τó τέρμα τού ταξιδιού της.

Καθήσαμε στις πέτρες και μέ πολλή όρεξη φάγαμε ό,τι είχαμε μαζί μας και μ' ένα σαρδελοκούτι, πού βρήκαμε άκουμπισμένο δίπλα στη βρύση, ήπιαμε άπ' τó δροσερό νεράκι, πού είναι τó πιό καλό φάρμακο για τόν κατάκοπο διαβάτη, που ξαναμμένος άπ' τήν περπατησιά, άποζητάει κάποια τόνωση για νά πάρει κουράγιο για τήν υπόλοιπη όδοιπορία.

Σάν έβλεπα τó νεράκι, πού έβγαине μουρμουριστά άπ' τή βρυσούλα και γευόμουνα τή δροσιά του, μουρχονταν στη μνήμη τά λόγια τού ποιητή, πού ή σκέψη του πετουσε στη βρυσούλα: «...Θέλω ή βρυσούλα ή ρεματιά, παλιές γλυκές μου άγάπες, νά μου προσφέρουν γιατρικό τ' άθάνατα νερά τους...». Πόσο ρομαντισμό και νοσταλγία έκρυσαν μέσα αύτοί οί στίχοι!

Στ' άλήθεια, λοιπόν, είναι γιατρικό τ' άθάνατο νεράκι τής βρυσούλας πού τή συναντάει κάπου στο δρόμο του, ψηλά στο βουνό ή άνάμεσα στο δάσος, ό μπαϊλντισμένος στρατοκόπος!

Καθισμένοι στις πέτρες, άγναντεύαμε τά πολυτραγουδισμένα Βαρδούσια, πού φαίνονταν μακριά άντίκρυ μας, γυμνά, άπότομα, γιοματά μεγαλοπρέπεια και άγριο μεγαλειό, ενώ γύρω μας ξανοίγεται ένα υπέροχο τοπίο, πού γαλήνευε τήν ψυχή και ξεκούραζε τó μάτι. "Έλατα όλούθε' άλλα θεόρατα, σάν νάθελαν ν' άγγίξουν τόν ούρανό, κι άλλα μικρά. Μερικά είχαν κουκουνάρια, ενώ τά πιό πολλά δέν είχαν. Λέγανε οί παλιοί, πώς, άν τά έλατα δέν έχουν καρπούζια, προμηνύεται βαρχειμωνιά και ότι θά πέσουν χιόνια πολλά. Ποιός ξέρει, άν θ' άληθέψει φέτος αύτη ή παράδοση!

Βατουλιές βρίσκονταν στην παρακατιανή λαγκαδιά και πλατάνια μέ κιτρινισμένα φύλλα, και γαῦροι μισομαδημένοι, πού έδιναν μιá μελαγχολική όψη στην περιοχή. Έλαφρό άεράκι φύσαγε και στο διάβα του παράσερνε μερικά άπ' τά κίτρινα

φύλλα και τάριχνε στη ρεματιά. Αυτό το Ξεφύλλωμα το φθινοπωρινό, έφερνε κάποια συγκίνηση, γιατί έδινε την έντύπωση, πώς έφευγε, λίγη - λίγη, ή ζωή του δέντρου. "Ετσι, το δάσος θα το μαδήσει του χιονοπώρου ή μόρα, του Δεκέμβρη ό βοριάς και τά δέντρα θα μείνουν ξεγυμνωμένα σαν νάφυγε ή ζωή από πάνω τους. Σωστά λένε ότι τά δέντρα πεθαίνουν όρθια!

"Όμως, να και μιá χαρούμενη νότα. Ήταν μιá άνθισμένη άγράμπελη, που είχε σκαρφαλώσει, κατάκορφα, σ' ένα έλατο και τόχε σκεπάσει ολόκληρο με τά λουλουδια της σαν να ήταν πεπλοφορεμένη νυφούλα. Τί ωραίο θέαμα! "Εσπαγε λίγο, τή μελαγχολική όψη του τοπίου.

'Αλήθεια' πόση καλλιτεχνική μαστοριά βρίσκει κανένas μέσα στη φύση και πόσο θαυμάσιο τó μεγαλείο του Δημιουργού!

Σ' αυτό τó ειδυλλιακό περιβάλλον με τήν καθάρια άπμόσφαιρα και τή γαληνεμένη φύση, που μονάχα τó σιγανοφιθύρισμα του άγέρα και τó γλυκομουρμούρισμα τής βρυσούλας μάς συντρόφευαν, τó ρίξαμε στην άναπόληση και στó ρέμβασμα για πολλή ώρα. Γιατί, δέν μάς έκανε καρδιά να μιλήσουμε, για να μη διακόψουμε τή σιωπηλή αυτή μαγεία τής φύσης και ούτε θέλαμε να φύγουμε, για να μη στερηθούμε τή μαγική αυτή όμορφιά του τοπίου.

"Ετσι, συνεπαρμένοι, ξεχαστήκαμε για πολλή ώρα κι είχε φτάσει, σχεδόν μεσημέρι, σαν πήραμε τó δρόμο του γυρισμού.

Καθώς κατηφορίζαμε για τó χωριό, κοίταζα άχόρταγα τή γύρω φύση, τά βουνά, τ' άκαλλιέργητα χωράφια, τά ξηραμένα χορτάρια, τις λαγκαδιές, τά σπυργιτάκια που έσχιζε περήφανα τόν άγέρα για να χαθει κάπου στó μακρινό όρίζοντα.

Κι όλα αυτά έδιναν μιá χάρη, κάτι άπ' τήν όμορφιά τής φύσης. Πόση ξεκούραση και πόση ψυχική άνακούφιση νοιώθει κανένas σαν βρίσκεται κοντά στη φύση, μακριά άπ' τή φασαρία τής πόλης και τις φροντίδες τής κοσμοπολίτικης Ζωής!

Και πόσο δίκιο είχε ό άμοιρος τραγουδιστής του βουνού και του λόγγου όταν έκει στην έρημη Ξενητειά, μακριά άπ' τ' άγαπημένα του βουνά και τά ρουμάνια, άποξενωμένος άπ' τις γραφικές βρυσούλες, πικραμένος άπ' τήν άπονιά και τήν άν-

θρώπινη αδιαφορία, ζητούσε σὰν χάρη ἀπ' τὸ σταυραῖτό νὰ τὸν σηκώσει στὶς φτεροῦγες του καὶ νὰ τὸν πάει στὰ βουνὰ γιὰ νὰ μὴν τὸν φάει ὁ κάμπος!

Ἔχει τόση ὁμορφιὰ ἡ ζωὴ στὸ χωριό καὶ δίνει τόση ξεκούραση, πλὴν ὅμως ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου τὸν ἔχει καταδικάσει νὰ ζεῖ μέσα στὴν πολυκοσμία καὶ νὰ πνίγεται στὴ μόλυσμένη ἀπ' τὰ καυσαέρια ἀτμόσφαιρα τῆς πόλης.

Ἦταν ἀπομειήμερο πρὸ Ξαναγυρίσαμε στὸ χωριό, λίγο κουρασμένοι ἀλλὰ κεφάτοι καὶ φρεσκαρισμένοι, γιατί ἡ ἐξόρμησή μας αὐτὴ ἦταν τόσο ὁμορφη καὶ μᾶς ἔδωκε πολὺ κουράγιο καὶ δύναμη.

Ἄξιζε λοιπὸν πολὺ μιὰ βόλτα, τὸ φθινόπωρο, στὸ χωριό.

ΧΕΙΜΩΝΙΑΤΙΚΟ ΔΕΙΛΙΝΟ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Χειμῶνιασε καὶ φεύγουν τὰ πουλιά,
φοβήθηκα ὁ μελισσομαργῶς τὸ χιόνι...

.....

Αὐτοὶ οἱ στίχοι μοῦρθαν στὴ μνήμη σὰν βρέθηκα κάποια μέρα, χειμωνιάτικη, στὸ χωριό. Δὲν θυμᾶμαι ποιανοῦ ποιητῆ ἦταν τὸ τραγοῦδι· αὐτό, ἀλλὰ οὔτε καὶ τοὺς ἄλλους παρακάτω στίχους, γιατί, κι ἐγὼ δὲν ξέρω πόσα χρόνια ἔχουν περάσει ἀπὸ τότε πού, κάπου, τὸ εἶχα διαβάσει.

Ξανάζησα κάτι ἀπ' τὰ πολὺ μακρινὰ περασμένα καὶ μοῦ φάνηκε πὼς ξαναγύρισα στὰ παιδικὰ χρόνια καὶ ξαναζωντάνεψαν παλιές ἀναμνήσεις· ἐκεῖ στὰ κατατόπια τῆς γενέτειρας.

Θυμήθηκα περασμένους χειμῶνες στὸ χωριό! Γύρισε ἡ σκέψη μου σὲ παλιότερα χρόνια καὶ ξεχασμένες θύμησες πλημμύρισαν τὴν ψυχὴ μου. Θυμήθηκα βαρυχειμωνιές μὲ μπόλικα χιόνια, πού κρουστάλλιαζαν ἀπ' τὴν παγωνιά καὶ ἔμεναν πολλές μέρες ἄλυωτα. Θυμήθηκα κάτασπρη ὅλη τὴ φύση, τοὺς δρόμους κοκκαλωμένους ἀπ' τοὺς πάγους καὶ τοὺς σταλαχτίτες πού κατέβαιναν, σὰ σπαθιά, ἀπ' τοὺς τοίγκους τοῦ μπαλκονιοῦ. Καὶ τὰ σπουργιτάκια, παγωμένα κι αὐτά, νὰ τσιρίζουν πεινασμένα καὶ νὰ σκαλίζουν μὲ τίς μυτίτσες τους, σὲ κάποια ξέχιομη ἀκρούλα τῆς αὐλῆς, γιὰ κάνα ψίχουλο ἢ γιὰ κανένα σπόρο.

Θυμήθηκα ἀκόμα κάτι ἄγριες νεροποντές, πού κράταγαν μερόνυχτα κάποτε καὶ πλημμύριζε ὁ τόπος ἀπ' τὰ νερά, καὶ ξεχείλιζαν οἱ ρεμματιές καὶ γινόταν κοσμοχαλασιά ἀπ' τίς κατεβασιές, ἀπ' τὰ μπουμπουνητὰ κι ἀπ' τ' ἀστραποβόλημα. Πόσα τέτοια ἦρθαν στὴ μνήμη μου! Δὲν ξέρω ἦταν, μοῦ φαίνεται, πολὺ ἀλλοιώτικες οἱ καιρικὲς συνθῆκες ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὰ χωριά, πού ζούσαμε ἀπομονωμένοι τὸ χειμῶνα γιὰ πολὺ καιρὸ χω-

ρίς, μερικές φορές, νάχουμε επικοινωνία με τόν άλλο κόσμο.

Άλλά νά, χειμώνας και τώρα στο χωριό. Είχε παράσει τό μεσημέρι, σαν έδωσε ό Θεός και σταμάτησε ή βροχή, που έπιασε άργά την περασμένη νύχτα και για πολλές ώρες δέν είχε τελειωμό. Άπό νωρίς, προτού άκόμα νά σουρουπώσει, είχε μαυρίσει ό όρίζοντας άπό βαρειά σύννεφα, άρχισε νά φυσάει δυνατος άγέρας και, πέρα μακριά, άστραφτε συνέχεια. Δέν άργησε ν' άγριέψει πιό πολύ και νά πέφτουν χοντρές σταλαματιές. Σε λίγο, τό γύρισε στο δρολάπι μ' άστραπές άπανωτές και φοβερά μπουμπουνητά, που έκαναν την πλάση νά συνταράζεται συθέμελα. Μιά άνατριχίλα ένιωθε κανένας, ύστερα άπό κάθε άστραποβόλημα, γιατί περίμενε και κάποιο φοβερό άστροπελέκι νά τραντάξει τή γή και ν' άναστατώσει τά σωθικά της.

Είναι φοβεροί, μερικές φορές, οί χειμώνες στα χωριά. Γιατί, άμα πιάσει βροχή, δέ λέει νά σταματήσει και μοιάζει σαν τόν κατακλυσμό. Κι άμα άκούει κανένας τ' άστραπόβροντα και βλέπει τή βροχή νά πέφτει με τό τουλούμι και σκοτεινιάζει όλος ό τόπος, θαρρεί πως έφτασε ή συντέλεια του κόσμου. Την ώρα εκείνη με λαχτάρα αναλογίζεται, τί μπορεί νά γίνει άν κρατήσει αύτή ή κοσμοχαλασιά μερικές μέρες και με τή φαντασία του γυρνάει πίσω, πολύ μακριά, ως τόν κατακλυσμό του Νωε και τόν πιάνει μαύρη άπελπισία. Γιατί και τότε, σίγουρα, κάτι τέτοιο θά έγινε.

Σάν σταμάτησε ή βροχή, μία γαλήνεψη άπλώθηκε όλοϋθε. Τά σύννεφα άρχισαν ν' άραιώνουν κι ένας ξεθωριασμένος ήλιος ξεχώρισε ανάμεσά τους και σκόρπισε κάποιο χαμόγελο στη φύση. Ή άντάρα πουχε κατακαθίσει, χαμηλά, στίς λαγκαδιές, άρχισε ν' ανεβαίνει, σιγά - σιγά, προς τίς πλαγιές και νά διαλύεται κι άπάνωθέ τους φάνηκε μεγάλοπρεπο τό ούράνιο δοξάρι. Σημάδι άλάθευτο ότι καλμάρισε ό καιρός.

Τό χιόνι, που είχε πέσει πριν άπό μέρες κι άσπριζε, σε μερικές μεριές, κοκκαλιασμένο ανάμεσα σε κάτι χαράδρες, είχε λιώσει και οί καταπράσινες βουνοπλαγιές με φρεσκαρισμένη τή φορεσιά τους είχαν μία ξεχωριστή όμορφιά. Ήταν όλα τόσο ήσυχα και γαληνεμένα!

"Ετσι, μία βόλτα, ύστερα άπ' την κοσμοχαλασιά τής βρο-

χής, στο σιωπηλό κόσμο της φύσης που δέν ἔδειχνε ἀκόμα σημάδια ζωῆς, γιά νά νοιώσει κανένας τήν ἀνάσα της ἀπό κοντά, εἶχε μιὰ ξεχωριστή ὀμορφιά. Ἐκεῖ πέρα κατὰ τήν Παληοκαρυά, στό γραφικό ξάγναντο πού μοιάζει σάν καρασούλι κι ἀφήνει τὸ χωριό ν' ἀπλώνεται ἀντικρυνά σάν ζωγραφιά, ἄξιζε τὸν κόπο νά τραβήξει κανείς γιά ν' ἀπολαύσει τὸ ὄμορφο θέαμα. Ἕνας δρόμος πού περνάει ἀνάμεσα ἀπὸ πυκνοδασσωμένη πλαγιά καὶ φτάνει μέχρι τ' Ἀβορίτη, ποῦταν κάποτε τὸ χωριουδάκι ὅπου γεννήθηκε ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, περνάει κι ἀπ' τήν Παληοκαρυά. Τώρα, βέβαια, ἔχει κλείσει, σχεδόν, ἀπ' τὰ πουρνάρια, τὰ κέδρα καὶ τίς ἀμπουρζιές, ἔχουν φαγωθεῖ τὰ χώματα ἀπ' τίς νεροποντές κι ἔχει καπαντήσει σωστός κατσικόδρομος. Πρὶν ὅμως ἀπὸ κάμποσα χρόνια, προτοῦ νά φύγει ὁ κόσμος ἀπ' τὸ χωριό, τὸν συντηροῦσαν κάθε χρόνο οἱ χωριανοί, γιατί ἀράδιζαν ὀλοένα ἀπὸ ἑκεῖ μὲ τὰ μαρτίνια τους καὶ μὲ τὰ ζωντανά τους, γιά νά τὰ βοσκήσουν ἢ γιά νά καλλιεργήσουν τὰ χωράφια. Τώρα, ἀργὰ καὶ πού, περνάει ἀπὸ κεῖ κανένας τσοπάνης ἢ κἄνας κυνηγός, κι αὐτὸς μὲ πολλή δυσκολία. Γιατί εἶναι, πιά, μονοπάτι ὄλο σάρρες καὶ ρεματιές καὶ τὰ δέντρα, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά κι ἀπ' τὴν ἄλλη, ἔχουν φουντώσει κι ὅλη ἡ περιοχὴ μοιάζει μὲ καταπράσινο ρουμάνι.

Στὰ μισὰ τοῦ δρόμου πρὸς τὴν Παληοκαρυά, ἀνάμεσα στὴν ἀδιάβατη δασοπλαγιά, βρίσκεται ἓνα πλάτωμα, τοῦ «Σιαπεράκι ἢ λακκούλα» ὅπως τὴ λένε καὶ ἦταν κάποτε χωράφι, πού τὸ χωρίζε ὁ δρόμος στὴ μέση καὶ τὸ καλλιεργοῦσαν κάθε δεύτερη χρονιά. Τώρα ἔχει μείνει ἓνα μικρὸ κομματάκι ἀπ' αὐτό, γιατί τὸ ὑπόλοιπο γέμισε κέδρα καὶ βάτα καὶ τὸ Ξανακέρδισε ἡ φύση.

Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ ξέφωτο, σάν καθίσει κανένας σ' ἓνα βράχο πού βρίσκεται στὴν κάτω μεριά, μπορεῖ νά καρασουλίσει ὀλοῦθε καὶ ν' ἀπολαύσει τὸ ὄμορφο θέαμα, πού ξανοίγεται γύρω του. Ἐκεῖ, ὕστερα ἀπ' τὴν κακοκαιρία καὶ τὴν ἀναστάτωση τῆς νύχτας, ἦταν ὅ,τι χρειάζεταν γιά ρεμβασμὸ καὶ γιά ψυχικὴ ἀνακούφιση. Ἡσυχία νεκρικὴ ἐπικρατοῦσε ὀλόγυρα κι ἀπόλυτη ἦταν ἡ μοναξιά. Δέν ἀκουγότανε οὔτε κουδούνισμα πουθενά, οὔτε βέλασμα, οὔτε καὶ λάλημα πουλιοῦ. Νόμιζε κανένας ὅτι ὅλα βρίσκονταν καταλαγιασμένα ἀκόμα ἀπ' τὴ νεροποντή. "E-

ρημη ή κοντινή δασοπλαγιά και τότε - τότε τρεμοσάλευε κάποιο δέντρο απ' το ανάλαφρο αεράκι που φυσούσε χαϊδευτικά. Άριά και που, βρισκόταν και κανένα ήμεράδι με λιγοστά κιτρινωστά φύλλα και που με το φύσημα του άγέρα ξέφευγε κανένα κι έπεφτε στη γη. "Έμοιαζε σαν ξεψύχισμα του σκελετωμένου δέντρου.

Άπ' τή θέση εκείνη φαινόταν όλο το χωριό αλλά κι αυτό έμοιαζε σα να μην είχε ζωή, γιατί από δυό - τρία σπίτια μονάχα που έβγαινε καπνός από κανένα τζάκι, μαρτύραγε ότι κατοικιόταν, ενώ όλα τ' άλλα φαινόταν βουβά και ρημαγμένα. Είναι τόσο λίγοι εκείνοι που έχουν ξεμείνει στα χωριά σαν πιστοί θεματοφύλακες στα πατρογονικά σπίτια και σαν τελευταία όπισθοφυλακή των χωριανών, που φεύγουν σαν άλαφιασμένοι.

Άλλά, καλά οι άνθρωποι λιγόστεψαν, γιατί άλλοι ξενητεύτηκαν, άλλοι έπιασαν τις πόλεις κι άλλοι χάθηκαν. Τα πουλιά όμως τί γινήκανε; Ποῦ πήγαν τα πετούμενα που πλημμύριζαν το δάσος, που γέμιζαν τους κήπους και τις αύλές των σπιτιών, που όμόρφαιναν με το κελάδημά τους τή φύση, που έκαναν συντροφιά στους γεωργούς, στους στρατοκόπους, στους τσπαναρέους; Πάνε, χάθηκαν κι αυτά και σίγουρα κατέβηκαν στις πόλεις, γιατί φαίνεται πως δέν καλλιεργείται πιά ο τόπος για να βρίσκουν κι αυτά τήν τροφή τους. Κανένα σπουργίτι φαινόταν, κάπου - κάπου, μονάχα και κανας κόρακας, καμμιά φορά, που πέταγε και έκραζε λυπημένα.

"Όλα εκείνα τ' άμέτρητα πουλιά, που αναστάτωναν τον τόπο με τις φωνές τους, σαν έβγαιναν απ' τις κρυψώνες τους, ύστερα απ' τή νεροποντή, δέν υπάρχουν πιά.

Σκέψεις μελαγχολικές, πλημμύρισαν τήν ψυχή μου σ' ένα τέτοιο σκηνικό κι' έννοιωσα άνείπωτη λύπη για τήν κατάντια του σημερινού χωριού, που άλλοτε ξεχείλιζε από ζωντάνια κι' από κίνηση. Σε μιá τέτοια κατάσταση βρίσκονται, όλα σχεδόν, τα όρεινά χωριά και όλοένα μαραζώνουν και γι' αυτό δέ θάναι μακρὰ ο καιρός που πολλά απ' αυτά θάχουν σβήσει όλότελα απ' το χάρτη.

Συνεπαρμένος από κάτι τέτοιους άπαισιόδοξους στοχασμούς, έρριξα μιá ματιá στο κοντινό Κοιμητήρι του χωριού. Μαντρογυ-

ρισμένο με ψηλό τοίχο και περιτρυγισμένο από μεγάλα κυπαρίσσια. Περιποιημένο έσωτερικά και χωρισμένο με τσιμεντοστρωμένους διαδρόμους, έμοιαζε σά μιά νεκρή βουθή κι' έρημική πολιτεία. Έκει έχουν στήσει τήν τελευταία τους κατοικία, εκείνοι πού διάβηκαν τò φράγμα τής ζωής κι' άγκυροβόλησαν όριστικά στο γραφικό αυτό ήσυχαστήριο για ν' άκούνε νύχτα-μέρα, χειμώνα - καλοκαίρι, στ' άτέλειωτο ξετύλιγμα του χρόνου, τ' άπόκοσμο ψιθύρισμα τών κυπαρισσιών σάν θά σμίγει με τίς κορφές τους ό άγέρας σέ κάποια δέηση πρòς τò Δημιουργò τής Πλάσης. Πòσος κόσμος έχει κατασταλάξει εκεί! Πòσοι δέ μοϋρθαν στή μνήμη από 'κείνους πού χάθηκαν! Γερόντοι έκατόχρονοι, μεσόκοποι και άκόμα μικρά παιδιά, Ξανάρθαν στή θύμησή μου και μοϋφεραν λύπηση. Οί πιò πολλοί έχουν ξεχαστεί πιά όλòτελα άπ' όλους και πολύ λίγοι είναι εκείνοι πού περιμένουν, κάποτε, κανένα δικò τους για νά τούς ανάψει κάνα κεράκι ή νά τούς περάσει κανένα τρισάγιο. Τους άλλους δέν τούς θυμάται πιά κανένας, «σκιās όναρ άνθρωπος», όπως ειπε κι' ό Πίνδαρος.

Σέ κάτι τέτοιες στιγμές άπομόνωσης και περισυλλογής, μακριά από κάθε ανθρώπινη συντροφιά, μπορεί ό καθένας νά φιλοσοφήσει και νά στοχαστεί τή ματαιότητα τής ζωής.

Πλημμυρισμένος από σκέψεις μελαγχολικές, άπολησμονήθηκα για πολλή ώρα, ώσπου σέ μιá στιγμή ένα λάλημα πουλιου έσπασε τή μοναξιά. "Ενοιωσα ότι δέν ήμουνα μόνος εκεί στο έρημικό αυτό μέρος. Ένας τσιόνης, άνεβασμένος στήν πιò ψηλή κορφή κάποιου ξεγυμνωμένου δέντρου κελάδησε δυò-τρείς φορές, σά νά ζητούσε κάποια συντροφιά. Δέ φάνηκε, όμως, κανένα άλλο πετούμενο πουθενά κι' ό φτερωτòς τραγουδιστής πέταξε μακριά και χάθηκε. Κι' ύστερα βουβαμάρα και πάλι κι' άπόλυτη ήσυχία.

Τήν ώρα εκείνη θυμήθηκα ένα ξεχασμένο ποίημα, πού τòσο ταίριαζε στήν περίπτωση:

«Μιά θλιβερώτατη έρηνιά και πέρα, στο ξέφωτο τò δέντρο, ένα πουλί,
ή μάνη πού γαλήνευε τή μέρα ψυχή, μιá μέρα τέτοια, έτσι θολή.
Μ' άλλθεια, τή γαλήνευε ή τάχα τήν έκανε πιò άκόμα θλιβερή;

“Ένα πουλί στην έρημιά μονάχα, στο δέντρο με τὸ ξέφυλλο κλαρί».

Ποιός ξέρει, μπορεί ὁ ποιητής σὲ μιὰ τέτοια στιγμή νὰ ἐμπνεύστηκε τοὺς στίχους αὐτοὺς πού εἶχαν τόση ἐπικαιρότητα!

Γιατί, πῶς θὰ μπορούσε, ἀλήθεια, νὰ μὴ νοιώσει θλίψη κανείς, ὅταν πλαισιωνόταν ἀπὸ τέτοια μοναξιά καὶ δὲν καταλάβαινε δίπλα του, κοντὰ του, καμμιά ὕπαρξη παρὰ μονάχα, γιὰ μιὰ στιγμή, τὸ φευγαλέο λάλημα τοῦ μοναδικοῦ πουλιοῦ; “Ὅλα ἔχουν ρημάξει πιά!

Ἄναστατωμένος ἀπὸ τέτοιους πικροὺς λογισμοὺς δέ συνέχισα παραπέρα γιὰ τὴν Παληοκαρυά, γιατί ἄρχισε νὰ σουρουπώνει καὶ σταχτόμαυρα σύννεφα φάνηκαν στὸν ὀρίζοντα, πού μπορεί νὰ ξανάφερναν βροχή. Πῆρα τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ με πηλημμυρισμένη τὴν ψυχὴ ἀπὸ ἀπογοήτευση, γιατί σκεφτόμουν τὴν κατάντια τοῦ χωριοῦ, κι’ ὀλοζώντανη περνοῦσε ὄλη τὴν ὥρα ἀπὸ μπροστὰ μου ἡ εἰκόνα τοῦ θλιβεροῦ σκηνικοῦ πού ἔζησα νωρίτερα ἀνάμεσά του.

Γιατί, πῶς νὰ κρατηθοῦν καὶ νὰ ἐπιβιώσουν τὰ χωριά, ὅταν ἀπογυμνώθηκαν ἀπὸ κατοίκους καὶ κατοικοῦνται μονάχα ἀπὸ λιγιστοὺς γέρους καὶ πολὺ ἐλάχιστους νέους, πού κι’ αὐτοὶ εἶναι ξεσηκωμένοι γιὰ μετανάστευση ἢ γιὰ κατέβασμα στὶς πόλεις γιὰ μιὰ πιὸ ἄνετη καὶ κοσμικὴ ζωὴ;

Στὸ χωριὸ γάμος ἔχει χρόνια πολλὰ νὰ γίνει καὶ κανένα βαφτίσι πολὺ σπάνια γίνεται. Καὶ μονάχα τὸ κοιμητήρι τοῦ χωριοῦ ἔχει, κατὰ συχνὰ διαστήματα, σχετικὴ κίνηση, ὅταν ξεφλήσει κανένα γεροντάκι καὶ τὸ συνοδεύουν «τὰ ἰοδέλοιπα» ὅσα ἀντέχουν ἀκόμα, μέχρι τὴν τελευταία του κατοικία, γιὰ νὰ περιμένουν, μοιρολατρικά, κάποια μέρα καὶ τὴ δική τους σειρά. “Ὀσπου νὰ σημάνει τὸ τέλος τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ σβῆσει γιὰ πάντα ἀπ’ τὸ χάρτη. “Ἐτσι μαύρη τὴν ἔνοιωσα τὴ μοῖρα τοῦ χωριοῦ καὶ μ’ ἐπίασε ἀπογοήτευση γιὰ τὴν κατάντια του.

Δὲν ξέρω τί θὰ μπορούσε νὰ γίνει γιὰ νὰ παραταθεῖ γιὰ κάμποσο καιρὸ ἡ ζωὴ τῶν χωριῶν καὶ νὰ μὴ ρημάξουν ὀριστικά, μιὰ καὶ ὑπῆρξαν τὰ φυτώρια ἀγνῶν ἀνθρώπων, πού ἡ προσφορὰ τους στὴν πατρίδα, σὲ δύσκολους καιροὺς, ἦταν πολὺ μεγάλη.

Και όσο μὲν ὑπάρχουν ὑπόλοιπα ἀπ' τὴν προηγούμενη γενιά και βρίσκονται και κάτι λιγοςτοι ἀπ' τὴν τωρινή, κάτι πάει κι' ἔρχεται. Γιατι οι παλαιοι ἔχουν δεσμούς με τὴ γενέτειρα, νοιώθουν νοσταλγία γι' αὐτὴ και ὅλο κρατᾶνε ἐπαφή μαζί της κι' ἀκόμα πασχίζουν νὰ τραβήξουν κι' ἄλλους πρὸς τὰ 'κει. Οι νεοι ὅμως ἔχουν ξεκόψει και οὔτε ἐνδιαφέρονται οι πιὸ πολλοί, οὔτε καταδέχονται καν μερικοι νὰ εἰποῦν ὅτι καταγονται ἀπὸ χωριό, γιατι φοβοῦνται μήπως χαρακτηριστοῦν σαν χωριάτικης καταγωγῆς ἢ γιατι θέλουν νὰ δείξουν ὅτι κρατᾶνε ἀπὸ σοι.

Κι' ὅμως, θᾶπρεπε νὰ φροντίσει τὸ Κράτος για νὰ μὴν ἐρημώσουν τὰ χωριά και νὰ μὴ ξεκόψουν ἀπ' τις ρίζες τους οι ἐπαρχιωτες, που οι διαφορες συνθηκες τους τραβήξαν στις πόλεις ἢ μακρὰ στην Ξενητειά. Και θα πρέπει ὄχι μονάχα νὰ μὴ παραμεληθοῦν και παραγκωνιστοῦν τὰ χωριά, ἀλλὰ νὰ καταβληθει προσπάθεια, για νὰ βρεθοῦν κίνητρα για τὸ Ξαναγύρισμα στο χωριό, και για λόγους συναισθηματικους, ἀλλὰ και για λόγους ἐθνικῆς ἀνάγκης. Γιατι ἐκει βρίσκονταν ἄλλοτε τὰ ὑγιέστερα και ἀγνότερα κύτταρα τοῦ λαοῦ, κι' ἀκόμα ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν ἀγνοι κι' ἄδολοι ἄνθρωποι. Στα χωριά, ἄλλωστε, σήμερα, μπορει νὰ ζήσει κανένας πολὺ πιὸ ἄνετα, ἀπ' ὅ,τι τὰ παλιὰ χρόνια, και νὰ περάσει ὁμορφα καλοκαίρια ἀνάμεσα στη γαληνεμένη φύση και στην καθαρή ἀτμόσφαιρα. Ἀλλὰ και τὸ χειμώνα ἔχουν ὁμορφιά, ἅμα ὑπάρχει σχετικὴ παρέα, γιατι βρίσκει κανεις σωματικὴ ξεκούραση και ψυχικὴ γαλήνη, ἔστω κι ἂν, κάπου - κάπου, συναντάει και συννεφιές και μελαγχολικές εἰκόνες που τον κάνουν νὰ τὸ ρίχνει στην ἀναπόληση και στο στοχασμό.

ΝΟΣΤΑΛΓΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Είχα ξεκόψει για κάμποσο καιρό, απ' «ΤΟ ΚΡΟΚΥΛΕΙΟ» (τήν έφημερίδα που έκδιδει ο Σύλλογος Κροκυλείων) αλλά μία συμπτωματική συνάντηση, στη Δωρική Στέγη, με τον πρόεδρο του Συλλόγου Κροκυλίων, Λάκη Τριανταφύλλου, σέ μία γιορταστική εκδήλωση της Δωρικής 'Αδελφότητας, κι ύστερα από μία συζήτηση, που έγινε μεταξύ μας για την κατάσταση του χωριού και μία παρακίνηση δική του, για να ξαναγράψω κάτι, μ' έκαμε να τὸ ξαναθυμηθῶ κι ἀποφάσισα νὰ κάνω ξανά μία νοερή περιπλάνηση, ἐκεῖ ψηλά στή γενέτειρα, γιὰ νὰ ξαναζωντανέψω κάποια παλιὰ κι ἀπολησμονημένα βιώματα.

Έτσι, ἄφησα και πάλι τὴ φαντασία μου νὰ φτερουγίσει κάμποσες δεκαετίες πρὸς τὰ πίσω και ξαναβρέθηκα στὸ παλιὸ Κροκύλειο, ὅπως τὸ εἶχα γνωρίσει κείνα τὰ χρόνια. Τὸ Κροκύλειο, λοιπὸν, ὅπως ἔχω ξαναγράψει κι ἄλλη φορὰ, ἦταν ἓνα πολὺ προσοδευμένο και πολιτισμένο χωριὸ μὲ παραπάνω ἀπὸ χίλιους νοματέους. Γιατί, ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ παλιοὶ συγχωριανοὶ μας, παρ' ὅλες τους τίς στερήσεις και τίς δυσκολίες, ἦταν πολὺ κοινωνικοὶ και φιλοπρόοδοι ἄνθρωποι και τοὺς ἄρεσε, ὅλο και κάτι νὰ φτιάχνουν γιὰ τὸ καλὸ τοῦ χωριού, και γιὰ τὴν κάποια, πιὸ καλή, ἐμφάνισή του. Μὲ τὴ νοικοκυροσύνη τους, λοιπὸν και μὲ τὴ δραστηριότητά τους κατάφεραν νὰ φτιάξουν ὠραῖα σπίτια, που τὰ καμάρωναν, ὅσοι ἐπισκέπτονταν τὸ χωριὸ και ἰδίως ἐκεῖνοι ἀπ' τὰ παραλιακὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας, τὰ ὁποῖα, ἂν και βρίσκονταν σὲ καλύτερη οἰκονομική κατάσταση κι εἶχαν και πιὸ πολλὰ ἔσοδα, ἐν τούτοις, τὰ πιὸ πολλὰ, δὲν εἶχαν τόσο πολὺ ἐμφανίσιμα σπίτια. Εἶχαν φτιάξει ὁμορφὴ ἐνοριακὴ ἐκκλησία μὲ ὠραῖο καμπαναριὸ και μὲ ρολόι, που χτύπαγε τίς ὥρες —πολὺ σπάνιο εἶδος γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη— και πολλὰ ξωκκλήσια. Κι ἀκόμα τὸ ὠραῖο κτίριο ὅπου στεγάστηκε τὸ παλιὸ Ἑλληνικὸ σχο-

λειο (τό Σχολαρχείο), πέτρινες βρύσες σέ διάφορες τοποθεσίες και διάφορα άλλα κοινοτικά έργα.

Κι ὅλο πάσχιζαν γιά μιὰ καλύτερη προκοπή και πιό πολιτισμένη ἐμφάνιση τοῦ χωριοῦ.

Σάν ἓνα ἀπ' τὰ πιό προσδευμένα κεφαλοχώρια τῆς ἐπαρχίας Δωρίδας ποῦ ἦταν τό Κροκύλειο, ἀλλά και ἐπειδὴ ἐκεῖ ὀδρεύανε και ὅλες οἱ Ἄρχες τῆς ὀρεινῆς Δωρίδας και κεί λειτουργοῦσε και τό Ἑλληνικό σχολεῖο— τό παλιό σχολαρχεῖο ὀπως τῶΞεραν τότε— στοῦ ὀποῖο φοιτοῦσαν κάπου 150 μαθητές ἀπ' ὄλη τὴν ὀρεινή Δωρίδα και ἀπό κάμποσα χωριά τῆς Ποτιδάνας και τῆς Ναυπακτίας, ποῦ μαζί μέ κείνα ποῦ πήγαιναν στοῦ δημοτικό σχολεῖο, Ξεπέρναγαν τὰ 250, τό Κροκύλειο εἶχε μεγάλη κίνηση και πολλή Ζωντάνια. Εἶχε ἀποχτήσει τὴ φήμη μιανοῦ πολιτισμένου και συγχρονισμένου χωριοῦ και μάλιστα, ἐπειδὴ εἶχε και πολλά καλά και ἀνετα σπίτια και πολλές γραφικές ὀμορφιές, εἶχε ριχτεῖ, ἀπό κάποιους, ἡ ἰδέα ὄτι αὐτό ἔπρεπε νὰ γίνει ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας. Γιατί ὑπῆρχαν οἰκήματα στα ὀποῖα θὰ μπορούσαν νὰ στεγαστοῦν οἱ διάφορες ὑπηρεσίες.

Τό γεγονός, ὄτι εἶχαν γίνει κάτι τέτοιες συζητήσεις, μοῦ τό ἐπιβεβαίωσε, πρὶν ἀπό 5 - 6 χρόνια, σέ μιὰ συνάντησή μας, και ὁ αἰδεσιμώτατος παπα - Δημήτρης Παπαντωνίου ἀπ' τό Σουρούσι, ποῦ εἶχε φοιτήσει στοῦ ἑλληνικό σχολεῖο Κροκυλείου στις ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας και τό θυμόταν, νοσταλγικά, ἀπό τότε ποῦ λεγότανε ἀκόμα, Παλιακόπουνο. Αὐτός, ἀφοῦ ἔγινε δάσκαλος και ὕστερα και παπάς, μετανάστευσε στήν Ἄμερική, ὀπου ἔμεινε γιά πολλά χρόνια και Ξαναγύρισε στήν Ἑλλάδα, ἄμα συνταξιοδοτήθηκε. Μοῦ ἔλεγε, λοιπόν, πῶς θυμότανε αὐτὴ τὴν περίπτωση και πῶς πραγματικά εἶχαν γίνει κάποιες σκέψεις και συζητήσεις, γιά νὰ γίνει πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Δωρίδας τό Κροκύλειο, οἱ ὀποῖες ἄμως δὲν εἶχαν κανένα εὐνοϊκό ἀποτέλεσμα, γιατί ὑπῆρξαν ἀντιδράσεις και ἐκ μέρους τῶν Λιθωρικιωτῶν και ἀπ' τοῦς κατοῖκους τῶν παραλιακῶν χωριῶν τῆς Δωρίδας. Ἄλλὰ και γιατί δὲν ἦταν εὐκόλη ἡ προσέλαση πρὸς Κροκύλειο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀφοῦ οὔτε δρόμοι τῆς προκοπῆς ὑπῆρχαν οὔτε και γιοφύρια, και τό χειμῶνα, ἄμα κατέβαζαν ὁ Μόρνος και ὁ Κόκκινος, ἀπομονώνεταν ἡ ὀρεινὴ περιοχὴ τῆς

Δωρίδας ἀπ' τὴν ὑπόλοιπη ἐπαρχία.

Τὸ Κροκύλειο, μέχρι ποῦ κηρύχτηκε ὁ ἑλληνο-ιταλικὸς πόλεμος, εἶχε πολὺ κόσμος καὶ μεγάλη κίνηση, ποῦ αὐξήθηκε πρὸ πολὺ, ἀπὸ τότε ποῦ ἐγινε ὁ αὐτοκινητόδρομος ἀπ' τὸ Κουμεντάρι ὡς τὸ χωριὸ καὶ ἔφτανε ὡς ἐκεῖ τὸ αὐτοκίνητο. Κι ἀκόμα, καὶ κατὰ τὴν Κατοχὴ εἶχε κάποια σχετικὴ κίνηση καὶ δὲν σταμάτησε νὰ προσδεύει.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ὅμως, ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ λακάζει, εἴτε γιατί δὲν ἦταν ἀσφαλὴς ἡ παραμονὴ ἐκεῖ πάνω, εἴτε γιατί ἡ διαβίωση ἄρχισε νὰ γίνεται προβληματικὴ, εἴτε καὶ γιατί εἶχαν στενέψει οἱ ὀρίζοντες γιὰ τοὺς νέους κι ἤθελαν ἓνα καινούργιο τρόπο ζωῆς, γιὰ μιὰ καλύτερη προκοπὴ. Ἔτσι, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς πῆραν τὸ δρόμο τῆς ξενιτειᾶς καὶ τὸ χωριὸ ἄρχισε ν' ἀδειάζει ἀπὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ κι ἀπόμειναν μονάχα λιγοστοὶ καὶ κείνοι γέροι καὶ ἀνήμποροι, σὰν τοὺς τελευταίους ὀπισθοφύλακες κάποιας ἐκστρατείας. Ὡσπου νὰ καταθέσουν κι αὐτοὶ τὰ ὄπλα καὶ νὰ παραδώσουν τὰ κλειδιὰ στὴ λήθη καὶ στὴ λησμονιά.

Γιατί, ποῖός, ἀπ' τοὺς σημερινούς νέους, σκέφτεται νὰ πάει στὸ χωριὸ γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση —παρ' ὅλο ὅτι ὑπάρχουν σήμερα ὅλα τὰ μέσα γιὰ μιὰ ἀνθρώπινη διαβίωση— ὥστε νὰ γίνεῖ μπορετὸ νὰ ξαναβροῦνε ἄνθηση καὶ ζωντάνια τὰ χωριά, ν' ἀναβιώσουν παλιὰ βιώματα καὶ νὰ ξαναζωντανέψουν ξεχασμένα ἔθιμα κι ἀπολησμονημένες παραδόσεις;

Φαίνεται, λοιπόν, πὼς ἡ μοίρα καὶ τῶν χωριῶν μοιάζει κάπως σὰν κι ἐκεῖνη τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ὅλοι τους ἔχουν μιὰ ἀρχὴ ἀλλὰ καὶ πάντα ὑπάρχει κι ἓνα τέλος!!

ΟΤΑΝ ΓΙΟΡΤΑΖΑΝ ΤΑ ΕΩΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Δώδεκα Εωκκλήσια είχε τὸ Κροκύλειο τὰ παλιὰ χρόνια, ἐκτὸς ἀπ' τὰν "Αη - Γιώργη, πού ἦταν ὁ ἐνοριακὸς ναὸς τοῦ χωριοῦ. Κι ὅλα, σχεδόν, ἦταν φτιαγμένα νοτιοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ, ἐκτὸς ἀπ' τὴ Θεοτόκο πού βρισκόταν βορεινὰ, στὰ σύνορα μὲ τὴν Πενταγιοῦ.

Δὲν ξέρω, γιατί οἱ χωριανοὶ μας δὲν ἔφτιαξαν ἐκκλησίες καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴ μεριά. Ἴσως, γιατί δὲν τοὺς ἔρχεταν καὶ τόσο βολικὰ νὰ πηγαίνουν πρὸς τὰ 'κεῖ, ἢ ποιὸς ξέρει, γιὰ ποιούς ἄλλους λόγους.

Τὰ Εωκκλήσια αὐτὰ ἦταν ὁ "Αη - Θανάσης πού βρίσκεται μέσα στὸ χωριό, στὸν «πέρα μαχαλά», ὁ "Αη - Κωνσταντῖνος πού ἦταν ἡ ἐκκλησιά τοῦ νεκροταφείου, ἡ 'Αγιά - Παρασκευή, ἡ 'Αγιά - Μαρίνα, ὁ "Αη - Νικόλας, ὁ "Αη - Παντελεήμονας, ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρα, ὁ "Αη - Λιάς, ἡ Παναγία καὶ ἡ Θεοτόκος. Εἶχε ἀκόμα τὴν 'Αγιά - Βαρβάρα, πού ὅμως εἶχε γκρεμιστεῖ, δὲν ξέρω πρὶν ἀπὸ πόσα χρόνια. Γιατὶ δὲν τὴ θυμήθηκα καθόλου καὶ δὲν εἶχε ἀπομείνει κανένα σημάδι ἀπ' αὐτή, παρὰ μονάχα λίγα μεγάλα πουρνάρια, πού μαρτύραγαν ὅτι ἐκεῖ βρισκόταν ἡ ἐκκλησία. Καὶ τὸν "Αη - Γιάννη, πού θὰ γκρεμίστηκε πρὶν ἀπὸ καμμιά 70αριά χρόνια, γιατί θυμᾶμαι, κάπως ἀμυδρά, κάποια ἀπ' τὰ ἐρείπιά του. Τώρα, ὅπως ἔμαθα, τὰ παιδιὰ τοῦ Μήτσου τοῦ Μπρούμα, πού εἶχαν εὐδοκιμήσει στὴν 'Αμερικὴ, ὅπου εἶχαν πάει, ἔφτιαξαν, λίγο πιὸ κάτω, κοντὰ στὴ δημοσιά, μιὰ ἄλλη καινούργια ἐκκλησιά τῆς 'Αγιά - Βαρβάρας κι ἔτσι ὑπολείπεται μονάχα ὁ "Αη - Γιάννης, πού καὶ γι' αὐτόν, ὅπως εἶχα ἀκούσει παλιότερα, εἶχαν ἐκδηλώσει ἐνδιαφέρον κάποιοι

Κροκυλιώτες για να τον Ξαναφτιάξουν, αλλά τελικά δέν έγινε τίποτα, γιατί παρουσιάστηκαν κάποιες δυσκολίες.

Τὰ Ξωκκλήσια, λοιπόν, αὐτὰ τὰ εἶχαν φτιάξει οἱ παλιότεροι συγχωριανοί μας, καί για να τιμήσουν τοὺς ἁγίους, για τοὺς ὁποίους τᾶφτιαξαν, ὅταν ἦταν ἡ γιορτὴ τους ἀλλὰ καί για να μποροῦνε, στίς μέρες αὐτές, να ξεφεύγουν λιγάκι ἀπ' τὴ μονότονη καθημερινὴ βιοπάλη καί ἀπ' τίς σκοτοῦρες τῆς Ζωῆς. Γιατί, κείνες τίς μέρες, ἄφηναν τίς δουλειές καί πήγαιναν ἐκεῖ να ἐκκλησιαστοῦνε. Κι ἔτσι τοὺς δίνεταν ἡ εὐκαιρία να ἐπικοινωνήσουν μεταξύ τους, να εἰποῦνε τὰ δικά τους, κι ἀκόμα να ψυχαγωγηθοῦνε, κάπως, μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας.

Ἔτσι, ἅμα γιόρταζε ὁ Ἄη - Λιάς, πού γινόταν καί τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ, συγκεντρώνονταν, ἐκεῖ στὸ ὑψωματάκι πού βρίσκεται ἡ ἐκκλησία, ὅλο τὸ χωριὸ κι ἀκόμα καί πολὺς κόσμος ἀπ' τὰ κοντινὰ χωριά. Καί μετὰ τὴ λειτουργία κατέβαιναν, οἱ πιὸ πολλοί, στὸ χωριὸ για να φᾶνε καί να διασκεδάσουν ὅλο τ' ἀπόγευμα μέχρι ἀργὰ τὰ μεσάνυχτα, ἐνῶ κάμποσοι πήγαιναν ἐκεῖ στίς πηγές τοῦ Δράκου, ὅπου ἔτρωγαν κι ἕστερα κατηφόριζαν στὸ χωριὸ.

Στὴ γιορτὴ τῆς Ἁγιά - Παρασκευῆς, στίς 26 Ἰουλίου, πήγαιναν πολλοί, γιατί ἦταν εὐκόλη ἡ διαδρομὴ ὡς ἐκεῖ καί Ξαναγύριζαν ἅμα τέλειωνε ἡ λειτουργία. Ὄταν γιόρταζε ἡ Ἁγία - Μαρίνα στίς 17 Ἰουλίου, πού ἦταν ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀβοριωτῶν καί κείνων πού εἶχαν κτήματα στὴ Μπεσιά, πήγαιναν κι ἐκεῖ κάμποσοι ἀπ' τοὺς χωριανούς κι ἅμα σχόλαγε ἡ ἐκκλησία, πήγαιναν στίς πηγές τοῦ Ἀβορίτη κι ἔτρωγαν κι ἔπιναν πλάι στίς βρύσες καί στὸν ἴσκιό τῶν χιλιόχρονων πλατανιῶν καί, ἀφοῦ Ξεμεσημέριαζαν, Ξαναγύριζαν εὐχαριστημένοι, ἀργὰ τ' ἀπόγευμα στὸ χωριὸ.

Στὴ γιορτὴ τοῦ Σωτῆρος, στίς 6 Αὐγούστου, πήγαινε κι ἐκεῖ πολὺς κόσμος κι ἔρχονταν καί κάποιοι ἀπ' τὸ Κουπάκι καί τὴ Ζοριάνου, κι ἅμα τέλειωνε ἡ ἐκκλησία Ξαναγύριζαν στὸ χωριὸ.

Στὴ γιορτὴ τῆς Παναγίας, πού ἦταν δυὸ φορές τὸ χρόνο, τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα καί τὸ 15αύγουστο, ἀνέβαιναν, ὡς ἐκεῖ ψηλά, ὅλοι ὅσοι εἶχαν τὸ κουράγιο κι ἐκεῖ γιόντανε, καί τίς δύο

φορές, φαγοπότι και διασκέδαση μέχρι άργά όπου Ξαναγύριζαν στο χωριό.

Στή γιορτή τής Θεοτόκου, στις 23 Αύγουστου πήγαιναν και σ' αυτή πολλοί άπ' τους χωριανούς άκόμα και μερικοί Πενταγιώτες και Λουτσοβιώτες και μετά τή λειτουργία, οι περισσότεροι κάθονταν, εκεί, κάτω άπ' τά έλατα κι έτρωγαν τά φαγια πού είχαν κουβαλήσει μαζί τους και ψητά κρέατα άπ' τις ψησταριές, πού γίνονταν κείνη τή μέρα και Ξαναγύριζαν τ' άπόγευμα στο χωριό.

Στή γιορτή του "Αη - Νικόλα, στις 6 Δεκεμβρίου, πολύ λίγοι ήταν εκείνοι πού άποφάσιζαν ν' άνεβοῦνε ως εκεί πάνω, γιατί ήταν μέσα στην καρδιά του χειμῶνα και δύσκολο τὸ άνέβασμα. "Ετσι, είχαν κανονίσει ἅμα ήταν βαρυχειμωνιά και δέν μπορούσαν νά πάνε στο βουνό, νά τόν γιορτάζουν, κάποια μέρα του Μάη, στο χωριό, σε κάποια ἄλλη γιορτή του, τότε πού ὁ καιρός είχε καλοσυνέψει.

Στή γιορτή του "Αη - Παντελεήμονα, πού ἡ έκκλησούλα του βρίσκεται κάτω χαμηλά στην Ποταμιά, δέν ήταν πολλοί εκείνοι, πού άποφάσιζαν νά κατεβοῦνε ως εκεί, γιατί και μακριά ήταν και ἡ διαδρομή πολύ κουραστική. "Από κείνους πού πήγαιναν, κάμποσοι, μετά τή λειτουργία, σταμάταγαν στις πηγές του Κεφαλόβρυσου, πού βρίσκονται πολύ κοντά κι έτρωγαν ὅ,τι είχαν κουβαλήσει μαζί τους και άφοῦ έπαιρναν κουράγιο άνηφόριζαν κατά τὸ χωριό.

Τέλος ὅταν γιόρταζε ὁ "Αη - Θανάσης, στις 2 του Μάη, ἡ λειτουργία γινόταν στο έκκλησάκι του. Και στις 21 Μαΐου, του "Αγίου Κωνσταντίνου και τής "Αγίας "Ελένης, γινόταν ἡ λειτουργία εκεί στην έκκλησία του νεκροταφείου. "Ετσι κανένα έκκλησάκι δέν ἔμνενε άλειτούργητο και παραπονεμένο.

"Ολες οι έκκλησίες του χωριου, σαν ζούσε ὁ Παπαγρηγόρης, τις είχε περιποιημένες, τις φρόντιζε με στοργή και τις λειτουργούσε κανονικά στις γιορτές τους. Τώρα, δέν Ξέρω σε ποιά κατάσταση βρίσκονται τά Ξωκκλήσια, αν υπάρχουν ὅλα ἢ εἶναι έρειπωμένα. Γιατί σίγουρα, από τότε πού ἔλλειψε εκείνος, θᾶχουν μείνει άλειτούργητα και παραμελημένα.

Σ' ὅλα τά παραπάνω Ξωκκλήσια εἶχα πάει, σε παλιότερα

χρόνια, πολλές φορές και με πολλή συγκίνηση ξεπετιέται κάποτε - κάποτε, ή σκέψη μου σε κείνη τήν εποχή, που το χωριό είχε πολύ κόσμο, που περίμενε — πώς και πώς — αυτές τις γιορτές για να γιορτάσει τους άγιους του, να ξεδώσει λίγο απ' τις δουλειές και κάπως να ψυχαγωγηθεί. Ένω τώρα έχουν απογυμνωθεί τα χωριά από ανθρώπους, έχουν λείψει, σε πολλά απ' αυτά, οι παπάδες για να λειτουργήσουν και τα ξωκκλήσια έχουν ξεχαστεί κι έχουν ρημάξει.

ΣΤΟΝ ΑΗ - ΝΙΚΟΛΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Κάθε φορά, πού βρίσκομαι στο χωριό, νοιώθω μεγάλη ευχαρίστηση, ἄμα μου δίνεται ἡ εὐκαιρία γιὰ νὰ Ξαναπάω στὰ μέρη ἐκεῖνα, πού τὰ εἶχα περπατήσῃ στὰ παιδικὰ μου χρόνια. Καὶ δέν μπορεῖ νὰ φαντασθεῖ κανεὶς, πόση χαρὰ αἰσθάνεται ὁ νοσταλγὸς τοῦ χωριοῦ, ὅταν μπορεῖ, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια Ξενητειᾶς, νὰ Ξαναπάει στὰ κατατόπια ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα εἶχε σεργιανίσει, σάν ἦτανε παιδί, νὰ ρουφήξῃ μὲ τίς χουφτες του κρῦο νεράκι ἀπ' τῆ βρυσούλα, νὰ κουβεντιάσῃ μὲ τὸν τσοπάνη, πού βόσκει τὰ λίγα προβατάκια καὶ μὲ τὸ σκυλί του ἀπόκοντα. Νὰ θυμηθεῖ παλιές ἱστορίες τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ Ξαναζωντανέψῃ ξεθωριασμένες ἀναμνήσεις. Ἀκόμα, πὺ πολλὴ χαρὰ νοιώθει, σάν τὰ καταφέρει νὰ σκαρφαλώσῃ σὲ καμμιὰ ἀπ' τίς βουνοκορφές τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ ἀπολαύσῃ τῆ δροσιά καὶ ν' ἀγναντέψῃ, ἀπ' ἐκεῖ, τῆ γύρω φύση καὶ τὸ μακρινὸ ὀρίζοντα, πού νόμιζε, ἄλλοτε, πὼς ἦταν ὁ κόσμος ὅλος. Γιατί, ἀπ' ἐκεῖ καὶ πέρα, ἄρχιζε τὸ ἄγνωστο. Σὲ τέτοιες στιγμές νομίζει κανεὶς πὼς Ξανανοιώνει καὶ Ξαναζεῖ τὰ περασμένα.

Ὅσες φορές βρέθηκα στὸ χωριό, αὐτὰ τὰ δυὸ - τρία τελευταῖα χρόνια, κατάφερα ν' ἀπολαύσω αὐτὴ τῆ χαρὰ. Γιατὶ μπόρεσα νὰ Ξαναπάω σὲ πολλὰ ἀπ' τὰ κατατόπια ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα εἶχα νὰ πάω, ἀπὸ τότε, πού ἤμουνα παιδί ἀκόμα, κι ἔτσι νὰ Ξαναγυρίσω γιὰ πολλὰ χρόνια πρὸς τὰ πίσω, στὶς νοσταλγίες, στὶς ἀναμνήσεις. Ξεχωριστὰ μου ἄρρεσε, πάντοτε καὶ μὲ συγκινεῖ ἀκόμα ὁ Ἄη - Νικόλας, τὸ ὄμορφο βουνό, πού προστατεύει τὸ χωριὸ ἀπ' τὰ νοτιο - δυτικὰ καὶ ἔχει πάρει τὴν ὄνομασία του ἀπ' τὸ ὀμώνυμο ἐκκλησιάκι τοῦ Ἁγίου, πού εἶναι κατὰ κορφα σὲ ὑψόμετρο 1.100 μέτρα. Κτισμένο μὲ Ξερολιθιά, ἐκεῖ ἐπάνω καὶ σκεπασμένο μὲ τσίγκους, μοιάζει σάν καραοῦλι, πού μέσα του ἀγρυπνάει ὁ Ἅγιος σάν σκοπὸς καὶ σὰ φύλακας τοῦ χωριοῦ. Πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια εἶχα ἀνεβῆ στὸν Ἄη - Νικό-

λα, ἀπ' τῆς μεριάς τοῦ Διάσελου, κι ἀπ' τὴν κορφή του, ἐκεῖ ψηλά, χάρηκα τὴ γύρω φύση. Ὅμως δὲν εἶχα ἄρκετο καιρὸ κι ἔτσι δὲν χόρτασα τὸ θέαμα καὶ τὴν ὁμορφιά του. Γι' αὐτό, τὸ περασμένο φθινόπωρο, ποῦ Ξαναβρέθηκα στὸ χωριό, εἶχα καιρὸ στὴ διάθεσή μου καὶ μιὰ μέρα, βρίσκοντας καὶ συντροφιά, ἀνέβηκα καὶ πάλι στὸ γραφικὸ βουνὸ γιὰ ν' ἀπολαύσω τὴν ὁμορφιά του καὶ χινοπωριάτικα. Αὐτὴ τὴ φορά, ὅμως, ἀνεβήκαμε ἀπ' τὴ μεριά τοῦ Ριζόβραχου καὶ ἡ πορεία μας ἦταν πολὺ κουραστική. Γιατί, ἀπ' τὸ μέρος ἐκεῖνο, δὲν ὑπάρχει καθόλου μονοπάτι. Ὑπάρχει πυκνὸ, ἀδιάβατο, δάσος καὶ ἔχει καὶ μεγάλη ἀνηφοριὰ. Πουρνάρια πολλὰ, κέδρα, πεῦκα, καστανιές καὶ βατουλιές ἔχουν σμίξει κι ἔχουν δημιουργήσει μιὰ πραγματικὴ Ζουγκλα, ποῦ κάνει τὸ πέρασμα, ἀνάμεσά τους, ἀφάνταστα δύσκολο καὶ κουραστικό. Ἐκεῖ μέσα κρύβονται ἀλεπούδες, ποῦ κατεβαίνουν τὰ βράδια στὸ χωριὸ καὶ ξεπουπουλιάζουν καμμιὰ κόττα. Βρίσκεται, ποῦ καὶ ποῦ, κανένας λαγός, γιατί κι αὐτοὺς τοὺς ἔχουν ἀφανίσει οἱ ἀλεπές. Καὶ ὑπάρχουν καὶ πολλὲς πέρδικες, κοσύφια καὶ κυριαρίνες, ποῦ, μὲ τὸ κελιάϊδμά τους, δίνουν ζωὴ στὸ ρουμάνι καὶ κουράγιο σ' ἐκείνους, ποῦ ἀγωνίζονται, καταϊδρωμένοι ἀπ' τὴν ἀνηφοριὰ καὶ καταματωμένοι ἀπ' τὰ πουρνάρια καὶ τίς βατουλιές, γιὰ ν' ἀνεβοῦν στὸ βουνό. Ὡστόσο ἐμεῖς δὲν νοιώθαμε κούραση, γιατί, ἡ διαδρομὴ ἀνάμεσα στὴ δασωμένη πλαγιά, μπορεῖ νὰ ἦταν βασανιστική, ἀλλὰ εἶχε μεγάλη γραφικότητα καὶ τὸ θέαμα, ποῦ Ξανοιγόταν μπροστά μας, ὅσο πιὸ ψηλὰ ἀνεβαίναμε, ἦταν συναρπαστικό, εἶχε ξεχωριστὴ ὁμορφιά καὶ μᾶς ἔδινε κουράγιο καὶ δύναμη. Ὑστερα ἀπὸ πορεία μιάμισης ὥρας, φθάσαμε στὴν κορφή τοῦ βουνοῦ κι ἐκεῖ κατακουρασμένοι πιά — γιατί τότε νοιώσαμε τὴν κούραση — Ξαπλώσαμε πάνω σ' ἓνα μεγάλο βράχο γιὰ νὰ Ξανασάνουμε. Ἀπὸ κεῖ ψηλὰ ἡ θέα ἦταν ὑπέροχη καὶ ἡ εἰκόνα ποῦ ἀπλωνόταν ὀλόγυρά μας ἦταν γεμάτη μεγαλοπρέπεια καὶ θεϊκὸ μεγαλεῖο. Γιατί ὁ καιρὸς ἦταν θαυμάσιος κι ὁ ἥλιος, ἓνας ἥλιος μὲ χινοπωριάτικὴ θαλπωρή, πολὺ εὐχάριστος. Στὸν οὐρανό, κάπου ἐδῶ κι ἐκεῖ, πλανιόταν κανένα βαμπακερὸ συννεφάκι κι ἀπ' τ' ἀντικρυνὰ ἐλατοδασωμένα βουνὰ κατέβαινε, ἀνάλαφρα, φιλτραρισμένο ἀεράκι ποῦ μᾶς πλημμύριζε μὲ δροσιὰ καὶ ὄξυ-

γόνο. Ήσυχία ἀπόλυτη ἐπικρατοῦσε, πού τὴν ἀνασάλευε, κάποτε - κάποτε, τὸ τσίρσιμα κανενὸς σπουργίτι, ἀνάμεσα ἀπὸ κάποιο δέντρο. Στιγμές ψυχικῆς ἡρεμίας γιὰ ἀναπόληση καὶ ρεμβασμό! Στιγμές γιὰ ἐνατένιση πρὸς τὸ μεγαλεῖο τοῦ Δημιουργοῦ! Πέρα, μακριά, διακρίνονταν οἱ γυμνωμένες κορφές τῶν Βαρδουσιῶν καὶ τῆς Γκιώνας καὶ κάτω χαμηλά οἱ γραφικές λαγκαδιές τοῦ Μόρνου, βουτηγμένες μέσα στὴν καταχνιά, πού ἀνέβαινε, σιγὰ - σιγὰ, ἀπ' τὸ ποτάμι πρὸς τὴς πλαγιές. Λίγο δεξιά μας, πρὸς τὰ ριζὰ τοῦ "Ἀη Νικόλα, πέντ' ἔξῃ κοράκια κυνηγοῦσαν στὸν ἀέρα κάποιο γεράκι. Ποιὸς ξέρει γιὰ ποιές διαφορές!

Πρὸς τ' ἀριστερά μας, κάτω χαμηλά, φαινόταν τὸ χωριὸ τυλιγμένο στὴ χινοπωριάτικη φορεσιά του. Γιατὶ τώρα δὲν φάνταζε μέσα στὸ πράσινο σὰν ζωγραφιά, ὅπως τὸ καλοκαίρι, οὔτε κι ἦταν στολισμένο, μέσα στὰ λουλούδια του, σὰν τὴν ἀνοιξη. Τώρα τὰ δέντρα του ἦταν γυμνωμένα ἀπ' τὰ φύλλα τους ἢ εἶχαν πολὺ λίγα ἀπάνω τους, κι ἐκεῖνα κιτρινωμένα κι ἔτοιμα νὰ σκορπίσουν, ἐδῶ κι ἐκεῖ, μὲ τὸ πρῶτο ξεροβόρι. Εἶχε πένθιμη ὄψη. Μιά ὄψη θλιμμένη, πού τὴν παρουσίαζε καὶ τὸ δάσος, κάτω στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ καὶ τ' ἄλλο, πού βρίσκεται ἀντίκρου, στοῦ Σταματάκη. Αὐτὸ τὸ μελαγχολικὸ μοτίβο, πού πλημμύριζε ὅλη τὴ γύρω φύση, μοῦ θύμησε τοὺς στίχους τοῦ ποιητῆ: «Τὸ δάσος τὸ ξεφύλλισε τοῦ χινοπώρου ἢ μπόρα, τοῦ Δεκεμβριοῦ ὁ βορηᾶς, καὶ σὰν τὰ μαῦρα σκέλεθρα τὰ δένδρα μένουν τώρα, σκοποὶ τῆς ἐρημιᾶς». 'Αλήθεια' πόσο δίκιο εἶχε ὁ ποιητὴς καὶ μὲ τί ζωντάνια ζωγράφισε τὴ χινοπωριάτικη φύση!

Ἐκεῖ ψηλά, στὸν "Ἀη - Νικόλα, διηγοῦνταν, ὅπως θυμᾶμαι, οἱ παλιοί, ὅτι, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ὑπῆρχε μοναστήρι, πού ὅμως καταστράφηκε, ποιὸς ξέρει πότε καὶ γιὰ ποιούς λόγους. Ἐκεῖ, κατὰ τὴν παράδοση, προτοῦ νὰ φύγουν οἱ καλόγεροι, ἔκρυψαν στὴ γῆ τὴς καμπάνες τοῦ μοναστηριοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀπ' τὰ υπάρχοντά τους. Μιά τέτοια φήμη κυκλοφοροῦσε τὰ παλιότερα χρόνια καὶ ἴσως νάχει κάποια βάση ἀληθινή, γιατί καὶ τώρα, σὲ πολλὰ σημεία, βρίσκονται σκορπισμένα σπασμένα κεραμίδια καὶ συντρίμμια ἀπὸ πήλινα δοχεῖα ἢ καὶ κάνα παλιὸ σιδηρικό, ἀπ' τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι κάτι ὑπῆρ-

χε εκεί. "Όμως, κανένας δέν ασχολήθηκε μ' αυτό τὸ θέμα μέχρι σήμερα καὶ δέν ἐκδηλώθηκε κάποιο ἐνδιαφέρον γιὰ μιὰ ἔρευνα.

Ἄπ' τὸν "Αἰ - Νικόλα κατηφορίσαμε, ὕστερα ἀπὸ πολλή ὥρα, γιὰ τὸ χωριό, λίγο κουρασμένοι, ἀλλὰ γεμάτοι φρεσκάδα καὶ ἱκανοποιημένοι, γιατί μὲ τὴν ἐκδρομὴ μας αὐτὴ ξαναθυμηθήκαμε τὰ περασμένα καὶ χαρήκαμε τὴ χιονοπωριάτικη φύση.

ΨΗΛΑ ΣΤΑ ΔΥΟ ΒΟΥΝΑ

Χρόνια και χρόνια τώρα, λαχταροῦσα ν' ανέβαινα για μιὰ φορά ἀκόμα ψηλά στο βουνό πού εἶναι κτισμένο τὸ ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας καὶ ἔχει πάρει καὶ τ' ὄνομά της. Δυὸ βουνὰ προστατεύουν τὸ Κροκύλειο ἀπ' τὰ βορειοδυτικά· τὸ ἓνα τῆς «Παναγίας» μὲ ὑψόμετρο 1.260 μ. καὶ τὸ ἄλλο τοῦ «Θεοῦλη» μὲ 1.400 μέτρα. Ἔτσι τὰχουν ὀνοματίσει ἀπ' τὰ παλιὰ χρόνια οἱ πρόγονοί μας, ἴσως, γιατί προστατεύουν τὸ χωριὸ ἀπ' τοὺς βορράδες κι ἀπ' τὶς βαρυχειμωνιές.

Σαράντα καὶ πλέον χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε, πού, παιδί ἀκόμα, εἶχα ἀνεβεῖ για τελευταία φορά στ' ὄμορφο βουνό, μιὰ Δευτέρα τοῦ Πάσχα. Ὑστερα μὲ τράβηξε ἡ ξενητεία, ἄρχισε τὸ ἄγχος τῆς ζωῆς καὶ πού νὰ περισσέψει καιρὸς για τέτοιες ἐξορμήσεις. Ἔτσι, πέρασαν ὀλόκληρες δεκαετίες, χωρὶς νὰ μπορέσω νὰ ξανανοιώσω τὴ χαρὰ αὐτή. Καὶ νά, τὸν περασμένο μῆνα μοῦ ἦρθαν τὰ πράγματα βολικά κι ἔτσι κατάφερα νὰ ἱκανοποιησω αὐτὴ μου τὴν ἐπιθυμία.

Ἄρχες τοῦ θεριστῆ βρέθηκα στο χωριό, κι ἐκεῖ βρῆκα καλή συντροφιά, πού, σὲ σχετικὴ πρόταση, δέχθηκε πρόθυμα νὰ κάνουμε μιὰ ἐκδρομὴ στο γραφικὸ καὶ ἐλατοσκεπασμένο βουνό. Τὴν ἄλλη μέρα, πού ἦταν Σάββατο, εὐπνήσαμε στὶς 4 τὸ πρωί κι ἀφοῦ ἐτοιμαστήκαμε, ξεκινήσαμε, σὲ λίγο, για νὰ μὴ μᾶς φάει ἡ ἀνηφορία. Μόλις ἄρχιζε νὰ χαράζει, ὅταν πήραμε τὸν ἀνήφορο καὶ τὸ χωριὸ ἠσύχαζε ἀκόμα μέσα στὸν πρωινὸ του ὕπνο. Ἐδῶ κι ἐκεῖ ἀκούονταν τὰ κοκόρια καὶ μακριὰ τὸ γαύγισμα σκυλιοῦ, ἐνῶ, κάπου - κάπου φαινόταν καὶ κάνα σπιτί φωτισμένο, γιατί θὰ ἐτοιμάζονταν για τὶς δουλειές. Ὁ γρύλλος συνέχιζε τὸ μονότονο τραγούδι του. Στὸν οὐρανὸ ἦταν συννεφιά κι ἓνα ἀνάλαφρο φύσαγε ἀεράκι, πού μᾶς δρόσιζε καὶ μᾶς ζωογονοῦσε. Ὠραῖος, ἀλήθεια, καιρὸς για περπάτημα καὶ μάλιστα στὴν ἐξοχή.

Σε μιὰ ώρα φθάσαμε στὴν Τούρλα, ποὺ βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ καὶ εἶχε φωτίσει καλὰ πιά. Ἐκεῖ καθήσαμε λίγο γιὰ νὰ ξεκουραστοῦμε καὶ νὰ ἀντλήσουμε δύναμη, γιατί ἀπὸ ἐκεῖ κι ἀπάνω ἄρχιζε δύσκολη ἀνηφορία.

Ἀπέναντί μας φαίνονταν τὸ Κουπάκι καί, ποὺ καὶ ποὺ, ἀνάθρωσκε ἀπὸ κανένα σπίτι καπνός. Ἀριστερότερα διακρίνονταν λίγο τὰ Παληοξάρια, πνιγμένα μέσα στὴν πρωινὴ καταχνιά. Λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ μᾶς ἓνα κοπάδι πρόβατα μὲ τὸν τσοπάνη του καὶ τὸ σκυλι ἀπὸ κοντὰ πήγαινε κάτω πρὸς τὴ λαγκαδιά. Τίποτα ἄλλο δὲν τάραζε τὴν πρωινὴ ἡσυχία καὶ μοναξιά. Ξεκινήσαμε καὶ πάλι παίρνοντας τὸ μονοπάτι, ποὺ σκαρφάλωνε πρὸς τὴν ἀπότομη βουνοπλαγιὰ. Σπουργίτια καὶ σιταρίθρες πετοῦσαν ἐδῶ κι ἐκεῖ κι ἀνάμεσα ἀπ' τὰ πόδια μας πετιότανε καμμιά ἀκρίδα ἢ γλυστροῦσε καμμιά φοβισμένη σαῦρα. Ἡ φύση γύρω μας ἦταν ὅλο γαλήνη καὶ γοητεία καὶ τίποτα δὲν τάραζε τὴν ἡσυχία της.

Ὅμως, σὲ λίγο, ἀκούστηκε πέρα μακριὰ μας τὸ λάλημα τοῦ κούκου κι ἀκόμα μακρύτερα ἓνας ἄλλος κοῦκος καὶ λίγο πιὸ ψηλὰ κι ἄλλος. Ἦταν, φαίνεται, ἡ ἐποχὴ τους κι ὅπου κι ἂν γύριζε κανεὶς ἄκουγε κι ἓναν κοῦκο. Κοντανασαίνοντας καὶ καταϊδρωμένοι ἀπ' τὸ ἀνηφόρισμα φθάσαμε, ὕστερα ἀπὸ κάμποση ώρα, στὰ ἔλατα, ὅπου ὑπάρχει μιὰ βρυσούλα κι ἐκεῖ καθήσαμε, ἤπιαμε νεράκι καὶ δροσιστήκαμε. Γύρω μας τὰ κοτσούφια ὀργιάζαν μὲ τὸ μαγευτικὸ κελάδημά τους καὶ οἱ σπῖνοι σιγοντάριζαν μὲ τὸ ὀγκυκὸ τραγούδι τους, σὰν νὰ εἶχαν συναυλία.

Τὸ σκηνικὸ ἦταν μαγευτικὸ καὶ γεμᾶτο ἀπὸ θεϊκὸ μεγαλεῖο.

Ξεκινήσαμε καὶ πάλι καὶ ὕστερα ἀπὸ ἓνα τέταρτο βρεθήκαμε στὸ ὀροπέδιο, ὅπου κατάκορφα βρίσκεται τὸ ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας, ποὺ γιορτάζει δυὸ φορές τὸ χρόνο. Τὴ μιὰ τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα καὶ τὴν ἄλλη τὸν 15 Αὐγούστο καὶ κάθε φορὰ γίνεται γλέντι τρικοῦβερτο. Ἀφοῦ ἀνάψαμε τὰ καντήλια, βγήκαμε, ὕστερα, στὴν ἄκρη τοῦ βουνοῦ καὶ καθήσαμε στὰ βράχια γιὰ νὰ ξεκουραστοῦμε καὶ ν' ἀπολαύσουμε τὴ φύση. Ἀπ' ἐκεῖ τὸ θέαμα ἦταν συναρπαστικὸ. Κάτω ἀπλωνόταν, σὰν σὲ πιάτο, τὸ Κροκύλειο, πνιγμένο μέσα στοὺς καταπράσινους κήπους του. Στὴ μέση ἡ ἐκκλησιά του μὲ τὸ καμπαναριὸ της καὶ

δεξιότερα ή Ἄγία Παρασκευή. Πιο κάτω μακριά φαινόταν ή κοιλάδα του Μόρνου κι ανάμεσά της κύλαγε τὸ ποτάμι καὶ διακρινόταν κι ὁ δρόμος ποὺ πηγαίνει πρὸς τὴ Ναύπακτο. Τριγύρω μας ἦταν πανύψηλα ἔλατα, ἐνῶ κάτω φαίνονταν καταπράσινες πλαγιές. Τὰ Βαρδούσια καὶ ή Γκιώνα μόλις διακρίνονταν, ἐνῶ τὸ Τρίκορφο καὶ τὰ βουνά τῆς Ναυπακτίας μὲ δυσκολία φαίνονταν, γιατί ὁ οὐρανὸς ἦταν πνιγμένος στὰ σύννεφα καὶ τὰ βουνὰ σκεπασμένα ἀπ' τὴν ὀμίχλη. Ἡ ἡμέρα ἦταν μελαγχολική κι ὄλο τὸ ἔφερνε βόλτα γιὰ βροχὴ καὶ μέσα - μέσα, μᾶς ἔρχονταν καὶ ψιχάλες.

Ἡλιος δὲ φαινόταν πούθενά κι ὁ ἀέρας δὲν φύσαγε ἀπὸ πούθενά. Κρίμα! Ἄν ἦταν ξεκάθαρος ὁ οὐρανὸς καὶ δὲν ὑπῆρχε καὶ ή ὀμίχλη θὰ μπορούσαμε ν' ἀπολαύσουμε ἓνα ὑπέροχο θέαμα. Γιατί ἀπ' τὸ σημεῖο ἐκεῖνο ποὺ βρισκόμασταν θὰ βλέπαμε τὸν Κορινθιακὸ, τὴν Πάτρα κι ἀκόμα καὶ μέχρι τὸν Ἄραξο. Δὲν πειράζει ὅμως. Καὶ τώρα τὸ σκηνικὸ εἶναι μεγαλειώδες, γεμάτο ὑποβλητικότητα κι ἄγρια μεγαλοπρέπεια καὶ μᾶς κρατάει συνεπαρμένους. Κάποτε - πότε ἀστραπὲς αὐλάκωναν τὸ σκοτεινιασμένο ὀρίζοντα καὶ ὕστερα δυνατὲς βροντὲς ἀναστάτωναν τὴ μοναξιά τοῦ τοπίου καὶ πλημμύριζαν μὲ δέος τὴν ψυχὴ, ἐνῶ οἱ ψιχάλες δυνάμωναν καὶ τὰ βουρκωμένα σύννεφα μαύριζαν τὸν οὐρανὸ πιὸ πολὺ.

Κι ὅμως, δὲν φεύγαμε ἀπὸ κεῖ. Καθόμασταν καθηλωμένοι σὰν νᾶμαστε μαγνητισμένοι, σὰν νὰ μᾶς εἶχε μαγέψει κάποια ἀόρατη νεράϊδα, γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε τὸ ἄγριο μεγαλεῖο τῆς φύσης. Σὲ τέτοιες στιγμὲς νοιώθει ὁ ἄνθρωπος τὴ μηδαμινότητά του, ὅταν βρίσκεται μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἀνάμεσα στὴ μεγαλοπρέπεια τῆς φύσης καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ οὐρανοῦ καὶ μένει ἐκστατικὸς καὶ συνεπαρμένος μπροστὰ στὸ ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ. Καὶ τότε ἔρχονται στὴ σκέψη του τὰ μεγαλόπνοα λόγια τοῦ Προφητάνακτα «ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας».

Δὲν τερματίσαμε, ὅμως, στὴν Παναγία, ἀλλὰ ἀφοῦ ἀπολαύσαμε τὸ θέαμα, κατεβήκαμε στὴν ἀντίθετη πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ, ποὺ ὑπάρχει ἄλλη βρυσούλα, γιὰ νὰ πιοῦμε ἀπ' τὸ κρυστάλλινο νερό της, ποὺ εἶναι τόσο κρῦο, ὥστε νομίζει κανεὶς πὼς βγαί-

νει παγωμένο απ' τὸ ψυγείο τῆς γῆς. Ὑστερα ἀνηφορίσαμε καὶ πάλι γιὰ ν' ἀνεβοῦμε στὸ «Θεούλη» ποὺ βρίσκεται ἀπέναντι ἀπ' τὴν «Παναγία» καὶ χωρίζονται τὰ δυὸ βουνὰ ἀπὸ βαθιὰ χαράδρα, γιὰ νὰ μπορέσουμε ν' ἀπολαύσουμε κι ἀπὸ κεῖ τὸ θέαμα καὶ νὰ κάνουμε καὶ λίγη ὄρειβασία. Κι ἐκεῖ κατάκορφα, κάτω ἀπὸ ἓνα θεόρατο ἔλατο, γιὰ νὰ γλυτώσουμε ἀπ' τὴ βροχή, ποὺ εἶχε δυναμώσει ἐν τῷ μεταξύ, ξεχαστήκαμε γιὰ πολλή ὥρα, βλέποντας τ' ἀστραποβόλημα, κι ἀφήσαμε τὸ βλέμμα μας νὰ ἀπλωθεῖ ἀχόρταγα πρὸς ὅλες τὶς μεριές, καὶ τὴ σκέψη μας νὰ ξαναγυρίσει στὰ περασμένα ἀναζητώντας παλιές εἰκόνες καὶ παιδικές ἀναμνήσεις.

Ὑστερα πήραμε τὴν κατηφορὰ γιὰ τὴν ἐπιστροφή, ποὺ ἦταν κι αὐτὴ πολὺ πιὸ δύσκολη καὶ κουραστική, γιατί ἡ πλαγιά ἦταν πολὺ ἀπότομη καὶ γλιστερὴ καὶ μετὰ, ἀπὸ καμμιὰ ὥρα, φθάσαμε στοῦ «Κάμπ' τὴ βρύση», ποὺ βρίσκεται στὸ δρόμο, ποὺ συνδέει τὸ Κροκύλειο μὲ τὴν Πενταγιοῦ.

Ξεθεωμένοι πιά ἀπ' τὴν κούραση καὶ τὴν ταλαιπωρία, καθήσαμε κοντὰ στὴ βρυσούλα, κάτω ἀπ' τὰ πλατάνια καὶ φάγαμε με μεγάλη ὄρεξη. Γιατί, ἀπ' τὸ πρωί, δὲν εἶχαμε βάλει τίποτα στὸ στόμα μας καὶ εἶχαμε περπατήσει ὀκτῶ ὥρες καὶ πλέον.

Ἄφου ἤπιαμε καὶ μπόλικο νεράκι ξεκινήσαμε γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὸ χωριό. Καὶ ὅταν πλησιάζαμε καὶ θρῖσκομαστε κοντὰ στὴν πηγὴ τοῦ Δράκου συναντήσαμε, καταμεσίς τοῦ δρόμου καὶ μιὰ πέρδικα μὲ καμμιὰ 15αριὰ περδικόπουλα, ποὺ τὰ πήγαινε στὸ ρέμμα γιὰ πότισμα. Ἀπ' αὐτὰ πιάσαμε 5 - 6, ἀλλὰ τ' ἀφήσαμε πάλι γιὰ νὰ τὰ μαζέψει ἡ πέρδικα, ἡ ὁποία εἶχε φύγει ἐν τῷ μεταξύ.

Στὸ χωριὸ φθάσαμε κατὰ τὶς 4 περίπου τ' ἀπόγευμα κατὰ-κοποι ἀπ' τὴν ἐξαντλητικὴ πορεία ἀλλὰ κι εὐχαριστημένοι γιὰ τὴν τόσο εὐχάριστη ἐκδρομὴ.

Κι ἔτσι ἱκανοποιήθηκε μία μου ἐπιθυμία, ποὺ τὴν περίμενα χρόνια καὶ χρόνια τώρα, νὰ γίνῃ πραγματικότητα.

ΠΩΣ ΦΤΙΑΧΘΗΚΕ Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΟΥΝΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Δυό βουνά προστατεύουν βορειοδυτικά τὸ Κροκύλιο· τὸ βουνὸ τῆς Παναγίας, ποῦ πῆρε τ' ὄνομά του ἀπ' τὴν ἐκκλησιά τῆς Θεομήτορος καὶ τὸ Πετρῶτὸ ἢ Βλαχοβούνι, ποῦναι πιὸ ψηλὸ, καὶ τὴν κορυφή του, ποῦναι ὀλόγυμνη κι ἔχει ὑψόμετρο κάπου 1.400 μ., τὴν ἔχουν ὀνομάσει «Θεοῦλη». Ἴσως γιατί βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὸν οὐρανὸ.

Τὸ βουνὸ τῆς Παναγίας εἶναι ἓνα ὠραῖο ὄροπέδιο, πλαισιωμένο ἀπὸ αἰωνόβια ἔλατα καὶ κατάκορφα, σὲ ὑψόμετρο 1.260 μ., βρίσκεται, σὰ χελιδονοφωλιά, ἡ ἐκκλησιά τῆς Παναγίας, σὰν νὰ διαφεντεύει ἀπὸ ἑκεῖ τὸ χωριό, ποῦ ἀπλώνεται σὰν σὲ πιάτο, κάτω χαμηλὰ καὶ τὸ προστατεύει μὲ τὴ Χάρη Της.

Ἄπὸ ἑκεῖ πάνω τὸ θέαμα, ποῦ ξανοίγεται ὀλόγυρα, εἶναι ὑπέροχο καὶ νοιώθει κανένας σὰ νὰ μεταρσιώνεται ἀνάμεσα στὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ οὐρανοῦ καὶ στὸ μεγαλεῖο τῆς φύσης.

Ἡ ἐκκλησιά τῆς Παναγίας γιορτάζει δυὸ φορές τὸ χρόνο, τὴ μιὰ τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα, καὶ τὴν ἄλλη τὸ 15αύγουστο, στὴν Κοίμησή της. Καὶ στίς δυὸ φορές, γινόταν, ἀπὸ πολὺ παλιά, πανηγύρι κι ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ περίμεναν μὲ λαχτάρια, πότε θαρχόνταν ἑκείνες οἱ γιορτές, γιὰ ν' ἀνεβοῦνε ἐκεῖ ψηλά, ν' ἀπολαύσουν τὴ διαδρομὴ, νὰ προσκυνήσουν τὴ Χάρη Της καὶ νὰ λειτουργηθοῦνε, ἀλλὰ καὶ νὰ ψυχαγωγηθοῦν καὶ νὰ διασκεδάσουν. Γιατί, σὲ παλιότερα χρόνια, λιγοστὲς ἦταν οἱ εὐκαιρίες ποῦ μπορούσαν, ἐκεῖνοι οἱ φτωχοὶ ξωμάχοι, νὰ ξεφύγουν λιγάκι ἀπ' τὴ ρουτίνα τῆς βιοπάλης καὶ νὰ ξελεγγάρουν λιγάκι. Κι αὐτὲς ἦταν τὰ Χριστοῦγεννα καὶ ἡ Λαμπρὴ, οἱ γιορτὲς τῆς Παναγίας καὶ τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ ποῦ γινόταν τ' Ἄη Λιός.

Τὸ ἀνέβασμα στὸ βουνὸ τῆς Παναγίας, μπορούσε νὰ γίνει ἀπὸ δυς μεριές. Ἡ ἀπ' τὸ κακοτράχαλο μονοπάτι, ποῦ ὑπῆρχε

ανάμεσα στο φαράγγι που σχηματίζεται ανάμεσα στα δυό βουνά, ποϋήταν και πιό κουραστικό· άλλ' είχε πιό πολλή γραφικότητα, ή απ' τή μεριά τής «Τούρλας» που υπήρχε ένας κάπως πιό ύποφερτος μουλαρόδρομος. 'Απ' όπου όμως κι αν άνέβαινε κανένας, θά δοκίμαζε πραγματική ταλαιπωρία. 'Ωστόσο, τὰ παλιά εκείνα χρόνια, που τὸ χωριό κατοικιόταν από, κάπου, χίλιους ανθρώπους, ὁ κόσμος δὲ λογάριαζε τὴν ταλαιπωρία, γιατί και σκληραγωγημένος ἦταν, και συνηθισμένος στο περπάτημα κι ἐπὶ πλέον, ὅλα τὰ σπίτια εἶχαν ὑποζύγια που διευκόλυναν στις μετακινήσεις και στις ἄλλες δουλειές.

"Ἐτσι, ἄμα ἔφτανε ἡ γιορτὴ τής Παναγίας, ὅλο τὸ χωριό ξεσηκωνόταν κι ἀπὸ πολὺ πρῶτῃ ξεκίναγαν, ἄλλοι πεζοὶ κι ἄλλοι καβάλα στὰ μουλάρια μὲ τις πολύχρωμες βελέτζες ἢ μπαντανίες, γιὰ ν' άνεβοῦνε στο βουνό. Καί σὰ φτάνανε 'κεῖ πάνω, γιόμιζε ὅλο τὸ πλάτωμα ἀπὸ κόσμο και ζωντανὰ κι ἔπαιρνε ἡ περιοχὴ μιὰ τόσο χαρούμενη και γραφικὴ ὄψη. Ἐκεῖ ἔμπαιναν στὴν ἐκκλησία, ἄναβαν τὰ κεριὰ τους, προσκύναν, κι ἄκουγαν μὲ κατάνυξη τὴ θεία λειτουργία. "Ὑστερα σκόρπιζαν ὁλόγυρα κι ἔπιαναν στέκια, ἄλλοι κάτω ἀπ' τὰ ἔλατα κι ἄλλοι πιό κάτω, κοντὰ στις πηγές, κι ἄρχιζε τὸ φαγοπότι και τὸ τραγούδι. Καί, μετὰ τὸ μεσημέρι μαζεύονταν ὅλοι ἐκεῖ γύρω ἀπ' τὴν ἐκκλησιά και τῶρριχναν στο χορὸ μὲ τὰ ὄργανα μέχρι ἄργὰ τ' ἀπόγευμα, και γινόταν μεγάλο γλεντοκόπι. Καί, σὰν ἄρχιζε νὰ βραδυάζει, ξαναγύριζαν στο χωριό μπαῖλντισμένοι, ἄλλὰ πολὺ χαρούμενοι κι εὐχαριστημένοι, κι ἀλληλοσευχόντουσαν «νάσαι καλά νὰ ξαναγιορτάσουν και τοῦ χρόνου».

"Ὅμως τὰ χρόνια 'κεῖνα πέρασαν, οἱ συνθήκες τής ζωῆς ἀλλοιώτῃσαν κι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ λιγότεσαν. Οἱ νεώτεροι ξενητεύτηκαν σὲ χώρες μακρινές, τὰ χωράφια ἔμειναν ἀκαλλιέργητα και ρῆμαξαν και τὰ ζωντανὰ ἔλειψαν. Στο χωριό ἔμειναν μονάχα, σχεδόν, οἱ γέροντες κι οἱ ἡλικιωμένοι, που ὁμως, οἱ πιό πολλοί, δὲν εἶχαν τὸ κουράγιο ν' άνεβοῦνε στο βουνό τής Παναγίας και μὲ παράπονο ἀγνάντῃσαν, ἀπὸ κάτω χαμηλά, τὴν ἐκκλησοῦλα τής. Γι' αὐτό, πολὺ λιγοστοὶ ἦταν ἐκεῖνοι που ἀποφάσιζαν ἢ που μόραγαν ν' άνεβοῦνε ἐκεῖ ψηλὰ στο γραφικὸ βουνό.

“Ωσπου, πρὶν ἀπὸ καμμιά 15αριά χρόνια κάποιος σκέφτηκαν, πὼς θάπρεπε νὰ βρεθεῖ τρόπος γιὰ νὰ φτιαχτεῖ δρόμος ὡς ἐκεῖ πάνω, ὥστε νὰ πηγαίνει αὐτοκίνητο. “Ὁμως, ἡ λύση αὐτὴ δὲν ἦταν εὐκόλη καὶ πραγματοποιήσιμη. Γιατὶ τὸ μέρος ἀπ’ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ γίνει ἡ προσιπέλαση ἦταν πολὺ βραχώδες καὶ δυσπρόσιτο καὶ δὲν ἦταν δυνατό ν’ ἀνοιχτεῖ δρόμος μὲ τίς βαρειές, τοὺς κασμάδες καὶ τὰ φυτάρια, ὅπως εἶχε γίνει παλιότερα μὲ τὸ δρόμο ἀπ’ τὸ χωριὸ ὡς τὸ Κοιμεντάρι. Κι ἐκτὸς αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχαν πιά ἐργατικά χέρια γιὰ προσωπικὴ ἐργασία, ὅπως τότε. Γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦνε χρήματα, μὲ προσωπικὲς εἰσφορὲς γιὰ τὰ τεχνικὰ ἔργα, δὲν ὑπῆρχε ἐλπίδα, γιατί καὶ πολλὰ χρειάζονταν καὶ δὲν ὑπῆρχαν καὶ παραλῆδες στὸ χωριὸ. Κι ὅταν ἐγίνε κάποια κρούση σ’ ἓναν πού θεωρεῖται πλούσιος καὶ μπορούσε νὰ βοηθήσει, αὐτὸς δήλωσε ὅτι θὰ βοηθηθεῖ, ἐφ’ ὅσον θὰ γινόταν κάποιο ξεκίνημα γιὰ τὸ ἀνοιγμα τοῦ δρόμου. “Αἶμα, ὅμως, ξεκίνησε κι ἀφοῦ προχώρησε καμμιά ἑκατοστὴ μέτρα καὶ σταμάτησε, γιατί ἔφτασε στὰ βράχια καὶ δὲν μπορούσε νὰ συνεχίσει, ξέχασε ὅ,τι εἶχε ὑποσχεθεῖ καὶ δὲν ἔδωκε τίποτα. “Ὅπως δὲν εἶχε δώσει τίποτα καὶ πρὶν ἀπὸ καμμιά 10αριά χρόνια, ὅταν γινόταν ὁ ἔρανος γιὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, πρὸ στήθηκε στὸ χωριὸ καὶ τόσο πολὺ πρόβαλε καὶ διαφήμιζε τὸ Κροκύλιο.

“Ἔτσι, τὸ ἔργο σταμάτησε γιὰ κάμποσα χρόνια καὶ δὲ φαίνονταν πούθενά ἐλπίδες γιὰ συνέχιση.

Κι ὅμως, μὲ τὴ βοήθεια τῆς Παναγίας, πούθελε νὰ γίνει αὐτὸ τὸ ἔργο, γιὰ νὰ μπορούνε ν’ ἀνεβαίνουν ὡς τὴν ἐκκλησιά της καὶ νὰ τὴ δοξολογοῦνε, τὰ πράγματα ἦρθαν «κατ’ εὐχὴν». Γιατὶ, τὸ 1971, κατὰ καλὴ τύχη, ὑπηρετοῦσε στὸ Ὑπουργεῖο Γεωργίας, σὰ Γενικὸς Διευθυντὴς Δασῶν, ὁ διαλεχτὸς Ρουμελιώτης καὶ διακεκριμένος ἐπιστῆμονας Πάνος Μαργαρόπουλος, ἀπ’ τὸ Μοναστηράκι Δωρίδος, στὸν ὁποῖο προσφύγαμε μαζί μὲ τὸ μακαρίτη τὸν Τέλη Λουκόπουλο, πούηταν ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου Κροκυλιῶν καὶ μεγάλος Κροκυλιολάτρης, κι ἀφοῦ τοῦ ἐκθέσαμε πὼς ἔχει ἡ ὑπόθεση, τὸν παρακαλέσαμε νὰ μᾶς βοηθήσει. Κι ἐκεῖνος, ἀφοῦ μᾶς ἀκουσε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον, ἔδειξε μεγάλη κατανόηση καὶ μᾶς ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ χρημα-

τοδοτήσει τὸ ἔργο γιὰ νὰ τελειώσει. Καὶ πραγματικά, χαρακτηρίσε τὸ δρόμο σὰν δασικὸ καὶ χορήγησε σχετικὴ πίστωση γιὰ τὴ διάνοιξη κι ἄμα τέλειωσε αὐτὴ καὶ δευτέρη καὶ τρίτη, ὥσπου ἔφτασε στὸ τέρμα.

Τὸ ἔργο αὐτὸ, ὅπως εἶπα, ἦταν πολὺ δύσκολο, γιατί ἔπρεπε ν' ἀνοιχτεῖ ὁ δρόμος ἀνάμεσα σὲ βράχια καὶ νὰ περάσει ἀπ' τὴ βραχοκοκκαλιά στὴ θέση «Πριόνι», μὲ συμπαγεῖς βράχους, ἐνῶ κάτω ξανοιγόταν φοβερὸ φαράγγι. Εὐτυχῶς, ὅμως, γιὰ τὴν περίπτωσή αὐτή, βρέθηκε ἓνας ἄξιος μάστορας «μιναδόρος», ὁ Γιάννης Ζησιμόπουλος ἀπ' τὸ Παλιοξάρι, ποὺ τὸ εἶχε πάρει ζεστὰ καὶ δούλεψε μὲ πολὺ κέφι, ὥστε μπόρεσε νὰ δαμάσει τὸ βραχῶδη ἐκεῖνο ὄγκο.

Καὶ τὸν θυμᾶμαι, ἓνα χινοπωριάτικο πρωῒνό, ποὺ εἶχα ἀνεβεῖ ὡς ἐκεῖ πάνω γιὰ νὰ ἰδῶ, πὼς πηγαινε τὸ ἔργο, νᾶναι σκαρφαλωμένος σ' ἓνα βράχο καὶ δεμένος μὲ μιὰ τριχιά καὶ νὰ δουλεύει μὲ κομπρεσέρ, γιὰ νὰ ἀνοίξει τίς μίνες γιὰ τὰ φουρνέλα, ἐνῶ ἀπὸ κάτω ἔχασκε τὸ φοβερὸ θάραθρο. Τῶς εἶχε πάρει προσωπικὰ τὸ Ζήτημα κι εἶχε δηλώσει ὅτι δὲ θᾶψευγε ἂν δὲν τέλειωνε τὸ ἔργο!

Χάρη, λοιπόν, στὸ ἀμέριστο ἐνδιαφέρον τοῦ διαλεχτοῦ συμπολίτη μας Δωριέα, Πάνου Μαργαρόπουλου καὶ τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸ Κροκύλιο, ἀλλὰ καὶ στὴν εὐσυνείδητη δουλειὰ τοῦ Γιάννη Ζησιμόπουλου, ἔγινε πραγματικότητα ἓνα μεγάλο ὄνειρο τῶν Κροκυλιωτῶν, ποὺ ἀλλοιώτικα θᾶμενε ἀπραγματοποίητο, ποῖος ξέρει γιὰ πόσα χρόνια ἀκόμα.

Τὸ γεγονός τῆς διάνοιξης τοῦ δρόμου χαροποίησε, ὄχι μονάχα τοὺς Κροκυλιώτες, ἀλλὰ κι ὅσους ἄλλους ἔτυχε ν' ἀνεβοῦνε κάποτε στὸ γραφικὸ βουνό κι εἶχαν γνωρίσει τὴν ὀμορφιά του, καὶ πιὸ πολὺ κείνους ποὺ λόγω ἡλικίας οὔτε σκέψη μπορούσαν νὰ κάνουν, ὅτι θ' ἀνέβαιναν στὸ βουνό. Κι ἀνασκαλεύοντας, μιὰ μέρα τώρα τελευταία, κάποια χαρτιά, ἔπεσα πάνω σ' ἓνα τηλεγράφημα τοῦ μακαρίτη Θανάση Καντά, ποὺ μοῦ εἶχε στείλει στίς 16.12.1971, ὅταν εἶχε τελειώσει πιά τὸ ἔργο κι εἶχε φτάσει αὐτοκίνητο ὡς στὴν Παναγιά, ποὺ ἔλεγε: «Μὲ ἀνέκφραστη χαρὰ σοῦ σφίγγω τὸ χέρι καὶ σοῦ ἐκφράζω τὰ θερμὰ συγχαρητήριά μου διὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ νέου ὄνειρου μας

πού χάρις στις άοκνες προσπάθειές σου συνετελέσθη. Εύγε σέ όλους σας. 'Η σκέπη τής Παναγίας μαζί σας». 'Αθαν. Καντάς.

Αύτη ή, τόσο θερμή, έκδήλωση του διαλεχτού Κροκυλιώτη, πολύ μ' είχε συγκινήσει τότε, γιατί μου θύμησε ένα άλλο παλιότερο όνειρο. Τό δρόμο άπ' τό Κροκύλιο στό Κουμεντάρι, πού πραγματοποιήθηκε πριν άπό 35 χρόνια, χάρις στην πρωτοβουλία και τις άοκνες προσπάθειες τις δικές του, πούηταν τότε Πρόεδρος του χωριού.

"Ετσι, λοιπόν, φκιάχθηκε ό δρόμος πρός τήν Παναγία, πού ήταν ένα έπίτευγμα για τό χωριό και μεγάλο δώρο για τους Κροκυλιώτες. Γιατί, έγινε μπορετό ν' ανεβαίνουν ως εκεί ψηλά και οι πολύ ήλικιωμένοι και άνήμποροι και νά χαίρονται τό μεγαλειό τής φύσης και τήν άπεραντοσύνη του ούρανοϋ. Και θυμάμαι, πώς, όταν τή Δευτέρα τής Λαμπρής του 1972 στή γιορτή τής Παναγίας, έγιναν τά έγκαίνια του δρόμου, κάποιες γερόντισσες έκαναν τό σταυρό τους και δόξαζαν τήν Παναγία πού τις άξίωσε ν' ανεβούνε ως εκεί και νά προσκυνήσουν τή Χάρη Της, και κάποιους άλλους πολύ ήλικιωμένους πούηταν χαρούμενοι κι εύχαριστημένοι, γιατί ίκανοποιήθηκε μιá μεγάλη επιθυμία τους, πριν νά κλείσουν τά μάτια τους.

Τώρα μάλιστα, πού έγινε και τό καταφύγιο, εκεί κοντά στην έκκλησιά, άξιοποιήθηκε πιό πολύ τό γραφικό βουνό κι έγινε «πόλος έλξης» και για τους φυσιολάτρεις και τους ρομαντικούς, πού θάθελαν νά κάμουν μιá έξόρμηση ως εκεί πάνω, για νά απολαύσουν άπό ψηλά τήν όμορφιά του χωριού και νά χαροϋνε τό μεγαλειώδικο θέαμα πού ξανοίγεται όλόγυρω, κάνοντας μιá άξέχαστη έκδρομή.

Δέν ξέρω, άν, άπό τότε πού πραγματοποιήθηκε αυτό τό έργο κι ύστερα, έγινε καμμιά τιμητική έκδήλωση, έκ μέρους τής Κοινότητας Κροκυλίου ή του Συλλόγου Κροκυλιωτών, σαν κάποια άναγνώριση τής εύεργετικής προσφοράς του Πάνου Μαργαρόπουλου. Γιατί, όταν έγιναν τά έγκαίνια του δρόμου, στά όποια είχε προσκληθει, τιμητικά, βρισκόταν κάπου μακριά άπασχολημένος και δέ μπόρεσε νά παρευρεθει. "Αν δέν έγινε τίποτα, είναι μεγάλη παράλειψη.

ΤΑ ΞΕΦΛΟΥΔΙΣΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

*«Ἡ γεωργία καὶ ἀναγκαιὰ καὶ πάσης τέχνης
καὶ ἐπιστήμης μήτηρ ἔσται καὶ τροφός»...*

(Ξενοφώντος Γεωργικά)

Πόσες φορές, σὲ στιγμὲς πλήξης ἢ Ξαγρύπνιας, δὲν τρέχει ἢ σκέψη τοῦ καθενὸς στὰ περασμένα γιὰ ν' ἀναζητήσει κάποιες Ξεχασμένες εἰκόνες, καὶ φέρνοντάς τες στὴ θύμησή πασχίζει νὰ διασκεδάσει τὴ στενοχώρια του καὶ νὰ διώξει τὴν ἀγρύπνια του!

Σὲ κάτι τέτοιες στιγμὲς ἔρχονται στὴ μνήμη καὶ καλὲς καὶ ἄσχημες στιγμὲς ἀπ' τὴ ζωὴ, ἀλλὰ σὺν πρόκειται γιὰ παληὲς θύμησης, εἶναι ὅλες, σχεδὸν νοσταλγικὲς ὅσο κι ἂν, τότε ποὺ τὶς ζοῦσε κάποιος στὴν πραγματικότητα, ἦταν, καμμιά φορὰ, ὀλόπικρες. Γιατί, μὲ τὴν ἀναπόληση, Ξαναζωντανεύουν εἰκόνες ἀπ' τὰ περασμένα, ποὺ μᾶς θυμίζουν τὴ νιότη μας ἢ τὰ παιδικὰ μας χρόνια ἀπ' τὴν καλὴ τους, τὶς πιὸ πολλὲς φορές, ὅμη.

Σὲ τέτοιες, λοιπόν, στιγμὲς θυμᾶμαι κάποια παλιότερα χρόνια, τότε ποὺ τὰ ὄρεινὰ φτωχοχώρια ἦταν ἀπομονωμένα κι οἱ χωριάτες ζοῦσαν μὲ πολλὲς στέρησεις κι ἀντιμετώπιζαν ἓνα σωρὸ δυσκολίες. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἡ χώρα μας εἶχε πολλὲς ἐλλείψεις καὶ δὲν ἦταν «αὐτάρκης» σὲ τισηρά. Ἔτσι ἢ ἀνάχεια, στὰ πιὸ πολλὰ μακρυνὰ κι ὄρεινὰ χωριά, ἦταν μόνιμη, σχεδόν, ἀρρώστεια, κι οἱ χωριάτες ζοῦσαν ὅλο μὲ στέρησεις, καὶ πολέμαγαν μὲ πολλὰ βάσανα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ψωμὶ τῆς χρονιάς, γιὰ νὰ θρέψουν τὶς οἰκογένειές τους. Τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη δὲ γινόταν συστηματικὴ καλλιέργεια κι οὔτε ὑπῆρχαν μηχανικὰ μέσα καὶ λιπάσματα. Τὸ σπάρσιμο τοῦ χωραφιοῦ γινόταν μὲ τὸν πρωτόγονο τρόπο, δηλ. μὲ τὸ «Ἡσιόδειο ἄροτρο»,

μέ τα τσαπιά και τούς κασμάδες.

Μεγάλος, λοιπόν, ήταν ο παιδεμός για την καλλιέργεια τών χωραφιών, που δεν ήταν και πολύ εύφορα ούτε και είχαν μεγάλη απόδοση. Γιατί πολλά απ' αυτά βρίσκονταν σε άγονα και κατηφοριαστά μέρη (σάρρες) κι αγωνίζονταν οι ψτωχοί ξωμάχοι να συγκρατήσουν με ξερολιθιές (δέματα) το λιγοστό χώμα για να μη τὸ παρασέρνουν οι κατεβασιές του χειμῶνα. "Ἐπρεπε, ἀκόμα, νὰ βοηθήσουν στήν παραγωγή κι οἱ καιρικές συνθήκες. "Ἄμα ὁ καιρός τούς ἐρχόταν βολικός, τότε ἡ κατάσταση ἦταν, κάπως, ὑποφερτή, γιατί ἡ σοδειά θὰ ἦταν καλοτύσικη. Κάποτε, ὁμως, εἶχε μεγάλη ἀνομβρία ἢ ἄλλες ἄσχημες καιρικές συνθήκες καί τότε τὰ σπαρτά πάθαιναν μεγάλες ζημιές κι ἡ κατάσταση, γιά μερικά σπίτια, ἦταν τραγική. Καί θάπρεπε οἱ νοικοκύρηδες νὰ κάνουν κουμάντο, ἀπό νωρίς καί πρὶν ἀρχίσει ἡ βαρυχειμωνιά, γιά σχετική προμήθεια γιά νὰ μπορέσουν νὰ βγάλουν τή χρονιά.

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια, τὰ πιό πολλά ὄρεινά χωριά, τρέφονταν μέ καλαμπόκι, γιατί τὸ ψωμί πού γινόταν ἀπ' τὸ καλαμποκίσιο ἀλεύρι «ἢ θρυλική μπομπότα» καί φτηνότερο ἦταν καί φτούραγε πιό πολύ ἀπ' τὸ σταρίσιο. Τὸ σταρένιο ψωμί «Τὸ καθάριο» ὅπως τόλεγαν στὰ χωριά, ἦταν κάτι σὰν πολυτέλεια καί σὲ πολλά σπίτια τότρωγαν, μπορεῖ νὰ εἰπεῖ κανεῖς, μονάχα τίς καλές μέρες. Ἐδῶ καί κάμποσα ὁμως, χρόνια ἡ Ζωή σ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ χωριά καλυτέρευε πολύ, οἱ βιοτικές συνθήκες ἄλλαξαν ριζικά κι οἱ στερήσεις στίς ὁποῖες ἔζησαν οἱ παλιότεροι, ἔλειψαν σχεδόν, καί φαίνονται σὰν παραμύθια, σὲ κειοῦς πού δὲ γνώρισαν ὀλότελα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἢ δὲν ἔτυχε ν' ἀκούσουν κάτι, ἀπὸ κάποιον πού τίς ἔζησε.

Τώρα, τὰ χωριά προσδέψανε καί πολιτίστηκαν κι ἔχουν ὅλα τὰ μέσα γιά μιά, ἀνετη καί ἀνθρωπίστικη Ζωή. Ὑπάρχουν ψυγεῖα, τηλέφωνα, ραδιόφωνα, τηλεοράσεις κι ὅλα σχεδόν τὰ σύγχρονα μέσα πολιτισμοῦ καί γιά κείνους πού ἀσχολοῦνται μέ γεωργικές δουλειές ὑπάρχουν πάρα πολλές εὐκολίες. Σήμερα ὑπάρχει ἡ μηχανική καλλιέργεια, πού κατάφερε ν' ἀντικαταστήσει τὰ ἐργατικά χέρια μέ μηχανήματα, κι ἔτσι ἐκεῖ, πού ἄλλοτε χρειάζονταν ἓνα σωρὸ ἐργάτες γιά νὰ καλλιεργήσουν, μέ τὰ

Ζευγάρια και τὰ τσαπιά, τούς κάμπους και τὰ μεγάλα κτήματα, τώρα άρκοῦνε λίγα μηχανήματα για ν' άναποδογουρίσουν τόν τόπο και νά τελειώσουν τή δουλειά πολύ γρήγορα και πιό συστηματικά. Ὑπάρχουν άκόμα και τὰ λιπάσματα με τὰ όποία λιπαίνονται τὰ χωράφια, κι έτσι έχουν μεγάλη άπόδοση. Ἐχουν γίνει και πολλά άρδευτικά έργα με τὰ όποία, ποτίζονται μεγάλες έκτάσεις που ήταν άνυδρες κι έτσι τὰ σπαρτά δέν έξαρτώνται μονάχα άπ' τις καιρικές συνθήκες. Ἐτσι, ή καλλιέργεια έχει αλλάξει ριζικά και γι' αυτό ή χώρα μας, όχι μονάχα έπαψε νά φέρνει άπ' έξω άλεύρια και σταροκαλάμποκο αλλά έχει γίνει αυτόρκης σέ σιτηρά και σ' άλλα προϊόντα και μάλιστα έχει και περισσεύματα σέ ώρισμένα είδη και είναι σέ θέση νά κάνει και έξαγωγές σ' άλλα κράτη. Γι' αυτό, άλλωστε, τó λόγο συστηματοποιείται ή καλλιέργεια και προγραμματίζεται ή παραγωγή προϊόντων, που έχουν μεγαλύτερη πέραση ή μπορούν ν' άποδώσουν πιό Ικανοποιητικό εισόδημα, όπως τó βαμπάκι, ή σόγια, τὰ ζαχαρότευτλα, ή δενδροκαλλιέργεια.

Ἐκείνα τὰ χρόνια, που οι στερήσεις ήταν πολλές κι ό όρεσίβιος χωριάτης ήταν εύχαριστημένος σαν τὰ κατάφερνε νά βγάλει, έστω και τή μισή σοδειά τής χρονιάς κι άγωνιζόταν νά βολέψει τις άνάγκες του με ό,τι τουΐδιαν τὰ φτωχοχώραφα κι ό κήπος του, που νά φανταζότανε, πώς θαρχόταν έποχή κι θάλλαζαν τόσο πολύ οι καιροί, ώστε νά ξεχάσει τή «μπομποτούλα του» που, μαζί με τή φασουλάδα, ήταν ή βάση τής διατροφής του! Μονάχα σαν ένα όνειρο άπραγματοποίητο θά μπορούσε νά χαρακτηρισθεϊ μιá τόσο άπίθανη προσδοκία.

Τό καλαμπόκι' λοιπόν άπ' τó όποιο φκιαχνόταν ή λησμονημένη σήμερα «μπομποτά», ήταν ή βασική τροφή για τὰ όρεινά χωριά. Γιατί, τó κριθάρι πολύ λίγοι τó χρησιμοποιουσαν και τó είχαν για νά ταιζουν τὰ ζωντανά. Ὑπήρχε, βέβαια, και τó σιτάρι αλλά πάντα σέ λιγοστές ποσότητες. Σήμερα, ό πολός κόσμος δέν τήν ξέρει, όλότελα, τή μπομποτά, κι ή λέξη αυτή που συγκινοῦσε άλλοτε τó φτωχόκοσμο κι είχε θρέψει γενιές και γενιές, δέν του λέει τίποτα. Πολλοί δέν τή δοκίμασαν ποτέ για νά γνωρίσουν τή γεύση της κι άλλοι ούτε καν έχουν άκούσει αυτή τή λέξη, κι ίσως μερικοί νά μη ξέρουν τί είναι τó καλαμ-

πόκι, ἐκτός κι ἂν τὸ εἶδαν στὶς ψησταριὲς τῶν καλαμποκάδων, ποῦχουν στήσει τὴ φουφοῦ τους σὲ κάποια γωνιά τοῦ δρόμου. Ἔτσι, ἂν τυχὸν βρεθεῖ κάποιος, σήμερα, στὰ χωριά πού τρέφονταν ἄλλοτε μὲ μπομποτά καὶ θελήσει νὰ γευτεῖ μπομποτάσιο ψωμί ἢ νὰ βρεῖ καλαμποκάλευρο, θὰ σταθεῖ ἀδύνατο, γιατί πολὺ σπάνια θὰ ὑπάρχει κανένας πού νὰ καλλιεργεῖ ἀραποσίτι. Μονάχα κάνας τσοπάνης μερακλῆς ποῦχει κάποιο καλὸ ποτιστικὸ χωράφι, μπορεῖ νᾶχει σπεῖρει καλαμπόκι καὶ νὰ τοῦ βρῆσκειται μπομποτάλευρο γιὰ νὰ φκιάχνει κάνα χαμοκοῦκι γιὰ τὰ σκυλιά ἢ καὶ γιὰ νὰ γεύεται κι ὁ ἴδιος, σὰν φρούτο, ζεστὴ μπομποτά μὲ τουλουμοτύρι ἢ τριμμένη στὸ γάλα, ὅπως τὴν τρώγαμε ἐκεῖνο τὸν καιρὸ κι ἦταν τὸ πιὸ καλὸ φαῖ μας. Μπορεῖ καὶ καμμιά νοικοκυρὰ νὰ ρίχνει λίγα σπειριὰ καλαμπόκι στὸν κῆπο της γιὰ νὰ φιλεύει κανένα μουσαφίρη πού θᾶθελε νὰ φάει φρέσκο καλαμπόκι ψημένο στὴ θράκα.

Σ' ὅλα τᾶλλα τὰ χωριατόσπιτα δὲν πρόκειται νὰ βρεθεῖ μπομποτάλευρο γιατί, ὅλοι τώρα στὰ χωριά, συνήθισαν νὰ μὴ ζυμώνουν καὶ νὰ μὴ φένουν ψωμί στὸ φούρνο τοῦ σπιτιοῦ ἢ στὴ γάστρα, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀγοράζουν ἔτοιμο. Κι ἔτσι πολὺ σπάνια θὰ ἰδεῖ κάποιος νὰ καπνίζει κανένας φούρνος γιὰ νὰ ψησει ἐκεῖνο τὸ πεντανόστιμο ψωμί, πού τόσο γαργαλιστικὴ ἦταν ἢ μυρωδιά του, σὰν πέρναγε ἄλλοτε ἀπὸ κάθε γειτονιά.

Ἄλλὰ κι ἓνας ἄλλος λόγος ὑπάρχει, πού ἐμποδίζει κάποιον πού θᾶθελε νὰ σπεῖρει καλαμπόκι. Εἶναι ὅτι τὰ πιὸ πολλὰ χωράφια ἔχουν ἐγκαταλειφτεῖ καὶ μένουν ἀκαλλιεργήτα κι ἂν τυχὸν θελήσει κάποιος νὰ σπεῖρει καλαμπόκι σὲ χωράφι ἔμακρυσμένο ἀπ' τὸ χωριὸ δὲν πρόκειται νὰ σοδέψει τίποτα. Γιατί ἢ θὰ τ' ἀρπάζει ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος γιὰ νὰ τὰ φένουν ἢ θὰ τὰ φᾶνε τὰ ζ'λάπια (ἀλεπούδες, ἄσβοι, ἀγριογούρουνα καὶ τ' ἀγριοπούλια) κι ἔτσι θὰ πάει ὁ κόπος καὶ τὰ ἔξοδα χαμένα.

Αὐτά, βέβαια, γινόντουσαν καὶ στὰ παλιότερα χρόνια ἀλλὰ τότε καλλιεργοῦσε ὅλος ὁ κόσμος κι ἔτσι τὰ «ρούπια» (τὰ διάφορα ἀρπαχτικά) τρώγανε ἀπ' ὅλα τὰ σπαρμένα καὶ δὲν τὰ πλήρωνε ἓνας τὰ σπασμένα. Καὶ τότε θυμᾶμαι, γιὰ νὰ τὰ γλυτώσουν, στήνανε σκιάχτρα ἢ ἄναβαν φωτιές, τίς νύχτες, χτύπαγαν τενεκέδες καὶ χουχούταγαν γιὰ νὰ τρομάζουν τὰ

Ζ'λάπια και νά τὰ διώχνουν.

"Έτσι, τὸ καλαμπόκι πού ἔθρεψε γενιές ὀλόκληρες, ἀπ' τὸ ὁποῖο γινόταν ἡ λαχταριστὴ μπομπότα κι ἦταν τὸ καθημερινὸ ψωμί τοῦ Εὐμάχου πού Ζοῦσε στὸ χωριό, ξεχάστηκε καὶ πέρασε σχεδόν στὴν ἱστορία!

Μπελαλίδικο σπαρτὸ ἦταν τὸ καλαμπόκι. Γιατί και πολλὴ δουλειά εἶχε καὶ ἤθελε καὶ ξεχωριστὴ φροντίδα, ὥσπου νά μπεῖ στὴ γάστρα καὶ νά γίνει ψωμί. "Έπρεπε νά ὀργωθεί, πρῶτα, τὸ χωράφι γιὰ ν' ἀφρατέψει τὸ χῶμα κι ἀφοῦ θὰ περνοῦσαν λίγες μέρες νά γίνει τὸ σπάρσιμο, πού κι αὐτὸ εἶχε τὸ μπελά του, γιατί ὁ σπόρος ριχνόταν, σπειρὶ - σπειρὶ στὴν αὐλακιά, ἀπὸ ἄνθρωπο πού ἀκολουθαγε τὸ Ζευγολάτη κι ἦταν, τίς πιὸ πολλές φορές, ἓνα παιδί τοῦ σπιτιοῦ πού τὸ κράταγαν ἀπ' τὸ σκολεῖο γιὰ νά βοηθήσει στὸ σπάρσιμο τοῦ καλαμποκιοῦ «νά ρίχνει σπόρο» ὅπως λέγανε αὐτὴ τὴ δουλειά.

Σὰν φύτρωνε τὸ καλαμπόκι καὶ μεγάλωνε ἴσα μὲ δυὸ πιθαμές, ἤθελε ἄργιωμα καὶ σκάλισμα, κι ὕστερα πότισμα γιὰ νά δυναμώσει καὶ ν' ἀναπτυχτεῖ. Γιατί, τὸ καλαμπόκι χρειάζεται καὶ καλὸ χῶμα καὶ μπόλικο νερὸ γιὰ νάχει ἀπόδοση. Γι' αὐτὸ καλλιεργόταν σὲ ποτιστικὰ χωράφια μὲ παχειὰ χῶματα. "Εσπερναν, βέβαια, καλαμπόκι καὶ σ' ἄνυδρα χωράφια ἀλλὰ χωρὶς νάχουν καὶ πολλὰς ἐλπίδες γιὰ καλὴ σοδειά, ἂν δὲν τοὺς ἦταν εὐνοϊκὸς ὁ καιρὸς. "Έτσι, ἅμα ἦταν Ξηρασιά κι ἀργοῦσε νά βρέξει, κιντύνευε ἡ σπορὰ νά πάει χαμένη καὶ νά μὴ πάρουν κάποτε οὔτε τὸ σπόρο.

Στίς ἄσκημες αὐτὲς περιπτώσεις τῆς ἀνομβριᾶς ὁ κόσμος εἶχε μεγάλη ἀγωνία καὶ πρόσφευγε, πολλές φορές, στὴ θεϊκὴ βοήθεια. "Έκαναν, τότε, δεήσεις καὶ λιτανεῖες κι ἔφερναν ἀπὸ κάποιον μοναστήρι τὸ λείψανο τοῦ ἀγίου ἢ κάποια θαυματουργικὴ εἰκόνα κι ὅλοι μαζί, γονατιστοί, παρακαλοῦσαν μὲ κατάνυξη νά πιάσει βροχὴ γιὰ νά γλυτώσουν τὰ σπαρτὰ ἀπ' τὴν καταστροφή. Καί, κατὰ πῶς θυμᾶμαι, κάμποσες φορές, σὰν ν' ἄκουγε ὁ "Υψιστος τίς δεήσεις τους, ἔπιανε βροχὴ σὲ δυὸ - τρεῖς μέρες, ὕστερα ἀπ' τὴ λιτανεία, καὶ σωζόταν ἡ κατάσταση.

Νάταν, τάχα, σύμπτωση ἢ μπάς καὶ βρισκόταν, τότε, ὁ Θεὸς πιὸ χαμηλὰ κι ἄκουγε τίς προσευχὰς τους;

Τοῦ καλαμποκιοῦ, ὅμως, οἱ φασαρίες, μέχρι ποῦ θᾶφτανε ἡ ὥρα γιὰ νὰ γίνει ψωμί, ἦταν ἀτέλειωτες. Γιατί, ἔπρεπε, ἅμα ἀρχίζε νὰ ὠρμάζει τὸ σπειρὶ (ψώμονε), νὰ τὸ κουτσοκορφίσουν, νὰ δέσουν τίς καλαμποκιές σὲ δέματα καὶ νὰ τίς ἀφήσουν στὸν ἥλιο γιὰ νὰ ξεραθοῦν κι ὕστερα νὰ τίς κουβαλήσουν στὸ χωριὸ καὶ νὰ τίς ἀποθηκέψουν στὴν ἀχυρώννα, γιὰ νὰ τίς ἔχουν τὸ χειμῶνα γιὰ τὰ ζᾶ κι ἀφοῦ περνοῦσαν λίγες μέρες ἀκόμα γιὰ νὰ ξεραθεῖ γιὰ καλὰ τὸ καλαμπόκι, τότε τὸ μάζευον, τὸ σάκιαζαν καὶ τὸ κουβαλοῦσαν στὸ χωριὸ, κι ἐκεῖ τὸ σώριαζαν στ' ἀλώνι τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ γίνει τὸ ξεφλούδισμα.

Τὸ ξεφλούδισμα ἢ ξεμπούλτισμα ἦταν μιὰ δουλειὰ ἔχι πολὺ κουραστική, ἦταν εὐχάριστη κι εἶχε καὶ πολλή γραφικότητα. Ἦταν γνωστὴ σὰν «ξεφλούδιση», ποῦ μὲ πολλή χαρὰ τὰ περιμέναν οἱ νιοὶ κι οἱ νιές τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ ξεφαντώσουν. Γιατί πολλές φορές, γινόταν πραγματικὸ γλέντι, κι ἦταν καὶ καλὴ εὐκαιρία γιὰ κάποια ψυχαγωγία καὶ γιὰ νὰ σπάσει καὶ λίγο ἡ μόνотонη ζωὴ τοῦ χωριοῦ.

Τὰ ξεφλούδιση γινόντουσαν πάντοτε τίς βραδινές ὥρες μὲ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ ποῦ εἶναι τόσο λαμπερὸ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη, κι ἅμα δὲν εἶχε φεγγάρι, μὲ τὴν ἀστροφεγγιὰ ἢ μὲ τὸ φῶς κάποιας λάμπας ἢ κάποιου φαναριοῦ, ποῦ ἦταν κρεμασμένο ἀπὸ κάποιο καρφὶ στὸν τοῖχο ἢ στὸ «στρίαλο» τοῦ ἀλωνιοῦ.

Ἡ δουλειὰ αὐτὴ, ὅπως καὶ πολλές ἄλλες ἀγροτικὲς ἐργασίες (τρύγημα, σκάψιμο ἀμπελιῶν, θέρισμα) γινότανε πάντα μὲ ἀλληλοβοήθεια, γιατί χρειάζονταν πολλὰ χέρια γιὰ νὰ τελειώσει σὲ μιὰ βραδιά. Μαζεύονταν, λοιπόν, συγγενεῖς, γειτόνοι κι ἄλλοι συγχωριανοί, ἀκόμα καὶ ξένοι ἀπὸ κείνους ποῦ ἔτυχε νὰ φιλοξενοῦνται στὸ χωριὸ κι ἔδιναν χέρι γιὰ νὰ τελειώσει, ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ γρήγορα, τὸ ξεφλούδισμα. Κι ἦταν πολὺ διασκεδαστικὴ γιὰ τοὺς χωριανούς αὐτὴ ἢ ἀπασχόληση. Γιατί πολλές φορές γίνονταν, τὴν ἴδια βραδιά, ξεφλούδιση καὶ σ' ἄλλα σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ τότε γινόταν πραγματικὸ ξεφάντωμα καὶ χάλαγε ὁ κόσμος ἀπ' τὰ τραγούδια, τὰ ξεφωνίσματα, τὰ καλαμπούρια καὶ τὰ ἀλληλοπειράγματα. Καὶ συναγωνίζονταν γιὰ τὸ ποιά παρέα θὰ τέλειωνε πιὸ νωρὶς τὴ δουλειὰ γιὰ νᾶχει, ὕστερα, ἀρκετὸ καιρὸ νὰ τὸ ρίξει καὶ λίγο στὸ χορὸ.

"Ετσι, συγκεντρωμένα γύρω - γύρω, στο σωριασμένο στη μέση του άλωνιού καλαμπόκι, κορίτσια κι αγόρια παραμπαρίζονταν στα τραγούδια, στ' άστεία και στα πειράγματα και γινόταν συναγωνισμός, ποιοί θά'λεγαν τὰ πιό χαρούμενα τραγούδια. Κι αντίλαλοῦσε ἡ γειτονιά ἀπ' τὴ «Διαμαντούλα πού ἦταν κίτρινη» τὴ «νερατζούλα φουντωμένη», «Τὰ λερωμένα, τ' ἄπλυτα, τὰ θαλασσοδαρμένα», «Τὴν πέρδικα πού παινεύτηκε σ' ἀνατολή και δύση πῶς δὲν τὴ βρίσκει ὁ κυνηγός γιὰ νὰ τὴν κυνηγήσει» κι ἓνα σωρὸ ἄλλα, μοντέρνα γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τραγούδια, και γινόταν κοσμοχალασιά ἀπ' τὰ καλαμπούρια και τὰ ξεφωνητά.

Τὰ ξεφλουδίσια ἦταν μιὰ πολὺ εὐχάριστη ἀπασχόληση γιὰ τὰ παιδιὰ, κι ὅλο τὸ γραφικὸ σκηρικὸ γύρω ἀπ' αὐτὰ ἔδινε μιὰ τόσο χαρούμενη νότα στὶς γειτονιὲς τοῦ χωριοῦ, ὅπως πολὺ πετυχημένα τὰ τραγούδησε κι ὁ Ρουμελιώτης ποιητὴς Θανάσης Κυριαζῆς:

*Μπαμπιμπούκια μεταξόφουντα τὰ καλαμπόκια σπαίβα,
τὰ κρόκκινα, τὰ κόκκινα και ποῦ και ποῦ τὰ γρίβα,
κι ἀράβια στὸ ξεφλουδίσια κοπέλιες και λιθόβεντες,
τραγούδια κι ἀντιτραγούδα και γέλια και κουβέντες.*

"Ετσι ἦταν πραγματικά. Και σίγουρα τὸ εἶχε ἐμπνευστεῖ ἀπ' τὴν πραγματικότητα ὁ ποιητὴς τὸ τραγούδι του αὐτό.

Κάποτε, ὅμως, τέλειωνε τὸ ξεφλούδισμα και τότε ἡ νοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ πρόσφερε χαλβὰ σπιτίσιο, καρύδια ἢ συκοστάφυλα και κάνα ποτηράκι τσίπουρο, γιὰ νὰ τῆς εὐκηθοῦνε τὸ «καλοφάγωτο» και «τοῦ χρόνου μὲ ὑγεία τέτοια νὰ χαίρομαστε» κι ὕστερα ἄρχιζε ἡ διάλυση.

Πολλές, ὥστόσο, φορές, ἅμα ξεμπέρδευαν νωρὶς ἀπ' τὸ ξεφλούδισμα ,δὲν διαλύονταν ἀλλὰ τῶριχναν στὸ χορὸ και τότες ἀναστατωνόταν τὸ χωριὸ μέχρι και πέρα ἀπ' τὰ μεσάνυχτα, μιὰ και δὲ σκοτίζονταν και πολὺ γιὰ τὴν ἄλλη μέρα, γιατί οἱ πολλὲς δουλειὲς εἶχαν τελειώσει ἐκείνη τὴν ἐποχὴ κι ἔτσι ὑπῆρχε ἀνεση γιὰ ξεκούραση και γιὰ κάποια ψυχαγωγία.

"Ἐλεγαν ἓνα σωρὸ τραγούδια στὸ χορὸ ἀλλὰ ἐκείνο, πού,

καθώς θυμάμαι, δέν ξέχναγαν νά τραγουδήσουν μὲ πολὺ κέφι ἦταν τὸ «Νᾶηταν τὰ νιάτα δυὸ φορές τὰ γηρατειά καμμία, νά Ξανανοιώσω μιὰ φορά, νά γίνω παλληκάρι...».

Ὅμορφο, ἀλήθεια, καὶ λεβέντικο τραγοῦδι, πού τὸλεγαν μὲ πολλή ζωντάνια ἀλλὰ καὶ τόσο ἀνέμελα, ἐκεῖνα τὰ παιδιὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ χόρευαν μ' ἐνθουσιασμό, ὅπως ταίριαζε στὰ νιάτα τους, χωρὶς νά σκέφτονται, τότε, ὅτι ὑπῆρχαν καὶ γεράματα πού ἦταν βέβαια γι' αὐτά, ἐκεῖνη τὴν ἐποχή, μιὰ τόσο μακρινὴ ὑπόθεση, ἀλλὰ πού δέν θ' ἀργοῦσαν, μὲ τὸ κύλισμα τοῦ χρόνου, ν'ἀρθουν βαρειά κι ἀσήκωτα, καὶ πῶς ἡ θύμηση ἐκείνου τοῦ τόσο χαρούμενου τραγοῦδιου θὰ τοὺς φέρνει πολλή συγκίνηση.

Ὅλοῖδιο, σχεδόν, ἦταν τὸ σκηνικὸ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα σπιτία ὅπου γινόταν, Ξεφλουδίσια καὶ πολὺ χαίρονταν οἱ συγχωριανοὶ αὐτὲς τίς τόσο ὁμορφες καλοκαιριάτικες νύχτες.

Πόσο ὠραίες κι ἀξέχαστες ἦταν κάτι τέτοιες βραδιές καὶ μὲ πόση λαχτᾶρα τίς πρόσμεναν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ κορίτσια! Γιατί τοὺς δίνεταν ἡ εὐκαιρία νά συναντηθοῦνε, νά κάνουν τ' ἀστεῖα τους, ν' ἀλληλοπειραχτοῦνε καὶ νά εἰποῦν καὶ καμμιὰ γλυκοκουβέντα, κάποιιο πού τύχαινε νᾶναι ἐρωτευμένοι. Γιατί, πολλές φορές, στὰ Ξεφλουδίσια γίνονταν διάφορες γνωριμίες καὶ δημιουργοῦνταν κι ἀλληλοσυμπάθειες, πού καταλήγανε σὲ γάμο.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἄπλωναν τὸ καλαμπόκι στ' ἄλωνι γιὰ νά Ξεραθεῖ στὸν ἥλιο, κι ἔβλεπε κανένας νά κιτρινοβολάει σὰν νᾶηταν στρωμένο μὲ κίτρινο χαλί κεντημένο, κάπου - κάπου ἀνάμεσα, μὲ καλαμπόκια ποῦηταν κόκκινα ἢ εἶχαν κάποιιο ἄλλο παρδαλό χρῶμα, ὅπως, σωστὰ τὸ τονίζει κι ὁ ποιητῆς στὸ τραγοῦδι του.

Σὲ ἄλλο μέρος τ' ἄλωνιου ἄπλωναν καὶ τὰ μπουῖπλα ἢ μπουλτσα ἢ φλέσουρα τοῦ Ξεφλουδισμένου καλαμποκιοῦ, γιὰ νά στεγνώσουν κι αὐτὰ καὶ νά τᾶχουν γιὰ τὰ ζωντανὰ τὸ χειμῶνα. Ἄπ' τὰ πιὸ μαλακὰ μπουλτσα, πού τὰ χρησιμοποιοῦσαν σὰν τσιγαρόχαρτο, ἔστρίβαν τὰ τσιγάρα τους οἱ καπνιστές, γιατί λίγοι ἦταν ἐκεῖνοι πού ἀγόραζαν ἔτοιμα τσιγάρα σὲ πακέτα.

Στ' ἄλωνι ἔμενε τὸ καλαμπόκι κάμποσες μέρες γιὰ νά λια-

στεῖ καί νά στεγνώσει καλά κι ὕστερα τὸ στούμπαγαν μὲ τὰ κοπάνια καὶ μὲ τὰ λιοράθδια, γιὰ νὰ ξεχωρίσει ὁ καρπὸς ἀπ' τὰ καρπούζια καὶ μετὰ τ' ἀπλωναν, ἀπάνω σὲ στρωσιῖδια, γιὰ νὰ ξεραθεῖ πιὸ καλά καὶ ὕστερα τ' ἀμπάριαζαν καὶ τὸ εἶχαν ἑτοιμο γιὰ νὰ πάει στὸ μύλο γιὰ ἄλεσμα.

Τὸ πρῶτο μπομποτίσιο ψωμί τῆς καινούργιας σοδειᾶς ἦταν τόσο νόστιμο καὶ μᾶς ἄρεσε πολὺ ὅταν ἐβγαίνε ἀχνιστὸ ἀπ' τὴ γάστρα. Ἀκόμα θυμᾶμαι τὴν ξεχωριστὴ νοστιμιὰ πού εἶχε ἡ ζεστὴ μπομποτά, ἅμα τὴν τρώγαμε μὲ τυρὶ ἀπ' τὸ δερμάτι. Ἀλλὰ κι ἡ μπαγιάτικη μπομποτά τρωγότανε μὲ πολλὴ ὄρεξη, ἅμα γινόταν τριφιάνια μὲ βρασμένο γάλα ἢ μὲ ξυνόγαλο. Ἦταν ἓνα πρόχειρο φαγητό, θρεπτικὸ καὶ οἰκονομικὸ, πού βόλευε τὴ φτωχολογία, γιατί ὅλοι εἶχαν κασίκες στὸ χωριὸ καὶ δὲν τοὺς ἔλειπε τὸ γάλα.

Εἶχαν, βέβαια, τὰ βάσανά τους τὰ χωριατόσπιτα ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ ζοῦσαν μὲ πολλὲς στερήσεις καὶ στενοχώριες οἱ χωριάτες. Εἶχαν, ὅμως, καὶ τίς χάρες τους καὶ τίς χαρὲς τους. Δὲν εἶχαν μεγάλες ἀπαιτήσεις ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ δὲν τοὺς ἀπασχολοῦσαν ψυχολογικὰ προβλήματα. Ζοῦσαν μονιασμένοι, ὑπῆρχε ἀλληλεγγύη ἀνάμεσά τους καὶ δὲν τοὺς χώριζαν πολιτικὲς ἀντιθέσεις. Τότε, στὰ χωριὰ ζοῦσαν ἀγαπημένα οἱ συγχωριανοὶ καὶ σπάνια γινόntonτουσαν παρεξηγήσεις ἀναμεταξύ τους. Κι ἂν καμμιά φορὰ καυγάδιζαν, φρόντιζαν οἱ γεροντότεροι νὰ λύσουν τίς διαφορὲς καὶ νὰ φιλιώσουν τοὺς μαλωμένους. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε δὲν εἶχαν καὶ νταραβέρια μὲ τὰ δικαστήρια. Δὲν ὑπῆρχαν, ἀκόμα καὶ οἱ σημερινὲς πολιτικὲς ἀντιθέσεις, οὔτε κι οἱ κομματικὲς προστριβές, πού ἔχουν ἀναστατώσει τὰ χωριὰ κι ἔχουν διχάσει τοὺς συγχωριανοὺς σὲ ἀντιμαχόμενες παρατάξεις ὥστε νὰ μὴ χωνεύονται μετὰξύ τους.

Ἔτσι, ἡ ζωὴ κυλοῦσε, εἰρηνικὰ καὶ ζοῦσαν ἀρμονικὰ, σὰν μιὰ ἀγαπημένη οἰκογένεια, ὅπως στοχαστικὰ τραγουδάει ἓνας ἄλλος διαλεχτὸς Ρουμελιώτης ποιητῆς, ὁ Γιώργος Ἀθάνας, στὸ τόσο νοσταλγικὸ τραγούδι του «Οἱ χωριανοί».

*Ὅλοι μὲς γνωριζόμαστε ἀπὸ ἀγγλικοὶ παιδιὰ,
μὲ τὰ μικρὰ ἄνθια ὁ ἓνας τὸν ἄλλον κρᾶζει.*

Στά μυστικιά μας δὲν μπορεί νὰ βάλουμε κλειδιά,
ξέρει ὁ καθέννας στ' ἀλλήλου τοῦ τὰ μάτια νὰ διαβάξει.

Ναί, ἔτσι ἦταν. Εἶχαν ζήσει μαζί, εἶχαν ζυμωθεί στὸ ἴδιο σκαφίδι, μεγάλωσαν μαζί κάτω ἀπ' τὶς ἴδιες συνθήκες καὶ μόπογε ὁ καθέννας νὰ διαβάσει, τί ἔκρυβε ὁ ἄλλος στὴν ψυχὴ του καὶ νὰ τοῦ συμπαρασταθεῖ στὶς χαρὲς του, ἀλλὰ καὶ στὶς δύσκολες στιγμές.

Εἶχαν τὶς δυσκολίες τους καὶ τὰ προβλήματά τους, ἀλλὰ καὶ δὲν παράλειπαν, ἄμα τοὺς δίνονταν ἢ εὐκαιρία, ὅπως στὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ, στὸ τρύγημα, στὰ ξεφλουδίσια, νὰ τὸ ρίξουν ὄξω καὶ νὰ γλεντήσουν μ' ἀνεμελιά, διώχνοντας ἔτσι τὶς σκοποῦρες κι ἀντλώνοντας κουράγιο γιὰ τὴ συνέχιση τῆς βιοπάλης. Τώρα, ὅμως, κείνες οἱ παλιές χωριάτικες συνήθειες ἔγιναν μιὰ πολὺ μακρινὴ ἀνάμνηση.

Τὰ ξεφλουδίσια, λοιπόν, ποῦ ἦταν ἀπ' τὶς γραφικὲς σκηνὲς τῆς χωριάτικης ζωῆς, ποῦ ἔδιναν μιὰ κάποια χαρούμενη νότα στὸ χωριό, μοῦρθαν στὴ θύμηση τώρα ποῦ ζυγώνει ὁ καιρὸς τους καὶ σκέφτηκα νὰ τὰ ξαναζωντανέψω, γιὰ νὰ τὰ ξαναθυμηθοῦμε κι ὅσοι ἄλλοι τᾶζησαν στὰ παλιότερα χρόνια, γιὰ νὰ νοιώσουν κάποια συγκίνηση στὴν ἀναπόλησή τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ πάρουν κάποια γεύση κι ἐκεῖνοι, ποῦ δὲν ἔτυχε νὰ τὰ γνωρίζουν ἢ ν' ἀκούσουν κάτι γι' αὐτά. Καὶ κάτι τέτοιες ἀναπολήσεις χρειάζονται, κάποτε - πότε, γιὰ νὰ ξεφεύγει κανένας ἀπ' τὴν πλήξη καὶ τὴ ρουτίνα τῆς ζωῆς.

ΟΤΑΝ ΓΙΝΟΤΑΝΕ Ο ΤΡΥΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΤΑΜΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Έδω και παραπάνω από 60 χρόνια, όταν το Κροκύλειο βρισκόταν στην άκμή του, γιατί είχε κάπου χίλιους κατοίκους και κάθε οικογένεια δεν είχε λιγότερα από 5 - 6 άτομα, όλη η περιοχή του χωριού καλλιεργόταν, απ' άκρη σ' άκρη, συστηματικά, για να μπορέσει να συντηρηθεί όλος εκείνος ο κόσμος, που ζούσε σ' αυτό το φτωχότοπο και δεν είχε άλλα πιο πλούσια εισοδήματα.

Έκείνα τα χρόνια, υπήρχαν στο χωριό και πολλά αμπέλια και μάλιστα κάμποσοι χωριανοί, όχι μονάχα έξασφάλιζαν το κρασί της χρονιάς αλλά είχαν και περίσσευμα, που το πούλαγαν σ' άλλα χωριά ή το αντίλλασσαν μ' άλλα είδη, απ' τα όποια είχαν ανάγκη.

Τα πιο πολλά αμπέλια του χωριού βρίσκονταν κάτω στην Ποταμιά, παράπλευρα του ποταμού Μόρνου, που με τα νερά του ποτίζονταν, τότε οί λογγές με τα τριφύλλια και τα περιβόλια και που σήμερα έχει καταντήσει ξεροπόταμο, γιατί τα νερά του έχουν εγκλωβιστεί στη λίμνη και υδροδοτούνε τη διψασμένη Αθήνα. Υπήρχαν, ακόμα αμπέλια και σ' άλλες τοποθεσίες, όπως στην Μπεςιά, στο Άβορίτι, στη Βαρεία και στα Κλιμάκια, αλλά κείνα ήταν λιγότερα, και λιγστοί κείνοι που τα είχαν.

Τα καλύτερα, όμως, αμπέλια ήταν εκείνα της Ποταμιάς, που βρίσκονταν στις τοποθεσίες Μαντύλου, Άλποκαμπο, Στουρνάρα και Καναπίσα. Γιατί το ύψόμετρο εκεί κάτω, ήταν χαμηλό και το κλίμα πολύ πιο ζεστό και κατάλληλο για κλήματα κι έτσι τα σταφύλια ώριμαζαν πιο γρήγορα και γίνονταν πιο γλυκά, και το κρασί πολύ γευστικό και γλυκόπιστο. Μάλιστα, σε μερικά αμπέλια, τα σταφύλια παραωρίμαζαν και πολλά σταφίδωναν. Και κάμποσοι, από κείνους που τα είχαν, έξασφάλιζαν μ' αυτά τη σταφίδα της χρονιάς, όπως γινόταν και με μᾶς, πουχαμε ένα

ἀμπέλι στη θέση «Πουρί», ἀπ' τὸ ὁποῖο μαζεύαμε καμμιὰ εικοσαριά οκάδες σταφίδα καὶ βολευόμασταν ὅλο τὸ χειμῶνα.

Τ' ἀμπέλια, λοιπόν, ἐκεῖνα, τὰ καλλιεργοῦσαν συστηματικά καί, πολλοί, ἀπὸ κείνους πού εἶχαν ἐκτὸς ἀπ' ἀμπέλια κι ἄλλα κτήματα κι ἦταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀπασχοληθοῦν γιὰ πολλές μέρες μ' αὐτά, εἶχαν φκιάξει καλυβόσπιτα ἢ ταρατσες, ὅπου φύλαγαν τὰ σύνεργά τους καὶ βολεύονταν κι οἱ ἴδιοι τίς νύχτες καὶ στὶς κακοκαιρίες. "Ἐτσι, κι οἱ δικοί μου, ἐπειδὴ εἶχαν δύο ἀμπέλια καὶ πολλὰ ἄλλα κτήματα μὲ κληματαριές, κι ἀκόμα καὶ ἄλλα κτήματα ἐκεῖ κάτω, εἶχαν φκιάξει δυὸ καλύβια, τὰ ὁποῖα τὰ εἶχαν ἐφοδιάσει μ' ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τίς δουλειές τους, καὶ γιὰ τὴ διαμονή τους. Καὶ μάλιστα σ' ἓνα καλύβι ἀπ' αὐτὰ εἶχαν, στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια, καὶ κάδη, ὅπου ἀποθήκευαν κρασί γιὰ κάμποσο καιρό, ὥσπου ν' ἀδειάσουν βαρέλια στὸ χωριὸ γιὰ νὰ τὸ μεταγγίσουν.

Τὰ σταφύλια στὴν Ποταμιὰ, ἐπειδὴ τὸ κλίμα ἦταν πολὺ πιὸ ζεστὸ ἀπ' ὅ,τι στὸ χωριὸ, μάντευαν πιὸ νωρὶς καὶ κατὰ τὸ τέλος Ἰουλίου —μὲ τὸ παλιό, τότε ἡμερολόγιο, δηλαδὴ κατὰ τίς 15 Αὐγούστου μὲ τὸ σημερινό— ἄρχιζαν νὰ κοκκινίζουν οἱ πρῶτες ρόγες. Καὶ θυμᾶμαι, πὼς στὶς 27 Ἰουλίου, πού γιόρταζε τὸ ἐκκλησάκι τοῦ "Αἱ Παντελεήμονα, πού βρίσκεται ἐκεῖ στὰ Θυμακέικα καλύβια, ἅμα τέλειωνε ἡ λειτουργία, κάποια παιδιὰ ἀπὸ μᾶς κατεβαίναμε ὡς κάτω στ' ἀμπέλια γιὰ νὰ «ραγολογίσουμε». Νὰ τσιμπήσουμε δηλαδὴ ἀπ' τίς ράγες, πού φαίνονταν κάπου ἴδω - κεῖ. Τόση λαχτάρα εἶχαμε κείνη τὴν ἐποχή, γιὰ νὰ φῶμε σταφύλια!

Ἐκεῖ, λοιπόν, στὸ ποτάμι, πού εἶχαν ἀμπέλια οἱ πιὸ πολλοὶ χωριανοί, ἅμα πλησίαζε ὁ καιρὸς νὰ μαντέψουν τὰ σταφύλια κι ἄρχισαν νὰ γίνονται καὶ τὰ σύκα —γιατὶ ἀνάμεσα στ' ἀμπέλια ὑπῆρχαν καὶ πολλὲς συκιές κι ἄλλα καρποφόρα δέντρα— ἔβαναν δραγάτη, γιὰ νὰ τὰ φυλάει ἀπ' τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς περαστικούς κι ἀπ' τὰ διάφορα ζλάπια. "Ἐτσι, ὁ δραγάτης ἔστηνε τὴ δραγατσιὰ του πάνω σ' ἓνα δέντρο ἢ σὲ κάποιο ἄλλο ψηλὸ μέρος ἀπ' ὅπου μπόραγε νὰ καρσουλίζει ὀλόγυρα, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ τοῦ ξεφύγει τίποτα καὶ παρακολουθοῦσε ἄγρυπνα. Κι ἂν διαπίστωνε, πὼς κάποιος γυρόφερνε σὲ κάνα ἀμπέ-

λι, έβαζε τις φωνές για να τον προγκίξει, κι αν κάποιο Ζουλάπι είχε κάνει ζημιά σε κάποιο αμπέλι, έστηνε καρτέρι τη νύχτα και το σκοτώνε. Κι ακόμα, πρόγκαγε με ντουφεκιές, τις κίσσες και τις καρακάξες και τ' άλλα άγριοπούλια, που κι αυτά είχαν αδυναμία στα σταφύλια και στα σύκα.

Και θυμάμαι, έτσι, πολύ άμυδρά, πώς μια χρονιά, που ήταν δραγάτης ο Γιατσομαργαρίτης κι είχε στήσει, μια νύχτα, καρτέρι εκεί κοντά στο Μερσεέικο αμπέλι, για να σκοτώσει την άλεπού που είχε ρημάξει τα σταφύλια, παραλίγο έλειψε να σκοτώσει το γιό του Μερσεσθασίλη, Στέφανο, που υπηρετούσε στρατιώτης στη Μ. Άσία και είχε πάει με άδεια στο χωριό. Κι επιστρέφοντας για τη μονάδα του πέρασε, προτού ακόμα να φέξει, απ' τ' αμπέλι του πατέρα του για να κόψει σταφύλια. Κι ο δραγάτης, που παραμόνευε, άμα άκουσε κάποιο θόρυβο κι είδε και τα κλήματα να κουνιούνται, νόμισε πως ήταν ή άλεπού ή κάνας άσβός και ντουφέκισε μ' αποτέλεσμα να τον τραυματίσει αρκετά σοβαρά και να νοσηλευτεί για κάμποσο καιρό, ώσπου να γίνει καλά.

Ο δραγάτης φύλαγε τ' αμπέλια μέχρι τον τρύγο, που αρχίζει, κάπως επίσημα, στις 14 Σεπτεμβρίου, που ήταν ή γιορτή του Σταυρού. Τότε, μετά τη λειτουργία, ξεκίναγαν όλοι όσοι είχαν αμπέλια στην Ποταμιά και, σά να ήταν συμπεθερικό, έπαιρναν τον κατήφορο, άλλοι καβάλα στα μουλάρια κρατώντας μαζί τους και τ' ασκιά για το μούστο κι άλλοι πεζοί και με φορτωμένα τα ζα με γαλίκες, κοφίνια και καλάθια. Γιατί αυτοί είχαν λιγοστά αμπέλια και δε θα πάταγαν εκεί τα σταφύλια αλλά θα τα κουβαλούσαν στο χωριό όπου είχαν τα βαρέλια για να τα πατήσουν εκεί.

Έτσι, αρχίζει ο τρύγος, που ήταν μια πολύ χαρούμενη δουλειά κι όλη εκείνη ή περιοχή έπαιρνε μια γιορταστική όψη και μια ξεχωριστή ζωντανία. Γιατί γιόμιζε ο τόπος από κόσμο, που άλλοι τρύγαγαν, άλλοι πάταγαν σταφύλια κι άλλοι κουβάλαγαν το μούστο στο χωριό με τα μουλάρια κι όλοϋθε ακούγονταν τραγούδια και χαρούμενες φωνές. Και το βράδυ συγκεντρώνονταν, παρέες - παρέες, κι έψηναν κάνα σφαχτό και τό ριχναν στο γλέντι μέχρι άργά τη νύχτα. Άκόμα μου μένουν άξέχαστες

κείνες οι μέρες του τρύγου και θυμάμαι πώς, παιδάκι μικρό άκομη, κουβάλαγα μουστιές, με το μουλάρι, στο χωριό, άμα έπεφτε ο ήλιος κι άρχιζε να βραδυάζει, για να μη βράζει ο μουστος άπ' τή ζέστη. Πόσο γραφικές και χαρούμενες ήταν, άληθεια, κείνες οι μέρες του τρυγητού και πόσο ευχάριστα ξαναγυρίζουν στη θύμησή!

Όμως, εκείνα τ' άμπέλια, πριν από πολλά χρόνια, καταστράφηκαν από φυλλοξήρα, που τότε πρωτοφάνηκε στην Έλλάδα, και γλύτωσαν μονάχα οι κληματαριές (σηκώματα) και οι άκλαδιές (κλήματα, που ήταν κουρνιασμένα πάνω σε δέντρα), που δέν τά πείραξε ή άρρώστεια. Κι εκεί που ή περιοχή έμοιαζε σαν ένα άπέραντο όμορφο περιβόλι, άρχισε να μαραζώνει και να ρημάζει. Γιατί παραμελήθηκε και, χρόνο με το χρόνο, όλα τά καλύβια κι οι παράτσες ρειπιώθηκαν και γκρεμίστηκαν και ξέμεινε μονάχα τό καλύβι του Παπαχαράλαμπου που έτυχε να βρίσκεται πλάι στο δρόμο και κοντά στη βρύση. Αυτό μόνο διασώθηκε, γιατί τό είχε άγοράσει ο Πολύμερος, τό επισκεύασε και τό χρησιμοποίησε σα μαγαζάκι έξοχικό.

Άλλωστε, έλειψαν κι όλοι εκείνοι οι παλιοί, που έφτιαχναν τ' άμπέλια και καλλιεργούσαν τά κτήματα, και δέν ξέρω άν κάποια έλάχιστα άπομεινάρια άπ' αυτούς βρίσκονται ακόμα στη ζωή, που θά θυμούνται, έτσι σα μακρινό όνειρο, κείνη τήν τόσο όμορφη γραφική περιοχή.

Νοσταλγικά, λοιπόν, περιπλανιέται, καμιά φορά, κι ή δική μου ή σκέψη στην τόσο ξεμακρυσμένη κείνη εποχή και φέρνει στη θύμησή μου τίς χαρούμενες κείνες μέρες του τρύγου. Κι άν, κάποτε, τυχαίνει να περνάω από κείνη τήν περιοχή και τή βλέπω άκαλλιέργητη και ρημαγμένη κλείνω, για κάποια στιγμή, τά μάτια μου και πασχίζω να τήν ξαναζωντανέψω και πάλι όμορφη κι ώραία, έτσι όπως τήν είχα γνωρίσει παλιά. Και νοιώθω πολλή συγκίνηση.

Πώς αλλάζουν οι καιροί και πόσο δίκιο είχε κείνος ο σοφός Ηράκλειτος, όταν έλεγε «τά πάντα ρεί και ούδέν μένει»!!

ΜΑΗΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

«Νάημουν τὸ Μάη μπιστικός, τὸν Αὔγουστο δραγάτης...».

Δέν θὰ μπορούσε, ἀλήθεια, νὰ ζητήσει τίποτα ἄλλα, πιὸ πετυχημένο, ὁ ρομαντικός τραγουδιστής.

Γιατί, τί καλύτερο θὰ ἦταν δυνατό νὰ νασταλήσει ἀπ' τὸ νὰ ἦταν τσοπάνος, τὸ Μάη, στὸ χωριό, νὰ ζοῦσε ἀνέμελα τὴν ομορφιά τῆς ἀνοιξης, νὰ χαιρόταν τὴν ὀλοπράσινη κι ἀνθισμένη φύση, νὰ θαύμαζε τοῦ Πλάστη τίς δημιουργίες καὶ τίς ἀφθαστες ζωγραφιές; Θὰ ἐπιθυμοῦσε ἀκόμα, ὅπως λέει, νὰ ἦταν τὸν Αὔγουστο δραγάτης, τὴν ὁμορφὴ αὐτὴ ἐποχὴ μὲ τ' ἀφθονα φροῦτα γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ γεύεται τὰ θεῖα αὐτὰ δῶρα, πού μ' ἀπλοχεριά δίνει, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἢ φύση, γιὰ νὰ γλυκαίνει, μὲ τοὺς χυμούς τους, τὸν κάθε στρατοκόπο τῆς Ζωῆς.

Μάης κι Αὔγουστος. Δυὸ μῆνες χαρούμενοι κι ἀγαπημένοι, πού ἀντιπροσωπεύουν δυὸ ἐποχὲς γεμάτες ὀμορφιὰ καὶ γοητεία μὲ ξεχωριστὲς ἀπολαύσεις, πού συγκινοῦν πάντοτε τὸν ἄνθρωπο.

Μιά δουλειὰ μ' ἔφερε, τὸν περασμένο μῆνα, στὸ χωριό κι ἔτσι μοῦ δόθηκε ἢ εὐκαιρία νὰ νοιώσω, γιὰ λίγες μέρες ἐκεῖνο, πού τραγούδησε ὁ ποιητής, νὰ ἰδῶ τὴν ὀργιώδη φύση, νὰ ζήσω τὴν ἀνεμελιά της, ν' ἀφήσω τὸ βλέμμα μου νὰ πλανηθεῖ στὸ ἀπέραντο πράσινο, ν' ἀπολαύσω τὴ ρομαντικὴ ὀμορφιά τῆς πλάσης, νὰ χορτάσει τὸ μάτι μου καθάρια ἀτμόσφαιρα. Καὶ νὰ θαυμάσω τὸ μεγαλεῖο τοῦ Δημιουργοῦ, πού «τὰ πάντα ἐν σοφία ἐποίησε».

“Ἀνοιξὴ ὀλοῦθε' γύρω - τριγύρω, πέρα ὡς πέρα. Καταπράσινος ὅλος ὁ τόπος· τὰ βουνά, οἱ πλαγιές, τὰ χωράφια, οἱ λαγκαδιές. Στίς ρεμματιές, πού ἔχουν γίνει ἀπέραστες ἀπ' τὰ πολλὰ χορτάρια καὶ τίς νεροσυρμές, φτερουγίζουν ἀπάνωθέ τους, ἀνάλαφρα, μέλισσες καὶ πεταλοῦδες πολύχρωμες κι ἕνα σωρὸ ἄλλα ζουζούνια. Τὰ προβατάκια ζωντανεμένα ἀπ' τῆς ἄ-

νοιξης τὴ φρεσκάδα σιγοπερπατᾶνε, βόσκοντας στ' ἄσπαρτα χωράφια. Κι ὁ τσοπάνος, καθισμένος ξέγνοιαστα, χαϊδεύει, στοργικά κάποιο ἀρνάκι ποὺ γεννήθηκε ὄψιμα, ἐνῶ, λίγο πιὸ πέρα, ὁ σκύλος, ξαπλωμένος νωχελικά, τεμπελιάζει, χωρὶς νὰ νοιάζεται γιὰ τίποτα, ἀφοῦ οὔτε κλέφτες ὑπάρχουν τώρα οὔτε κι ἀγρίμια πολλά, γιὰτὶ τὰ κοπάδια τὰ βοσκᾶνε κοντὰ στὰ χωριά.

Πολὺ πρὶν χαράξει ἀκούεται, ἐκεῖ κοντὰ στὸ δᾶσος τῆς Ἐκκλησιᾶς, ἀνάμεσα στὶς ἀνθισμένες ἀγρόμπελες, ποὺ σκεπάζουν τὰ μεγάλα πουρνάρια, τ' ἀηδὼνι νὰ τονίζει κάποιο μελωδικό τραγούδι, ποὺ κάνει τὴν ψυχὴ νὰ ἀναγαλιάζει. Κι ὁ κοῦκος βρίσκεται στὶς δόξες του. Πιάνει δουλειὰ ἀπ' τὰ χαράματα, κι ἀφοῦ διακόψει γιὰ λίγο μὲ τὴ μεσημεριάτικη ζέστη, ξαναρχίζει τ' ἀπόγευμα νωρὶς καὶ συνεχίζει πάλι μέχρι πολὺ μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Πρέπει, βλέπετε, νὰ δουλέψει ἀσταμάτητα γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἀποστολὴ του, προτοῦ νὰ πιάσουν οἱ μεγάλες ζέστες τοῦ καλοκαιριοῦ, ποὺ θὰ ἐξαφανιστεῖ.

Ἄλλὰ καὶ τὰ κοτσούφια καὶ τὰ τσονίδια δὲν πᾶνε πίσω ἀπὸ κελιάδημα καὶ μαζί μὲ τ' ἄλλα λιανοπούλια σχηματίζουν ἀρμονικὲς συναυλίες, ἐκεῖ κοντὰ στὶς βουνοπλαγιὲς κρυμμένα μέσα στὶς φυλλωσιές, μακριὰ ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη παρουσία. Τὰ χελιδόνια λιγοστὰ κι αὐτά, ἀφοῦ κι οἱ ἀνθρώποι ἔχουν λιγοστέψει, σπαθίζουν τὸν ἀέρα κουβαλώνοντας στὴ μύτη τους κάποια μύγα ἢ κανένα σκουληκάκι γιὰ τὰ μικρὰ χελιδονάκια, ποὺ μ' ἀνοιχτὰ τὰ στόματα περιμένουν νὰ τὸ καταβροχθίσουν.

Μᾶης! ὁ πιὸ χαρούμενος μῆνας γιὰ τίς φυσικὲς ὀμορφιὲς του. Λουλούδια γεμᾶτος ὁ τόπος. Κατακίτρινα τὰ σπάρτα κι οἱ ἀσφακιές, στολίζουν τίς καταπράσινες πλαγιὲς καὶ κάπου - κάπου ξεχωρίζει, ἀνάμεσα, ἀνθισμένος κάτασπρα κανένας μέλεος σὰν ὀμορφὴ ζωγραφιά.

Παπαροῦνες κατακκόκινες καὶ μαργαρίτες στὰ κάτασπρα ντυμένες, στολίζουν τὸ καταπράσινο ταπέτο τῆς ξανανοιωμένης φύσης.

Μᾶης! Ὁ μῆνας, ποὺ συγκινεῖ κάθε ἀνθρώπινη ψυχὴ, σκορπᾶει χαρὰ καὶ στὰ ζῶα καὶ στὰ πουλιὰ καὶ στὰ κλαριά, καὶ δίνει ζωὴ σὲ κάθε τι ποὺ βρίσκεται ἀπάνω στὴ γῆ.

Μάης! Ὁ ζωογόνος, ὁ ἀνθοστολισμένος, ὁ χαρούμενος, ποὺ τὸν ἀγαπάει κάθε ζωντανὴ ὕπαρξη καὶ συγκινεῖ κάθε ἀνθρώπινη ψυχὴ.

Λίγες ἦταν οἱ μέρες, ἀπ' τὸν ἀγαπημένο αὐτὸ μῆνα, ποὺ ἀπόλαυσα στὸ χωριό, ἀλλὰ τίς χάρηκα πολὺ καὶ κατάλαβα, πόσο δίκηο εἶχε ὁ λαϊκὸς τραβαδοῦρος, ποὺ ἤθελε νᾶναι «τὸ Μάη μπιστικὸς», γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ μῆνας τῆς ὀμορφιᾶς καὶ τῆς ξεγνοιασιάς, γιὰ κείνον ποὺ ζεῖ κοντὰ στὴ φύση.

Ὅσο γιὰ τὸ «δραγάτη τοῦ Αὐγούστου», θὰ ἰδοῦμε ἀργότερα, τί μπορεῖ νὰ γίνει.

ΙΟΥΝΙΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Δέ μπόρεσα ν' άντέξω πιό πολύ και σάν έφτασε ο 'Ιούνιος, Ξαναπήρα και πάλι τó δρόμο για τó χωριό.

Κάθε χρονιά, πού έρχεται, τ' άποζητάω και πιό πολύ και νοιώθω τήν ανάγκη νά τó έπισκεφτώ Ξανά, νά ζήσω και πάλι, για λίγες μέρες, κοντά του και νά πάρω καινούργιο κουράγιο και δύναμη. Μοῦ φαίνεται πώς κάθε βόλτα στό χωριό, μοιάζει σάν ένα μαντζούι δυναμωτικό, για τήν κουραστική άνηφοριά τής ζωής.

'Ιούνιος! 'Ο μήνας, πού ο λαός τόν βάφτισε θεριστή, γιατί αύτή τήν έποχή θερίζουν τά γεννήματα. "Έτσι γινόταν και στα χωριά, τά παλιότερα χρόνια, προτού νά φύγει ο πολύς κόσμος και μείνουν ρημαδιακά τά πιό πολλά σπίτια.

"Όλοι έσπερναν, τότε άπ' άκρη σ' άκρη, τά παλιοχώραφα και σάν μέσιαζε ο 'Ιούνιος, Ξεκίναγαν άπ' τά χαράματα για τó θέρισμα κι άχολογοῦσε, όλη τή μέρα, ο τόπος άπ' τά τραγοῦδια κι άπ' τά χορατά. 'Εκει δεμάτιαζαν τó θερισμένο σάρι και τó κουβάλαγαν με τά ζά στ' άλώνια, όπου τó σώριαζαν σε θημωνιές μέχρι πού νά τ' άλωνίσουν, νά τó λιχνίσουν, κι ύστερα, νά τó σακκιάσουν και νά τó κουβαλήσουν στ' άμπάρια για τó ψωμί τής χρονιάς. Πολλή δουλειά έπεφτε στα νοικοκυριά αύτή τήν έποχή κι ο κόσμος δούλευε από νύχτα σε νύχτα κι είχε άπασχόληση άσταμάτητη όλο τó μήνα. Γι' αύτό είχα και τó «θέρος - τρύγος, πόλεμος». Ήταν όλοι ξεσηκωμένοι σάν νά βρίσκονταν σε πόλεμο.

Σήμερα, πολύ λίγοι είναι εκείνοι πού ξεμειναν στα μακρυνά χωριά κι ακόμα λιγώτεροι εκείνοι, πού καλλιεργοῦνε τή γη, σπέρνουν και θερίζουν. Αύτή ή δουλειά δε συμφέρει στα όρεϊνά και άγονα χωριά. Γιατί και ζευγάρια για τó σπάραιμο δεν υπάρχουν και έργατικά χέρια είναι πολύ δύσκολο νά βρεϊ κανείς και τά έξοδα είναι πολύ πιό πολλά άπ' ό,τι περιμένει νά 'σοδέ-

πει. "Έτσι προτιμάει και συμφέρει πιο πολύ ν' αγοράζει τὸ ἀ-
λεῦρι ἀπ' τὸ μπακάλι ἢ νὰ παίρνει τὸ ψωμί ἔτοιμο ἀπ' τὸ φούρ-
νο καὶ νὰ μὴ ἀσχολεῖται μὲ ζύμωμα καὶ φούρνιασμα. Γι' αὐτό,
πολύ σπάνια θὰ ἰδεῖ κανεὶς σήμερα νὰ καπνίζει φούρνος καὶ
πολύ δύσκολο εἶναι νὰ βρεῖ ἀπ' τὸ νόστιμο ζυμωτὸ ψωμί, πού-
βγαине λαχταριστὸ ἀπ' τὸ φούρνο καὶ μοσχομύριζε.

Τώρα, σὰν πηγαίνει κάποιος στὸ χωριό, κάπου ἐδῶ κι ἐκεῖ
βλέπει χωράφια σπαρμένα καὶ λιγοστά εἶναι τὰ σταροχώραφα,
πού τὰ στάρια ἀργοσαλεύουν ψιθυριστά, ὅταν φυσάει ἡ καλο-
καιριάτικη αὔρα καὶ χαϊδεύει ἀνάλαφρα τὰ μεστωμένα κατὰ-
ξανθα στάχια. "Ὅλα τὰλλα εἶναι μπαῖρια καὶ ξεραῖλες γεμάτες
ἀγριὰδες καὶ γαῖδουράγκαθα. Καὶ κάπου - κάπου, κοντὰ σὲ
καμμιά ρεματιά, πῶχει νερό, βλέπει κανένας νὰ εἶναι κάποιο
χωράφι σπαρμένο μὲ τριφύλλι, μὲ πατάτες καὶ μὲ καλαμπόκι.
'Αλλὰ καὶ τὰ σπαρσίματα αὐτὰ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ φυλαχτοῦν,
γιατὶ ἢ θὰ τ' ἀπολύσουν οἱ τσοπαναρέοι μὲ τὰ πράματά τους,
γιατὶ τοὺς εἶναι ἐμπόδιο στὸ βόσκιμο ἢ θὰ τὰ χαλάσουν τίποτα
ἀγριογούρουνα, πού, πολλές φορές, κατὰ κοπάδια περνᾶνε ἀπὸ
ῶρισμένα περάσματα, κι ἂν τύχει καὶ πέσουν σὲ τίποτα λογγές
τὶς ὀργώνουν γιὰ καλά καὶ τὰ ξεπαστρεύουν ὅλα.

Θεριστής, λοιπόν! Κι ὅμως ἔμοιαζε σὰν νᾶταν, ἀκόμα, ἄ-
νοιξη. ἸΓατί, ὁ τόπος ὅλος ἦταν καταπράσινος καὶ στὴ θωριά
του ξεκουραζόταν τὸ μάτι κι ἀναγάλιαζε ἡ ψυχὴ. Λίγες μέρες
πρωτύτερα καὶ πρὶν νὰ ξεραθοῦνε τὰ χορτάρια, ὅλη ἡ γῆς ἦταν
πέρα γιὰ πέρα ντυμένη στὰ πράσινα κι ἔμοιαζε σὰν ἓνα ἀπέ-
ραντο χαλί. Γιατί, ἀπ' τίς πολλές ὄψιμες βροχές, δὲν ἔμεινε τί-
ποτα πού νὰ μὴ χορταριάσει κι ὁ τόπος ὅλος εἶχε γίνει ἓνα ἀ-
τέλειωτο λειβάδι.

Καὶ τώρα ὅμως ἦταν χαρὰ Θεοῦ. Στὶς γύρω καταπράσινες
πλαγιὲς ξεχώριζαν ἀνθισμένες καστανιὲς καὶ μέσα - μέσα κι-
τρίνιζαν, ἀκόμα, μερικὰ σπάρτα. Οἱ ἀγράμπελες ἦταν στὶς δό-
ξες τους. Κουρνιασμένες ἀπάνω στὰ πουρνάρια, στὶς ἀγκορ-
ταιὲς καὶ στὶς βατουλιὲς καὶ ντυμένες στὰ κάτασπρα, σὰν πε-
πλοφορεμένες νυφοῦλες, ἔδιναν μιὰ χαρούμενη καὶ γιορταστι-
κὴ ὄψη στὴ γύρω φύση. Πόση ὀμορφιά εἶχαν, ἀλήθεια!

Κι οἱ νύχτες, μὲ τὸ χλωμὸ φεγγάρι ὀλόγιομο καὶ μὲ τὴν

ἀπόλυτη ἡσυχία, ἦτανε πραγματικὴ μαγεία.

Πρὶν ἀπ' τὰ χαράματα, ἀνάμεσα στὶς φυλλωσιές τῆς καταπράσινης λαγκαδιᾶς, τὸ γλυκόλαλο ἀηδόνι τόνιζε, μὲ τὴ μαγευτικὴ φωνή του, κάποιον θεϊκὸ τραγούδι, σὰν νὰ ἦταν ἐγερτήριο γιὰ ὅποιον ἤθελε ν' ἀπολαύσει τὴ γαληνεμένη φύση, τὴν σπάνια πρωινὴ ὁμορφιά. Καὶ λιγάκι ἀργότερα, σὰν ἔσκαγε ὁ ἥλιος, κάποιος Ξεκομμένος κοῦκος ἔστελνε ἀπὸ πολὺ μακριὰ τὸ μονότονό του μῆνυμα σὰν ἀποχαιρετισμὸ στὴν ἀνοιξη. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ χελιδόνια σπάθιζαν ἀσταμάτητα τὸν ἀέρα κουβαλώνοντας κάτι στὴ μύτη τους γιὰ νὰ ταῖσουν τὰ Ξεπεταρούδια τους

Ἔνα πρωινὸ, πῆρα τὴ βόλτα μου κατὰ τὸν Ἄη - Νικόλα κι ἀγνάντεψα, ἀπὸ ἑκεῖ ψηλά, τὸν ἀτέλειωτο ὀρίζοντα, ἀπόλαυσα τὴν καθάρια ἀτμόσφαιρα, καμάρωσα τὸ πευκοφυτεμένο δάσος, θαύμασα τὸν ἥλιο, ποὺ Ξεπρόβαλε, μεγαλόπρεπα, ἀπὸ μιὰ μακρινὴ βουνοκορφὴ τῆς Γκιώνας, χάρηκα τὴν καταπράσινη ὀλόγυρα φύση καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ κατακάθαρου οὐρανοῦ κι ἀνάπνευσα τ' ὀλόδροσο ἀεράκι, ποὺ ἔφτανε ἀπ' τὶς γύρω βουνοκορφές.

Κάτι γιδοπρόβατα ἔβοσκαν, ἐκεῖ, στὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ, χωρὶς νὰ φαίνεται ὁ τσοπάνος πουθενά, καὶ κάποιον κοράκι τάραξε γιὰ κάποια στιγμή τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ τὴ βραχνὴ φωνή του.

Ἄλλα πουλιά δὲν φάνηκαν πουθενά οὔτε καὶ σπουργίτια ἀκόμα, ποὺ εἶναι οἱ ἀλητρες τοῦ οὐρανοῦ κι ἡ συντροφιά τοῦ λόγου. Ἔχουν μαζευτεῖ κι αὐτὰ τῶρα στὰ χωριά, κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους ἢ στὶς πόλεις, παρασυρμένα ἀπ' τὴν κατεβασιὰ τῆς ἀστυφιλίας, μιὰ καὶ οἱ ἀνθρώποι φύγανε κι ἔμεινε ὁ τόπος ἀκαλλιέργητος καὶ δὲν βρίσκουν τίποτα νὰ φᾶνε.

Τὴν Κυριακὴ πρὸ βρέθηκα στὸ χωριό, ἔτυχε νὰ γίνονται καὶ οἱ σχολικὲς ἐξετάσεις κι ἔγιναν κι ἐπιδείξεις ἀπ' τοὺς μαθητὲς τοῦ σχολειοῦ, ποὺ τόσο ὁμορφα κι ἐπιδέξια τίς εἶχε ὀργανώσει ὁ δάσκαλος Γιώργος Πίκλας. Ἔνας νέος μὲ πολλὴ ζωντάνια καὶ ὄρεξη, ποὺ δούλεψε εὐσυνείδητα καὶ συστηματικὰ καὶ ποὺ μὲ τὴ γιορταστικὴ αὐτὴ ἐκδήλωση ἔδωσε μεγάλη χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση σ' ὄλους ἐκείνους, ποὺ παρακολούθησαν τὸ πολὺ εὐχάριστο καὶ ψυχαγωγικὸ πρόγραμμα. Καὶ τ' ἀξίζουν στ' ἀλήθεια,

θερμά συγχαρητήρια για την επίτυχία του αυτή, σάν δασκάλου και σάν παιδαγωγού.

Ήταν τόσο όμορφα στο χωριό, όλες αυτές τις μέρες, δέν τὰ κατάφερα ὅμως νά καθήσω πιό πολύ. Ἔτσι Ξαναγύρισα καί πάλι στήν κοσμοπλημμύρα καί στήν κοσμοχαλασιά τῆς Ἀθήνας, μέ τήν ἐλπίδα καί τήν ἀπόφαση νά Ξαναπάω τόν Αὐγουστο, πού θᾶχει μαζευτεῖ κόσμος πολὺς, γιατί ἔχει προγραμματιστεῖ νά γίνουν καί τὰ ἐγκαίνια τοῦ δρόμου πρὸς τὸ βουνό τῆς Παναγίας, στίς 15 Αὐγούστου, πού εἶναι ἡ γιορτὴ τῆς.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Αύγουστε, καλέ μου μήνα,
νάησουν δυο φορές τὸ χρόνο!

“Οχι μονάχα δυο φορές ἀλλὰ τέσσερις, ἂν ἦταν δυνατόν νὰ ῥχότανε ὁ καλὸς αὐτὸς μήνας. Γιατὶ ἔτσι θὰ μπορούσε νὰ ἱκανοποιήσει, πιὸ πολὺ, τὸν κάθε ὁδοιπόρο τῆς ζωῆς, πού περιμένει μὲ λαχτάρια τὸν ἀγαπημένο Αὐγουστο, πού σκορπáει μ’ ἀπλοχεριά τὴ χαρὰ καὶ τὰ καλοῦδια, γιὰ ν’ ἀπολαύσει τ’ ἀγαθὰ του. Εἶχε πολὺ δίκιο ὁ νοσταλγὸς αὐτὸς, πού τὸν καλολογοῦσε καὶ τὸν ἤθελε δυο φορές, γιὰ νὰ τὸν χαρεῖ πιὸ πολὺ καὶ νὰ νοιώσει τίς πολλὰς ὁμορφιὰς του.

Τὸ φετεινὸ καλοκαίρι κατάφερα νὰ βρεθῶ στὸ χωριό, πιὸ πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, γιατί μου δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ ἐπισκεφθῶ καὶ τὸ Μάη καὶ τὸν Ἰούνιο καὶ τὸν Ἰούλιο, καὶ ν’ ἀπολαύσω, ἔστω καὶ γιὰ λίγες μέρες, τὴν ἡρεμὴ ζωὴ του πού τὴν ἀποζητάει κάθε κουρασμένος, πού πνίγεται μέσα στὴν κοσμομαχασιὰ τῆς πόλης καὶ τὴν ἀνυπόφορη, ἀπ’ τὰ καυσαέρια, ἀτμόσφαιρα.

Ἄκόμα, εἶχα τὴν τύχη νὰ βρεθῶ καὶ τὸν Αὐγουστο στὸ χωριὸ κι ἔτσι μου φάνηκε, πὼς γεύτηκα λιγάκι, κάτι ἀπὸ κείνο, πού ἦταν ὁ καημὸς τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιστῆ, πού θέλησε «νάηταν τὸν Αὐγουστο δραγάτης».

Κι ἀλήθεια δὲν εἶχε καθόλου ἄδικο ὁ ἄγνωστος αὐτὸς τροβαδουῖρος, πού ζήταγε αὐτὴ τὴ χάρη. Γιατί, ὁ Αὐγουστος εἶναι ὁ πιὸ χαρούμενος μήνας γιὰ τὴν ἀνεμελιά του, κι ὁ πιὸ ἀγαπημένος γιὰ τὰ φρούτα του καὶ γιὰ τίς λιχουδιὰς του.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ἡ μέρα ἔχει ἀρκετὰ μικρύνει κι ἡ μεγάλη ζέστη ἀρχίζει, ὕστερα ἀπ’ τὸ 15 Αὐγουστο, νὰ καλμάρει, κι ἔτσι ὁ καιρὸς εἶναι εὐχάριστος. Γιατὶ ἔχει δροσίσει κάπως καὶ δὲν πνίγεται κανένας ἀπ’ τὴν κουφόβραση καὶ τὴν κάψα τοῦ καλο-

καιριού. Τὰ κήπια καὶ τὰ περιβόλια, γεμάτα ἀπὸ φρούτα καὶ ζαρζαβατικά, πού, κατὰ τὸ τέλος Αὐγούστου, ἀρχίζουν νὰ γίνονται στὰ ὄρεινά χωριά, εἶναι χαρὰ Θεοῦ. Τὰ σταφύλια μαντεύουν στ' ἀμπέλια καὶ στίς συκιές ξεχωρίζουν, μέσα - μέσα, γινομένα σῦκα, πού εἶναι κατάγλυκα κι ἔχουν πολλή νοστιμιά. Κι ὅλα τ' ἄλλα τὰ δένδρα, ὅσα ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ δὲν ἔχουν ξερακιάσει ἀπ' τὴν παραμέληση καὶ τὴν ἀκαλλιεργησιά, εἶναι φορτωμένα ἀπὸ φρούτα, πού ἀρχίζουν κι αὐτὰ νὰ ὠριμάζουν σιγά - σιγά.

Τὰ παλιότερα χρόνια καὶ προτοῦ ἀκόμα ἀλλάξει τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο, στὸ τέλος Αὐγούστου ἦταν ὅλα σχεδόν, τὰ φρούτα γινομένα. Κι ὅλη ἡ καλλιεργημένη περιοχή μὲ τ' ἀμπέλια καὶ τὰ μπουστάνια, πού ἦταν γύρω στὸ χωριό, ἔμοιαζε σωστός παράδεισος.

Τὰ σιτάρια τὰ εἶχαν θερίσει τάχαν ἀλωνίσει κι ἀμπαριάσει. Τὰ καλαμπόκια τὰ εἶχαν μαζέψει, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ τάχαν σωριασμένα στ' ἀλώνια γιὰ ξεμπούλτισμα.

Τώρα, καλαμπόκια δὲν καλλιεργοῦνται στὰ χωριά καὶ μονάχα κανέναν τσοπάνη σπέρνει, κάπου - κάπου σὲ καμμιά λογκά, λίγο καλαμπόκι, γιὰ νᾶχει ἀλεῦρι γιὰ τὰ σκυλιὰ καὶ γιὰ νὰ φκιάνει κάποτε καὶ κᾶνα χαμοκοῦκι νὰ τὸ τρῶνε στὸ σπίτι ζεστό μὲ τουλουμοτύρι, ὅπως τὰ παλιὰ χρόνια, καὶ νὰ προσφέρουν καὶ σὲ κανέναν, πού πεθύμησε νὰ φάει λίγη μπομποτά, ἔτσι σὰν φρούτο. Ἄλλοῦ, πουθενά δὲν βρίσκεται ντόπιο μπομποτάλευρο, οὔτε γιὰ δείγμα.

Ποῦνα τὰ παλιὰ χρόνια, ὅταν ἡ φτώχεια βασάνιζε τὰ χωριά μας καὶ τὸ μπομποτίσιο ψωμί ἦταν τὸ καθημερινὸ μας, ἐνῶ το καθάριο τὸ τρώγαμε γιὰ προσφάγι!

Τώρα ξεχάστηκε ἡ μπομποτά κι ὅλοι, σχεδόν, στὸ χωριὸ τρῶνε ἄσπρο ψωμί (χάσικο, ὅπως τόλεγαν τότε) πού τὸ φέρνει κάθε βράδυ τὸ αὐτοκίνητο τῆς συγκοινωνίας, κι εἶναι πολὺ λίγοι ἐκεῖνοι, πού ἀνάβουν φουῦρνο στὸ σπίτι, γιὰ νὰ ψήσουν ἐκεῖνο, τὸ τόσο νόστιμο, σταρένιο ψωμί.

Πόσες ἀναμνήσεις, καταλαγιασμένες στὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς, δὲν ἔρχονται στὴ σκέψη μου, γιὰ νὰ ξαναζωντανέψουν εἰκόνες καὶ γραφικὲς σκηνὲς ἀπ' τὰ περασμένα!

Θυμᾶμαι τὰ Ξεφλουδίσια, τὰ βράδια στ' ἄλώνια, τίς χαρούμενες συντροφιές μὲ τὰ τραγούδια (τὴ «Διαμαντούλα, ποῦταν κίτρινη», τὴ «νεραντζούλα, φουντωμένη» καὶ τόσα ἄλλα, ποῦ δὲν μοῦρχονται τώρα στὴ θύμησή), τ' ἀσπεία καὶ τὰ καλαμπούρια κι ὅλο ἐκεῖνο τὸ Ξεφάντωμα, ποῦ κράταγε πολὺ πέρα ἀπ' τὰ μεσάνυχτα. Ὡσπου νὰ σωθεῖ τὸ καλαμπόκι γιὰ νὰ σερβιριστοῦν, ὕστερα, συκοστάφυλα, χαλβάς σπιτίσιος ἢ τηγανίτες καὶ ρακὴ γιὰ τίς ευκὲς κι ἔπειτα νὰ σκορπίσουν. Καὶ τὴν ἄλλη μέρα βλέπαμε τὸ Ξεφλουδισμένο καλαμπόκι ἀπλωμένο στ' ἄλώνι γιὰ λιάσιμο καὶ κιτρινοβόλαγε σὰν ὁμορφὴ χρυσαφένια ζωγραφιά.

Αὐτὲς οἱ θύμησες μὲ συνεπαίρνουν καὶ κλείνω τὰ μάτια γιὰ νὰ μπορέσω νὰ Ξαναζήσω, γιὰ λίγο, μὲ τὴ φαντασία μου τὴν ὁμορφὴ αὐτὴ εἰκόνα τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ποῦ θυμίζει τὰ σθησμένα νειάτα καὶ τὰ χρόνια, ποῦ πέρασαν χωρὶς ἐλπίδα γυρισμοῦ.

Τώρα, ἔλειψαν ὅλες αὐτὲς οἱ ὁμορφες εἰκόνες κι οἱ γραφικὲς σκηνές, καὶ μονάχα, σὰν ἀνάμνηση Ξυπᾶνε, καμμιά φορά σὲ κείνους, ποῦ τίς ἔζησαν καὶ ποῦ τώρα νοιώθουν συγκίνηση στὴ θύμησή τους καὶ ἀγωνίζονται μὲ τὴ φαντασία τους νὰ Ξαναγουρίσουν, νοσταλγικά, στὰ περασμένα, ἴσως γιὰ νὰ πάρουν κουράγιο γιὰ τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ καὶ νὰ ...μὴ φτάσουν γρήγορα στὸ τέρμα της.

Αὔγουστος! Πόση νοστιμιὰ καὶ μεγαλεῖο ἔχει αὐτὸς ὁ μήνας, ποῦ τὸν θέλουν μικροὶ καὶ μεγάλοι καὶ ποῦ ὁ λαϊκὸς τροβαδοῦρος θᾶθελε «...νὰ ἦταν δραγάτης» γιὰ νὰ μπορεῖ ν' ἀλωνίζει ἐλεύθερα μέσα στ' ἀμπέλια, νὰ τρώει τὰ καλύτερα σταφύλια, νὰ γεύεται τὰ πρῶτα σῦκα, νὰ ντουφεκάει τοὺς ὀλόπαχους συκοφάγους καὶ νὰ προγκάει, τίς νύχτες μὲ τὴ φεγγαράδα, τίς ἀλπές, ποῦ ἔχουν κι αὐτὲς ἀδυναμία στὰ σταφύλια καὶ κάνουν θραύση στ' ἀμπέλια, σὰν δὲν ὑπάρχει φύλαξη ἀπ' τὸ δραγάτη!

Αὔγουστος! Ὁ μήνας ποῦ ἔχει τόσες χάρες καὶ δίνει τόσες χαρὲς κι ὅλοι πασχίζουν νὰ τὸν ἀπολαύσουν, ὅσο μποροῦνε, πιὸ πολὺ, προτοῦ νὰ φτάσει τὸ φθινόπωρο, τὸ μελαγχολικὸ, μὲ τίς βροχές καὶ τίς συννεφιές του, ποῦ θὰ μᾶς κάμει νὰ μελαγχολήσουμε κι ἐμεῖς καὶ νὰ νοσταλγήσουμε, πολὺ γρήγορα,

τὸν καλωσυνάτο Αὔγουστο καὶ τὶς φεγγαρόλουστες βραδιὲς του.

Δὲν εἶχε, λοιπόν, καθόλου ἄδικο ὁ καημένος ὁ τραγουδιστής, πού τὸν ἤθελε «...δύο φορές τὸ χρόνο».

Φέτος, πολὺς κόσμος ἦταν στὸ χωριό. Καὶ τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι εὐχάριστο πολὺ καὶ παρηγορητικό, γιατί δείχνει ὅτι δὲν ξεχάστηκαν τὰ χωριά καὶ ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμα νοσταλγοί, πού τὰ σκέφτονται πάντα καὶ λαχταροῦν, πότε θάρθει τὸ καλοκαίρι καὶ προπάντων ὁ Αὔγουστος, γιὰ νὰ τρέξουν κοντὰ τους, ν' ἀπολαύσουν τὶς ὀμορφιὲς τους καὶ νὰ περάσουν λίγες μέρες ξέγνοιαστες, ὕστερα ἀπ' τὴ φασαρία, καὶ τὴ χλοβοὴ καὶ τ' ἀναστατώματα, πού δοκίμασαν, ὅσοι εἶχαν πάει πρωτύτερα στὶς ἀκροθαλασσιὲς «γιὰ νὰ κάνουν μπάνια τὰ παιδιά».

Πάντως, κανένας δὲν βγαίνει μετανιωμένος, σὰν βρεθεῖ, τὸν Αὔγουστο, στὰ δροσόλουστα χωριά τῆς Ρούμελης, πού τόσο μᾶς ξεκουράζουν μὲ τὴν ἡσυχία τους καὶ τόσο μᾶς συγκινοῦν μὲ τὶς ὀμορφιὲς τους.

ΔΕΚΑΗΕΝΤΑΓΓΟΥΣΤΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

«Θέλω ή θρυσούλια, ή ρεμματιά, παλιές γλυκειές μου αγάπες,
νά μου προσφέρουν γιατρικό τ' άθάνατα νερά τους...».

ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

Φτερούγιζε ή σκέψη του πονεμένου ποιητή στά κατατόπια
της πατρίδας του κι ή φαντασία του τόν Ξεσήκωνε για νά τόν

Ή έκκλησία της Άγίας Παρασκευής, άπ' όπου αγνάντευε τό
Κροκύλιο ό γιατρός Σταυρόπουλος.

Ξαναφέρει κοντά στις θρυσούλες και στις ρεμματιές, εκεί που
έζησε τά παιδικά του χρόνια κι είχε ρουφήξει με τις χούφτες
του άπ' τ' άθάνατα νερά τους, για νά μπορέσει νά γιατρέψει τόν
καημό του και νά πάρει κουράγιο και δύναμη για τήν άνηφορία
της στερημένης του ζωής.

“Έτσι νοιώθει κανένας σαν Ξαναβρίσκεται, ύστερα άπό

πολλά χρόνια στα χώματα που γεννήθηκε κι έζησε, σαν ξεπεταρούδι, προτού νά πάρει τὸ δρόμο τῆς ξενιτειᾶς καὶ μπερδευτεῖ στὶς φουρτούνες τῆς βιοπάλης καὶ στὶς στενοχώριες τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Δὲν ξέρω κι ἐγώ, πρὶν ἀπὸ πόσα χρόνια εἶχα νὰ πάω στὸ χωριό τὸ 15αὔγουστο. Μπορεῖ νάχουν περάσει καὶ σαράντα χρόνια ἀπὸ τὴν τελευταία φορά, πού βρέθηκα ἐκεῖ ἴσως καὶ πιὸ πολλά ἀκόμα. Διάφορες ἀπασχολήσεις, καὶ δυσκολίες κι ἀναποδιές δὲν μ' ἄφηναν νὰ φύγω αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἢ μ' ἀνάγκαζαν νὰ πάω κάπου ἄλλοῦ, κι ἔτσι περνοῦσαν τὰ χρόνια.

Αὔγουστο, βέβαια, εἶχα ξαναπάει στὸ χωριό, ὄχι ὅμως καὶ 15αὔγουστο, στὴ γιορτὴ τῆς Παναγίας.

Καὶ νά, φέτος, πού τὰ κατάφερα νὰ βρεθῶ αὐτὴ τὴν ὀμορφὴ ἐποχὴ, ἐκεῖ στὴν «πατρώα γῆ», καὶ μπόρεσα ν' ἀπολαύσω τὴν ὀμορφιά της. Καὶ μοῦ φάνηκε πὼς ξανάνωσα καὶ σὰν παιδί ξαναγύρισα στὰ παλιὰ τὰ κατατόπια καὶ ξανάζησα τὰ περασμένα, καὶ ξαναζωντάνεψαν παλιές ξεχασμένες ἀναμνήσεις. Γιατί, μπόρεσα ν' ἀνέβω ἀνήμερα τῆς γιορτῆς στὸ γραφικὸ βουνό τῆς Παναγίας καὶ ν' ἀπολαύσω ἀπὸ κεῖ, ἀπ' τὰ ψηλῶματα, τὸ μεγαλεῖο τῆς γύρω φύσης. Καὶ νά χαρῶ, κοντὰ στοὺς συγχωριανούς, τὴ μεγάλη γιορτὴ τῆς Θεομάνας.

Δυὸ ὑποχρεώσεις μ' ἀνάγκασαν νὰ βρεθῶ φέτος, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὸ χωριό. Ἡ μιὰ ἦταν, γιατί εἶχε ἀποφασιστεῖ νὰ γίνει μνημόσυνο γιὰ τοὺς εὐεργέτες καὶ δωρητὲς τοῦ χωριοῦ, κι ἐνοιωθᾶ ὑποχρεωμένος νὰ παρερευθῶ. Γιατί, στ' ἀλήθεια, βρέθηκαν κάμποσοι ἀλτρουϊστὲς ἀπ' τοὺς Κροκυλειῶτες, πού δὲν ἐζήσαν μονάχα γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ σκέφτηκαν καὶ τὴν γενέτειρα καὶ τοὺς συγχωριανούς τους καί, μὲ τὴ γενναιοδωρία τους καὶ μὲ τίς πράξεις τους, ἔδειξαν τὴν ἀγάπη τους γι' αὐτὴ καὶ γι' αὐτούς. Αὐτοὶ τήρησαν τὴ θεία ἐντολὴ «μὴ θησαυρίζετε θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς...» καὶ κατάλαβαν ὅτι τὸ χρῆμα βρέθηκε γιὰ νὰ ἐξυπηρετεῖ τίς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου κι ὄχι ὁ ἀνθρώπος νὰ γίνεται δοῦλος τοῦ χρήματος.

Γι' αὐτὸ πρόσφεραν μ' ἀπλοχεριὰ ἀπὸ κείνα, πού ἀπόχτησαν, γιὰ νὰ γίνουν ἔργα στὸ χωριό, καὶ γιὰ τὴν προβολὴ τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν συγχωριανῶν τους. "Ε-

πρεπε, λοιπόν, νά τοὺς τιμήσει τὸ χωριό.

Ὁ ἄλλος λόγος ἦταν, γιατί, ἀνήμερα τῆς γιορτῆς, θά γίνονταν, ἐκεῖ ἐπάνω, στό βουνό τῆς Παναγίας, τὰ ἐγκαίνια τοῦ δρόμου, πού πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες τέλειωσε, κι ἔτσι μποροῦν ν' ἀνεβαίνουν αὐτοκίνητα στό ὁμορφο αὐτό καὶ τόσο μαγευτικό ὄροπέδιο, πού κατάκορφα βρίσκεται στημένο σὰ χελιδονοφωλιά τὸ γραφικὸ ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας γιὰ νὰ σκεπάζει ἀπ' ἐκεῖ ψηλά, μὲ τὴ χάρη της, καὶ νὰ προστατεύει μὲ τὴ μεγαλωσύνη της τὸ γραφικὸ χωριό, πού ἀπλώνεται, κάτω χαμηλά, σὰν ζωγραφιά ἀνάμεσα στὴν καταπράσινη φυσικὴ φορεσιά του.

Πρωῖ - πρωῖ, λοιπόν, ἀνήμερα τῆς Παναγίας, χτύπησε ψηλά ἀπ' τὸ βουνό, ἡ καμπάνα κι ὁ ἦχος της, παρασυρμένος ἀπ' τ' ἀνάλαφρο βορειαδάκι, ἀπλώθηκε σ' ὅλο τὸ χωριό σὰν χαρμόσυνο προσκλητήριο γιὰ τὴ μεγάλη γιορτῆ. Καί, σὰν ἄλλοι Ἀποστολοι, ὅλοι οἱ χωριανοὶ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τὰ γειτονικά χωριά κι ἀπὸ διάφορα ἄλλα μέρη, ἀκόμα κι ὁμογενεῖς ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, πού βρίσκονταν στό χωριό, ἄρχισαν νὰ συναθροίζωνται ἐκεῖ ἐπάνω, γιὰ νὰ λειτουργηθοῦνε στό συμπαθητικὸ ἐκκλησάκι, τὸ γιομάτο ὑποβλητικότητα καὶ μυστηριακὸ μεγαλεῖο.

Ὁλος αὐτὸς ὁ κόσμος ἀνέβηκε, ὡς ἐκεῖ, μὲ κάθε μεταφορικὸ μέσο, καὶ μὲ ζῶα ἀκόμα καὶ μάλιστα πολλοί, πού τὸλεγε τὸ κουράγιο τους, τὸ πῆραν μὲ τὰ πόδια, ἀπ' τὰ χαράματα, καὶ μπόρεσαν ν' ἀπολαύσουν τὴν κουραστικὴ ἀλλὰ γιομάτη γραφικότητα ἀνηφορικὴ διαδρομὴ, νὰ ἴδοῦν τὸ μεγαλόπρεπο ξύπνημα τῆς φύσης καὶ νὰ χαροῦνε μιὰ ἀξέχαστη ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, ἀπὸ κείνες, πού βλέπει κανένας σὰν βρίσκεται πολὺ κοντὰ στό Δημιουργό.

Ἀπὸ πολὺ νωρὶς γιόμισε τὸ ἐκκλησάκι καὶ πλημμύρισε ὁλος ὁ γύρω χώρος, ἀπὸ προσκυνητές, πού, μὲ εὐλάβεια καὶ κατάνυξη παρακολούθησαν τὴ θεία λειτουργία κι ἄκουσαν μὲ συγκίνηση τοὺς ἐμπνευσμένους ὕμνους γιὰ τὴ Θεομήτορα, πού καὶ «ἐν τῇ Κοιμήσει τὸν Κόσμον οὐ κατέλιπε» καθὼς λέει τὸ ἀπολυτίκιό τῆς ἡμέρας.

Ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη ἀπ' τίς Θεομητορικὲς γιορτές. Εἶναι γιορτῆ, πού συγκινεῖ κάθε χριστιανικὴ καρδιά καὶ ξεχωριστὰ τοὺς Ἕλληνες, γιατί ἡ Θεομήτορα βρι-

σκεται θρονιασμένη στη ψυχή τους, και γι' αυτό τήν περιμένουν με λαχτάρα και τήν γιορτάζουν με ξεχωριστή χαρά και με πολλή ευλάβεια. Γιατί, η Παναγία στάθηκε πάντα για τους "Έλληνες «οδηγήτρια και παρηγορήτρια», σε καιρούς ειρήνης και «υπέρμαχος στρατηγός», σε καιρούς πολέμου.

Γι' αυτό δέν υπάρχει, σχεδόν, πόλη ή χωριό στην Έλλάδα, που νά μήν έχει εκκλησιά ή ξεκκλησι τής Παναγίας κατά προτίμηση για τήν Κοίμησή Της και νά μή γίνεται, στίς πιό πολλές φορές, πανηγύρι τό 15αύγουστο.

Σάν τέλειωσε, λοιπόν, η Θεία λειτουργία, συγκεντρώθηκαν όλοι σ' ένα πλάτωμα, λιγάκι πιό κάτω άπ' τήν εκκλησία. Κι εκεί οι δυό ιερείς, ό Παπα - Σπύρος και ό Παπα - Γρηγόρης, που συλλειτούργησαν, με ξεχωριστή έπιτυχία, έψαλαν τή σχετική ακολουθία που προβλέπεται για τά έγκαίνια του δρόμου καθώς και για τήν καμπάνα, που είναι κι αυτή δωρεά ευγενική από εύλαβικό χωριανό, για τό εκκλησάκι τής Παναγίας.*

Αυτή η ιεροτελεστία είχε, μιά σπάνια, μεγαλοπρέπεια και υποβλητικότητα. Συγκεντρωμένος όλος αυτός ό κόσμος γύρω από θεόρατα έλατα, κάτω από ένα χαρούμενο ούρανό, που κάπου - κάπου τόν σκέπαζαν έδω κι εκεί πουπουλένια σύννεφα, για νά μαλακώσουν λίγο τήν κάψα του αύγουστιάτικου ήλιου, με φόντο τή άντικρυνή πλαγιά του γειτονικού βουνού, που η κορφή του «ό Θεούλης» —όπως τή λένε— απόκρημνη και γυμνή, άνέβαινε, μεγαλόπρεπα, προς τό Θεό, με τήν ξεχωριστή σέ γραφικότητα και όμορφιά κοντινή χαράδρα, τή γεμάτη έλατα, και με τόν άπέραντο όρίζοντα, παρακολούθησε με συγκίνηση τήν όλη αυτή έκδήλωση και άκουσε, ύστερα, λίγα λόγια άπ' τόν πρόεδρο του Συλλόγου Κροκυλείων για τό ιστορικό τής γιορτής, και για κείνους που βοήθησαν νά γίνει ό δρόμος κι ένδιαφέρθηκαν νά γίνουν κι άλλα έργα εκεί ψηλά στο βουνό τής Παναγίας. "Υστερα άπ' αυτό όλοι σκορπίστηκαν, έδω κι εκεί, κάτω από τά έλατα και στρώθηκαν στο φαγοπότι μέχρι άργά τό άπόγευμα, όποτε Ξαναγύρισαν χαρούμενοι και με κέφι στο

Σημ.: Άργότερα, δωρήθηκε και δεύτερη καμπάνα από άλλο εύσεβή Κροκυλιώτη.

χωριό. Είχε τόση μεγάλη έπιτυχία αύτή ή εκδήλωση ώστε έμειναν όλοι, όσοι έτυχε νά βρεθοῦν εκεί επάνω στο θαυμάσιο αυτό τοπίο, ένθουσιασμένοι κι έφυγαν με την απόφαση και την έλπίδα νά Ξανανέβουν, μέχρι εκεί, σε πρώτη ευκαιρία. Κι αληθινά αξίζει τον κόπο. Γιατί, εκεί μπορεί νά γνωρίσει κανένας τό μεγαλείο τής φύσης και ν' απολαύσει αξέχαστες στιγμές. Έκεί, κάτω από τον ίσκιό των περήφανων έλατιών, κοντά στις όμορφες βρυσούλες, με τ' άθάνατα νερά τους, όπως τις τραγούδησε κι ό ποιητής, πλάϊ στις καταπράσινες ρεμματιές, που κυλάει ανάμεσά τους, μουρμουριστά τό λιγοστό νεράκι, νοιώθει ό διαβάτης, ό περπατητής, Ξαλαφρωμένο τον έαυτό του από τις σκοτούρες κι άπ' τις έγνοιες τής ζωής. Έκεί θα πρέπει νά ξεφεύγουν «οί κοπιώντες και πεφορτισμένοι» για νά βρίσκουν ψυχική Ξεκούραση και πνευματική απολύτρωση.

Κι αξίζει τον κόπο νά παίρνει κανένας τή βόλτα του κάθε καλοκαίρι, για τό χωριό και ν' ανεβαίνει μέχρι τό βουνό τής Παναγίας για νά Ξεκουράζεται, έστω και για λίγο, και νά κάνει αποτοξίνωση άπ' τις στενοχώριες και τις σκοτούρες τής ζωής.

ΕΝΑ ΠΡΩΙΝΟ ΣΤΟ ΑΒΟΡΙΤΙ

Τό 'Αβορίτι ήταν πάντοτε ἡ ἀδυναμία μου. 'Από παιδί, ἀκόμα, ἐνοιωθα ξεχωριστή χαρά, ὅταν πήγαινα στ' 'Αβορίτη. Καί τ' ἀγαποῦσα, ὄχι μονάχα γιατί ἐκεῖ γεννήθηκε ὁ στρατηγός Μακρυγιάννης κι εἶχε κάποια ἱστορική ἀξία — πού ὅμως δέν τὴν ξέραμε καί τόσο ἐμεῖς τὰ χρόνια ἐκεῖνα — ἀλλὰ πιό πολὺ γιὰ τὴ γραφικὴ του ὀμορφιά, γιὰ τίς πολλὲς πρσιναῖδες του καί γιὰ τίς ὀλόδροσες πηγές του.

Καί στὴν ξενητεία πού βρισκόμουνα τόσα χρόνια, ποτὲ δέν τό ξέχασα καί πιό πολὺ τό θυμόμουνα κι ἔβλεπα μπροστά μου τὴν εἰκόνα του. Κι ὅταν ἀρρώσταινα καμμιά φορά, φανταζόμουνα ὅτι μονάχα ἐκεῖ στὰ κατάκρυα νερά του, θά μπορούσα νὰ σβήσω τὸν πυρετὸ μου.

Σὰν βρέθηκα τὸ καλοκαίρι καί πάλι στὸ χωριό, τὰ κατάφερα νὰ ξαναπάω στὸ 'Αβορίτι, νὰ τὸ ξαναἰδῶ, νὰ χαρῶ τίς ὀμορφιές του καί ν' ἀπολαύσω, ἔστω καί γιὰ λίγο, τὴ δροσιά του.

"Ἔτσι, ἓνα πρωινὸ, προτοῦ ἀκόμα νὰ βγεῖ ὁ ἥλιος, μαζί μ' ἓνα ξάδερφο, πού εἶναι κι αὐτός μερακλῆς στίς πρωινές εξορμήσεις, ξεκινήσαμε γιὰ τ' 'Αβορίτι. Πήραμε τὸν ἀπάνω δρόμο πού πάει στὴν 'Αγία Βαρβάρα, γιὰ νὰ ξαναἰδῶ τὰ παλιὰ τὰ κατατόπια καί νὰ περπατήσω στὴ στράτα, πού ἄλλοτε πηγαίναμε γιὰ τὰ χωράφια ἢ γιὰ νὰ βοσκήσουμε τίς γίδες, στίς Κούνιες ἢ στίς Μαντροῦλες. Μονοπάτι ἔχει γίνει τώρα ὁ παλιὸς δρόμος, γιατί σπάνια περπατιέται ἀπὸ ἀνθρώπους καί ἔχει καταντήσει πραγματικὴ γιδόστρατα. Ποῦ νὰ βρεθοῦν οἱ ἀνθρωποι γιὰ νὰ φροντίσουν γιὰ τὴ συντήρησή του! Μονάχα σπουργίτια καί σιταρίθρες δείχνουν τὴν παρουσία τους. Φτάσαμε, σὲ καμμιά ὥρα, στὴν τοποθεσία 'Αγία Βαρβάρα, πού πῆρε τ' ὄνομά της ἀπὸ παλιὰ ἐκκλησιά τῆς 'Αγίας, πού ὑπῆρχε ἐκεῖ σὲ μιὰ ραχούλα, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια καί πού τώρα δέν ὑπάρχει στὴ θέση της κανένα σημάδι, παρὰ μονάχα λίγα πουρνάρια μεγάλα, πού μαρ-

τυρᾶνε ὅτι ἐκεῖ, κοντὰ σ' αὐτά, θριακόταν τὸ ἐκκλησάκι. Ἐκεῖ, γύρω - τριγύρω, ὑπῆρχαν, ἄλλοτε, χωράφια, πολὺ εὐφορα, γιατί κοπρίζονταν ἀπ' τὰ πολλὰ κοπάδια, ποὺ στάλιζαν καὶ ξεχείμαζαν ἐκεῖ ὀλοχρονίς. Τώρα εἶναι ὅλα μπαῖρια, γιατί κανένας πιά δὲν τὰ σπέρνει, καὶ βόσκουν τὰ γιδοπρόβατα.

Στὴ θέση αὐτὴ συναντήσαμε τὸ γιὸ τοῦ Μπαρπούτη μὲ τὰ πρόβατά του καὶ πιὸ κάτω καὶ τὸν πατέρα του μὲ τὰ γίδια. Κι οἱ δύο τους μᾶς καλοδεχτήκανε καὶ μᾶς προσκάλεσαν νὰ περάσουμε ἀπὸ τίς στρουγκες, ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ κοντά, γιὰ νὰ μᾶς φιλέψουν μὲ χλωρὸ τυρὶ καὶ νὰ φᾶμε φρέσκο, βρασμένο, πρωινό γάλα... Ἡ πρόσκλησή τους μᾶς συγκίνησε πολὺ, γιατί μᾶς θύμισε τὰ ἀξέχαστα ρουμελιώτικα ἔθιμα καὶ τὴ φημισμένη ρουμελιώτικη φιλοξενία καὶ λεβεντιά, μὲ τοὺς ἀγνοὺς καὶ φιλότιμους Ρουμελιῶτες. Ἀθάνατη Ρούμελη! Πάντα θὰ ζεῖς μέσα στὴν ψυχὴ μας!

Ἀπ' τὴν Ἀγιά Βαρβάρα κατεβήκαμε στ' Ἀβορίτι κι ὅταν φτάσαμε ἐκεῖ, ἦταν ὀκτώ ἢ ὦρα ἀκόμα. Ἐκεῖ, κοντὰ στὴ βρύση, καθισμένος στὶς πέτρες μᾶς περίμενε κι ὁ γαμπρός μου, ποὺ εἶχε πάει πιὸ νωρὶς ἀπὸ μᾶς. Κάτω ἀπ' τὸ βαθὺ ἴσκιό τῶν χιλιόχρονων πλατανιῶν, ποὺ οἱ ἠλιαχτίδες δὲν μποροῦν νὰ περάσουν ἀνάμεσα ἀπ' τὸ φύλλωμά τους, κοντὰ στὶς χορταριασμένες νεροσυρμές καὶ πλάι στὴν πέτρινη βρυσούλα, ποὺ μᾶς πιτσιλίζε μὲ τίς κρουσταλένιες σταλαματιές της, στρωθήκαμε γιὰ τὸ πρωινό, ποὺ εἶχαμε πάρει μαζί μας. Ἀλήθεια, τί ὄρεξη ἦταν ἐκείνη! Τὰ καθάρισαν ὅλα, ὅσα μας εἶχε βάλει σ' ἓνα σακκούλι ἢ ἀδελφή μου. Καὶ δὲν ἦταν λίγα. Ἀκόμα καὶ κρασί μᾶς εἶχε βάλει σ' ἓνα παγοῦρι. Ἀλλά, τί ἀξία εἶχε τὸ κρασί μπροστὰ στὸ θεῖο δῶρο, τὸ παγωμένο νεράκι, ποὺ ἀνάβλυζε, πεντακάθαρο, μέσα ἀπ' τὴ βουνοπλαγιά καὶ τὸ πίνουμε μὲ τίς χουφτες μας! Πόση ὁμορφιὰ εἶχε τὸ τοπίο, ἐκεῖνο τὸ πρωινό! Ἀπάνω ἢ καταπράσινη πλαγιά, ποὺ ἀνάμεσά της ἀντηχοῦσαν τὰ κελαϊδίσματα τοῦ κότσιφα καὶ τοῦ Τσόνη, ποὺ σχηματίζαν πρωϊνὴ συναυλία, καὶ κάπου, πιὸ ξέμακρα, ἀκουγόταν τὸ λάλημα τοῦ κούκου, ἐνῶ, ἀνάμεσα στὰ πυκνὰ φυλλώματα τῶν πλατανιῶν, τιτίβιζαν χιλιάδες μικροπούλια. Τὸ νερὸ κυλοῦσε στ' αὐλάκι μουρμουριστὰ γιὰ νὰ ποτίσει τὰ περιβόλ, ἐνῶ κάτω, πολὺ χαμηλά,

άπλωνόταν ή καταπράσινη κοιλάδα του Μόρνου, κι' ανάμεσά της κατέβαινε ανάλαφρα τὸ ποτάμι, ἀντικατοπτρίζοντας στὰ ἡσυχά νερά του, τίς πρωϊνές ἀχτίδες τοῦ ἡλίου. Ἕουχία ἀπόλυτη καὶ μοναξιά ξεκούραζαν τὴ σκέψη καὶ γαλήνευαν τὴν ψυχὴ. Πόσο ωραία θὰ ἦταν καὶ τὶ ὁμορφιά θάπερνε τὸ τοπίο, ἂν βρισκόταν κάποιος φιλότιμος παραλῆς, ποὺ νὰ μπορούσε νὰ διαθέσει μερικά λεπτά, γιὰ μιὰ καλύτερη διαμόρφωση τοῦ χώρου γύρω ἀπ' τίς πηγές, ὥστε νὰ μεταβληθεῖ σὲ μιὰ πραγματικὴ ὄαση, χαρούμενη καὶ περιζήτητη γιὰ καλοκαιρινές ἐκδρομικὲς ἐξορμήσεις!

Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ βελτιωθεῖ ὁ ἀγροτικὸς δρόμος, ποὺ ἔφκιαξε ἡ Δασικὴ Ὑπηρεσία, γιὰ νὰ μπορούν νὰ φθάνουν μέχρις ἐκεῖ καὶ τ' αὐτοκίνητα.

Σ' αὐτὸ τὸ γαλήνιο περιβάλλον, συνεπαρμένοι ἀπὸ τὴν ὁμορφιά του καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς πρωϊνῆς φύσης, καθίσαμε πολλὴ ὥρα, πίνοντας, ἀχόρταγα, κάθε λίγο δροσερὸ νεράκι. Γιατὶ ἀπ' αὐτὸ ὅσο πίνει ὁ ἄνθρωπος, τόσο θέλει νὰ πίνει πιὸ πολύ. Ὑστερα πήραμε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ χωρὶς νὰ περάσουμε ἀπ' τὴ στρούγκα τοῦ Μπαρμπούτη, γιὰ νὰ μὴν ἀργήσουμε καὶ μᾶς φάει ἡ Ζέστη, κι ἔτσι δὲν ἀπολαύσαμε στὴν πηγὴ τους, τὰ γαλακτομικὰ του προϊόντα.

Ἦταν ἓνα τόσο ὁμορφο πρωϊνὸ στὸ γραφικὸ κι ἀξέχαστο Ἄβορίτι.

ΕΝΑ ΠΡΩΙΝΟ ΣΤΟ ΑΛΠΟΧΩΡΙ

«Χωριό, πού σέ λαχτάριζα,
τώρα καϊμό μου δίνεις...».

Πολλά χρόνια είχα νά πάω στο 'Αλποχώρι. Καί κάθε φορά πού βρισκόμουνα στο χωριό, όλο καί τ'όνειρα στή σκέψη μου νά πεταχτώ μιά βόλτα μέχρι εκεί, γιά νά ιδώ τί γίνεται καί σέ τί κατάσταση βρίσκεται, ύστερα από τόσο καιρό.

"Άλλως τε, μου ήταν τόσο συμπαθητικό τό γραφικό αυτό χωριό απ' τ'α μαθητικά μου χρόνια, γιατί καί φυσικές όμορφίες είχε, αλλά κι ένα σωρό φίλους καί γνωστούς είχα εκεί καί διατηρούσα πολύ καλές άναμνήσεις.

Σάν βρέθηκα λοιπόν, τόν Αύγουστο, στο χωριό καί μιά καί βρήκα κι άλλον παρέα, πήρα τήν άπόφαση νά τό έπισκεφτώ. "Έτσι, ένα πρωινό, πρωτού άκόμα νά φωτίσει καλά - καλά, πήραμε δρόμο γιά 'κει, γιά νά προλάβουμε ν' άνεβούμε τήν άνηφορία πριν μ'ας πιάσει ή ζέστη καί ιδρωκοπήσουμε. 'Ο ήλιος μ'ας πέτυχε λίγο πιό πάνω απ' τό Διάσελο κι από 'κει μ'ας δόθηκε ή εύκαιρία ν' άπολαύσουμε μιά μοναδική άνατολή του.

Γιατί, καθώς ξεμύταγε πέρα απ' τόν μακρυνό όρίζοντα καί οί χρυσαφένιες άχτίδες του απλώνονταν σ' όλη τή γη, διώχνοντας τό μουντό χρώμα τής νύχτας, όλη ή φύση έδειχνε ένα μεγαλόπρεπο θέαμα κι είχε μιά ξεχωριστή όμορφιά.

"Ένα άνάλαφρο άεράκι κατέβαινε όλοκάθαρο απ' τό έλατοσκεπασμένο κοντινό βουνό, πού μοσκοβόλαγε από έλατο καί με τό δροσερό του χάιδεμα μ'ας έδινε κουράγιο καί δύναμη γιά περπάτημα.

'Ησυχία άπόλυτη ήταν όλόγυρά μας καί μονάχα κάπου - κάπου ξεπετιόταν μέσα από τά πουρνάρια κάποιος σπουργίτης κι άφου φτερούγιζε γιά λίγο τρύπωνε καί πάλι σέ κάποια βα-

τουλιά ή σε κανένα κοντοπούρναρο. Ποῦ καί ποῦ ξεπήδαγε καί καμμιὰ ἀκριδα, ποῦ εἶχε τρομάξει ἀπ' τήν περπατησιά μας καί τρύπωνε σέ κάποια ξερολιθιά.

Περάσαμε τήν Τούρλα καί σέ λίγο βρεθήκαμε στίς Κερασιές, μιὰ τοποθεσία πού τή βάφτισαν ἔτσι, γιατί ὑπῆρχαν ἐκεῖ, παλιότερα, πολλές ἀγριοκερασιές.

Ἐκεῖ σταθήκαμε γιά λίγο, γιά νά ξεασποστάσουμε καί γιά ν' ἀπολαύσουμε καί τὸ ὠραῖο θέαμα, πού ἀπλωνόταν γύρω μας. Ἀπέναντί μας, πρὸς τὰ δεξιά, φαινόταν τὸ Κουπάκι, λουσμένο στοὶ πρῶνι ἠλιόφωτο καί κάτω, χαμηλά, τὸ πυκνὸ δάσος Μαραβέλη, πού κατέβαινε μέχρι τὸ ποτάμι. Στὸ βάθος ἀριστερὰ στοὺς πρόποδες τοῦ Τρίκοφου, πού ἡ φαλακρὴ κορφή τοῦ λαμποκοποῦσε ἀπ' τὸν πρῶνι ἠλιόφωτο, μόλις ξεχώριζαν, ἀπ' τήν πρῶνι νῆ καταχνιά, τὰ Παληοξάρια, πού δὲν τὰ εἶχε ἰδεῖ ἀκόμα ὁ ἠλιός, γιατί δὲν εἶναι προσηλιακά. Μακρύτερα, πρὸς τὰ δυτικά, φαινόταν ἡ Λιμνίτσα ἀπ' τὰ Κραβαρτοχώρια καί χαμηλότερα ξεχώριζε ὁ αὐτοκινητόδρομος, πού πάει κατὰ τὴ Ναύπακτο. Ὁλος ὁ τόπος, πέρα ὡς πέρα, ἦταν σχεδὸν δασωμένος, μὲ πολὺ πράσινο κι ὅλη ἡ φύση εἶχε μιὰ τόσο γαλήνια ὁμορφιά, καθὼς ἀνέβαινε ὁ ἠλιός καί τήν πλημμύριζε μὲ τὴ λαμπράδα του.

Ὁλόγυρά μας χωράφια ρημαγμένα, χέρσα κι ἀκαλλιέργητα ἀπὸ χρόνια, τὰ πρὸς πολλὰ, γιομάτα ἀγκάθια κι ἀγριόχορτα κι ἀπὸ πολλὰ μικρὰ πουρνάρια καί κέδρα ποῦ μοιαζαν σὰν νὰ ἦταν φυτώρια. Ὅλα, σχεδὸν, παρατημένα.

Κι ὅμως, παλιότερα, ἐκεῖνα τὰ χωράφια καλλιεργοῦνταν ἀπ' ἀκρὴ σ' ἀκρὴ, γιατί καί εὐφορα ἦταν καί βρισκόνταν κοντὰ στοὶ χωριό. Ἐκεῖ, σὰν ἀρχίζε ὁ θέρος, γινόταν χαλασμός, γιατί μαζευόταν κόσμος πολὺς καί λάβαινε μεγάλη ζωντανία ἢ περιοχὴ. Τραγούδια ἀπὸ θεριστάδες, φωνές ἀπὸ τσοπαναρέους, βελάσματα καί τὰ κυπροκούδουνα, ἀναστάτωναν ὅλο τὸν τόπο. Κι οἱ νοικοκυραῖοι κουβάλαγαν συνέχεια μὲ τὰ ζῶ τους δεμάτια στοὶ χωριό καί τὰ σώριαζαν στ' ἀλώνια.

Καί τὸ βράδυ, σὰν τέλειωνε τὸ θέρισμα, ἔπαιρναν τὸ δρόμο γιά τὸ χωριό, μπαῖλντισμένοι ἀπ' τὸ λιόκαμμα, ἀλλὰ καί χαρούμενοι γιά τὴν καλὴ σοδειά.

Τώρα δὲν ὑπάρχει τίποτα κι οὔτε ἀραδίζει κανένας διαβά-

της ή καλλιεργητής. Ούτε και τσοπάνηδες φαίνονται πουθενά. Μονάχα εκεί στα ριζά του βουνού, πριν απ' τις Μανολιές, ακούονταν, ανάμεσα απ' τα πουρνάρια, τσοκάνια από γίδια και ξεχώριζαν, κάπου - κάπου, γίδες, που έβθοσκαν και ήταν και ή τσογιάνισσα εκεί κοντά.

Οί Μανολιές' μιá άλλη τοποθεσία με καρπερά χωράφια, που τή θυμόμουνα από παλιά. Έκει γίνονταν καλά καλαμπόκια, αν και ήταν άνυδρα τὰ χωράφια.

Τώρα είναι κι αυτά μπαίρια, γιομάτα άγριάγκαθα και τσαπουρνιές. Μονάχα σ' ένα χωράφι είδαμε μερικές κληματαριές, στην άκρη στα δέματα, παραμελημένες κι αυτές, αλλά γιομάτες σταφύλια, που ήταν ακόμα άγουρίδες. Όλουθε φαινόταν ή παραμέληση κι ή έρημιά.

Πέρα απ' τις Μανολιές, ό δρόμος για τ' Άλποχωρι μόλις σημάδευε, γιατί, άσυντήρητος από χρόνια κι άπερπάτητος είχε χαθεί ανάμεσα στα πουρνάρια και στις άμπουρζιές. Άνθισμένες γκορπενιές βρίσκαμε στο δρόμο, καθώς προχωρούσαμε, που ήταν κλαρωμένες άπάνω σε πουρνάρια, σε κέδρα και σε βατουλιές κι έδιναν μιá χαρούμενη νότα, γιατί μοιάζανε σαν νυφούλες πεπλοφορεμένες.

Φτάσαμε στον "Αη - Κωνσταντίνο, τό Ζοριανίτικο και μονάχα εκεί είδαμε κάτι χωράφια καλλιεργημένα και μερικά μπουστάνια με κηπουρικά, γιατί τὰ χωράφια αυτά ήταν ποτιστικά και τὰ είχαν κάπως περιποιημένα.

Είδαμε ακόμα σε κάτι χωράφια και άρκετες μηλιές, κακορρίζικες όμως και μισοξεραμένες οί πιό πολλές, κι όλες φορτωμένες, αλλά, απ' τήν άφροντισιά τὰ φύλλα τους ήταν μαδημένα απ' τις κάμπιες και τὰ μηλα σκουληκοφαγωμένα. Ήταν νά τις λυπάται κανένας.

"Ύστερα κατηφορήσαμε κατά τ' Άλποχωρι και κόντευε, σχεδόν, έννιά ή ώρα σαν φτάσαμε στα πρώτα σπίτια του. Νά, λοιπόν, που Ξαναβρέθηκα σπ' Άλποχωρι, που πάντα μ' άρεσε σαν χωριό κι είχα τόσες καλές άναμνήσεις από κείνα τὰ χρόνια. Χτισμένο στα ριζά του Βλαχοβουνιού, σε ύψόμετρο 950 μ., πνίγεται στο πράσινο κι είναι πλημμυρισμένο στη δροσιά και στη φρεσκάδα απ' τὰ πολλά τρεχούμενα νερά του. Τὰ σπίτια

του, περιποιημένα τὰ πιό πολλά καί σκεπασμένα μὲ κόκκινα κεραμίδια, μοιάζουνε σὰν βιλλίτσες ἀνάμεσα στὰ δέντρα. Χτίζονταν ἀκόμα κάτι καινούργια καί κάτι ἄλλα ἐπισκευάζονταν, ἐνῶ μερικά φαίνονταν παρατημένα καί ἐρειπωμένα. Θεώρατες καρυές ἐκατόχρονες καί μηλιές καί κερασιές καί πολλές κληματιές βρίσκονταν σ' ὅλα τὰ κήπια καί στὰ γιούρτια κι ἡ ρεμματιὰ πού κατεβαίνει μέσα ἀπ' τὸ χωριὸ ἦταν σκεπασμένη ἀπ' τίς βατουλιές καί τίς ἀνθισμένες ἀγράμπελες. Τσιρίγματα ἀκούγονταν ἀπὸ σπουργίτια, πού ἦταν κρυμμένα στὶς πυκνές φυλλωσιές καί καμμιὰ φορά καί κάνας κόσσουφας. Ἀπ' τὰ κήπια, ἦταν μερικά καλλιεργημένα μὲ καλαμπόκια καί Ζαρζαβατικά κι ἄλλα ἀπεριποίητα καί πνιγμένα στὰ θάτα καί στ' ἀγριόχορτα. Καθήσαμε λίγο στὸ μαγαζάκι τοῦ χωριοῦ κι ὕστερα κατηφορίσαμε στὸν κάτω μαχαλά. Ἡ ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ, ὁ "Αἱ - Νικόλας, πού τὴν ἤξερα ἐκεῖ κάτω, δὲν ὑπάρχει. Εἶχε πάθει Ζημιές ἀπὸ καθιζήσεις, πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια, καί τὴν γκρέμισαν. Τώρα ἔχουν κτίσει καινούργια, πιὸ πάνω σὲ στέρεο μέρος, συγχρονισμένη κι ὁμορφη. Ἐκεῖ κάτω στὴν πλατειοῦλα ἔχει μείνει τὸ Ἡρώο τῶν πεσόντων μονάχα.

Λίγο ψηλότερα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα καταπράσινο λοφίσκο, ξεχώριζε ἓνα ἄλλο γραφικὸ ἐκκλησάκι, ὁ "Αἱ - Λιάς, πού χτίστηκε πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια μὲ πρωτοβουλία καί προσωπικὲς εἰσφορὲς τοῦ τόσο δραστήριου Συλλόγου τῶν Ἀλποχωριτῶν καί τίς ἀξιέπαινες προσπάθειες τῶν συγχωριανῶν τους. Ἀπ' τὸ ψήλωμα ἐκεῖνο, πού εἶναι στημένος ὁ "Αἱ - Λιάς, σὰν νὰ προστατεύει ἀπὸ κεῖ τὸ χωριό, πού ἀπλώνεται κατηφοριστὰ μπροστά του, ξανοίγεται ἓνας ἀπέραντος ὀρίζοντας, πού ἀρχίζει ἀπ' τὸ Τρίκορφο καί τραβάει μέχρι πέρα στὰ βουνὰ τῆς Ναυπακτίας, παίρνει μέσα τὸ ὁμορφο δάσος τῆς Βαρνάκοβας καί κατεβαίνει μέχρι τὴ Πέρεση, ἐκεῖ πού αμιγεί τὸ Λιμσιανόρρεμα μὲ τὸ Μόρνο. Κι ὅλη αὐτὴ ἡ φύση μὲ τὴν ποικιλόμορφη φορεσιὰ της, ἔμοιαζε σὰν Ζωγραφιά.

"Ἐχει πολλὴ γραφικότητα τ' Ἀλποχωῶρι. Κι οἱ Ἀλποχωριτες, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἦταν πάντοτε φιλοπρόοδοι καί δημιουργικοὶ ἄνθρωποι. Καλοὶ πατριῶτες, πού ἀγαποῦσαν πολὺ τὸ χωριὸ τους καί τὸ πρόσεχαν. Καί οἱ Ξενητεμένοι τους κρατοῦσαν ὅλο-

ένα έπαφές μαζ ίτου, τὸ φρόντιζαν πάντοτε καὶ ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν πρόοδό του καί, μὲ τὴ συμπαράστασή τους, ἔχουν γίνῃν ἓνα σωρὸ ἔργα στὸ χωριό.

Ἔτσι καὶ τὸ χωριὸ βοήθησαν γιὰ νὰ μὴ σβήσει κι ἔκαναν ὅ,τι μπόρεσαν γιὰ νὰ καλυτερέψουν τὴν κατάστασή του, ἀλλὰ κι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἀγωνίστηκαν καὶ πασχίζουν πάντα νὰ βελτιώσουν τὴ ζωὴ τους καὶ νὰ καταλάβουν καλὲς θέσεις στὴν κοινωνία.

Κι εἶναι ἀξιέπαινοι. Γιατὶ κατάφεραν νὰ βγάλουν ἓνα σωρὸ ἐπιστήμονες, γιατροὺς, δικηγόρους, μηχανικοὺς, τραπεζικοὺς, ἐκπαιδευτικοὺς, ἀνώτατους ἀξιωματικοὺς, ἀκόμα καὶ πολλοὺς πετυχημένους ἐπαγγελματίες, πού ὅλοι τους τίμησαν τὴ φτωχὴ τους γενέτειρα καὶ πάντοτε τὴ θυμοῦνται καὶ τὴν ἐπισκέπτονται, μόλις τοὺς δοθεῖ εὐκαιρία.

Τώρα τ' Ἀλποχωρὶ ἔχει καὶ ἠλεκτρικὸ ρεῦμα κι ἔχει πάρει καινούργια ὄψη. Ἔτσι δὲ στενοχωριέται κανένας, σὰν ἀρχίζει νὰ πέφτει ἡ νύχτα, γιατί δὲν ταλαιπωρεῖται ἀπ' τὴ σκοτεινιά καὶ δὲν νοιώθει πληξὴ κάτω ἀπ' τὸ λιγοστὸ φῶς τῆς λάμπας ἢ τοῦ νυσταγμένου λυχνarioῦ. Ὑπάρχουν ἠλεκτρικὰ φυγεῖα γιὰ νὰ διατηρηθοῦνε τὰ τρόφιμα καὶ τὰ φρούτα, ἀκόμα καὶ τηλεοράσεις. Μὲ τέτοιες συνθήκες δὲν εἶναι δύσκολο νὰ περάσει ὁ ἐπισκέπτης κάμποσες μέρες εὐχάριστες καὶ μὲ ἀμεριμνησιὰ στὸ καταπράσινο καὶ δροσοῦλημμυρισμένο χωριό, ἀνάμεσα στοὺς φιλόξενους κατοίκους του, χωρὶς νὰ νοιώσει μοναξιὰ καὶ δίχως νὰ πλήξει. Γιατὶ καὶ συντροφιά θὰ βρεῖ γιὰ νὰ περνάει τὴν ὥρα του —μιὰ καὶ πάει ἀρκετὸς κόσμος γιὰ ξεκαλοκαίρισμα— κι ἐκδρομὲς μπορεῖ νὰ κάνει σ' ὀμορφες καὶ γραφικὲς ἐξοχές, ἀλλὰ καὶ ξεκούραση σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἡρεμία θάχει ἐξασφαλισμένη, σὰν νὰ βρίσκεται σὲ πραγματικὴ ὄαση μὲ καθάρια ἀτμόσφαιρα ἀμόλυντη ἀπ' τὰ καυσαέρια καὶ μακριὰ ἀπ' τὴ φασαρία καὶ τίς σκοτοῦρες τῆς πόλης. Ἔτσι περνάει ὀμορφα τὸ καλοκαίρι.

Τὸ χειμῶνα ὅμως, τί γίνεται; Τότε φεύγουν οἱ ἄνθρωποι σὰν τὰ ταξιδιάρικα πουλιὰ καὶ ἀρχινάει νὰ ρημάζει ὁ τόπος, γιατί μετρημένοι εἶναι ἐκεῖνοι πού ξέμειναν ἐκεῖ.

Σχολεῖο δὲν ὑπάρχει γιὰ ν' ἀκουστοῦνε τὰ παιδιὰ μὲ τὴ φα-

σαρία πού κάνουν και νά δώσουν κάποια ζωή. 'Ηουχία απόλυτη και μοναξιά βασιλεύει σ' όλο τò χωριό και πολύ σπάνια άκούγεται στο δρόμο ανθρώπινη περπατησιά κι ακόμα σπανιότερα διαβαίνει κάνας περαστικός για ν' άκουσθῆ καμιά κουβέντα. Και τήν ἡμέρα κάτι πάει κι ἔρχεται' σάν νυχτώσει ὅμως κι άπλωθεῖ νεκρική ἢ σιγαλιά, τότε ἡ πλήξη εἶναι άβάσταχτη. Γιατί μοιάζει σάν νά νεκρώθηκε ἡ φύση κι άκούεται μοναχά τ' ανάλαφρο φτερούγισμα τῆς νυχτερίδας, ἢ τò πικρολάλημα τοῦ γκιώνη, πού άκουμπισμένος κάπου ξέμακρα δίνει τήν εντύπωση ὅτι μοιριολογάει τò ρημαγμένο χωριό.

Κι ἂν τύχει και χιονίσει κιόλας, τότε άπομονώνονται ὀλότελα και δέν ξέρουν ἂν βρίσκονται ὅλοι τους ζωντανοί ἢ μήπως ξόφλησε κανένας τῆ νύχτα άπ' τήν παγωνιά και τò ξεροβόρι, άφοῦ και κείνα τὰ σπίτια πού κατοικοῦνται δέν βρίσκονται ὅλα μαζί, για νά πάρουν εἶδηση' αλλά και σ' αὐτὰ δέν μένουν παρά μονάχα ἕνας ἢ δυὸ και σπάνια πιὸ πολλοί κι ἔτσι δέν εἶναι εὔκολο νά εἰδοποιήσουν τοὺς ἄλλους, ἂν τοὺς συμβεῖ κάτι άναπάντεχο. Τὸ εὐτύχημα εἶναι για τοὺς 'Αλποχωριτες ὅτι ὑπάρχει ὁ παπα - Χαράλαμπος, πο ὑπιστὸς στο καθῆκον και στήν ἱερῆ άποστολή του, μένει μαζί τους και τοὺς παραστέκει κι ἔτσι ἔχουν τήν παρηγοριά ὅτι θὰ τοὺς συμπαρασταθεῖ, ἔστω και στὰ τελευταῖα τους. (Σημ.: 'Ο παπα - Χαράλαμπος ἔχει πεθάνει πρὶν ἀπὸ πολὺ καιρό).

"Ἐτσι κατάντησαν ὅλα σχεδὸν τὰ μακρυνὰ χωριά, πού ἔμειναν παραμελημένα άπ' τὸ Κράτος και ἰδέν πάρθηκε ἔγκαιρα κάποιο μέτρο για τὸ σταμάτημα τῆς ἐρήμωσης και τῆς διάσωσης τους. Και νά σκεφτεῖ κανείς ὅτι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια εἶχαν τόσο κόσμο και τόση κίνηση και ζωντάνια. 'Ἐνῶ ἂν τὰ ἐπισκεφτεῖ κανείς σήμερα και ζήσει, ἔστω και για λίγο κοντὰ τους και ἰδεῖ σὲ τί κατάσταση βρίσκονται ἀπὸ ἀνθρώπινες ψυχές, ὅταν μάλιστα ξέρει, πὼς ἦταν σὲ περασμένα χρόνια, τότε τὸν πιάνει άπογοήτευση, γιατί νομίζει πὼς πέθανε ὀριστικά τὸ χωριό κι ὅτι ἀπὸ κάπου θ' άκούσει τὸ μοιρολόι του.

Τάχουν ὅλα τὰ καλά σήμερα στὰ χωριά, και φῶς και νερὸ στὰ σπίτια και τηλέφωνα και τηλεορᾶσεις, αλλά τί νά τὰ κάνουν; "Ἐλλειψαν οἱ ἄνθρωποι, χάθηκε ἡ ζωντάνια και ρήμαξαν,

σχεδόν, τὰ πιό πολλά καί φαίνεται πώς θά σθήσουν ἀπ' τὸ χάρτη. Ὑπάρχει, ὡστόσο, μιὰ παρήγορη ἐλπίδα ὅτι θά περιοριστεῖ κάπως τὸ κακὸ καί θ' ἀσαματήσῃ ἔστω καί προσωρινά, ἢ ὀριστική ἐρήμωση. Κι αὐτὴ πρέπει νὰ τῆ χρωστᾶμε στὴν τάση ποὺ παρατηρεῖται, πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, σὲ πολλοὺς Ξενητεμένους καί στὴ νοσταλγικὴ τους ἐπιθυμία νὰ ἐπισκέπτονται τὰ χωριά τους, νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν σπιτιῶν τους, καί νὰ φτιάχνουν μερικοὶ καινούργια καί γενικὰ νὰ κρατᾶνε ἐπαφὴ μὲ τὴ γενέτειρά τους ἢ τὴ γενέτειρα τῶν γονιῶν τους, ὅπου μποροῦν νὰ ζήσουν γιὰ λίγο ἀνέμελα, μὲ συντροφιά τῆ μαγεμένη φύση καί νὰ βροῦνε ξεκούραση, ψυχικὴ γαλήνη κι ἀμέριμνη ἀπανηριά.

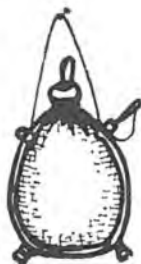
Γιατί, ποιὸς ξέρεῖ; μπορεῖ κάποτε, κι ἴσως νὰ μὴν εἶναι μακριὰ αὐτὴ ἡ μέρα, οἱ ἄνθρωποι, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ βροῦνε ἡσυχία καί πραγματικὴ ἀνάπαυση καί γιὰ ν' ἀναπνεύσουν λίγο καθαρὸ ἀέρα, νὰ πάρουν πάλι τὰ βουνά, μιὰ καί οἱ θάλασσες, ὅπως πᾶμε, μὲ τὰ μολυσμένα νερά τους θᾶναι ἀπλησίαστες καί τὰ ψάρια θά εἶναι δυσεύρετα, ἀφοῦ ἀπὸ τώρα ἀρχίζουν καί ψοφᾶνε ἀπ' τὰ πετρέλαια καί τὰ βρωμόνερα ποὺ χύνονται μέσα. Καί τότε, τυχεροὶ θά πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ κράτησαν ἐπαφὴ μὲ τὰ χωριά καί φρόντισαν νὰ διατηρήσουν τὰ σπιτία τους, γιατί ἐκεῖ θά βροῦν ἀποκοῦμπι καί καταφύγιο.

Γι' αὐτὸ θά πρέπει νὰ γίνῃ προσπάθεια γι ἀνὰ μὴ σθήσουν τὰ χωριά, ποὺ ἔχουν τόση γραφικότητα κι ὀμορφιά καί τὸ Κράτος ἔχει ὑποχρέωση νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν κίνηση τῶν Ξενητεμένων γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὰ χωριά καί γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐπαφῆς τῶν μ' αὐτά. Γιατί ἄλλοιῶς θά εἶναι ἐθνικὴ ἀπώλεια.

Ἦταν τόσο ὀμορφη ἡ πρωινὴ ἐξόρμηση στ' Ἄλποχωρι κι ἔνοιωσα πολλὴ χαρά, γιατί μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ξαναπερπατήσω σὲ παλὰ καπατόπια, ν' ἀπολαύσω τὴν πρωινὴ δροσιά καί τὴν ὀμορφάδα τῆς φύσης καί νὰ ξαναθυμηθῶ ἓνα σωρὸ παλῆς εἰκόνες κι ἀναμνήσεις, ποὺ ἦταν καταλαγιασμένες πίσω ἀπ' τὴν ὀμίχλη τοῦ παρελθόντος.

Ἄργα τ' ἀπόγευμα ξαναγυρίσαμε στὸ χωριό, περνώντας ἀπ' τὴ Ζοριάνου, ποὺ τὴν ἔχει κάνει ἀγνώριστη ὁ ρέκτης καί δημιουργικὸς πρόεδρος τῆς, θαυμάσαμε τὰ ἔργα του καί σκε-

φτήκαμε τί μπορεί νά κάνει ἓνας ἄνθρωπος, ὅταν λατρεύει τὸ
χωριό, ἀφοσιώνεται σ' αὐτό κι ἀγωνίζεται μὲ πίστη κι ἐνθουσια-
σμό γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἐξέλιξή του.

ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

«Χαῖρ', ὦ φίλη γῆ, διὰ χρόνου πολλοῦ σ' ἰδὼν ἀσπάζομαι· τοῦτ' γάρ σὺ πᾶσαν ποῶ τὴν γῆν ὅταν δὲ τοῦμὸν εἰσῶ χωρίον· τὸ γὰρ τρέφον με τοῦτ' ἐγὼ κρίνω Θεόν».
(ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ)

Τὰ παραπάνω λόγια, αὐτουνοῦ τοῦ ἀρχαίου ποιητῆ, μοῦρ-
θαν στῆ σκέψη, σὰν Ξανάειδα, ὕστερα ἀπὸ κάμποσα χρόνια, πά-
λι τὸ χωριό.

Τὸ εἶχα ἀφήσει, πρὶν ἀπὸ πολὺ καιρό, ἓνα αὐγουσιάτικο
πρωινό, πολὺ πικραμένος ἀπὸ κάποια δυσάρεστα περιστατικά,
κι ἀπὸ τότε δὲ μοῦκανε καρδιά νὰ Ξαναγυρίσω. Ὡστόσο, κά-
ποιο ἄλλοθλιθερό γεγονός μ' ἀνάγκασε νὰ Ξαναπάω. Ἔτσι, σὰν
ἔφτασα ἐκεῖ στὸ ξάγναντο τῆς Ἀγιά - Παρασκευῆς κι εἶδα νὰ
διαγράφεται, ἀντικρυστά, ἡ ὁμορφὴ θωριὰ τοῦ γραφικοῦ χω-
ριοῦ, δὲν μπόρεσα νὰ μὴ θυμηθῶ αὐτὰ τὰ τόσο τρυφερὰ λόγια
τοῦ μεγάλου ποιητῆ καὶ φιλόσοφου: «Χαῖρε, ἀγαπημένο χῶμα
τῆς πατρίδος μου, σ' ἀσπάζομαι ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ποὺ
σὲ Ξαναβλέπω· αὐτὴ τὴν τιμὴ δὲν τὴ δίνω σὲ κανένα ἄλλο μέ-
ρος τῆς γῆς παρὰ μονάχα ὅταν ἀντικρῦζω τὸ δικό μου χωριό.
Γιατὶ βλέποντας τὸν τόπο ποὺ μ' ἀνάθρεψε εἶναι σὰν νὰ βλέ-
πω τὸν ἴδιο τὸν Θεό!».

Πόση στοργικὴ τρυφεράδα κρύβουν μέσα τους αὐτοὶ οἱ ὁ-
μορφοὶ στίχοι!

Χινοπωριάτικὴ ἦταν ἡ μέρα, σὰν ξεκινήσαμε γιὰ τὸ χωριό
κι ὁ οὐρανός, σκεπασμένος ὀλοῦθε μὲ σύννεφα, φαινόταν πῶς
τὸ πήγαινε γιὰ βροχή. Φύσαγε λίγο ὁ ἀγέρας καὶ τὸ κρῦο ἦταν
τσουχτερό. Κι ὁμως δὲν ἔβρεξε, καὶ μάλιστα στῆ διαδρομὴ Ξε-
καθάρισε λίγο ἡ συννεφιά καὶ βγῆκε ὁ ἥλιος. Ἕνας ἥλιος πολὺ
ζεστός ποὺ φαινόταν σὰν προμήνυμα βροχῆς. Σὲ λίγο χάθηκε

καί πάλι μέσα στά σύννεφα καί μέχρι πού φτάσαμε στό χωριό δέν Ξαναφάνηκε. "Ετσι, ό καιρός ήταν δροσερός καί πολύ βολικός γιά ταξίδεμα.

Φτάνοντας στό χωριό, Ξανάειδα καί πάλι του Μακρυγιάννη τήν προτομή, πού σάν άγρυπνος φρουρός στέκεται σπήν εἰσοδο του χωριού καί καμάρωσα τή λεβέντικη θωριά του μεγάλου άγωνιστή, πού μέ τόση πίστη πολέμησε γιά τήν πατρίδα καί τή λευτεριά. Κι άκόμα Ξαναθυμήθηκα κάποια λόγια άπ' τις στοχαστικές του ύποθήκες, πού είναι γραμμένα σέ μιá βάση της προτομής του «τούτη τήν πατρίδα τήν έχουμε ούλοι μαζί... λοιπόν δουλέψαμε ούλοι μαζί νά τή φυλάμε κι ούλοι μαζί καί νά μη λείει ούτε ό δυνατός "έγώ" ούτε ό αδύνατος...». Λόγια βαθυστόχαστα γιομάτα άπό άγάπη γιά τήν πατρίδα!

Σάν πέρναγα μπροστά άπό κεί πού ήταν τό παλιό πατρικό σπίτι, έννοιωσα μεγάλη συγκίνηση, γιατί Ξύπνησαν μέσα μου παλιές θύμησες. Μοῦ φάνηκε πώς Ξαναζοῦσα στά περασμένα, καί φαντάστηκα πώς θά μπορούσα νάβλεπα τή μανούλα μου, άκουμπισμένη στα κάγκελα του μπαλκονιού, νά περιμένει κάθε άπόγευμα, τό λεωφορείο μέ τήν έλπίδα ότι μπορούσε νά ήμουνα μέσα σ' αυτό κι έγώ. Κι άν κάποτε τύχαινε νά πήγαινα καί μ' έβλεπε, τότε κατέβαινε, γρήγορα - γρήγορα, τά σκαλοπάτια γιά νά μ' άγκαλιάσει καί νά μέ γιομίσει μέ φιλία, ένώ δάκρυα άπό χαρά πλημμύριζαν τά ρυτιδωμένα μάγουλά της. Τώρα έκείνη έλειψε άπό χρόνια καί κατά πού λέει κι ό ποιητής:

*"Η μάνα πιά δέ μέ προσμένει στο σπίτι μιας τό πατρικό
όλοι μου φαίνονται σάν ξένοι κι όλα γυνήκαν ρημαδιό..."*

"Ετσι είναι: άμα ή μάνα βρίσκεται στη ζωή, μοιάζει σάν τήν κλωσσα, πού συγκεντρώνει κοντά της τήν οικογένεια καί δίνει τή ζωντάνια καί τή Ζεστασιά στό σπίτι. "Άμα αύτή λείψει, τότε σκορπάνε όλοι «σάν του λαγοῦ τά παιδιά» καί ρημάζει καί τό σπίτι.

Μέσα σ' αυτά τά χρόνια πού πέρασαν, πόσο πολύ, μοῦ φάνηκε πώς άλλοιώτεψε τό χωριό! Κλείνοντας γιά μιá στιγμή τά μάτια μου, είδα νά ξετυλίγονται, σάν σέ κινηματογραφική ται-

νία, σκηνές κι εικόνες από παλιότερες εποχές και να Ξαναζωντανεύουν παλιές μορφές του χωριού, που έχουν λείψει από πολλά χρόνια. Γνώρισα παλιούς γερόντους, από κείνους που ήταν οι στυλοβάτες του χωριού και που τόσο ζωντανή διατηρείται η μορφή τους στη μνήμη μου: τόν παππούλη μου τὸ γέρο Μιχάλη, τὸ γέρο - Ζωγράφο, τὸ γέρο - Κρίτσα, τὸ γέρο - Σακαρέλλο, τὸ γέρο - Καραμήτρο, τὸ Στουμπο - Γιαννάκη, τὸ γέρο - Γιωργούλα και τὸσους και τὸσους ἄλλους, που, ντυμένοι ὄλοι τους με τις κάτασπρες φουστάνελλες, κάθονταν, σάν τούς παλιούς δημογέροντες στό πεζούλι τῆς ἐκκλησιᾶς ἢ στοὺς πάγκους που βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τὰ μαγαζιά ἢ στίς καρέκλες τοῦ καφενείου, και θυμόντουσαν τὰ περασμένα και ἔλεγαν χωρατὰ και ἱστορίες που τις εἶχαν Ζήσει, και ἀνισταροῦσαν διάφορα περιστατικά γιά τις ληστοςυμορίες, που λυμαινόνταν τὴν Ἑλλάδα, τὸν περασμένο αἰώνα. Κι ἐμεῖς, παιδιὰ μικρά τότε, τ' ἀκούγαμε σάν παραμύθια.

Δὲ βρέθηκε, ὅμως κανένας ἀπ' τούς τότε μορφωμένους, γιά ν' ἀποτυπώσει αὐτὲς τις διηγῆσεις ἐκείνων τῶν γερόντων, που ἦταν ζωντανές μαρτυρίες γιά διάφορα γεγονότα, που εἶχαν συνταράξει τὴ χώρα πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ και πλέον χρόνια.

Εἶχε τόσο πολὺ κόσμος τὸ χωριὸ στὰ παλιότερα χρόνια, ἐνῶ τώρα ἔχει λιγοστέψει πάρα πολὺ, και ἀπὸ κείνους που ἔχουν ξεμείνει, οἱ πιὸ πολλοὶ εἶναι γέροι και ἀνήμποροι. Οἱ, κάπως, νεώτεροι ἔχουν ἄλλη νοοτροπία και διαφορετικὲς ἀντιλήψεις ἀπ' τούς παλιούς, και μιά τάση φυγῆς γι' ἄλλους τόπους ἐπικρατεῖ ἀνάμεσά τους. Τί νὰ κάνουν, ἄλλωστε, ἀφοῦ στό χωριὸ δὲν ὑπάρχει τίποτα που νὰ μπορεῖ νὰ τούς ἀπασχολήσει και νὰ τούς συγκρατήσει, και μάλιστα τὸ χειμῶνα, που κυριολεκτικὰ ρημάζει, και πολλές φορές γιά νὰ συναντήσει, κάποιος, ἄνθρωπο θὰ πρέπει «νὰ τάξει στὸν Ἅγιο Φανούριο».

Ἐξάλλου, ἔλειψαν και οἱ διάφορες δημόσιες ἀρχές, που ὑπῆρχαν στό χωριὸ πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια. Ἐνῶ ὑπῆρχαν ἄλλοτε στό χωριὸ Εἰρηνοδικεῖο, συμβολαιογραφεῖο, ἑλληνικὸ και δημοτικὸ σχολεῖο, τηλεγραφεῖο και δασονομεῖο και ἀκόμα γεωπόνος και ἀγρονόμος, τώρα δὲν ὑπάρχει παρὰ μονάχα τὸ Ταχυδρομεῖο και τὸ δημοτικὸ σχολεῖο με καμμιὰ δεκαπενταριά

παιδιά, ἐνῶ ἄλλοτε βούιζε τὸ χωριὸ ἀπ' τὸ παιδομάνι. Ὑπῆρχαν, ἀκόμα, τότε δυὸ ἢ καὶ τρεῖς γιατροί, ἐνῶ τώρα δὲν ὑπάρχει κανένας, κι ἂν τύχει κι ἀρρωστήσει κανένας, ἀπὸ κείνους τοὺς σαραβαλιασμένους ἀπ' τὰ χρόνια, πούχουν ξεμείνει, θὰ πρέπει νὰ καλέσουν κάποιο γιατρό ἀπ' τὸν Ἐπαχτο καὶ θὰ χρειαστεῖ νὰ τοῦ δώσουν τὴ μισὴ χρονιάτικη ἀγροτικὴ σύνταξη γιὰ τὴν ἐπίσκεψη. Ἔτσι, ζοῦνε ὅλο μὲ ἀγωνία.

Ὑπῆρχαν, παλιότερα, κι ἓνα σωρὸ μαγαζιά στὸ χωριό, μπακάλικα, καφενεῖα, χασάπικα, τσαγκάρικα, ταβερνεῖα ποὺ εἶχαν πολλὴ κίνηση, γιατί εἶχαν πελατεῖα κι ἀπ' τὰ γειτονικὰ χωριά, ἐνῶ τώρα ἔλειψαν κι αὐτὰ. Ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια εἶχε δυὸ παπάδες τὸ χωριό. Ἐνῶ ἀφ' ὅτου χάθηκε ὁ παπα - Γρηγόρης, πρὶν δύο χρόνια σχεδόν, δὲν ἔχει κανένα.

Μὲ τὸ χαμὸ τοῦ παπα - Γρηγόρη, ποὺ ἦταν ἀπ' τὶς κολόνες τοῦ χωριοῦ, ξεῆσκισσε ὁ τόπος κι ὀρφάνεψε τὸ χωριό. Γιατί, ἐκεῖνος ἦταν ἓνας πολὺ δραστήριος ἱερωμένος, κοινωνικὸς ἀνθρώπος καὶ δημιουργικὸς παράγοντας, ποὺ πολλὰ εἶχε προσφέρει μὲ τὴ ζωντανὴ παρουσία του. Εἶχε συγχρονίσει τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ χωριοῦ καὶ τὴ διατηροῦσε σ' ἐξαιρετικὴ κατάσταση, εἶχε ἐπικοινωνία, μὲ τοὺς ξενητεμένους ποὺ τοῦ συμπαραστέκονταν στὶς προσπάθειές του, φρόντιζε καὶ συντηροῦσε ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ λειτουργοῦσε σὲ κάθε γιορτὴ τους. Τώρα, πολὺ δύσκολο εἶναι γιὰ νὰ βρεθεῖ κάποιος νὰ γίνεῖ παπὰς καὶ ποιὸς θάναῖ σὲ θέση ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ, νὰ τὰ συντηρήσει καὶ νὰ τὰ λειτουργήσει. Κι ἔτσι, σὰν περάσουν λίγα χρόνια καὶ ξεφτίσουν τὰ ἔργα τοῦ παπα - Γρηγόρη, θ' ἀρχίσει, σίγουρα ἢ κατάρρευση. Καὶ σὰ σκέφτομαι, ποιά μπορεῖ νᾶναι ἡ κατάντια τους, μοῦρχονται σπῆ θύμηση κάποιοι στίχοι ἀπὸνα ποίημα τοῦ Θόδωρου Λουκίσα, ποὺ κι αὐτὸς σὰν τὸγραφε θᾶχε στὴ σκέψη του κάποια τέτοια περίπτωση.

Πέρα στὸ θάσος, στὸ βουγαλάκι
εἶν' ἐκκλησιαστικὸν ἐρημιτικόν
ἔχει δικό του καὶ καμπαναριό.
μέσ' στὸ μικροῦλε καμπαναριό.

Τὸ καλοκαίρι μὲς' στὸ λισιπύρι
καὶ τὸ χειμῶνα μὲ τὸ δοριὰ
τὸ ξεροδόρι δὲν τὸ φοβῖζει
στέκει ἀκλόνητο στὴν ἐρημιά.

Σὰν τοῦ ἀνάθει τὸ κωνηλάκι
κάποιος διαβάτης περιστατικὸς
εἶν' ἕνας σύντροφος στὴν ἐρημιά του
μὲς' στὸ σκοτάδι τὸ ἅγιο φῶς.

Παιπὸς δὲν πάει νὰ λειτουργήσει
στὸ ἐκκλησιάκι τὸ ἐρημικόν,
χρόνια τὸ ἔχασνε παρατήσει
μὲ μόνο φύλλακα τὸ Θεό.

Εἶναι λιγάκι πρωτόλειοι οἱ στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ ἀλλὰ καὶ τόσο στοχαστικοὶ καὶ μὲ πολλή αἴσθηση γραμμένοι.

Κι ἐνῶ τὸ χωριὸ ὅσο πάει καὶ λιγοστεύει, ἀντίθετα, ἐκεῖνο ποῦ βρίσκεται σ' ἀκμῇ κι ἔχει πολλή κίνηση, εἶναι τὸ κοιμητήρι του, ποῦ ὅλο πληθαίνει τὴν πελατεία του, τόσο ἀπ' τοὺς γέρους ποῦ ξέμειναν στὸ χωριὸ σὰν ὀπισθοφύλακες σὲ γενικὴ ὑποχώρηση καὶ βιάζονται νὰ μετασταθμεύσουν γιὰ ξεκούραση, ὅσο κι ἀπὸ κείνους ποῦ ἂν κι ἔζησαν χρόνια καὶ χρόνια μακριὰ —ἀκόμα καὶ στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὸν Καναδὰ— σὰν ἔφτασαν στὸ τέρμα τῆς ζωῆς τους νοστάλησαν τὴν πατρίδα καὶ θέλησαν νὰ θαφτοῦνε στὴ «γενέθλια γῆ».

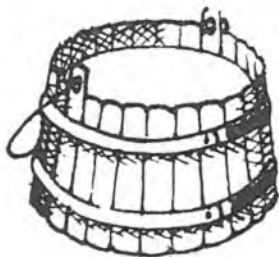
Ἄλῃθεια· πόσο βαθειὰς ἔχει τίς ρίζες ὁ «νόστος» γιὰ τὴ γενέτειρα, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος καὶ στίς τελευταῖες του στιγμὲς ποῦ φεύγει γιὰ τ' ἀγύριστο ταξίδι, ἐκεῖ στὸ χῶμα τῆς θέλει ν' ἀποθέσει τὸ σκῆνωμά του!

Μὲ βαρεῖα καρδιά Ξανάφυγα ἀπ' τὸ χωριὸ κι ὅταν τὸ αὐτοκίνητο ἔφτασε στὴν Ἁγιά - Παρασκευὴ καὶ ξάπαιρνε τὴν κατηφοριὰ, εἶδα νὰ τρεμοφέγγει μέσα στὴν ἐκκλησιά κάποιον κωνηλάκι, ποῦ, ποιὸς ξέρει, ποιὸς διαβάτης περαστικὸς — κατὰ ποῦ τὸ λέει καὶ τὸ ποίημα— τῶριξε ἀνάψει ἀναπέμποντας ἴσως καὶ κάποια δέηση γιὰ παρηγοριὰ ἢ γιὰ νὰ Ἐλαφρύνει κάποιον

πόνο του.

“Ερριξα και μιὰ στερνὴ ματιὰ στὰ δυὸ βουνά που στέκουν προστατευτικά, ἐκεῖ ψηλά πίσω ἀπ’ τὸ χωριὸ και στὸ ἐλατοδασωμένο φαράγγι που τὰ χωρίζει στὴ μέση, κι αὐθόρμητα ψιθύρισα τὴ συνέχεια ἀπ’ τὸ ποίημα τοῦ Γιώργου Κελεπούρη σὰν ἀποχαιρετισμό, ὅπως τὸν εἶχε νοιώσει κι ὁ ποιητής:

«Καὶ στρέφω στὰ ψηλά τὰ εἰλάντια, στ’ ἀγαπημένα μου βουνά
τὰ διακρυσμένα μου τὰ μάτια και τ’ ἀποχαιρετῶ ξανά».

ΣΙΓΟΪΟΓΡΗΣΜΑΤΑ ΑΠ' ΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

«Πὼς θῆθεῖλα νὰ ξαναζήσω... Κάθε λεπτό, κάθε στιγμή εἶναι μιὰ εὐτυχία γιὰ τὸν ἄνθρωπο...»

ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΥ

“Όσο περνᾶνε τὰ χρόνια, τόσο καὶ πιὸ πολὺ συχνοπετάει ἡ σκέψη μου στὰ περασμένα, ξαναζωντανεύουν, κάθε στιγμή, παληές θύμησες ἀπ' τὴν παιδικὴ ζωὴ καὶ δυναμώνει ἡ νοσταλγία γιὰ τὴ γενέθλια γῆ. Θαρρῶ πὼς κάποια παράξενη δύναμη μὲ τραβάει γερὰ καὶ πασχίζει νὰ μὲ ξαναγυρίσει πίσω σ' αὐτή.

Δὲν ξέρω πὼς νὰ ἐξηγήσω τὸ φαινόμενο αὐτό, πού πιστεύω ὅτι θὰ συμβαίνει καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους ἀπὸ κείνους, πού οἱ δύσκολες συνθήκες τῆς ζωῆς τοὺς ξεσήκωσαν ἀπ' τὰ χωριά τους καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ξενητευτοῦν, ἄλλοι μέσα στὴν Ἑλλάδα κι ἄλλοι σὲ πολὺ μακρυνοὺς τόπους, κυνηγώντας κάποια καλύτερη τύχη.

Ποιά τάχα ἐξήγηση θὰ πρέπει νὰ δοθεῖ γιὰ τὴν ἀδυναμία αὐτὴ καὶ ποιά μπορεῖ νᾶναι ἡ δύναμη, πού μᾶς σπρώχνει πρὸς τὰ περασμένα; Μπᾶς καὶ μᾶς ἀποζητάει τὸ φτωχὸ τὸ χωριουδάκι μας, πού πρωτόειδαμε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ πήραμε τὴν πρώτη ρουφηξιὰ ἀπ' τὸ ζεῖδωρο ἀεράκι του καὶ πού μὲ τρυφερότητα τὸ ὀνομάζουμε «ἰδιαίτερη πατρίδα»; Νᾶναι, γιατί ἐκεῖ βρίσκονται οἱ ρίζες τοῦ γενεαλογικοῦ μας δέντρου καί, παρ' ὅλα τὰ χρόνια πού πέρασαν, ἀπὸ τότε πού ξεμακρύναμε, δὲ μπόρεσαμε νὰ ξεκόψουμε ἀπ' τοὺς χυμούς τους; Ἡ νᾶναι, σὰν πιὸ πιθανό, τὸ ὅτι, ὅσο ὁ ἄνθρωπος κοντοζυγώνει πρὸς τὴ δύση του, τόσο καὶ πιὸ πολὺ συχνοθυμίζεται τὰ χρόνια τῆς νιότης του κι ἀνασκαλεύοντας τίς ἀναμνήσεις ἔχει τὴν ψευδαῖσθηση, πὼς μπορεῖ νὰ πάρει κουράγιο καὶ δύναμη ἀπ' αὐτές γιὰ νὰ κρατηθεῖ στὴ ζωὴ, πού, ὅσο λιγοστεύει, τόσο γίνεται καὶ πιὸ γλυκεῖα κι ὅπως, πολὺ πετυχημένα, εἶπε κι ὁ μέγας Σοφο-

κλῆς, «τοῦ Ζῆν οὐδεὶς ὡς ὁ γηράσκων ἐρᾶ».

Κι αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀλήθεια πού τῆ σημείωσε κι ἕνας ἄλλος διανοητής, ὁ Γάλλος ROUSSEAU, πού λέει κάπου: «'Αφ' ὅτου, διελθὼν τὴν ὄριμον ἡλικίαν, κλίνω πρὸς τὸ γῆρας, αισθάνομαι ὅτι αἱ ἀναμνήσεις αἱ παιδικαὶ ἀναγεννιῶνται, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐκλείπουν. Αὐταὶ ἀποτυποῦνται ἐν τῇ μνήμῃ διὰ σημείων, τῶν ὁποίων ἡ γοητεία καὶ ἡ δύναμις αὐξάνουσιν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, ὡς ἐάν, αισθανόμενος τὴν Ζῆν νὰ φεύγῃ, ἐζήτουν νὰ τὴν ἀναχαιτίσω διὰ τῶν ἀπαρχῶν της...».

Ὅποιαδῆποτε, ὡστόσο, ἐξήγησῃ κι ἂν δοθεῖ, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ τόπος πού γεννιέται κανένας πονιέται, γιατί ἔχει κάποια ξεχωριστὴ χάρη, κάποια ἀνεξήγητῃ δύναμη, πού σὰν μαγνήτης τραβάει τὸν ξενητεμένο, γιὰ νὰ τὸν ξαναφέρει κοντά του καὶ τὸν κάνει νὰ λαχταράει τὴ ζεστασιά του. Μιὰ τέτοια δύναμη ἦταν σίγουρα κι ἐκείνη πού κράταγε στὴ Ζωὴ κι ἔδινε κουράγιο στὸν «πολύπλαγκτο Ὀδυσσεά» γιὰ νὰ ἀγωνίζεται δέκα χρόνια μ' ὅλα τὰ στοιχειὰ τῆς φύσης γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ξαναγυρίσει στὴν πολυπόθητῃ Ἰθάκῃ του, γιὰ τὴν ὁποία ἐνοιώθη τόση νοσταλγία, ὥστε τοῦ ἦταν ἄρκετὸ ἂν ἔβλεπε ἔστω καὶ «καπνὸν ἀναθρώσκοντα» προτοῦ ν' ἀφήσει τὴ στερνὴ του πνοή.

Κάθε φορά, λοιπὸν, πού, σὰν νοσταλγικὸς προσκυνητής, ξεκινᾶω γιὰ τὸ χωριό, σὰν φτάσω στὰ σύνορά του, ἐκεῖ πού τὸ λένε Κουμεντάρι, νοιώθω πολλὴ χαρὰ καὶ μεγάλη συγκίνηση.

Ἡ χαρὰ, βέβαια, εἶναι γιατί ξαναπατάω σὲ κατατόπια, πού τὰ εἶχα χιλιοπερπατήσῃ καὶ πού μοῦ ξυπνᾶνε ἀξέχαστες παληές ἀναμνήσεις. Μοῦ περνάει στὴ σκέψη, γιὰ μιὰ στιγμή, πὼς μπορεῖ ν' ἀκούσω, μέσα ἀπὸ κάποια βατουλιά, κάποια ἀπόκοσμη φωνὴ νὰ μὲ καλωσορίζει καὶ πὼς, ἀπὸ κάποια μεριά, θὰ παρουσιαστῇ κάποιος γνώριμος ἀπ' τοὺς παληοὺς συγχωριανούς, πού ἔχουν λείψει ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, γιὰ νὰ μὲ συντροφέψει καὶ νὰ μὲ πληροφορήσει γιὰ τὰ νέα τοῦ χωριοῦ.

Ἡ συγκίνηση ὅμως εἶναι πιὸ μεγάλη, γιατί βρίσκομαι σὲ μιὰ τοποθεσία πού μοῦ θυμίζει τόσες καὶ τόσες παληές εἰκόνες, ξεθωριασμένες ἀπ' τὴν πολυκαιριά, καὶ πολλὲς ἀξέχαστες

ἀναμνήσεις, πού παίρνουν ζωντάνια καθώς ή σκέψη του ξετυλίγει μέ γρηγοράδα κάμποσες σελίδες ἀπ' τὰ περασμένα, γι' αὐτή τήν περιοχή.

Θυμάμαι τήν Ποταμιά! Ἔτσι τή λέγαμε, ἐκεῖνα τὰ χρόνια, τήν τοποθεσία αὐτή, πού ἦταν παράπλευρα στό ποτάμι κι εἶχε μιὰ ἔκταση πολύ μεγάλη. Ἦταν ἀπ' τίς πιό εὐφορες τοῦ χωριοῦ. Γιατί, καθώς βρισκόταν κοντά στό ποτάμι καί σέ πολύ χαμηλό ὑψόμετρο, δέν τήν ἐπιαναν τὰ χιόνια κι οἱ βαρυχειμωνιές κι ἔτσι εἶχε ἕνα πολύ μαλακό κλίμα. Ἐκεῖ βρίσκονταν τὰ καλύτερα ἀμπέλια, οἱ ποτιστικές λογιές καί τὰ πιό καλά μπιστάνια. Ἐκεῖ ἦταν καί τὰ χειμαδιά, ὅπου εἶχαν τὰ μαντριά τους οἱ τσοπαναρέοι καί ξεχειμάζαν, ἦταν κι ὁ μῦλος, ὅπου ἄλεθαν τὰ γεννήματα τὸ καλοκαίρι, ὅταν σταματοῦσαν νά δουλεύουν οἱ μῦλοι τοῦ χωριοῦ. Ὑπῆρχαν, ἀκόμα, ἕνα σωρὸ καλυθόσπιτα, στή Μαντύλου, στή Βαμπακιά, στή Στριφλιά, στή Στουρνάρα καί στ' Ἀλαφομουσί, ὅπου κατοικοῦσαν σχεδὸν ὀλοχρονίς κάμποσοι χωριανοί, καθώς καί πολλές τaráτσες κι ἀχυροκαλύδες, ὅπου βολεύονταν πρόχειρα, γιὰ λίγες μέρες, ὅσοι εἶχαν μεγάλα κτήματα, γιὰ νά μπορούν νά προφταίνουν τίς δουλειές. Ἡ Ποταμιά ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς ἀγροτικούς οἰκισμοὺς τοῦ χωριοῦ, γιατί εἶχε ἄλλους δυὸ ἀκόμα, τὴ Μπεσιά καί τὸ Ἄβορίτι.

Στὴν ἀντικρινή μεριά τοῦ Ποταμιοῦ, ποῦηταν περιοχή τῆς Περιθιώτισσας, βρίσκονταν οἱ Περιθιώτικες λογιές, πολύ περιποιημένες, πού τίς σπέρναν μέ τριφύλλια, καλαμπόκια καί μπιστανικά καί γιὰ νά τίς φυλᾶνε ἀπ' τὰ ζ'λάπια τίς νύχτες, ἀναβαν φωτιές καί χτύπαγαν τενεκέδες. Ἦταν κάτι σάν ἀγροτική συναυλία.

Ἐκεῖ, λοιπόν, σ' αὐτή τήν περιοχή, σάν φτάνω, σταματάω κάθε φορά, γιατί νοιώθω σά νά ξαναγιώνω καί ξεφυλλίζοντας τὰ περασμένα μοῦ φαίνεται πὼς ξαναζωντανεύουν ὅλες οἱ παλιές θύμησης καί μοῦ φέρνουν μεγάλη συγκίνηση.

Θυμάμαι πόση κίνηση εἶχε ἡ Ποταμιά ἐκεῖνα τὰ χρόνια καί πόσος κόσμος ἔδινε ζωντάνια μέ τήν παρουσία του στήν περιοχή ἐκεῖνη. Πόσοι παλαιοὶ ἄνθρωποι, πολυδουλεμένοι, ἄδολοι καί γιομάτοι καλωσύνη, πού ζοῦσαν ἐκεῖνη τήν ἐποχή, δέν περνᾶνε ἀπ' τὴ σκέψη μου! Κόσμος φτωχός, ἀλλά μέ ἀγνά

αίσθήματα και πολλή ανθρωπιά και αλληλεγγύη ανάμεσά του. Πόσους και πόσους δέν θυμάμαι, πού έχουν λείψει από χρόνια πολλά!

Δούλευαν όλοχρονίς τότε, για να βγάλουν το ψωμί της χρονιάς, και τώτρωναν πάντα λιγοστό και στερημένο. Κι όμως, δέν είχαν παράπονα.

Σάν έμπαινε το χινόπωρο κι άρχιζαν τα πρωτοβρόχια, ξεκίναγαν άπ' τα μαύρα μεσάνυχτα, όσοι είχαν χτήματα στην Ποταμιά, για το σπάριμο, κι άχολογούσε ο τόπος άπ' τα κυπροκούδουνα και τα σαλαγίσματα. Πρωτί - πρωτί έπιαναν δουλειά και σαν έφτανε το μεσημέρι στρώνονταν κατάχαμα για να φάνε τη φασουλάδα και να ρουφήξουν, άπ' τη τσίτσα, μερικές γουλιές για να πάρουν δύναμη. Κι ύστερα ξανά δουλειά μέχρι πού να σκοτεινιάσει, «άπό νύχτα σε νύχτα», όπως συνήθιζαν να λένε.

Το χειμώνα λιγότευαν κάπως οι δουλειές και, σαν άρχιζαν οι βαρυχειμωνιές, συγκεντρώνονταν στο χωριό κι έκαναν νυχτέρια τα βράδια για να περάσει λίγο ή νύχτα κι έτρωναν τηγανίτες, κάστανα και καρύδια. Σάν έφταναν τα Χριστούγεννα έψεναν και κοντοσουφλια άπ' τα χοιρινά, πού ήταν τόσο νόστιμα. Κι έλεγαν παραμύθια κι ένα σωρό ιστορίες για νεράιδες, για Εωτικά και για φαντάσματα.

Με την άνοιξη Ξαναφούντωναν πάλι οι δουλειές κι άρχιζαν να Ξανακατεβαίνουν στην Ποταμιά για να σπείρουν τα καλαμπόκια, να περιποιηθούνε τ' άμπέλια και να φτιάξουν τα μπιστόνια. Και Ξαναζωντάνευε ή περιοχή κι άχολογούσε ο τόπος πέρα ως πέρα.

Το καλοκαίρι είχε ακόμα πιό πολλές δουλειές. Θέρισμα, άλώνισμα, μάζεμα του καλαμποκιού και Ξεφλούδισμα το βράδυ με τραγούδια και Ξεφαντώματα. Πόση γραφικότητα κι άνεμελιά, είχε ή άγροτική Ζωή!

Οί πιό όμορφες, όμως, μέρες πού ποτέ δέν Ξεχιώννται ήταν σαν έφτανε ο Τρυγητής. Τότε, όλο σχεδόν το χωριό κατέβαινε στην Ποταμιά για τον τρύγο. Μέχρι τότε τα φύλαγε τ' άμπέλια ο δραγάτης, πού ειχε στημένη τη δραγατσιά του σε κάποιο ψήλωμα, για να καρουλίζει άπό κει για να μην κλέ-

ψουν τὰ σταφύλια. Καί μὲ τίς φεγγοβραδυές ἔσπινε καρτέρι γιὰ νὰ ντουφεκίσει καμμιὰ ἀλεποῦ, ἀπ' αὐτές πού ρήμαζαν τ' ἀμπέλια. Τὴν ἄλλη μέρα τοῦ Σταυροῦ ἢ κι ἀνήμερα, πολλές φορές, ὕστερα ἀπ' τὴ λειτουργία, πλημμύριζε ὁ δρόμος ἀπὸ κόσμο χαρούμενο, πού πήγαινε γιὰ τὸν τρύγο κι ἔδινε τὴν ὄψη συμπεθεριοῦ γιὰ τὸ γάμο.

Ἄρχιζε ὁ τρύγος, πού κράταγε κάμποσες μέρες, καὶ χάλαγε ὁ κόσμος ἀπ' τὰ τραγούδια καὶ τίς χαρούμενες φωνές κι ἀπ' τοὺς ἀγωγιάτες πού κουβαλάγαν, μέρα - νύχτα, τίς μουστιές στὸ χωριό.

Καὶ σὰν βράδυαζε ἄναβαν φωτιές καὶ παρέες - παρέες ἔψηναν κάνα σφαχτὸ καὶ τῶρριχναν στὸ φαγοπότι, στὸ χωρατὸ καὶ στὸ τραγούδι ὡς ἀργὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἄξέχαστες βραδυές, γιομάτες βουκολικὴ ὀμορφιὰ καὶ χωριάτικη ἀγνότητα! Δὲν εἶχαν μεγάλες ἀξιώσεις τότε οἱ ἄνθρωποι ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ δὲν τοὺς βασάνιζαν σοβαρὰ προβλήματα. Ἄμα ἐξασφάλιζαν τὸ ψωμάκι τῆς χρονιάς, ἔνοιωθαν πολὺ εὐχαριστημένοι καὶ δὲν εἶχαν παράπονα.

Πολλές φορές βρέθηκα στὴν Ποταμιὰ καὶ χειμῶνα καὶ καλοκαίρι καὶ πολλές νύχτες κοιμήθηκα στὸ καλυβόσπιτό μας, πού βρισκότανε πολὺ κοντὰ στὸ ποτάμι κι ἦταν ὀργανωμένο μ' ὄλο τὸ νοικοκυριό, σὰν τὸ σπίτι τοῦ χωριοῦ. Κι ἔχω ἓνα σωρὸ ἀναμνήσεις ἀπ' τὴ ζωὴ ἐκείνη. Ἄξέχαστη μοῦ μένει ἀκόμα μιὰ σκηνὴ ἀπ' τὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ ξυπνάει ὀλοζώντανη στὴ θύμησή μου κάθε φορὰ πού περνᾶω ἀπὸ κείνο τὸ μέρος.

Ἦταν μιὰ χειμωνιάτικη μέρα καὶ βρισκόμουνα μὲ τὸν πατέρα στὸ κτῆμα μας στὴ Μαντύλου. Ὁ οὐρανὸς ἦταν ἀπ' τὸ πρῶτὶ συνεφιασμένος κι ἡ ἀτμόσφαιρα βαρειά. Ἡλιος δὲν εἶχε φανῆ καθόλου κι ὄλες οἱ ρεματιές ἦταν ἀνταριασμένες. Ψιχάλιζε πότε - πότε καὶ κάπου ἄστραφτε μακρυὰ. Μιὰ μέρα πολὺ ἄσχημη. Σκοτείνιασε γρήγορα τὸ βράδυ καὶ μπήκαμε στὸ καλύβι, ὅπου ἀνάψαμε τὸ τζάκι, γιατί ἔκανε ψύχρα πολλή. Κι ὁ καιρὸς, ὅσο νύχτωνε, ἀγρίευε πιὸ πολὺ.

Ἄστραφτε συνέχεια καὶ βροντοῦσε διαβολεμένα. Κάπου γινόταν κοσμοχαλασιά, γιατί τὸ ποτάμι εἶχε κατεβάσει καὶ τὰ νερά του κύλαγαν ἀγριεμένα παρασέρνοντας βράχια καὶ δέν-

τρα ξερριζωμένα. Ξαφνικά ἄρχισε μιὰ τέτοια νεροποντή, μ' ἀστραπές καὶ μπουμπουνητά, πού νόμιζε κανένας ὅτι ἔφτασε ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου. Αὐτὸ βάσταξε κοντὰ ὡς τὰ μεσάνυχτα, ὁπότε ἄρχισε νὰ καλμάρει σιγά - σιγά ὁ καιρός. Εἶχα νυστάξει πολὺ κι ὅπως εἶχα ξεπλώσει πλάι ἀπ' τὴ γωνιά τοῦ τζακιοῦ, πῆγε νὰ μὲ πάρει ὁ ὕπνος. Κάτι ὅμως συνέβη καὶ τὸν ἔδιωξε. Μισσοκοιμισμένος καθὼς ἤμουνα ἄκουσα τὸν πατέρα νὰ σιγοτραγουδάει «Μὴ μὲ κοιτᾶς πῶς γέρασα, κι ἀσπρίσαν τὰ μαλλιά μου... Μὲ γέρασαν τὰ θάσανα, τῆς Ξενητιᾶς οἱ πόνοι...». Ξύπνησα γιὰ καλὰ κι εἶδα τὸν πατέρα, κοντὰ στὸ τζάκι, μὲ τὸ κεφάλι ἀκουμπισμένο στὸ χέρι νὰ λέει τὸ πονεμένο αὐτὸ τραγούδι.

Σὰν εἶδε ὅτι ξύπνησα, σταμάτησε. Κι ἐγὼ τὸν κοίταξα μ' ἀπορία. Δὲν ἦταν γέρος ἀκόμα, ἀλλὰ μεσόκοπος καὶ τὰ μαλλιά του δὲν εἶχαν ἀσπρίσει. Πῶς τοῦρθε νὰ εἰπεῖ, σὰ μαῦρα μεσάνυχτα, αὐτὸ τὸ παραπονιάρικο τραγούδι; Εἶχε, ὡστόσο, περάσει πολλοὺς καημοὺς καὶ στενοχώριες στὴ ζωὴ του καὶ φαίνεται πῶς τότε, στὴ χειμωνιάτικη ἐκείνη βραδιά, βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νὰ ξεχειλίσουν καὶ τῶρριξε στὸ τραγούδι. Δε μιλήσαμε καθόλου καὶ σὲ λίγο μὲ πῆρε ὁ ὕπνος ὡς τὴν αὐγή. Πολλὲς δεκαετίες πέρασαν ἀπὸ τότε κι ἀκόμα μένει στὴ μνήμη μου ζωντανὴ ἐκείνη ἡ σκηνὴ καὶ κάθε φορὰ πού τὴ θυμᾶμαι νοιώθω μεγάλη συγκίνηση.

Ἄλλὰ καὶ μιὰ ἄλλη ἀκόμα εἰκόνα μοῦ μένει ἀξέχαστη. Ἦταν Αὐγουστος μῆνας καὶ βρισκόμουνα μὲ τὴ μάνα μου στὸ περιβόλι μας, ποῦνταν στὸ Κουμεντάρι. Ἦταν ἓνα διαλεχτὸ χιτῆμα πού ὅμοιο του δὲν ὑπῆρχε κανένα ἄλλο σ' ἐκείνη τὴν περιοχή. Εἶχε μέσα ὅλα τοῦ Θεοῦ τ' ἀγαθὰ κι ὅσοι πέρναγαν ἀπὸ 'κεῖ τὸ καμάρωναν. Κράτησε μέχρι τότε πού τῶκοψε στὴ μέση ὁ ἐθνικὸς δρόμος πού πέρασε ἀπὸ 'κεῖ. Τοῦκοψε τὸ νερὸ καὶ τὸ ἀχρήστεψε. Εἶχε ἀρχίσει τὸ πότισμα ἀπὸ πολὺ πρῶτ' καὶ σὰν ἔφτασε τὸ μεσημέρι, κάθισε κάτω ἀπὸ μιὰ ροδιά γιὰ νὰ ξανασάνει κι ὅπως ἦταν μπαϊλντισμένη ἀπ' τὴν κούραση κι ἀπ' τὴ λαύρα τοῦ καλοκαιριοῦ τὴν πῆρε ὁ ὕπνος. Μὲ πολλὴ ἀγωνία παρακολούθαγα τὴν ἀνάσα της, γιὰτὶ φοβοῦμουνα μήπως ἔπαθε τίποτα καὶ δὲν ξυπνήσει. Γιὰτὶ εἶχα διαβάσει ἐκείνες τίς μέρες ἓνα ποίημα — δὲ θυμᾶμαι ποιοτοῦ ποιητῆ — πού ἔλεγε

«...όταν με διώχνει ή μάνα μου Ξαναγουρίζω πάλι. 'Αγάπες θρίσκεις όσες θές, μάνα δέ βρίσκεις άλλη». "Ημouνα τόσο έπηρεασμένος άπ' αυτό τό ποίημα και φοβόμουνα από μικροορφάνια. Κι έπρεπε νά περάσουν από τότε τόσες δεκαετίες, για νά καταλάβω ότι τήν όρφάνια από μάνα δέν τή νοιώθει μόνο τό παιδί, αλλά κι ό κάθε άνθρωπος ώς τά βαθειά γεράματα, γιατί τή μάνα τήν άναζητάει μέχρι τή στερνή του πνοή για νά τού παρασταθί στις δύσκολες στιγμές του. Πάντως ποτέ δέ μόρεσα νά ξεχάσω εκείνη τή σκηνή άκόμα και μέχρι σήμερα.

Πολλά, πάρα πολλά χρόνια πέρασαν από τότε κι είχε άμέτρητες διακυμάνσεις ή ζωή. "Όλα σχεδόν, έχουν αλλάξει και τά νιάτα καταποντίστηκαν στον άπύθμενο καταποτήρα τού παρελθόντος. Τώρα ή τόσο όμορφη Ποταμιά έχει ρημάξει και τίποτα δέ μένει, πού νά μαρτυράει τήν παλιά της όμορφάδα. 'Ό πιό πολύς κόσμος, πού Ζούσε τότε, χάθηκε κι εκείνοι πουμειναν, έχουν λιγοστέψει πολύ. 'Εκεί πού άλλοτε άχολογούσε από ζωή, πέρα ώς πέρα, ό τόπος, έχει άπλωθεί έρημιά και πολύ σπάνια άραδίζει άνθρωπος. 'Ερειπώθηκαν όλα τά καλυθόσπιτα κι έχουν έξαφανιστεί οι τάρτσες κι οι άχυροκαλύβες. 'Ακόμα και τ' άγρίμια και τά άγριοπούλια λιγόστεψαν και τά πιό πολλά χάθηκαν όλότελα. 'Ό τόπος μένει όλος χέρσος και άκαλλιέργητα τά κτήματα. Τά καρποφόρα δένδρα ξεράθηκαν, σχεδόν, όλα.

"Ετσι δέν υπάρχουν πιά σημάδια για νά μαρτυράνε για τίς όμορφιές τής άξέχαστης εκείνης περιοχής.

"Όστόσο, κάθε φορά πού περνάω από 'κει, άκόμα και πολλές φορές πού βρίσκομαι μακριά, κλείνω τά μάτια μου για νά ξεφύγω άπ' τήν πραγματικότητα κι αφήνω τή φαντασία μου νά πλανηθεί στα περασμένα, στα παιδικά εκείνα χρόνια, πού όσο κι άν δέν ήταν και τόσο ρόδινα εκείνη τήν έποχή, πού τά Ζούσαμε, τώρα, σάν άνάμνηση, έχουν μεγάλη γλύκα κι όμορφάδα και φέρνουν πολλή συγκίνηση. Κι είχε δικίο ό μεγάλος Ρώσος στοχαστής, όταν Ζήταγε νά τά Ξαναζήσει. Γιατί, στ' αλήθεια, «κάθε λεπτό, κάθε στιγμή άπ' τά περασμένα, είναι μιá εύτυχία για τόν άνθρωπο». Είναι κι αυτός ένας λόγος παραπάνω πού

κάνει τὸν ἄνθρωπο, ὅσο περνᾶν τὰ χρόνια, ν' ἀποζητάει τὰ πε-
ρασμένα καὶ νὰ νοσταλγεῖ πρὸ πολὺ τὸν τόπο τοῦ γεννησιμιοῦ
του, ὅπου ἔχει καταθέσει τίς πρῶτες του χαρὲς καὶ τίς παιδικὲς
του ἀναμνήσεις.

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΕΣ ΘΥΜΗΣΕΙΣ ΑΠ' ΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

Κάθε χρονιά, σάν κοντοζυγώνουν τὰ Χριστούγεννα, γυρνάει ἡ σκέψη μου στὰ περασμένα κι ἀναθυμιέμαι τὴ μεγάλη αὐτὴ γιορτὴ τῆς χριστιανοσύνης κατὰ πῶς τὴ γιόρταζαν στὰ χωριά καὶ τὴ ζούσαμε καὶ μεις στὰ παιδικὰ μας χρόνια. Κι ὅσο κυλάει ὁ καιρός, τόσο καὶ πιὸ συχνὰ ξαναξυπνᾶνε κάτι τέτοιες παλιές θύμησες, ἐνῶ συμβαίνει πολλές φορές, ἄλλα, πιὸ πρόσφατα, γεγονότα νάχουν ξεχαστεῖ ὀλότελα. Φαίνεται, πῶς τὰ γηρατειὰ πέρνουν κουράγιο ἀπ' τὶς ἀναμνήσεις καὶ γι' αὐτὸ οἱ ἡλικιωμένοι συχνοκοιτᾶνε πρὸς τὰ πίσω καὶ νοσταλγοῦνε τὰ περασμένα, γιατί σ' αὐτὰ βρίσκουν χαμένες χαρούμενες στιγμές.

Τὰ Χριστούγεννα εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ πιὸ μεγάλες δεσποτικές γιορτές καὶ γιορτάζονται πανηγυρικά ἀπ' ὅλο τὸ χριστιανικὸ κόσμο σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη. Ἡ ἄλλη μεγάλη γιορτὴ εἶναι τὸ Πάσχα, «ἡ Λαμπρὴ» ὅπως τὴν ἤξεραν οἱ παλιότεροι πού τὴ γιόρταζαν ὅμως πιὸ πανηγυρικά καὶ ἀνοιχτόκαρδα, γιατί ἐρχόταν τὴν ἀνοιξὴ πού ἦταν χαρούμενη κι ὅλη ἡ φύση καὶ ντυμένη μὲ τὰ γιορτινὰ της. Ἴσως καὶ γιατί προηγείταν ἡ Μεγάλὴ βδομάδα πού εἶχε δημιουργήσει μιὰ πένθιμη ἀτμόσφαιρα καὶ χρειαζόταν κάποια ἐκτόνωση.

Τὰ Χριστούγεννα, ὡστόσο, πού γιορτάζονται καταχειμώνα, σ' ἐποχὴ σκυθρωπῆ, ἔχουν κι αὐτὰ τὴ χάρη τους, γιατί μοιάζουν σάν νᾶναι μιὰ χαρούμενη ὄραση μέσα στὴ χειμωνιάτικη παγωνιά, πού δίνει ζεστασιά στὶς χριστιανικὲς καρδιές.

Θυμᾶμαι, λοιπόν, κάποια Χριστούγεννα ἀπὸ κείνα τὰ παλιότερα χρόνια, ὅταν ἤμασταν μικρὰ παιδιὰ ἀκόμα, καὶ μὲ τὴ φαντασία μου ξαναζωντανεύω εἰκόνες καὶ σκηνές ἀπ' τὶς μέρες ἐκεῖνες, πού μοῦ φέρνουν πολλὴ συγκίνηση.

Καθὼς Ζοῦσαν Ἐσκομένοι, τότε, στὰ ὄρεινὰ χωριά, οἱ ἀν-

θρωποι, χωρίς φῶς, χωρίς συγκοινωνία καὶ ἐπικοινωνία μετα-
ξὺ τους καὶ δίχως καμμιά πληροφόρηση κι ὁ κόσμος γιὰ πολ-
λοὺς ἀπ' αὐτούς, δὲν ἔφτανε πιο πέρα ἀπ' τὰ κοντινὰ χωριά ἢ
τὸ πολὺ ἀπ' τὴν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἢ ζωὴ κύλαγε μο-
νότονη κι ἦταν, μπορεῖ νὰ εἰπεῖ κανένας, κάπως ἀσκητική. Για-
τί, ἐκτός ἀπ' τίς στερήσεις, πού μαστίζανε τὰ φτωχοχώρια κι
ἀνάγκαζαν τοὺς ξωμάχους τους νὰ παιδεύονται ὀλοχρονίς γιὰ
νὰ βγάλουν τὸ ψωμί τῆς φαμελιᾶς, ἦταν κι ἡ ἀπομόνωση, πού
τούς ἔκανε νὰ πιστεύουν ὅτι ζοῦσαν κάπως ἀποξεχασμένοι,
ἐξόριστοι μακριὰ ἀπὸ κάθε κρατικὴ μέριμνα.

Γι' αὐτό, μὲ μεγάλη ἀνυπομονησία περίμεναν καμμιά γιορ-
τὴ καὶ πιο πολὺ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴ Λαμπρὴ, γιὰ νὰ μπο-
ρέσουν νὰ ξελασκάρουν λίγο ἀπ' τίς δουλειές, νὰ μαζευτοῦνε
στὰ σπίτια τους, νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά, ν' ἀλεγάρουν λιγάκι
ἀπ' τίς σκοτεῦρες τῆς βιοπάλης καὶ νὰ σπάσουν κάπως τὴ μο-
νοτονία τῆς ζωῆς.

Τότε, τὰ χωριά κατοικιόνταν ἀπὸ πολὺ κόσμος. Γιατί λιγο-
στοὶ ἦταν ἐκεῖνοι πού ξενητεύονταν κάπου μακριὰ κατὰ τὴν
Ἀμέρিকা, ἢ δούλευαν σὲ κάποιο ἄλλο ξένο μέρος ἢ σπούδα-
ζαν σὲ κάποια σχολὴ καὶ πολὺ μετρημένοι κείνοι πού εἶχαν κατα-
φέρει νὰ διοριστοῦνε σὲ κάποια θέση, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι βασανί-
ζονταν μὲ τὰ φτωχοχώραφα καὶ τίς ἄλλες χειρωνακτικὲς δου-
λειές. Στὶς μεγάλες γιορτές μαζεύονταν ἀκόμα καὶ πολλοὶ ξε-
νητεμένοι ποῦδιναν μὲ τὴν παρουσία τους μιὰ κάποια ζωντά-
νια καὶ τὸ χωριὸ ἔπαιρνε μιὰ χαρούμενη ὄψη.

Ἄλλὰ καὶ τὰ παιδιὰ περίμεναν μὲ λαχτᾶρα τὰ Χριστούγεν-
να γιὰ νὰ σταματήσουν τὰ σχολεῖα, ν' ἀπαλλαγοῦνε ἀπ' τὸ διά-
βασμα, νὰ σουλατσάρουν στὶς γειτονιές, νὰ παίξουν στοὺς
δρόμους καὶ στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ ν' ἀποχτήσουν καὶ
κάνα μικροδωράκι ἢ κανένα ζευγάρι παπούτσια — κόκκινα τσα-
ρούχια μὲ φοῦντες προτιμοῦσαν τότε τὰ παιδιὰ — κι ἀκόμα νὰ
φᾶνε καὶ λίγο καλύτερα, μιὰ καὶ θὰ γινόταν ἡ γενικὴ θυσία τῶν
χοίρων καὶ θὰ ὑπῆρχε σ' ὅλα τὰ σπίτια πλούσιος μεζές.

Ἔτσι, σὺν φτάνει ὁ Δεκέμβρης, ἀναθυμιέμαι νοσταλγικὰ
κάποια Χριστούγεννα, ἀπὸ κείνα τὰ, τόσο ξεχασμένα χρόνια,
καὶ πασχίζω νὰ ξαναβρεθῶ, νοερά, στὰ γενέθλια χῶματα, νὰ

φκιάξω τή ζωγραφιά τους καί νά Ξαναζήσω τίς συγκινήσεις τους.

Σαράντα μέρες κράταγε ή νηστεία για τὰ Χριστούγεννα— τὸ «σαρανταήμερο», ὅπως τὸλεγαν — για νά ἐξαγιστεῖ ὁ κόσμος μὲ τὴν ἐγκράτεια καί νά προετοιμαστεῖ για τὴ μεγάλη πανδαισία. Σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα οἱ ἄνθρωποι τὴ βόλευαν μὲ ὄσπρια, μὲ πρασολάχανα ἀπ' τὸν κῆπο, μὲ καμμιὰ μπαμπανάτσα— πού ἦταν χορτόπιττα φκιαγμένη μὲ ἀγριόχορτα καί μὲ χυλὸ ἀπὸ μπομποτάλευρο—μὲ ἐληές καί κάποτε - πότε καί μὲ λίγο ταραμᾶ, ὡς τίς παραμονές τῶν Χριστουγέννων. Ὡστόσο, ἢ χαμοζωή τους αὐτὴ κύλαγε ἤσυχα, χωρὶς ψυχικὲς στενοχώριες καί βαρυγγομιές, ἀλλὰ μὲ πολλὴ αἰσιοδοξία καί ἐγκαρτέρηση π'ρόσμεναν τὴ μεγάλη γιορτὴ για νά διασκεδάσουν κάπως καί νά ξεχάσουν λίγο τὴ μονότονη ζωὴ.

Λίγο πρὶν ἀπ' τὰ Χριστούγεννα, καλμάρανε κάπως οἱ πολ- λές δουλειές, γιατί εἶχαν τελειώσει τὰ σπαρσίματα, σταμάτα- γαν τὰ σχολεῖα καί οἱ τσπαναρέοι μαζεύονταν κι αὐτοὶ κοντὰ στο χωριὸ για τὸ μεγάλο γιορτάσι. Καί οἱ νοικοκυρές, αὐτές οἱ ἀκούραστες ἡρωῖδες, καταπιάνονταν μὲ τὴ λάτρα τοῦ σπιτιοῦ, μὲ τὸ καθάρισμα τῆς αὐλῆς, μὲ τὸ ὄσπρισμα τῆς σκάλας κι ἐ- τοίμαζαν κι ὅλα τὰ χρειαζούμενα για τὸ γιορταστικὸ γλεντοκό- πι. "Ἐφκιαχναν τὸ Χριστόψωμο, τὰ κουλουράκια, τίς τηγανίτες καί τοὺς κουραμπιέδες κι ἀποβραδὶς, τὴν παραμονὴ τῆς μεγά- λης γιορτῆς, ἐτοίμαζαν τίς «ματιές», τὸ γιουβέτσι κι ὅλες τίς ἄλλες νόστιμες λιχουδιές για τὸ χριστουγεννιάτικο τσιμποῦσι. Καί τὰ παιδιὰ, πού εἶχαν διακοπές, περίμεναν, μὲ λαχτᾶρα, πό- τε θ'ἀρχιζε ἡ σφαγὴ τῶν γουρουνιῶν καί θ' ἀκουγόταν τὸ σπα- ραχτικὸ τους γούρλισμα, για νά τρέξουν νά πάρουν τίς «φου- σκες» νά τίς ἀργάσουν καί νά φκιάξουν μπαλόνια. Ποῦ νά βρί- σκονταν «τῶ καιρῶ ἐκεῖνῶ» ἄλλα παιγνίδια για τὰ φτωχοχωρια- τόπαιδα, πού καί τὰ τόπια ἀκόμα ἦταν ἄγνωστα σ' αὐτὰ κι ἔ- φκιαχναν κάτι αὐτοσχέδια δικά τους ἀπὸ κουρέλια, πού τ'ἄλε- γαν «ζόπες»!!

Ἄνημερα τῆς γιορτῆς, προτοῦ ἀκόμα νά φέξει, μὲσ' στὴ χειμωνιάτικη παγωνιά κι ὄχι σπάνια μὲ κάτασπρο τὸν τόπο ἀπ' τὸ χιόνι καί μὲ κρούσταλλα κρεμασμένα σὰ σπαθιά ἀπ' τοὺς

ταίγκους τοῦ μπαλκονιοῦ, χτύπαγαν οἱ καμπάνες κι ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μὲ πρῶτα καὶ καλύτερα τὰ παιδιά, πού πολλές φορές δὲν τᾶπιανε ὕπνος ἀπ' τὴν ἀγωνία τῆς προσμονῆς. Ξεκίναγαν γιὰ τὴν ἐκκλησιὰ γιὰ νὰ λειτουργηθοῦνε καὶ ν' ἀκούσουν μὲ κατάνυξη ἐκεῖνο τὸ θεόπνευστο ὕμνο «Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει...» καὶ τίς ἄλλες θαυμάσιες ψαλμωδίες γιὰ τὴ γέννηση τοῦ θεανθρώπου, πού τόσο πολὺ τοὺς συγκινοῦσαν καὶ τοὺς ἔκαναν νὰ ἰστέκονται σὰν ἀπολιθωμένοι. Κι ὅταν τέλειωνε ἡ λειτουργία, ἀφοῦ χαιρετιόντουσαν ἀναμεταξύ τους κι ἀντάλλασαν εὐχές καὶ φιλήματα, τράβαγαν βιαστικά γιὰ τὰ σπίτια, στὰ ὁποῖα, εἶχε ξεμείνει καμμιὰ γιαγιὰ γιὰ νὰ κρατάει ἀναμένο τὸ τζάκι καὶ ζεστὰ τὰ φαγητὰ καὶ στρώνονταν στὸ χριστουγεννιάτικα τραπέζι γιὰ νὰ φᾶνε μὲ βουλιμία τοὺς τόσο νόστιμους χοιρινούς μεζέδες καὶ τὰ πολλὰ ἄλλα γαργαλιστικά ἐδέσματα. Πόσες φορές μάλιστα συνέβαινε νὰ βαρυστομαχιάσουν μερικοὶ ἀπ' τὰ παχειὰ γουρνοκόψιδα καὶ τὴν πολυφαγία μὲ δυσάρεστες συνέπειες, γιατί τὰ στομάχια τους ἦταν ταλαιπωρημένα ἀπ' τὴ σαρανταήμερη νηστεία!

Αὐτὲς τίς ἄγιες μέρες, ὅλα τὰ σπίτια ἦταν γιομάτα ἀπὸ κάθε λογῆς φαγιὰ, ἀκόμα καὶ τῆς πιὸ φτωχῆς οἰκογένειας, γιατί ἐκεῖνοι πού ἦταν πιὸ εὐποροὶ δὲν ἔξεχναγαν τοὺς ἀναξιοπαθοῦντες συγχωριανούς καὶ τοὺς βοήθαγαν ὅσο μπορούσαν γιὰ νὰ μὴ τοὺς λείψει τίποτα, ὥστε νὰ περάσουν κι αὐτοὶ καλὰ καὶ ν' ἀπολαύσουν τὴ χαρὰ τῆς μεγάλης γιορτῆς. Ὑστερα ἀπ' τὸ φαγοπότι κι ἀφοῦ εἶχε περάσει κι ὁ παπᾶς γιὰ νὰ «εὐλογήσει τὸ ὕψωμα» τῶρριχναν στὸ γλέντι καὶ στὸ τραγούδι κι ἔνοιωθαν τρισευτυχισμένοι, ἐνῶ τ' ἀπόγιομα, κάποιοι ἔκαναν καὶ «βίζιτες» στὰ σπίτια πού εἶχαν Χρήστους, οἱ ὁποῖοι γιόρταζαν, γιὰ νὰ τοὺς εὐχηθοῦνε. Ἔτσι πέρναγε πολὺ χαρούμενα ἡ μέρα, πού τοὺς ἔμενε γιὰ πολὺ καιρὸ ἀξέχαστη.

Ἦταν τόσο ὁμορφα, ἐκεῖνα τὰ χρόνια, τὰ Χριστούγεννα στὰ χωριά, πού τότε ἦταν γιομάτα ἀπὸ κόσμο κι ἔσφυζαν ἀπὸ ζωὴ, καὶ τὰ γιόρταζαν χαρούμενα κι ἀδελφωμένα γιατί ζοῦσαν μονιασμένοι οἱ ἄνθρωποι.

Ἐνῶ σήμερα, ἐκεῖνοι οἱ λιγιστοὶ πῶχουν ξεμείνει, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχουν ἀντιθέσεις καὶ καμμιὰ φορὰ «βρίσκονται καὶ στὰ

μαχαίρια» μεταξύ τους, δέν τὰ ξεχωρίζουν τὰ Χριστούγεννα ἀπ' τὶς ἄλλες μέρες κι οὔτε ξέρουν τί πάει νὰ εἰπεῖ σαρακοστή καὶ νηστεία, ἀλλ' οὔτε καὶ περιμένουν μὲ λαχτάρια, ὅπως τότε, τὸν ἐρχομὸ τους γιὰ ν' ἀπολαύσουν τοὺς νόστιμους χοιρινούς μεζέδες, ἀφοῦ κανένας, σχεδόν, δὲ νηστεύει.

Ἔτσι, δέν τοὺς συγκινοῦν πιά οἱ «μαπιές» καὶ τὰ λουκάνικα οὔτε κι οἱ πικάντικοι σουφλιμάδες, πού τόσο πολὺ συνηθίζονταν κεῖνες τὶς μέρες, γιὰτὶ ὑπάρχουν τώρα στὰ σπίτια διάφορα ἄλλα φαγώσιμα. Ἄλλωστε δέν ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι πού νὰ θρέφουν χοιρινά, ὅπως γινόταν στὰ παλιὰ χρόνια πού συναγωνίζονταν ποιὸς θὰ φτιάξει τὸ μεγαλύτερο καὶ καλύτερο θρεφτάρι, καὶ μονάχα κάνας τσοπάνος μερακλῆς μπορεῖ νὰ μὴ ἔχασε ἀκόμα αὐτὸ τὸ ἔθιμο.

Ἄλλὰ καὶ τὰ λιγοστὰ παιδιά, πού ζοῦνε στὰ χωριά, ἔχουν ξεφύγει ἀπ' τὴν παλιὰ παράδοση, γιὰτὶ ἔχουν πάντοτε τὰ παιγνίδια τους καὶ κάποια δωράκια κι ἔτσι δέν περιμένουν μὲ λαχτάρια τὰ Χριστούγεννα γιὰ νὰ πάρουν κάνα ψευτοδωράκι ἢ νὰ ἱκονομήσουν μερικὲς δεκάρες γιὰ ν' ἀγοράσουν κάνα γλυφιτζούρι, ὅπως γινόταν τότε.

Ἔτσι, ἡ Ζωὴ καὶ στὰ χωριά κυλάει, μπορεῖ νὰ εἰπεῖ κανένας, ἀπαράλλαχτα ὅπως στὶς πόλεις χωρὶς τὶς παλιές συνήθειες καὶ παραδόσεις. Ὅστόσο οἱ ἀναμνήσεις δὲ χάνονται κι ὄχι σπάνια μᾶς ξαναγυρίζουν πρὸς τὰ πίσω καὶ σμίγοντας μὲ τὰ σημερινά μας βιώματα μᾶς πλημμυρίζουν μὲ παρήγορες συγκινήσεις, ὅπως τόσο πετυχημένα τραγούδησε μιὰ νέα ποιήτρια, ἡ Ἀγγελικὴ Ἰωνᾶ, σ' ἓνα της στοχαστικὸ τραγουδάκι:

Περνοῦν τὰ χρόνια γρήγορα
καὶ ἡ Ζωὴ διαβαίνει
κι ἀπὸ ἐλπίδες καὶ χαρὲς
καμμιὰ δέν ἀπομένει.

Τὰ χρόνια φεύγουν βιαστικά
ἀλλ' ὅμως κάτι μένει...
ἡ θύμησή μας ἢ παλιὰ
κι ἡ νιά συντροφισμένη.

Ἡ θύμησή μας ἡ παλιὰ
πού εἶναι σφιχτὰ δεμένη
μέ τή ζωή τοῦ σήμερα
καί μέ τήν περασμένη.

Ἀλήθεια, πόσο μᾶς συγκινοῦν κάποτε παλιές θύμησες, ὅ-
ταν συνταιριάζουν μέ τίς σημερινές μας συγκινήσεις!!

ΠΑΛΗΕΣ ΛΑΜΠΡΙΑΤΙΚΕΣ ΦΥΜΗΣΕΣ

Πλησιάζουν και φέτος οι μέρες που θα γιορτάσουμε, γι' άλλη μιὰ φορά, τὸ Πάσχα. Τὴ μεγάλη αὐτὴ γιορτὴ τῆς Χριστανοσύνης, πού οι Χριστιανοὶ τὴν εἶχαν ὀνομάσει, παλιότερα, Λαμπρὴ, γιατί ἐρχόταν μὲ τὴν Ἄνοιξη, πού ἡ φύση ντύνεται στὰ γιορτινά της κι ὁ κόσμος ξεφεύγει ἀπ' τὴ βαρυστημάρα τοῦ χειμῶνα καὶ νοιώθει ξανανοιωμένους καὶ χαρούμενος. Οἱ γεωργοί, μάλιστα, τὴν ἤθελαν τὴ Λαμπρὴ μὲ βροχές γιὰ ν' ἀνθίσουν καὶ νὰ καρπίσουν τὰ δέντρα καὶ γιὰ νὰ γίνουν καλὰ τὰ σπαρτά. Καὶ γι' αὐτὸ εἶχαν εἶπει: «Χαρὰ στὰ φῶτα τὰ στεγνὰ καὶ τὴ Λαμπρὴ βρεγμένη».

Ποιὸς ἀπ' ὅλους μας δὲ θυμᾶται κάποια Λαμπρὴ ἀπ' τὰ περασμένα!

Πολλὲς δεκάδες χρονιὲς πέρασαν, ἀπὸ τότε πού ἔεκοψα ἀπ' τὸ χωριὸ καὶ πού οι συνθήκες τῆς ζωῆς δὲ μ' ἄφησαν νὰ βρεθῶ κάποτε ἐκεῖ γιὰ νὰ γιορτάσω τὴ Λαμπρὴ μαζί μὲ τοὺς συγχωριανούς μου. Ἔτσι, θὰ ἦταν πολὺ φυσικό, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, νὰ μὴ θυμᾶμαι πιά τίποτα ἀπὸ κείνες τίς συνήθειες καὶ τίς παραδόσεις, πού ζοῦσε ὁ κόσμος, στὰ χωριά, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Κι ὅμως δὲ συμβαίνει αὐτό. Γιατί, δὲν εἶναι σπάνιες κάποιες στιγμές, σὰν πλησιάζει τὸ Πάσχα, πού ἡ σκέψη μου φτερουγίζει νοσταλγικά, στὰ τόσο ξεμακρυσμένα παιδικὰ χρόνια κι ἀνασκαλεύοντας τίς στάχτες τοῦ παρελθόντος πασχίζει νὰ μοῦ θυμίσει, κάποιες ἀπὸ κείνες τίς περασμένες Πασχαλιές, πού ζήσαμε σὲ κείνα τὰ τόσο ἀνέμελα χρόνια, τὰ γιομάτα ἀπὸ ὄνειρα καὶ προσδοκίες καὶ νὰ φρεσκάρει ξεθωριασμένες, χαρούμενες εἰκόνες ἢ νὰ ξαναζωντανέψει ὁμορφες Πασχαλιάτικες θύμησες ὀλότελα σθησμένες ἀπ' τὰ κατάστιχα τῆς μνήμης.

Ἔτσι, ἀναθυμιέται, μὲ πόση ἀγωνία περιμέναμε ἐκείνα τὰ χρόνια — πού παιδάκια ἀκόμα τοῦ Δημοτικοῦ ἢ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολεῖου ζούσαμε στὰ ὄρεινὰ φτωχοχώρια — τίς Λαμπρι-

άπικες μέρες για να ξελασκάρουμε απ' τὸ σχολειό, νὰ φῶμε λίγο καλύτερα, γιατί θὰ ὑπῆρχε τὸ Πασχαλιάτικο ἀρνὶ ἢ κατσίκι καὶ θὰ βῆφονταν καὶ τὰ κόκκινα αὐγά. Κι ἀκόμα για νὰ πάρουμε καὶ κάνα φτωχοδωράκι καὶ νὰ χαροῦμε κοντὰ στοὺς δικούς μας, πού κι αὐτοὶ πρόσμεναν μὲ χαρὰ, αὐτὲς τὶς ἅγιες μέρες για νὰ ξεκόψουν λίγο απ' τὶς δουλειές καὶ νὰ ξεχάσουν, ἔστω καὶ για λίγο, τὶς ἔγνοιες τῆς βιοπάλης καὶ τὴ μονοτονία τῆς ζωῆς.

Τὰ παιδιὰ, ὡστόσο, ἀνυπόμονα, ὅπως πάντα, μόλις τέλειωναν οἱ ἀπόκριες, ὅπου ὁ κόσμος εἶχε ξεδώσει, κάπως μὲ τὶς αὐτοσχέδιες ἀποκριάτικες ἐκδηλώσεις καὶ τὶς ἄλλες φτωχοδιασκεδάσεις, κι ἄρχιζε ἡ νηστεία τῆς Μεγάλης σαρακοστῆς πού κράταγε κοντὰ δυὸ μῆνες, ἄρχιζαν απ' τὴν πρώτη, κι ὅλας μέρα νὰ σκέφτονται τὴ Λαμπρὴ καὶ νὰ μετρᾶνε, μιὰ - μιὰ, τὶς μέρες πού πέρναγαν καὶ νὰ λογαριάζουν πόσες ὑπολείπονταν ἀκόμα, ὡς τὴ Μεγάλῃ Βδομάδῃ πού θὰ σταμάταγαν τὰ σχολεῖα για νὰ μπορέσουν, μόλις θὰ τέλειωνε κι αὐτή, νὰ Ξαναφᾶνε. Γιατί, κείνα τὰ χρόνια, ὁ πιὸ πολὺς κόσμος, στὰ χωριά, νήστευε συστηματικὰ καὶ πολλοὶ μάλιστα δὲν ἔτρωγαν οὔτε λάδι τὶς Τετάρτες καὶ τὶς Παρασκευές για νὰ ἐξαγνιστοῦνε καλύτερα καὶ νὰ προετοιμαστοῦνε για τὴν Πασχαλιά. "Ἐτσι, τὴ βόλευσαν μὲ ὄσπρια καὶ χορταρικὰ καὶ μονάχα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῶν Βαγιῶν, πού «καταλύονταν» τὰ ψαρικά, τρώγανε καὶ μπακαλιάρο. "Υστερα ἀπὸ τέτοια νηστεία οἱ ἄνθρωποι ξελιγώνονταν απ' τὴν ἀναφαγιά καὶ πιὸ πολὺ τὰ παιδιὰ, πού ἡ σαρακοστὴ τοὺς φαινόταν ἀτέλειωτη καὶ περίμεναν μ' ἀνυπομονησίᾳ τὶς Λαμπριάτικες μέρες «για νὰ λαδωθεῖ τ' ἀντεράκι τους» πού εἶχε τόσο ταλαιπωρηθεῖ απ' τὴ νηστικομάρα τῆς σαρακοστῆς.

"Ὁμως, πρὶν απ' τὸ Πάσχα μεσολαβοῦσε ἡ δοκιμασία τῆς Μεγάλῃς Βδομάδας, πού ἡ νηστεία γινόταν πιὸ αὐστηρή, γιατί τὰ φαγιὰ φκιαχνονταν ἀλάδιαγα καὶ τὴν περνοῦσαν μὲ «βραχτάρια» ἀπὸ ὄσπρια, μ' ἐληές καὶ πρασολάχανα. Για τὶς νοικοκυρὲς δὲ ἡ Μ. Βδομάδα ἦταν πραγματικὸ ξεθέωμα γιατί ἔπρεπε νὰ φρεσκάρουν τὸ σπίτι, νὰ μπουγαδιάσουν, νὰ ζυμώσουν τὸ λαμπριάτικο «ὑψωμα» νὰ φκιαῖσουν τὰ λαμπροκούλουρα, νὰ θάψουν τὰ κόκκινα αὐγά, νὰ λούσουν τὰ παιδιὰ καὶ νὰ ἐτοιμάσουν κι ὅλα τ' ἄλλα χρειαζόμενα για τὸ Πασχαλινὸ γιορτάσι. Κι ἐνῶ ὁ-

λη τή μέρα ξεθεώνονταν ἀπ' τήν κούραση, τὸ βράδυ θάπρεπε νά πᾶνε καί στήν Ἐκκλησία γιά ν' ἀκούσουν τὰ 12 Εὐαγγέλια καί νά παρακολουθήσουν τὸν Ἐπιτάφιο. Καί θυμᾶμαι, ἀκόμα, πὼς μιά κοπέλα τὸ βράδυ μιᾶς Μ. Πέμπτης πού διαβάζονταν τὰ 12 Εὐαγγέλια, ὅπως ἦταν κατάκοπη ἀπ' τίς δουλειές, τήν πῆρε ὁ ὕπνος, ἐκεῖ σε μιά γωνιά τοῦ γυναικωνίτη καί δέν πῆρε εἶδηση ὅτι τέλειωσε ἡ ἀκολουθία, ἔφυγε ὁ κόσμος καί κλειδώθηκε ἡ ἐκκλησία. Κι ὅταν, ἀργότερα, τήν ἀναζήτησαν, γιατί δέν εἶχε πάει στοῦ σπίτι, τή βρῆκαν κοιμισμένη ἀκόμα στήν καρέκλα. Μπορεῖ νά φανταστεῖ κανεῖς, τί λαχτάρα θά τράβαγε, ἂν σέ κάποια στιγμή, ξύπναγε καί βρισκόταν ὀλομόναχη μέσα στήν κατασκότεινη ἐκκλησία!

Ἐμεῖς τὰ παιδιά, ἅμα ἔμπαινε ἡ Μ. Βδομάδα, μαθαίναμε μέ τὸ δάσκαλο τὸν Ἐπιτάφιο Θρηνο, γιά νά τὸν ψάλομε κατὰ τήν περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ καί γύρω ἀπ' τήν Πλατεία τῆς Ἐκκλησίας, πού γινόταν μέ μεγάλη κατάνυξη ἀπ' ὅλους τοὺς χωριανούς κι εἶχε πολλή γραφικότητα μέ τ' ἀναμμένα κεριά, πού κράταγε ὅλος ὁ κόσμος καί τὰ πολύχρωμα κλεφτοφαναράκια πού βασποῦσαν τὰ παιδιά. Ἐνῶ τὸ πρωτὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς, κάποια ἀπ' τὰ παιδιά, 2 - 3 μαζὶ παρέα, εἶχαν ξανοιχτεῖ στοῦ χωριό καί γυρίζοντας τὰ σπίτια, ἕνα-ἕνα, ἔλεγαν τὸ «Χριστοπάθ» τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, γιά νά ἴκονομήσουν κάποιο χαρτζηλίκι ἢ νά μαζέψουν αὐγὰ γιά νά τὰ βάψουν τῆ Λαμπρῆ.

Ἐπὶ τέλους ἔφτανε κι ἡ πολυπόθητη παραμονή γιά τὴν Ἀνάσταση — πού στά παλιότερα ἐκεῖνα χρόνια γινόταν, κατὰ πὼς θυμᾶμαι, πολὺ πρωτὶ, ἀνήμερα τοῦ Πάσχα κι ὄχι τὰ μεσάνυχτα, ὅπως κανονίστηκε νά γίνεται ἀργότερα — καί μόλις χτύπαγαν οἱ καμπάνες ξεσηκώνεταν ὅλο τὸ χωριό, κι ὅλος ὁ κόσμος «σὺν γυναιεὶ καὶ τέκνοις» ξεκίναγε γιά τὴν ἐκκλησία μέ τίς λαμπάδες στοῦ χέρι, ἐνῶ ἐμεῖς τὰ παιδιά κρατάγαμε καὶ κάνα φτηνοβεγγαλικὸ ἢ κάνα αὐτοσχέδιο βαρελότο «γιά νά βροντήξουμε», ἅμα θὰ ψέλνεται τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη».

Ἄρχιζε, λοιπόν, ἡ ἀκολουθία τῆς Ἀναστάσεως κι ὅταν ὁ παπᾶς ἐβγαίνει στήν Ὁραία Πύλη μέ τὸ τρίκηρο γιά τὸ «Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός» ὅλος ὁ λαός, πού εἶχε

πλημμυρίσει τήν ἐκκλησία, ἀναβε τή λαμπάδα του κι ὕστερα ἐβγαينه ἔξω στήν Πλατεία της γιά τήν Ἐνάσταση. Ἐκεῖ, ὅταν οὐ λίγο θά ψέλνεται τὸ «Χριστὸς Ἐνέστη» γινόταν κοσμοχαλασιά ἀπ' τὶς κωδοнокρουσίες, τὰ βεγγαλικά, τὰ βαρελότα, τὶς τρακατροῦκες καὶ τοὺς πυροβολισμούς, κι ὅλοι χαρούμενοι ἀντάλλασαν φιλιά, καὶ ἔχχαναν τὶς ἐχτρητες καὶ τὶς παρεξηγήσεις.

«Ὑστερα ἀπ' τήν Ἐνάσταση κι ἀφοῦ καταλάγιαζε ἡ χλοβοὴ κι ἡσύχαζε κάπως ὁ κόσμος, ξανάμπαιναν πάλι στήν ἐκκλησία γιά νά συνεχιστεῖ ἡ Πασχαλιάτικη λειτουργία, γιατί τότε ψέλνονται καὶ οἱ πιὸ χαρμόσυνοι Λαμπριάτικοι ὕμνοι, πού φέρνουν μεγάλη ψυχικὴ ἀγαλίαση.

Ἐδῶ, καὶ παντοῦ, σχεδόν, σήμερα, πολὺ λίγοι μπορεῖ νά ξέρουν ὅτι ὑπάρχει καὶ συνέχεια, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄλλοι, μόλις ὑπῶθεῖ τὸ «Χριστὸς Ἐνέστη», «γίνονται λαγοὶ» κα τρέχουν σάν ἀλαφιασμένοι γιά νά προλάβουν τὴ μαγειρίτσα κα ἰνὰ ριχτοῦνε στό φαγοπότι. Κι ὅμως, οἱ πιὸ συναρπαστικὲς ὕμνωδιες μὲ ἴκεινα τὰ τόσα ὑπέροχα λόγια, τὰ πλημμυρισμένα ἀπὸ θεϊκὴ ἐμπνευση καὶ ποιητικὴ ἔξαρση, μετὰ τήν Ἐνάσταση, ἀκούγονται:

Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀναδέδεικται,

Πάσχα καινὸν ἅγιον, Πάσχα μυστικόν,

Πάσχα πανσεβάσιμον, Πάσχα Χριστὸς ὁ Λυτρωτής,

Πάσχα τῶν πιστῶν, Πάσχα Κυρίου Πάσχα...

Γιά νά καταλήξει, αὐτὴ ἡ τόσο μεγαλειόδικη Πασχαλιάτικη λειτουργία μὲ τὸν ἐμπνευσμένο κατηχητικὸ λόγο τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου μὲ τὶς τόσο εὐφρόσυνες παραινήσεις:

Εἴ τις εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος ἀπολαυέτω τῆς Καλῆς ταύτης καὶ λαμπρᾶς πανηγύρεως. Εἴ τις δοῦλος εὐγνώμων εἰσελθέτω χαίρων εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου... Πλούσιοι καὶ πένητες μετ' ἀλλήλων χορεύσατε... Νηστεύσαντες καὶ μὴ νηστεύσαντες εὐφράνθητε σήμερον... Ὁ μόσχος πολὺς οὐδεὶς ἐξέλθει πεινῶν.

Ποιὸς κάθεται σήμερα, δυὸ ὥρες ἀκόμα μετὰ τήν Ἐνάσταση νά παρακολουθήσει αὐτὴ τὴν τόσο χαρούμενη κι εὐφροσύνη πνευματικὴ πανδαισία!

Κι ὅμως, τότε, λιγοστοὶ ἦταν ἐκεῖνοι ποῦφευγαν γιά νά

πιάσουν νωρίτερα δουλειά στο τραπέζι, ενώ οι άλλοι, οι πολλοί, έμεναν ως το τέλος και γύριζαν καταχαρούμενοι στα σπίτια και κάθονταν στο Πασχαλιάτικο τραπέζι για να «εύφρανθῶσιν» κατά τη Δεσποτική παραίτηση.

Νωρίς τ' απόγευμα, ύστερα απ' το πλούσιο Λαμπριάτικο τσιμποῦσι, ξαναχτύπαγε ή καμπάνα για τή «γιορτή τῆς Ἀγάπης» κι ὅλοι ξαναπήγαιναν στήν ἐκκλησιά και μετά τήν ἀκολουθία ἔβγαιναν ἔξω στήν πλατεία κι ἐκεῖ, με τούς παπάδες πρώτους και σέ συνέχεια τούς γερόντους κι ὅλους τούς ἄλλους, ἀσπάζονταν τὸ Εὐαγγέλιο κι ἀλληλοευχόμενοι φιλοῦσε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο κι ὕστερα, ἀφοῦ σχημάτιζαν μιὰ τεράστια ἀνθρώπινη ἀλυσίδα, ἄρχιζαν τὸ χορὸ και τὰ τραγούδια μέχρι ἄργά τὴ νύχτα, πού ξαναγύριζαν στα σπίτια καταχαρούμενοι κι εὐχαριστημένοι απ' τ ὄγλενοτοκοπι, πού τούς ἔκαμε νὰ ξεχάσουν τίς πίκρες και τίς στενοχώριες.

Ἦταν, στ' ἀλήθεια, ὡραία ἐκεῖνα τὰ χρόνια, στ' ἀμόλευτα ἀπὸ πολιτικὲς ἀντιθέσεις κι ἀντιζηλίεις, χωριά, γιατί ὁ κόσμος ζοῦσε πιὸ ἄδολα κι ἄθῶα, ὑπῆρχε ὁμόνοια ἀνάμεσά τους και πολλή κατανόηση μεταξύ τους και δέν τούς βασάνιζε τὸ ψυχικό ἄγχος κι ἡ κακοδαιμονία, πού μᾶς ταλαιπωρεῖ σήμερα ὅλους.

Πῶς, λοιπόν, θᾶηταν δυνατό νὰ μὴ θυμᾶμαι, κάποτε - κάποτε, ἂν και πέρασαν τόσες δεκαετίες, κάποιες ἀπὸ κείνες τίς ἀποξεχασμένες Πασχαλιές, πού μοῦειχαν δώσει τόση χαρὰ σέ κείνα τὰ, τόσο ξεμακρυσμένα παιδικὰ χρόνια!

**ΜΙΑ ΒΙΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΚΑΙ
ΜΙΑ ΓΡΗΓΟΡΗ ΜΑΤΙΑ
ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΙΟ**

«Τὸ σπίτι πού γεννήθηκα κι ἄς τὸ πατοῦν οἱ ξένοι,
στοιχειὸ εἶναι καὶ μὲ προσκαλιεῖ, φυγὴ καὶ μὲ προ-
σμένει».
(Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ)

Ἦτοτε ἀπὸ πολὺ καιρὸ, ξαναβρέθηκα καὶ πάλι γιὰ λίγο,
πρὶν ἀπὸ κάμποσες μέρες, στὸ Κροκύλειο.

Ἦταν ἓνα χιονοπωριάτικο, πρωινό, μετὰ ἀπὸ ὀλονύχτια,
ἀδιάκοπη, σιγανὴ βροχή, πού εἶχε νοτίσει ὅλο τὸν τόπο κι εἶχε
ξεπλύνει κι ὅλα τὰ δένδρα, πού μὲ τὴν πρωινή θαλπωρὴ τοῦ ἡ-
λιου, ἔμοιαζαν σὰ δακρυσμένα, ἀπ' τὴς σταλαματιῆς ποῦχαν κα-
τακαθίσει στὰ φύλλα τους.

Στὸ χωριό, πολλὰ δένδρα, ἀπὸ κείνα πού βρίσκονταν στὰ
κήπια καὶ πλασιώνουν τὰ σπίτια, εἶχαν μαδησει, ἐνῶ ἄλλα εἶχαν
κιτρινιασμένα τὰ φύλλα τους· καὶ μὲ τὸ ἀνάλαφρο ἀεράκι πού
φύσαγε, κάποια, ξεκόλλαγαν ἀπ' τὰ κλαδιὰ κι ἀφοῦ στροβιλι-
ζονταν γιὰ λίγο, κατακάθιζαν, κάπου, στὴ γῆ. Μιὰ ὄψη, κάπως,
χλωμὴ ἔδειχνε ὅλη ἡ περιοχὴ καὶ μὲ τὸ σιγαλὸ φυλλορρόσιμα
τῆς χιονοπωριάτικης φύσης, ἔμοιαζε σὰν βουβὸ ψυχορράγημα
καὶ πλημμύριζε τὴν ψυχὴ μὲ κάποια μελαγχολία.

Εἶχα πολλὰ χρόνια νὰ ἐπισκεφτῶ τὸ Κροκύλειο κι εἶχα ξε-
κόψει σχεδόν, ἀπ' αὐτό. Ὅμως, πῶς νὰ γίνεῖ; Ὁ τόπος πού
γεννήθηκε ὁ καθένας, πονιέται πάντα, κι ὅσοδήποτε μακριὰ κι
ἂν ἔχει ξενιτευτεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὅλο ἐκεῖ φτερουγίζει, νοσταλ-
γικά ἢ σκέψη του, ἀκόμα κι ἂν ἔφυγε πικραμένος ἀπὸ κάποια
ἄπρηπη συμπεριφορὰ, ἀπὸ κάποιους συντοπίτες του ἢ γιὰ κά-
ποια ἄλλη, ὄχι εὐχάριστη αἰτία.

Κι ἐκεῖνος, πού βρίσκεται στὴν Ξενητιά, ποτὲ δὲν παύει νὰ
θυμᾶται, πῶς κάποτε ἔζησε στὸ χωριὸ καὶ μὲ τὴ φαντασία του
νὰ ξαναζωντανεύει, κάποια, παλιὰ βιώματα ἀπ' τὰ παιδικὰ του

χρόνια, και να του φαίνεται, πώς δεν ξέκοψε ποτέ απ' τον τόπο που γεννήθηκε. Και να ζει με την ελπίδα να ξαναγυρίσει κάποτε, έστω και στη στερνή του ώρα, για να ζήσει, για λίγο, στον άερα του και να πάρει και λίγο κουράγιο, ώστε να μπορέσει να τερματίσει ειρηνικά την επίγεια πορεία του και ν' αποθέσει το σκήνωμά του στα γενέθλια χώματα.

Κι είναι πολύ φυσικό να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Γιατί, εκεί πρωτοαντίκρουσε το φως του ήλιου και ανάπνευσε για πρώτη φορά το ζείδωρο αεράκι. Από εκεί άρχισε τα πρώτα του βήματα και έζησε τις πρώτες του παιδικές χαρές ή και τις κάποιες πικρές του ώρες. Και σε κείνο τον τόπο —που με πολλή στοργή αποκαλούμε «ιδιαιτέρη πατρίδα» για να τον ξεχωρήσουμε απ' την άλλη τή μεγάλη μας πατρίδα—βρίσκονται βαθειά κρυμμένες οι προγονικές του ρίζες. Και στο κοιμητήρι του χωριού αναπαύονται οι γεννήτορες κι όλοι οι άλλοι συντοπίτες τους με τους όποιους συμπορεύτηκαν στο δρόμο τής ζωής.

Φαίνεται, λοιπόν, πώς σε κάθε ανθρώπινη καρδιά φωλιάζει κάτι το πολύ δυνατό, που κάνει τον άνθρωπο να μη ξεχνάει τον τόπο του γεννησιμιού του, που βρίσκεται βαθειά ριζωμένος μέσα του και συνυφασμένος με τη ζωή του, και, σά μαγικός μαγνήτης, τον τραβάει κοντά του, ώστε να μη μπορεί να ξεκόψει, οριστικά ή σκέψη του από αυτόν. Και είχε πολύ δίκιο ο μεγάλος τραγικός Εύριπίδης, όταν έλεγε «οὐδὲν φίλτερον τῆς πατρώας γῆς, μακάριος δ' ὅστις εὐτυχῶν μένει ἐν τῇ ἰδίᾳ οὐτοῦ πατρίδι».

Υπάρχουν, βέβαια, και κάποιοι, που άμα φύγουν απ' το χωριό ξεκόβουν οριστικά «ρίχνουν μαύρη πέτρα πίσω τους» κατά που λέει ο λαός, αλλά αυτοί είναι οι λιγότεροι. Για τους άλλους, ωστόσο, τους πιο πολλούς, δεν τους απολείπει ποτέ ή θύμηση του χωριού και ή νοσταλγία του ως τή στερνή τους πνοή, έστω κι αν δεν είχαν συχνή επικοινωνία μ' αυτό. Και συμβαίνει, πολλές φορές, κάποιοι πουχαν ζήσει, σ' όλη τους σχεδόν τή ζωή στήν Ξενητιά κι είχαν αποκοπεί απ' τους συγχωριανούς τους, όταν έφτασε «τό πλήρωμα του χρόνου» και κατάλαβαν ότι πλησιάζει το τέλος τους, να νοιώθουν μιá άκατανίκητη νοσταλγία για την γενέτειρα και να ζητάνε, σαν τελευταία τους

ἐπιθυμία, νὰ τοὺς πᾶνε ἐκεῖ, γιὰ νὰ ἀγκυροβολήσουν στὴ γενέθλια γῆ, κοντὰ στοὺς προγόνους τους, ἔστω καὶ μετὰ θάνατο.

Πόσοι καὶ πόσοι δὲν ἔκαναν τὸ τελευταῖο τους ταξίδι, ἀπ' τὰ πέρατα τῆς γῆς ὡς τὸ χωριὸ τους, γιὰ νὰ βροῦνε τὴν αἰώνια ἀνάπαυση κοντὰ στοὺς δικούς τους!

Ποίος ξέρει, τί εἶναι ἐκεῖνο πού σὰν μαγνήτης τοὺς τραβάει στὸν τόπο πού γεννήθηκαν γιὰ νὰ τερματίσουν τὴ ζωὴ τους, ἀπὸ κεῖ πού τὴν εἶχαν ἀρχίσει; Σίγουρα θὰ πρέπει νᾶναι ἐκεῖνο πού ἔκανε καὶ τὸν πολὺπλαγκτο Ὀδυσσεὺς νὰ βασανίζεται δέκα χρόνια στὶς θάλασσες, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κατασταλάξει στὴν Ἰθάκη του! Ἐκεῖνο τὸ «νόστιμον ἡμῶν» πού συνοδεύει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν αὐγὴ τῆς ζωῆς του ὡς τὴ στερνὴ του ὥρα, κι ἀκόμα καὶ πέρα ἀπ' τὸν τάφο.

Ἐκεῖ, λοιπόν, στὸ γενέθλιο τόπο, πού ξαναβρέθηκα, ὕστερα ἀπὸ καμμιά δεκαριά καὶ παραπάνω, χρόνια, ἔμεινα ξαφνιασμένος κι ἔνοιωσα πολλὴ χαρὰ καὶ ἰκανοποίηση, γιατί τὸ βρῆκα πολὺ ἀλλοιώτικο καὶ πιὸ βελτιωμένο ἀπ' ὅ,τι τῷ ξέρερα. Σπίτια πολλὰ καινούρια ἔχουν χτιστεῖ καὶ πολλὰ ἀπ' τὰ παλιὰ ἔχουν ξεκαιουρηθῆ καὶ συγχρονιστεῖ. Καὶ δρόμοι τσιμεντοστρωμένοι ἔχουν φτιαχτεῖ μέσα στὸ χωριὸ καὶ παγκάκια ἀναπαυτικά ἔχουν τοποθετηθεῖ σὲ διάφορα σημεία τοῦ χωριοῦ, καὶ παιδικὴ χαρὰ μὲ παιχνίδια ἔχει γίνει γιὰ τὰ παιδιά καὶ σύγχρονος φωτισμός καὶ διάφορα ἄλλα μικρὰ κοινοτικὰ ἔργα. Ἀκόμη καὶ «ντισκοτέκ» ἔχει δημιουργηθεῖ, ἐκεῖ στὸ «Λιβιάδι» λίγο πιὸ κάτω ἀπ' τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Γιώργου, γιὰ νὰ βρῖσκει ἀπασχόληση καὶ ψυχαγωγία ἡ νεολαία τὸ καλοκαίρι, ὥστε νὰ μὴ νοιώθει πλήξη, ἐκεῖ πάνω στὸ ξεμακρυσμένο χωριό. Τέλος, δὲν παραμέλησαν καὶ τὸ Κοιμητήρι τοῦ χωριοῦ ὅπου βρίσκουν ἀραξοβόλι οἱ «κεκοιμημένοι» Κροκυλιῶτες, πού, κάποιους ξενητεμένους τοὺς ἔφεραν, κατὰ τὴν ἐπιθυμία τους, ἀπ' τὰ πέρατα τῆς γῆς, γιὰ νὰ τοὺς θάψουν στὸ γραφικὸ Κοιμητήρι τοῦ χωριοῦ κοντὰ στοὺς δικούς τους.

Κι αὐτό, τὸ ἔχουν καλὰ περιφραγμένο, μὲ ψηλὴ μάντρα, ὁλόγυρα καὶ πολὺ περιποιημένο καὶ καθαρισμένο ἀπ' τοὺς βότρυς καὶ τ' ἀγριόχορτα, μὲ τσιμεντένιους διαδρόμους καὶ μὲ ἐξωραϊσμένους ὅλους τοὺς τάφους καὶ τὰ μνημεῖα. Ἔτσι, ἔχει

γίνει ένα πολύ αξιόλογο, έστω και μακάβριο, κόσμημα για τό χωριό κι ένα άπ' τὰ λίγα έμφανίσημα και περιποιημένα νεκροταφεία τής περιοχής.

Πάνω κεί, στο γραφικό όροπέδιο τής Παναγιᾶς και σε ύψόμετρο 1260 μ., έχει φτιαχτεί, σε περίοπτο και πολύ ρομαντικό σημείο κοντά στην όμώνυμη έκκλησία τής Θεομήτορος, ένας ωραιότατος Ξενώνας (καταφύγιο) —όπως τόν όραματίστηκε ό έμπνευσμένος και μέγάλος εύεργέτης του Κροκυλείου, Τάσος Τσώρης— ό όποιος φαίνεται σαν άετοφωλιά, άμα τόν βλέπει κάποιος, από κάτω χαμηλά. Ό Ξενώνας αυτός, με καμιά 10αριά κρεβάτια, είναι καλά όργανωμένος και έξοπλισμένος με όλα τὰ άπαραίτητα, ώστε να μπορεί να έξυπηρετήσει άνετα, κείνους που άνεβαίνουν ως εκεί επάνω.

Άπό κείνο τό γραφικό καρσούλι, που δεσπόζει όλόκληρης τής γύρω περιοχής, Ξανοίγεται, όλόγυρα, ένας άπέραντος όρίζοντας και διαγράφεται ένα μεγαλόπρεπο θέαμα, που συναρπάζει τόν άνθρωπο και τόν κάνει να νομίζει, πως Ξέφυγε άπ' τήν πεζότητα τής Ζωής και ζει στους αιθέρες, κοντά στο Θεό. Έκεί πάνω, νοιώθει, κανένας, πολύ χαρούμενος και εύτυχισμένος και δέν του κάνει καρδιά ν' αφήσει ένα τέτοιο πανόραμα. Γι' αυτή του τή γραφικότητα, τό όμορφο αυτό καταφύγιο έχει γίνει «πόλος έλξης» που μαγνητίζει ντόπιους και Ξένους, οι όποιοι θέλουν ν' απολαύσουν, από κεί ψηλά, άπ' τό θαυμάσιο αυτό καρσούλι, τήν άπεραντοσύνη του ούρανού και τό ύπέροχο θέαμα του τοπίου.

Έτσι, όσοι επισκέπτονται τό χωριό κι άνεβαίνουν ως εκεί πάνω μένουν καταγοητευμένοι, και φεύγουν με τήν έλπίδα να Ξαναπᾶνε και πάλι, και μάλιστα και με φίλους τους για να θαυμάσουν τό μεγαλείο τής φύσης και να ξεφύγουν για λίγο και άπ' τό άγχος τής Ζωής.

Άλλά και τό Ξενοδοχείο, που γίνεται στο Κροκύλειο, έχει προχωρήσει άρκετά και με πολύ κουράγιο και μέγάλη θέληση άγωνίζονται, τόσο ή κοινοτική Άρχή, όσο και ό Σύλλογος Κροκυλείων «Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ», με τή συμπαράσταση και όλων των συγχωριανών, τόσο των εδώ, όσο και κείνων που είναι ξενητεμένοι στην Άμερική και στον Καναδά, για τήν όλόκληρω-

σή του. Ός τώρα, ἔχει τελειώσει, τὸ φτιάξιμο τῆς μεγάλης ισόγειας αἴθουσας, πού προορίζεται γιὰ ἐστιατόριο, γιὰ δεξιώσεις καὶ γιὰ διάφορες ἄλλες κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις, κι ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται. Εἶναι μιὰ πολὺ εὐρύχωρη καὶ ἄνετη αἴθουσα μὲ ὠραία διαρρύθμιση, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετεῖ πολλὰ δεκάδες ἐπισκέπτες, γιὰτὶ δὲ διαφέρει σὲ τίποτα ἀπὸ παρόμοιες αἴθουσες τῆς Ἀθήνας. Τώρα ἀπομένει, ἀκόμα, ἡ ἐπίπλωση καὶ ὁ ἐξοπλισμὸς τῆς μὲ τὰ ἀπαραίτητα, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ κανονικὰ.

Γιὰ νὰ μπορέσει, ὡστόσο, ν' ἀνταποκριθεῖ πρὸς τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο προορίζεται θὰ πρέπει νὰ βρεθεῖ κι ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος, πού νάχει τίς ἀπαραίτητες ἰκανότητες καὶ τὴν εἰδικότητα, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ μεράκι γιὰ μιὰ τέτοια δουλειά, γιὰ ν' ἀναλάβει τὴν ἐκμετάλλευσή της. Γιατί, ἅμα βρεθεῖ ἓνας τέτοιος, πού νάναι πρόθυμος, δραστήριος καὶ ἐξυπηρετικὸς καὶ πάρει ζεστὰ αὐτὴ τὴ δουλειά, σίγουρα, δὲ θὰ βγεῖ ζημιωμένος. Θὰ μπορεῖ καὶ τὸ χειμῶνα νὰ δουλεῖει κάπως, καὶ μὲ τοὺς ντόπιους καὶ μὲ τοὺς διάφορους περαστικούς καὶ νὰ βγάξει τὰ ἔξοδά του, ἀλλὰ καὶ τὰ καλοκαίρια πιὸ πολὺ καὶ μάλιστα ὅταν γιορτάζονται τὰ «Μακρυγιάννεια», πού μαζεύονται πολλοὶ παραθεριστὲς καὶ διάφοροι ἄλλοι ἐπισκέπτες γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τίς γιορταστικὲς ἐκδηλώσεις, κι ἔχει μεγάλη κίνηση τὸ χωριό.

Καὶ τὸ χωριό, ὅμως, θὰ μπορέσει νὰ λύσει τὸ σοβαρὸ πρόβλημα τῆς φιλοξενίας καὶ ἐξυπηρέτησης τῶν ξένων του.

Ἔτσι, ἐκεῖ στὴν ὠραία πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, τὸ καλοκαίρι μὲ τίς φεγγαροβραδιὲς ἢ μὲ τὸν ἄπλετο φωτισμὸ μὲ τὰ καινούργια φωτιστικὰ σώματα, θὰ χτυπάει χαρούμενα ἢ καρδιὰ τοῦ Κροκυλείου, γιὰτὶ θὰ μαζεύονται ὅλοι οἱ ἐπισκέπτες καὶ οἱ παραθεριστὲς, θὰ γνωρίζονται μεταξύ τους, θὰ κάνουν τίς βόλτες τους, θὰ λένε τὰ δικά τους καὶ θ' ἀπολαμβάνουν τὴ βραδινὴ δροσιά καὶ τὴ γαληνεμένη φύση. Ἐνῶ, λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία στὸ «Λιβιάδι», ὅπου θὰ λειτουργεῖ ἡ «ντισκοτέκ» θὰ πιάνει δουλειὰ ἡ νεολαία, θὰ διασκεδάζει καὶ δὲ θὰ νοιώθει καμμιά πλήξη.

Στὸν ἐπάνω ὄροφο τοῦ κτιρίου τοῦ Ξενοδοχείου, πρόκειται

νά γίνουν δέκα δίκλινα δωμάτια με όλα τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια, γιὰ μιὰ ἀνετη καὶ εὐχάριστη διαμονή. Καὶ μὲ βοθητικό τὸ ξενοδοχεῖο τῆς Λέττας, πού ὑπάρχει, θὰ γίνεταὶ ἱκανοποιητικὴ ἐξυπηρέτηση, ὅλων ἐκείνων πού ἐπισκέπτονται τὸ Κροκύλειο.

Ἄμα τελειώσει, κάποτε αὐτὸ τὸ ξενοδοχεῖο καὶ ἀρχίσει νὰ λειτουργεῖ κανονικά, θὰ δώσει κάποια ἄλλη αἴγλη καὶ τόνωση στὸ χωριό. Γιατί ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἐπισκεπτῶν, θὰ εἶναι κι ἓνα ἀξιόλογο στολίδι γιὰ τὸ χωριὸ μὲ τὴν ἐπιβλητικὴ του θωριά, ἐκεῖ στὴν πιὸ κατάλληλη θέση πού βρίσκεται.

Γιὰ νὰ μπορέσει, ὅμως, νὰ ὁλοκληρωθεῖ τὸ μεγαλόπνοο αὐτὸ ἔργο, πού μὲ πολλὴ πίστη καὶ αἰσιοδοξία ξεκίνησαν, ἐδῶ καὶ 5 - 6 χρόνια, οἱ φιλοπρόοδοι Κροκυλειῶτες μὲ μιὰ ἄλλη μεγάλη δωρεὰ τοῦ ἀείμνηστου Τάσου Τσώρη, καὶ νὰ γίνετ᾽ πραγματικότητα ὁ ὄραματισμὸς του γιὰ ἴδρυση ξενοδοχείου στὸ χωριὸ του, θὰ χρειαστοῦνε ἀκόμα, πολλὰ λεπτά. Κι ὅπως ἔχει εἰπεῖ ὁ μεγάλος ρήτορας Δημοσθένης «ἄνευ χρημάτων οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι τῶν δεόντων».

Γι' αὐτὸ, πρέπει νὰ δείξουν ἐνδιαφέρον καὶ νὰ φανοῦν ἀρωγοὶ οἱ ἀρμόδιοι κρατικοὶ φορεῖς (Νομαρχία, Ε.Ο.Τ., ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ) καὶ μὲ τὴ συνδρομὴ τους νὰ συμπαρασταθοῦνε στὴν ἥρωική καὶ ἀξιεπαινη προσπάθεια τῶν Κροκυλειωτῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν πάντοτε φιλοπρόοδοι καὶ δημιουργικοὶ γιὰ κοινοτικά ἔργα τοῦ γραφικοῦ χωριοῦ τους καὶ διαπνέονταν, ἀνέκαθεν ἀπὸ ἐκπολιτιστικὲς ἀντιλήψεις καὶ διαθέσεις.

Ἄφου, ἐδῶ καὶ ἐνενηντα χρόνια, ἀγωνίστηκαν καὶ μπόρεσαν νὰ φκιάξουν, μὲ συνεισφορὲς ἀπὸ τὸ φτωχομεροκάματό τους στὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ὠραῖο κτίριο γιὰ τὴ στέγαση τοῦ τότε Ἑλληνικοῦ Σχολείου (παλιοῦ Σχολαρχείου), πού λειτουργοῦσε, κεῖνα τὰ χρόνια, στὸ Κροκύλειο κι ἔφτιαξαν, ἀκόμα καὶ τὸ ὠραῖο καμπαναριὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ - Γιώργη μὲ τὸ μεγάλο ρολόγι του — ἓνα ἀπὸ τὰ πολὺ λίγα πού ὑπῆρχαν, τότε στὰ χωριά — ὁμορφες πέτρινες βρύσες, πολλὰ ἑωκκλήσια καὶ διάφορα ἄλλα ἔργα. Κι ὅλα αὐτὰ ἀπ' τὸ ὑστέρημά τους!

Ἄλλὰ καὶ σήμερα, οἱ Κροκυλειῶτες συνεχίζουν τὴν ἴδια τακτικὴ καὶ προσφέρουν πρόθυμα ὅ,τι μποροῦν, καὶ συμπαραστέκονται στὶς προσπάθειες πού γίνονται γιὰ τὴν πρόοδο καὶ

τήν προβολή του χωριού.

Γι' αυτό, θα πρέπει να τύχουν κάποιας επιβράβευσης, γι' αυτές τους τις προοδευτικές πρωτοβουλίες και τις άξιεπαινες προσπάθειες, ώστε να μη μένουν με την έντύπωση ότι βρίσκονται παραμελημένοι κι άποξεχασμένοι εκεί, στο ξεμακρυσμένο χωριό, αλλά και για να πάρουν και κάποιο κουράγιο, για να συνεχίσουν τον αγώνα για το καλό και την προκοπή του χωριού.

Από μέρους, βέβαια της κοινοτικής Αρχής, αλλά και του δραστήριου Συλλόγου Κροκυλείων «Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ» καταβάλλονται άξιόλογες προσπάθειες για όλα τα προβλήματα του χωριού, και με πολλή πίστη αγωνίζονται για την αντιμετώπισή τους. Όσο, με την καλή θέληση μόνο, και με τις φιλότιμες προσπάθειες δεν μπορεί να γίνουν όλα, όσα χρειάζεται το χωριό, για να μπορέσει να επιβιώσει. Χρειάζονται και χρήματα για τα όποια, πολύ σωστά, δογμάτισε και ο Δημοσθένης. Κι αυτά δεν μαζεύονται με τις συνεισφορές μονάχα, και τις πενταροδεκάρες των Κροκυλειωτών. Γιατί, κατά πως λέει ο θυμόσοφος λαός μας «δέ χορταίνει ή άλεπού με μυρμηγκοκέφαλα», αλλά χρειάζεται και κάνα κοτόπουλο για να μπορέσει να σαβουρώσει.

Έτσι, και στην περίπτωση του Κροκυλείου, για να μπορέσει να τελειώσει αυτό το μεγάλο έργο με το οποίο καταπιάστηκαν οι Κροκυλειώτες, χρειάζεται και κάποια κρατική χειρονομία και θα πρέπει ή πολιτεία να δείξει κατανόηση και να μη φανεί άστοργη και αδιάφορη.

Με πολλή χαρά έμαθα, στο χωριό που πήγα, αλλά κι έχω διαβάσει και στην έφημερίδα «ΤΟ ΚΡΟΚΥΛΕΙΟ», που έκδιδει ο Σύλλογος Κροκυλείων «Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ» πως και οι πολυάριθμοι ξενητεμένοι Κροκυλειώτες που βρίσκονται στην Αμερική και στον Καναδά και διατηρούν κι αυτοί, όμώνυμο με τον έδω, πατριωτικό και πολιτιστικό Σύλλογο, δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για τα ζητήματα του χωριού, κι ότι βρίσκονται σε συχνή επικοινωνία με τους έδω συγχωριανούς τους και με πολλή προθυμία συμπαραστέκονται και ένισχύουν τις προσπάθειές τους για την άξιοποίηση του χωριού.

Αλλά και κάτι άλλο έμαθα ακόμα, που μουκανε μεγάλη

έντύπωση. Οί γαμπροί και οί νύφες του Κροκυλείου, πού είναι καμιά 150αριζ, ίδρυσαν ένα σύλλογο πούχει σα σκοπό την ἀλληλογνωριμία μεταξύ τους, τή δημιουργία φιλικῶν σχέσεων γιά συχνότερη ἐπαφή, τήν τακτική ἐπικοινωνία μέ τό Κροκύλειο, και τή συμμετοχή τους σέ διάφορες κοινωνικές και πολιτιστικές ἐκδηλώσεις. Και μάλιστα ὅτι πραγματοποίησαν και τήν πρώτη τους κοινωνική ἐκδήλωση, ἐκεῖ στή μισοτελειωμένη αἴθουσα του Ξενοδοχείου, στήν ὁποία πῆραν μέρος κάπου 200 ἄτομα κι ἔγινε τρικούβερτο γλέντι μέχρι και πέρα ἀπό τὰ μεσάνυχτα.

Ἡ ἴδρυση ἐνός τέτοιου συλλόγου ἦταν πολύ πρωτότυπη κι ἀξιέπαινη ἢ πρωτοβουλία, ἐκείνων πού τήν ἐμπνεύστηκαν. Γιατί, οί γαμπροί και οί νύφες του Κροκυλείου, εἶναι πάντα πολύ δραστήριοι και ἐνθουσιώδεις και πολύ θά σιγοντάρουν τούς ἄλλους Κροκυλειῶτες στίς προσπάθειές τους γιά τήν πρόοδο και τήν προβολή του χωριοῦ.

Δέν νομίζω ὅτι μπορεῖ νά ὑπάρχει, ἀλλοῦ, κάποιος τέτοιος Σύλλογος. Εἶναι ὅλοι τους, ἀξιέπαινοι, γιά τό ἐνδιαφέρον τους γιά τό χωριό, ἀλλά και γιά τό πνεῦμα συνεργασίας μεταξύ τους.

"Ἐνα ἄλλο πρόβλημα, πού θᾶπρεπε ν' ἀπασχολήσει τήν κοινοτική Ἀρχή και τό Σύλλογο Κροκυλείων, εἶναι ἡ ἀξιοποίηση του χώρου, ἐκεῖ πλάι στίς πηγές του Ἀβορίτι, γιά τό ὁποῖο εἶχα γράψει και κάποια ἄλλη φορά παλιότερα, ἀλλά δέ θυμᾶμαι σέ ποιό ἐντυπο. Ἐπειδῆ, κείνο τό μέρος ἔχει μεγάλη γραφικότητα μέ θεόρατα πλατάνια και ἄφθονα πηγαῖα νερά, μπορεῖ νά μεταβληθεῖ σ' ἕνα χώρο πολύ ἐλκυστικό γιά τούς παραθεριστές και τούς στρατοκόπους. Ἄμα διαμορφωθεῖ κατάλληλα ὁ χώρος γύρω ἀπό τίς πηγές, φτιαχτοῦν οί βρύσες και γίνουν παγκάκια, γιά νά βολεύονται οί ἐπισκέπτες, θά γίνεῖ ἕνα θαυμάσιο ἐξοχικό ἀποκούμπι, ὅπου θά μπορούνε νά πηγαίνουν ὅσοι ταιμπωροῦνται ἀπ' τή ζέστη, γιά νά δροσιζονται και νά ξεμεσημεριάζουν κάτω ἀπ' τὰ βαθύσκια πλατάνια. Ἄλλωστε τό Ἀβορίτι δέν ἀπέχει ἀπ' τό Κροκύλειο, παρά μονάχα 41)2 χιλιόμετρα.

Ἐκεῖ λίγο πιό κάτω ἀπ' τίς πηγές, ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε ὁ ἀγροτικός οἰκισμός «Ἀβορίτι» στόν ὁποῖο βρισκόταν και τό καλυθόσπιτο του Τριανταφυλλοδημήτρη, του πατέρα του στρατη-

γού Μακρυγιάννη κι όπου μέχρι πριν κάμποσα χρόνια σωζόταν ακόμα μια πολύ γέρικη καρυδιά, έπισημάνθηκε, όπως μου είπαν, στο χωριό, ο χώρος, όπου βρισκόταν το καλυθόσπιτο των γονιών του μεγάλου ήρωα κι έχει όριοθετηθεί. Και θα πρέπει να διαφυλαχθεί ο χώρος, να περιφραχθεί και να τοποθετηθεί και κάποια αναμνηστική πλάκα για να μαρτυράει αυτό το γεγονός.

Ός προς το ζήτημα της δαπάνης, για τη διαμόρφωση του χώρου γύρω από τις πηγές, μπορεί να τακτοποιηθεί με συνεισφορές, των Κροκυλειωτών, οι οποίοι για τέτοιου είδους έργα, είναι πάντοτε γαλαντόμοι και, άμα φροντίσουν οι άξιοι και δραστήριοι πρόεδροι της κοινότητας Κροκυλίου και του Συλλόγου Κροκυλίων, το έργο, είναι σίγουρο, ότι θα τελειώσει.

Τέλος ένα άλλο πρόβλημα που παραμένει άλυτο, έδω και 8 χρόνια, άφ' ότου πέθανε το Παπά - Γρηγόρης, ένας πολύ άξιος και δραστήριος λειψίτης, που ιεράτευσε κοντά 40 χρόνια στο Κροκύλιο, είναι ή έλλειψη του παπα και περιμένουν, κείνοι που ζούνε μόνιμα στο χωριό, αλλά και οι πολυάριθμοι επισκέπτες και παραθεριστές το καλοκαίρι, δύο ή και τρεις Κυριακές, για ν' ακούσουν να χτυπάει ή καμπάνα για νά έκκλησιαστούνε.

Γι' αυτό το πολύ σοβαρό ζήτημα, για κείνους πώχουν ξεμείνει στο χωριό, πιστεύω ότι θα μεριμνήσει ο νέος Ποιμενάρχης της Μητροπόλεως Φωκίδος Άθηνάγορας, ο οποίος, όπως έχω μάθει, είναι πολύ δραστήριος και άκαταπόνητος.

Γιατί, ο παπάς για τους τελευταίους όπισθοφύλακες, που κρατάνε ακόμα τὰ μετερίζια στα μακρυνά όρεινά χωριά, είναι απαραίτητος.

"Εφυγα άπ' το Κροκύλιο με καλές έντυπώσεις, τόσο γιατί χάρηκα τη χινοπωριάτικη όμορφιά του, όσο και για τὰ όσα έχουν γίνει για τήν πρόοδό του και για τήν προβολή του. Όστόσο ένοιωσα και κάποια άπογοήτευση, γιατί διαπίστωσα πως έχει άπογυμνωθεί από άνθρωπους και μόνο καμιά διακοσσιάρια έχουν άπομείνει ακόμα, για νά δείχνουν ότι κατοικείται. Ένω άλλοτε, κατακλύζεταν από παραπάνω από χίλιες ψυχές, κι είχε μεγάλη κίνηση.

"Έτσι κατάντησε, δυστυχώς, το πολυάνθρωπο κεφαλοχώ-

ρι Κροκύλιο, πού ήταν γνωστό, σέ πολύ κόσμο, γιά τή γραφικό- τητά του και γιά τούς φιλοπρόαδους και πολιτισμένους κατοί- κους του.

Τώρα, πού είναι εύκολη και άνετη ή μετάβαση, γιατί ο δρό- μος, πού τὸ συνδέει μὲ τὴν κεντρικὴ ὀδικὴ ἀρτηρία, εἶναι ἀ- σφαλτοστρωμένος μέχρι και μέσα σπὸ χωριό, και υπάρχουν και ὄλα τὰ μέσα γιά μιὰ εὐχάριστη διαβίωση, ἔχει λείψει τὸ ἀνθρώ- πινο ὑλικό, ἀπ' τὸ ὁποῖο πλημμύριζε σὲ παλιότερα χρόνια, και εἶχε πολλή κίνηση και ζωντάνια.

Ἄλλα και πάλι καλά πού δὲν ἔχει ἀπογυμνωθεῖ, ὀλότελα, ἀπὸ κόσμο και δὲν ἔχει ἀποξεχαστεῖ και ἀπ' τούς ξενητεμένους του, οἱ ὁποῖοι τὸ σκέφτονται πάντα και φροντίζουν ὅσο μπο- ροῦνε, γιά τὴ διάσωση του και γιά τὴν πρόοδὸ του. Γι' αὐτὸ και υπάρχουν κάποιες, εὐοίωνες ἐλπίδες ὅτι δὲ θὰ ρημάξει ὀριστι- κὰ ὥστε νὰ σθῆσει ἀπ' τὸ χάρτη, ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλα ξε- μακρυσμένα ὀρεινὰ χωριὰ, ἄλλα θὰ τὰ καταφέρει νὰ ἐπιβιώσει, και θὰ συνεχίσει νὰ προοδεύει. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν κάποια, ἐν- διαφέρουσα ἱστορικὴ του ἀξία, ἔχει και ξεχωριστὴ γραφικὴ ὀ- μορφιά, και ἀκόμα βοηθάει, πὸ πολύ, τὸ γεγονός ὅτι οἱ Κροκυ- λειῶτες εἶναι, πὸ στενά, δεμένοι συναισθηματικά μαζί του, τὸ θυμοῦνται μὲ συγκίνηση, ὅπου και ἂν βρίσκονται και τὸ φρον- τίζουν μὲ πολλή στοργή, ἀφοῦ ἐκεῖ πρωτοεἶδαν τὸ φῶς τῆς ζωῆς και ἐκεῖ βρίσκονται οἱ πατρογονικές τους ρίζες. Γι' αὐτὸ, ζοῦνε πάντα μὲ τὴ νοσταλγία τῆς ἐπιστροφῆς κοντά του, ἀφοῦ ἐκεῖ βρίσκεται και τὸ σπίτι πού γεννήθηκαν τὸ ὁποῖο, κατὰ τὸν Ἐθνικό μας ποιητὴ «στοιχειὸ εἶναι και τούς προσκαλεῖ ψυχὴ και τούς περιμένει».

ΓΙΟΡΤΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΕΙΑ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΙΟ

Έτυχε νάχω γεννηθεῖ στο χωριό, ἀπό τὸ ὁποῖο εἶχε τὴν καταγωγή ὁ στρατηγὸς Γιάννης Μακρυγιάννης κι εἶχα ἐπισκεφτεῖ πολλές φορές τὸ Ἄβορίτι, πού τὸ ἀναφέρει στὰ Ἴ�πομνημονεύματά του ὡς «πατρίδα τῆς γεννήσεώς του», ὅπου ὑπῆρχε καὶ τὸ καλυβόσπιτο τῶν γονιῶν του, κι εἶχα ρουφήξει μὲ τίς χοῦφτες ἀπ' τὸ κρουστάλλινο νεράκι, πού ἀνάβλυζε κατακάθαρο πλάι ἀπ' τίς ρίζες τῶν χιλιόχρονων πλατανιῶν. Κι ἀκόμα, εἶχα ἀπολαύσει τὴ γραφικότητα τοῦ τοπίου καὶ τὴ φυσικὴ ὀμορφιά, πού ξανοίγεται ὀλόγυρα ἀπὸ κεῖνο τὸ τοπίο.

Εἶχα περάσει καὶ πάρα πολλές φορές καὶ ἀπ' τὴν Κρύα Βρύση, ὅπου, καθὼς γράφει στὴν αὐτοβιογραφία του, ὑπῆρχε τὸ χωράφι, στοῦ ὁποῖο εἶχε πάει ἡ μάνα του, ἡ Τριανταφυλλομήτρινα, νὰ μαζῶξει καλαμποκὲς γιὰ τὰ ζῶα, κι ἐκεῖ τὴν ἐπίασαν οἱ πόνοι καὶ τὸν γέννησε, ὅπως γεννοῦσαν καὶ οἱ γίδες τὰ κατοίκια τους, κι ἀφοῦ τὸν φορτώθηκε στὴν πλάτη, πάνω στὶς καλαμποκὲς τὸν πῆγε στοῦ καλύβι.

Ἐκεῖ λοιπόν, καὶ κάτω ἀπὸ πρωτόγονες καὶ παράξενες συνθήκες, ἦρθε στὸν κόσμον τὸ φτωχοπαῖδι κεῖνο, πού ὅμως ἡ καλὴ του Μοῖρα τοῦ εἶχε γράψει νὰ γίνεῖ ἕνας μεγάλος «Ἄνθρωπος», ν' ἀνεβεῖ πολὺ ψηλά, καὶ νὰ προσφέρει ἀνυπολόγιστες ὑπηρεσίες στὴν πατρίδα καὶ στὴν Κοινωνία.

Νὰ γίνεῖ ἕνας μεγάλος «Ἕλληνας»!

Καὶ τώρα πού πλησιάζει ὁ 15αῦγοςτος καὶ πρόκειται νὰ γιορτάσουνε, κεῖ πάνω στοῦ Κροκύλειο τὰ «ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΕΙΑ», πῶχουν καθιερωθεῖ «πρὸς τιμὴν» τοῦ Ἐθνικοῦ αὐτοῦ ἀγωνιστῆ, τὸν θυμήθηκα αὐτὸν τὸν παραγκωνισμένο Ἡρωα.

Κεῖνα τὰ χρόνια, πού σὰν παιδί ἐζῆσα στοῦ χωριό, δὲν ἤξερα τίποτα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση αὐτουνοῦ τοῦ Ἄγωνιστῆ, ὅ-

πως δὲν ἤξεραν κι ὄλοι, σχεδόν, οἱ ἄλλοι συγχωριανοί. Καί μονάχα καμμιά φορά, ἄκουγα ἀπὸ κάποιους παλιούς γερόντους, ὅπως ἦταν ὁ Καραϊνοθανάσης, ὁ Κουτλομηῆτρος, ὁ γερο - Καραμηῆτρος, ὁ Αὐγεροκώστας, πού ἔχουν κτήματα στό Ἄβορίτι, ὅταν συναντιόταν τὰ Σαββατοκύριακα στό χωριό καί διηγόντουσαν παλιές ἱστορίες, νά μιλᾶνε γιά «γ'βαλες τοῦ Μακρυγιάννη». Καί ἐννοοῦσαν τὰ πολὺ μεγάλα καρύδια ἢ καί παραβολικά, τὰ «μεγάλα λόγια» τίς καυχησιολογίες. Κι ὅπως εἶχα ἀκούσει, αὐτὴ ἢ φράση βγῆκε, γιατί, κάπου ἐκεῖ στό Ἄβαρίτι, ὑπῆρχε μιὰ μεγάλη γέρικη καρυδιά, πού ἦταν τοῦ Τριανταφυλλοδημήτρη, τοῦ πατέρα τοῦ Μακρυγιάννη, ἢ ὁποῖα ἔκανε πολὺ μεγάλα κάρδια πού τᾶχαν βγάλει «βουβάλες», καί κατὰ τὴ Ρουμελιώτικη ἔκφραση «γβάλες». Ἐγὼ πάντως, δὲν τὴν εἶχα ἰδεῖ κείνη τὴν καρυδιά, γιατί ὅπως φαίνεται εἶχε ξεραθεῖ ἀπὸ χρόνια.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δὲ γινότανε λόγος γιά τὸ Μακρυγιάννη κι οὔτε ἦταν γνωστὸ στὸν πολὺ κόσμο ὅτι καταγόταν ἀπὸ κεῖ. Ἄλλωστε, δὲν εἶχαν κυκλοφορήσει, σὲ εὐρεῖα κλίμακα, καί τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ ἥρωα, τὰ ὁποῖα εἶχε ἀνακαλύψει πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια κι εἶχε φέρεῖ στό φῶς τῆς δημοσιότητας, ὁ Ρουμελιώτης ἱστορικός ἐρευνητὴς Γιάννης Βλαχογιάννης. Κι ἐκεῖνα, πού θὰ εἶχαν κυκλοφορήσει, ἦταν ἄγνωστα ἐκεῖ πάνω στὰ μακρινὰ χωριά καί δυσεύρετα, ἀκόμα κι ἀπ' τοὺς «γραμματιζούμενους» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἔτσι ἡ Ζωή, ἡ δρᾶση, τὸ ἔργο καί οἱ προσφορὲς τοῦ Μακρυγιάννη ἦταν πράγματα ἄγνωστα σὲ κείνα τὰ μέρη, κι οὔτε γινόταν καμμιά συζήτηση, ὥστε νά μαθευτεῖ ἡ ἱστορία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ «Ἑλληνα».

Πολὺ πιὸ ἀργότερα, ἄρχισαν νά κυκλοφοροῦνε, σὲ φτηνὲς ἐκδόσεις τὰ Ἀπομνημονεύματα καί μπόρεσε νά τὰ ἀποκτήσει πολὺς κόσμος.

Γιὰ τὸ Μακρυγιάννη ἄρχισε νά γίνεται λόγος καί νά γεννιέται τὸ ἐνδιαφέρον γύρω ἀπ' τὴ Ζωὴ καί τὴ δρᾶση του, ἀπὸ κάποιους διανοούμενους τῆς γενιᾶς τοῦ 30, πού εἶχαν ἐνδιαφερθεῖ γιά τὴν ἱστορία του, εἶχαν διαβάσει συστηματικά, τὰ Ἀπομνημονεύματά του, κι εἶχαν κάνει ἐκτιμήσεις γύρω ἀπὸ τὴ Ζωὴ του καί τοὺς ἀγῶνες του.

Κι ένας απ' αυτούς, που με πολλή ζέση καταπίστηκε με τὸ Μακρυγιάννη, ἦταν κι ὁ κατοπινὸς Νομπελίστας ποιητὴς Γιώργος Σεφέρης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μεγάλος θαυμαστὴς τοῦ "Ἡρωα καὶ δὲν ἔπαψε νὰ τὸν σκέφτεται καὶ νὰ τὸν πιστεύει, σὰ μιὰ ξεχωριστὴ προσωπικότητα, ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Κι αὐτὸ ἀποδείχτηκε, περίτρανα, ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι, λίγο πρὶν πεθάνει, μπόρεσε νὰ ἐπισκεφτεῖ τὴν πατρίδα τῆς γέννησής του καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ ἓνα παλιὸ του ὄνειρο.

Ταξίδεψε λοιπὸν ὡς κεῖ πάνω στὸ Κροκύλειο, καὶ στάθηκε μὲ συγκίνηση μπροστὰ στὴ λεβέντικη προτομὴ τοῦ ἀγωνιστῆ Μακρυγιάννη ἀποθέτοντας στὴ βάση τῆς λίγα ἀγριολουλουδάκια. Κι ἀκόμα, εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ περάσει κι ἀπ' τὴν «Κρύα Βρύση», καὶ νὰ σταματήσῃ, ἐκεῖ στὸν Τύμβο, ὅπου εἶναι ἐντοιχισμένη ἡ μαρμάρινη πλάκα μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς γέννησής του. Καὶ περπάτησε καὶ λίγο πιὸ πέρα, κοντὰ στὸ Ἄβορίτι, ὅπου πῆρε μιὰ ἰδέα, γιὰ τὸ ποῦ βρισκόταν τὸ φτωχοκάλυβο τῶν γονιῶν του. Σίγουρα, τὴν ὥρα κείνη, θὰ ζωγράφιζε μὲ τὴ φαντασία του, ὀλόκληρο τὸ σκηνικὸ τῆς περιοχῆς ὅπως θὰ ἦταν τὴν ἐποχὴ τῆς γέννησής τοῦ ἥρωα!

"Ἔτσι, μπόρεσε ν' ἀναπνεύσει ἀπ' τὸν ἀγέρα, ποῦ εἶχε ἀναπνεύσει κι ὁ Μακρυγιάννης καὶ φεύγοντας ἀπὸ κεῖ, ἴσως νὰ συλλογίσθηκε ἢ νὰ σκέφθηκε ἐνδόμυχα, κείνη τὴ φράση, ποῦ εἶπε ὁ Συμεὼν ὅταν δέχθηκε στὴν ἀγκαλιά του τὸ Θεάνθρωπο «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου Δέσποτα». Γιατὶ λίγο ἀργότερα πέθανε. Καὶ ἴσως ν᾿αφυγε εὐχαριστημένος, γιατί εἶχε ὀλοκληρώσει τίς γνώσεις του γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Μακρυγιάννη, κι ἔτσι θὰ ἦταν ἀπόλυτα κατατοπισμένος, ὅταν θὰ συναντοῦσε στὸν ἄλλο κόσμον τὸν ἥρωά του.

Ἄλλὰ ὁ Σεφέρης εἶχε δεῖξει τὴν ἐκτίμησή του γιὰ τὸ Μακρυγιάννη, καὶ παλιότερα. Γιατί, στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς, ποῦ ἡ Ἑλλάδα σφάδαζε κάτω ἀπ' τὸ πέλμα τῶν δύο κατακτητῶν κι αὐτὸς ὑπηρετοῦσε σὰν διπλωματικὸς σύμβουλος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης στὸ Κάιρο, εἶχε δώσει μιὰ διάλεξη στὶς 16.5.43 στὴν Ἀλεξάνδρεια ὅπου Ζοῦσαν, τότε πολλὲς χιλιάδες Ἕλληνες τόσο ἀπὸ ὁμογενεῖς, ποῦ ἔμεναν μόνιμα ἐκεῖ ὅσο κι ἀπὸ κείνους ποῦ εἶχαν καταφύγει στὴν Αἴγυπτο σὰν ἐξόριστοι, μὲ

θέμα: «ΕΝΑΣ ΕΛΛΗΝΑΣ: Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ». Καί μίλησε, σέ κείνη τή συνάθροιση, με πολλή γλαφυρότητα, γιά τή Ζωή, γιά τή δράση, γιά τò έργο καί γιά τίς προσφορές καί τίς ατέλειωτες περιπέτειες αúτου του «Έλληνα».

Κείνη ή διάλεξη έκανε μεγάλη έντύπωση καί συγκίνησε όλους όσους τήν παρακολούθησαν. Γιατί ήταν μιá εποχή, πού ή ατμόσφαιρα ήταν πολύ φορτισμένη άπ' τά δεινά τής δουλωμένης πατρίδας, γιά τò λευτέρωμα τής όποίας είχε άγωνιστεί παληότερα κι είχε πολύ ύποφέρει κι ό «Έλληνας», γιά τόν όποιο μίλησε ό όμιλητής.

Καί έπειδή ή διάλεξη εκείνη είχε μεγάλη άπήχηση του ζητήθηκε νά τήν έπαναλάβει καί στο Κάιρο, όπου έδρευε τότε ή Έλληνική Κυβέρνηση καί κατοικοῦσαν κι εκεί πολλοί Έλληνες. Καί τήν επανέλαβε καί páλι, στίς 19 Μαΐου 1943, με τήν ίδια επιτυχία.

Ό Νομπελίστας λοιπόν, ποιητής Σεφέρης ήταν ένας άπό τούς θαυμαστές του Μακρυγιάννη, όπως ό Σπύρος Μελάς, ό Γιάννης Κακριδής, ό Γιώργος Θεοδοκάς, ό Άπ. Δασκαλάκης, ό Έμμαν. Πρωτοπάλης, ό Δημ. Σταμέλος, κι άκόμα καί πολλοί Ξένοι μελετητές τής νεώτερης Έλληνικής ιστορίας. Κι όπως είχα διαβάσει, πριν άπό κάμποσα χρόνια σ' ένα όδοιπορικό του Γάλλου καθηγητή στο Γαλλικό Ίνστιτούτο Άθηνών, R. MILLIEX, ό όποίος είχε έπισκεφθεί τò Κροκύλειο, όταν έγιναν τά άποκαλυπτήρια τής προτομής του Ήρωα, άποσπάσματα άπ' τά Άπομνημονεύματα του Μακρυγιάννη διδάσκονταν καί στο έδω Γαλλικό ίνστιτούτο, στους σπουδαστές του.

Αύτες οι σκέψεις ξεπήδησαν άπό μέσα μου, τώρα πού έρχεται ό 15άύγουστος καί θά γιορτάσουνε, στο Κροκύλειο, γιά πέμπτη φορά τά «ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΕΙΑ» πού καθιέρωσαν οι Κροκυλειώτες πρòς τιμήν τής μνήμης του Ρουμελιώτη άγωνιστή καί μεγάλου, παλιού καί δοξασμένου συγχωριανού τους.

Κι ήταν πολύ πετυχημένη μιá τέτοια έμπνευση κι άξίεπαινη ή άπόφαση γιά τήν καθιέρωση μιās τέτοιας μνημόσυνης έκδήλωσης. Γιατί μαρτυράει καί τò σεβασμό τής μνήμης του Ήρωα άπ' τούς συμπατριώτες του, καί τήν εκτίμηση τής προσφοράς του στήν Έλλάδα, άλλά καί τήν εκκλήρωση ίεροῦ χρέους

πρὸς ἓνα μεγάλο πρόγονό τους. Γιατί ὁ Μακρυγιάννης, δὲν ὑπῆρξε μόνο ἓνας ἀξεπέραστος ἀγωνιστής πού πολέμησε ἡρωϊκὰ καὶ τραυματίστηκε ἑφτά φορές, καὶ σακατεύτηκε ἀπ' τὶς πολλές λαβωματιῆς ἀπ' τὶς ὁποῖες καὶ πέθανε, ἀλλὰ καὶ ἓνας ἀκατάβλητος μαχητής, στὸν Πολιτικό στίβο, γιὰ συνταγματικὲς ἐλευθερίες καὶ γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη.

Ἄποδείχθηκε ἀκόμα κι ἓνας ἱκανὸς καὶ δημιουργικὸς δημοτικὸς ἄρχοντας πού πρόσφερε μὲ δυναμισμὸ ὑπηρεσίες στὴν Ἀθήνα, σὰν πολιτάρχης καὶ πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, μὲ πολλὴ στοργή καὶ ξεχωριστὴ ἀγάπη. Καὶ τὸ πιὸ ἀξιοσημείωτο, ὑπῆρξε κι ἓνας λαογραφικὸς συγγραφέας, πού ἔγραψε καὶ μᾶς κληροδότησε τὰ τόσα πολῦτιμα καὶ συναρπαστικὰ Απομνημονεύματα, τὰ ὁποῖα, μπορεῖ νὰ εἰπεῖ κανένας, ὅτι ἀποτελοῦνε μνημεῖο μεγάλης ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀξίας.

Γιατί μ' αὐτά, ἔγινε μπορετὸ νὰ φωτιστοῦν πολλές ἄγνωστες καὶ σκοτεινὲς πτυχὲς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ νὰ γίνουν γνωστὲς πολλὲς πικρὲς ἀλήθειες γιὰ τὴν κακοδαιμονία, πού μάστιζε τὴν καθημαγμένη καὶ καταρρακωμένη πατρίδα μας στὰ χρόνια τοῦ ἀγώνα καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Καὶ καυτηριάζεταν ἡ αἰώνια διχόνοια καὶ ἡ ἀρρωστημένη νοοτροπία τοῦ Ρωμοῦ γιὰ ἰδιοτέλεια, φιλοπρωτία καὶ ἀλόγιστη δοξομανία, ἡ ὁποία τόσες πολλὲς συμφορὲς ἔχει προξενήσει στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου καὶ κάνει τοὺς "Ἕλληνες ν' ἀλληλομισοῦνται καὶ ν' ἀλληλοτρῶγονται σὰν τοὺς χειρότερους ἐχθρούς.

Τὰ Ἀπομνημονεύματα, αὐτονοῦ τοῦ μεγάλου πατριδολάτρη, πού κατὰ τὴν ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ Ἐθνικοῦ μας ποιητῆ «εἶχε κλείσει μέσα στὴν καρδιά του τὴν Ἑλλάδα», θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστοῦνε σὸν «Εὐαγγέλιο ἀλήθειας καὶ ντομπροσύνης, φιλοπατρίας καὶ ἀνθρωπιᾶς», πού τὸ κήρυξε ἓνας σωστός «Ἕλληνας», ὁ ὁποῖος ἦταν δοσμένος ὀλόψυχα καὶ ὀλόσωμα στὴν Ἑλλάδα κι ἀγωνίστηκε, ὅσο λίγοι, γι' αὐτὴ, μέχρι τῆ στερνῆ του πνοῆς.

Καὶ θα ἔπρεπε νὰ διδάσκονται στὰ σχολεῖα γιὰ νὰ μαθαίνουν τὰ Ἑλληνόπουλα τὸ παρελθόν, νὰ βλέπουν ποιὰ ἦταν τὰ ἀποτελέσματα ἀνάμεσα στοὺς πρόγονους τους, ἀπ' τῆ διχό-

νοια και τό ἀλληλοφάγωμα, και νά παραδειγματίζονται γιά τό μέλλον.

Δέν ξέρω, ἂν αὐτά πού γράφω, τά θεωρήσουν κάποιοι σάν ὑπερβολές, ἀλλά κείνοι πού θά διαβάσουν ἐμπεριστατωμένα αὐτά τά φιλοσοφημένα γραφτά κείνου τοῦ γνήσιου «Ἑλληνα» πιστεύω ὅτι κι αὐτοί θά συμφωνήσουν μέ μιὰ τέτοια ἄποψη και θά καταλήξουν στό ἴδιο συμπέρασμα.

Αὐτά τά τόσο πολῦτιμα Ἀπομνημονεύματα τοῦ βαθυστόχαστου Μακρυγιάννη, βρέθηκαν κάποιοι πού ἤθελαν νά τοὺς ἀμφισβητήσουν τῆ γνησιότητα. Κι εἶπαν ὅτι δῆθεν, δέν τὰ εἶχε γράψει, ἰδιόχειρα, ὁ Μακρυγιάννης, ἀλλά τὰ εἶχε συναρμολογήσει ὁ Γ. Βλαχογιάννης, πού τὰ εἶχε φέρει στή δημοσιότητα. Καί ἰσχυρίσθηκαν κάτι τέτοιο, γιατί τό χειρόγραφο τοῦ συγγραφέα εἶχε χαθεῖ ἢ κάπου εἶχε παραπέσει, ὁ δέ Βλαχογιάννης εἶχε πεθάνει, πρό πολλοῦ, και δέν ἦταν δυνατὸ νά δώσει πληροφορίες γιά τῆ γνησιότητά τους. Εὐτυχῶς ὁμως ὑπῆρχε τό ἄλλο χειρόγραφο τοῦ ἥρωα μέ τίτλο «Ὁράματα και Θάματα», τό ὁποῖο εἶχε γραφεῖ ἀπό τόν ἴδιο, σά συνέχεια μέ τό προηγούμενο και τό ὁποῖο ἐκδόθηκε, πρὶν λίγα χρόνια, και δημοσιεύτηκε μέ τῆ φροντίδα τῆς Ἑθνικῆς Τράπεζας. Κι ἔτσι ἀποστομώθηκαν οἱ ἐπικριτές.

Ἀλλά βρέθηκαν και κάποιοι μικρόψυχοι οἱ ὁποῖοι ἔψεξαν αὐτό τόν ἀμόλευτο «Ἀνθρωπο» σά φιλοκατήγορο, ὅτι δῆθεν, εἶχε ἀποδώσει μομφές κι εἶχε καυτηριάσει γιά φαυλότητα και γιά ἄλλες ἐπιλήψιμες πράξεις κάποιους, γιά τοὺς ὁποῖους οἱ ἐπικριτές εἶχαν, ἴσως, ἄλλη γνώμη.

Ὅμως μιὰ τέτοια μομφή δέ μπορούσε νά εὐσταθήσει. Γιατί, ὁ Μακρυγιάννης ἦταν μέν αὐστηρὸς και ἄτεγκτος τιμητῆς τῶν φαύλων, τῶν καιροσκόπων και τῶν ἰδιοτελῶν, τοὺς ὁποῖους στηλίτευε, ἀλλά ἦταν και δίκαιος, και ἀνιδιοτελής, και ἀμερόλητος, και εὐσυνειδητος, και δέν ἦταν δυνατὸ ν' ἀποδώσει ἄδικα μομφές σέ ἀνθρώπους πού δέν εἶχαν ἀμαρτήσει.

Και βρέθηκαν, ἀκόμα, και κάποιοι ἄλλοι κακοήθεις ἐπικριτές, πού διατύπωσαν κάποιους ὑπαινιγμοὺς σέ βάρος τῆς νοημοσύνης και τῆς ψυχικῆς του κατάστασης, κι ἔγραψαν ὅτι ἔπαυσε ἀπό θρησκευτικὴ ψύχωση και πότε - πότε, ἀπό παραλογι-

σμούς και παραληρήματα. Ὡστόσο, παρ' ὅλον ὅτι εἶχε σοβαρά προβλήματα υγείας λόγω τῶν πολλῶν τραυματισμῶν του, ποτέ δὲν ἔπαυε νᾶναι ἓνας ἐνσυνείδητος χριστιανός και ἐντιμος ἄνθρωπος, πού δὲν ἔξεφευγε ἀπ' τὸ μέτρο τῆς λογικῆς και τοῦ δικαίου.

Πάντως, γιά ἀτιμίες, γιά ἀρπαγές ἢ γιά ἄλλες θρώμικες πράξεις, κανένας δὲ μπόρεσε νά τόν κατηγορήσει, γιατί ὑπῆρξε ἀπεγάδιαστος.

Ὅπως εἶπα και παραπάνω, σκέφτηκα νά γράψω τὰ ὄσα ἔγραψα, τώρα πού θά ξαναγιورتάσουνε, κεί πάνω στή γενέτειρα, κείνου τοῦ «Ἑλληνα» τὰ «ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΕΙΑ» και θά παρευρεθεῖ πολὺς κόσμος, κι ἀπ' ἐδῶ κι ἀπό τοὺς ἀπόδημους Κροκυλειῶτες τῆς Ἀμερικῆς και τοῦ Καναδά, γιά νά παρακολουθήσουν τίς γιορταστικὲς ἐκδηλώσεις. Και κάποιοι ἀπό κείνους πού θά φτάσουν ὡς ἐκεῖ, μπορεῖ, ἅμα θά βρεθοῦνε μπροστά στή λεβέντικη προτομὴ τοῦ Ἡρώα Μακρυγιάννη, πού εἶναι στημένη στήν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ σὰ νά περιμένει νά τοὺς καλοδεχτεῖ, νά διερωτηθοῦνε, γιατί δὲν εἶδαν μιὰ τέτοια προτομὴ αὐτοῦ τοῦ Ἡρώα και σὲ κάποιο σημεῖο τῆς Ἀθήνας. Και μὲ τὸ δίκιο τους. Ὅμως, θά βροῦν μιὰ εὐκαιρία νά κάμουν μιὰ ἐκτίμηση τῆς ἀχαριστίας τοῦ Κράτους ὄχι κολακευτική. Γιατί ὅλοι ἔβρουν πόσα πρόσφερε ὁ Μακρυγιάννης στήν πατρίδα και πόσο ἀγάπησε τὴν Ἀθήνα και δούλεψε γι' αὐτή.

Εἰδικὰ ἡ Ἀθήνα δὲν θᾶπρεπε νά τόν ἔχει ἀγνοήσει. Γιατί ὁ Μακρυγιάννης ἦταν ἓνας μέγας Ἀθηνολάτρης, πού τὴν εἶχε ἀγαπήσει πολὺ ὅπως ἀποδείχθηκε κι ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ στίς βουλευτικὲς ἐκλογές, πού εἶχαν τότε γίνεαι ἄν και εἶχε προταθεῖ σάν ὑποψήφιος και στή Δωρίδα πού ἦταν ἡ ἰδιαίτερη πατρίδα του και στήν Ἄρτα ὅπου εἶχε ζήσει και ἐργασθεῖ γιά κάμποσα χρόνια και στήν Ἀθήνα, και εἶχε ἐπιτύχει και στίς τρεῖς αὐτὲς περιφέρειες, αὐτός προτίμησε τὴν ἔδρα τῆς Ἀθήνας ἀπό ἀγάπη πρὸς αὐτή. Και μάλιστα ἡ Ἀθήνα τόν θεωροῦσε γιά δικὸ της στρατηγὸ μιὰ και δὲν εἶχε «αὐτόχθονα» δικὸ της.

Και τᾶγραφα, μὴ τυχόν και εὐαισθητοποιηθεῖ κάποιος, ἀπό κείνους πού εἶναι ἀρμόδιοι, κι ἔχουν τὴν ὑποχρέωση νά θυ-

μοῦνται καὶ νὰ τιμοῦν τοὺς ξεχασμένους ἥρωες ποὺ πρόσφεραν ἐξαιρετικὲς ὑπηρεσίαις ἢ ἀκόμα καὶ τὴν ζωὴν τοὺς γιὰ τὴν πατρίδα. Ἡ κάποιοι, ἀπὸ κείνους ποὺ ἀπὸ καιροσκοπικὴ ὑπεβουλία ἢ πολιτικοκομματικὴ σκοπιμότητα, κάνουν πῶς κόπτονται γιὰ τὸ Μακρυγιάννη καὶ τὸν χρησιμοποιοῦνε σὰ σύμβολο στοὺς «δημοκρατικούς» τοὺς ἀγῶνες. Καὶ μόλις ξεθυμάνει ἡ φούρια τοὺς ἢ τακτοποιηθοῦνε οἱ ἐπιδιώξεις τοὺς, οὔτε ποὺ τὸν θυμοῦνται.

Δὲν ξέρω, ὡστόσο, ἂν θὰ βρεθεῖ κανένας γιὰ νὰ διαβάσει τούτη τὴν ὑπενθύμιση ἢ θᾶναι «φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ» ποὺ ἀπευθύνεται εἰς «ὧτα μὴ ἀκουόντων». Πάντως ἐγὼ σκέφτηκα νὰ ξανακάνω μιὰ ὑπόμνηση.

ΔΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΣΑΝ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Έδῶ, κάπου, θά πρέπει νά σταματήσω τὸ «ΑΓΝΑΝΤΕΜΑ ΣΤΟ ΚΡΟΚΥΛΙΟ», γιατί ἔχω περιλάβει σέ τούτη τή Συλλογή ἄρκετὰ ἀπό κείνα πού εἶχα δημοσιέψει, κατὰ καιρούς, καί δὲ θάθελα νά ἐκταθῶ πιὸ πολὺ γιὰ νά μὴ γίνει κουραστικό τὸ διάβασμα.

Μ' αὐτά, ὡστόσο, πού εἶχα γράψει καί τὰ Ξανά δημοσιεύω σέ τοῦτο τὸ βιβλίο, πιστεύω, πὼς οἱ ἀναγνῶστες θά μπορέσουν νά κάνουν, μιὰ κάποια, γνωριμία μὲ τὸ Κροκύλιο καί νά πάρουν κάποια γεύση γιὰ τὴν ἱστορία καί τὴ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ γραφικοῦ χωριοῦ, πού μὲ τόση νοσταλγία καί πολλή στοργή ζωγράφισε ὁ Κροκυλιολάτρης γιατρός Δημ. Σταυρόπουλος μὲ κείνο τὸ στοχαστικό ποίημά του. Γιὰ νά τὸ Ξαναθυμηθοῦνε, ὅσοι τὸχουν ἐπισκεφτεῖ ἀλλὰ καί γιὰ νά κατατοπιστοῦνε, κάπως, ὅσοι ἔχουν ἀκούσει κάτι γι' αὐτὸ καί θέλουν νά τὸ γνωρίσουν.

Γι' αὐτό, ἀξίζει τὸν κόπο ν' ἀνεβεῖ κανένας ὡς ἐκεῖ πάνω, γιὰ νά γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τίς γραφικὲς του ὁμορφιές καί νά νοιώσει τὴ χαρὰ ὅτι, ἔζησε, ἔστω καί γιὰ λίγες ὥρες, κοντὰ του. Καί δὲ θά πρέπει νά παραλείψει ν' ἀνεβεῖ κι ἐκεῖ ψηλὰ στὸ θουνὸ τῆς Παναγίας, γιὰ νά θαυμάσει τὸ ὁμορφο τοπίο, ν' ἀναπνεύσει τὸ ὀλόδροσο καί κατακάθαρο ἐλατίσιο ἀγεράκι, καί ν' ἀπολαύσει, ἀπὸ κείνη τὴν ἀετοκορφή, τὸν ἀπέραντο ὀρίζοντα πού Ξανοίγεται ὀλόγυρα, καί τὸ μεγαλειώδικο θέαμα πού φιλοτέχνησε μὲ ἀπλοχεριά ἢ φύση. Γιατί, ὅσοι ἔτυχε νά γνωρίσουν μιὰ τέτοια ἀπόλαυση καί μπόρεσαν νά διανυχτερέψουν στὸ ρομαντικό καταφύγιο τῆς Παναγίας, πλάι στὸ ἀναμμένο τζάκι, ἐνῶ τὸ θουνὸ ἦταν χιονισμένο καί φυσομανοῦσε ὁ ἀγέρας, ἐνοιωσαν ἐνθουσιασμένοι, μιὰ κι εἶχαν τὴν εὐκαιρία ν' ἀπολαύσουν τὴν ἄγρια μεγαλοπρέπεια τῆς φύσης καί τὴν ἀφάνταστη ἡρεμία τῆς ψυχῆς. Καί γοητευμένοι ἀπὸ μιὰ τέτοια περιπέτεια, Ξαναπῆγαν καί πάλι ἢ ὀνειρεύονται νά Ξαναπᾶνε κι ἄλλες φο-

ρές, για ν' απολαύσουν τὸ ξεχωριστὸ θέαμα καὶ ν' ἀντλήσουν
κουράγιο καὶ γι' ἄλλες ἐξορμήσεις, γιὰ κάποιους ἄλλους σκο-
ποὺς τῆς ζωῆς.

Ἔτσι, ὅδε μπορεῖ, παρὰ νὰ δικαιώσει κανένας τὸ ρομαντι-
κὸ ἐκεῖνο Κροκυλιώτη γιατρό, ποὺ συνεπαρμένος ἀπ' τὴ γρα-
φικὴ ὀμορφιά τοῦ Κροκυλίου τ' ἀπολάμβανε ἀπ' τὸ ξάγναντο
τῆς Ἁγιά - Παρασκευῆς κι ἐμπνεότανε τὸ στοχαστικὸ του
τραγούδι.

ΔΗΜ. Κ. ΥΦΑΝΤΗΣ

Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν «ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΤΥΠΟ-
ΓΡΑΦΙΚΗ», Λεωφ. Καλαμακίου 82, Καλαμάκι, 17455 Ἄ,
θήναι, τηλ. 98.26.565, στὸ τυπογραφεῖο Παντ. Εὐσταθίου,
Βαλτετσίου 6, Ἀθήνα, τηλ. 46.34.716, μὲ ἐπιμέλεια τοῦ
Λογοτέχνη καὶ Δημοσιογράφου Γιάννη Γ. Γαϊτάνη, γιὰ
λογαριασμό τοῦ Συγγραφέα.

- Οἱ φωτογραφίες στὸ βιβλίο εἶναι τοῦ καλλιτέχνη Ρουμελιώτη φωτο-
γράφου Α.Π.Ο.Σ. ΠΑΝΤΕΛΗ (Βαρδουσιώτη), εὐγενικὴ προσφορά
στὸν συγγραφέα.

